

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Філологічні студії

Науковий вісник
Криворізького національного університету

Збірник наукових праць

За загальною редакцією Ж. В. Колоїз

Випуск 14

Засновано 2008 року

Кривий Ріг
2016

Затверджено як фаховий для філологічних наук: мовознавство
постановою Президії ВАК України від 01.07.2010 року № 1-05 / 5
(Бюлетень ВАК України. – № 7. – 2010. – С. 13).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж. В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (*відповідальний редактор*)
- Білоусенко П. І.**, доктор філологічних наук, професор, Запорізький національний університет
- Брацкі А. З.**, доктор гуманітарних наук, ад'юнкт, Гданський університет (*Польща*)
- Віняр Г. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (*технічний секретар*)
- Калашник В. С.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В. І.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*Республіка Білорусь*)
- Ковіч С. І.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»
- Козлов А. В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»
- Малюга Н. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (*відповідальний секретар*)
- Олексенко В. П.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В. П.**, доктор філософії, професор, Альбертський університет (*Канада*)
- Поповський А. М.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський державний університет імені Олеся Гончара
- Токарев Г. В.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Шарманова Н. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (*технічний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Пристайко Т. С.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
- Скаб М. С.**, доктор філологічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (протокол № 6 від 14.01.2016 р.).

Адреса редакції:
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 50086
+38 (0564) 71-42-47
kafedra_movy_kdpu@ukr.net

ЗМІСТ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Амеліна С. М. Граматичні особливості українського перекладу німецькомовної аграрної літератури.....	5
Березовська-Савчук Н. А. Дистрибутивні характеристики суб'єктних дієслівних предикатів стану.....	11
Беркешук І. С. Демінутиви та аугментативи – виразники українського менталітету.....	20
Bilokonenko L. A. Interpersonal verbal conflict in Ukrainian environment	27
Демиденко Г. Г. Материнство як лінгвокультурне явище.....	40
Іншаков А. Є. Назви на позначення ахроматичних кольорів у праслов'янській мові.....	51
Іншакова І. О., Іншакова І. Є. Система одоративів давньоруськоукраїнського періоду (XI–XIII ст.).....	61
Karpiuk V. A. Die Klassifikation der Zusammensetzungsarten in der Deutschen Gegenwartssprache.....	75
Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу.....	81
Lytovchenko I. O. Lexical-semantic differentiation military vocabulary in Ukrainian language.....	90
Litvinova N. V. Semantic of the lexical-semantic group with meaning “woman, wife” in German language (based on materials of old texts)....	96
Луценко Л. О. Стратегії позитивної ввічливості в дискурсивній практиці брифінгу.....	102
Пилипенко О. П. Історичний огляд формування німецької ветеринарної лексики з аналізом її словотворчих формантів.....	110
Титаренко А. А. Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів.....	117

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичний потенціал ключових слів у рекламі.....	124
Bilokonenko I. S. Stylistic dominants of poetical cycle “Amoretti” by E. Spencer.....	136
Вавринюк Т. І. Функції питально-відповідних комплексів у науково-популярних текстах.....	145
Городецька В. А. Мовна картина світу М. Вінграновського (на	

матеріалі поетичної збірки «На срібнім березі»).....	153
Словська Ю. В. Табуїзація концепту <i>СМЕРТЬ</i>	162
Ігнат'єва С. Є. Архетип <i>МАТЕРІ</i> в українському щоденниковому дискурсі.....	170
Качайло К. А. Структурно-семантичні особливості похідних іменників у поезії Григорія Ліщенко.....	178
Колоїз Ж. В. Лінгвальна інтерпретація концепту <i>ЛЮДСТВО</i> в поетичній мовотворчості Ліни Костенко.....	190
Конюхова Л. І. Сугестивні властивості слоганів реклами банківських послуг	208
Малюга Н. М. Створення комічного ефекту засобами словотворення (про мовне чуття Остапа Вишні).....	214
Мелкумова Т. В. Безсполучниковість як засіб увиразнення мовлення мас-медіа.....	225
Мельник Н. Г. Українська народна суспільно-побутова пісня: осмислення нових соціальних ролей.....	231
Miedviedieva N. O. Segmentation in interrogative utterances (on the material of contemporary French fiction).....	240
Мишеніна Т. М. Лінгвокогнітивна інтерпретація художньої творчості митця (на прикладі творів Юрія Мушкетика «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії»).....	246
Мусійчук С. М. Прагматична спрямованість рекламного тексту (на матеріалі французької мови).....	260
Романова Н. В. Семантика новотворів у сучасному німецькому поетичному мовленні.....	266
Свірська Ж. М. Категорія «смерть» у текстовому концепті новел М. Хвильового.....	274
Семененко Л. М. Дискурс мистецтва в поезіях Володимира Самійленка.....	285
Сидорук Г. І. Інтернет-скорочення як засіб мовної економії.....	292
Федоряка Л. Д. Жанрова палітра і тематичний діапазон творчості елизаветинського літератора Т. Неша.....	299

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Дирда І. А. Особливості методів навчання української мови як іноземної на основному етапі.....	310
Tsehelska M. V. Cognitive strategies to enhance English language teaching in Ukraine.....	318

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ АГРАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Амеліна С. М. Граматичні особливості українського перекладу німецькомовної аграрної літератури.

У статті розглянуто граматичні особливості українського перекладу німецькомовної аграрної літератури. Обґрунтовано необхідність граматичних трансформацій. Визначено, що граматичні відмінності німецької й української мов зумовлюють використання при перекладі текстів аграрної тематики з німецької на українську мову таких прийомів: зміна порядку слів у реченні, додавання слів, трансформація простого речення у складнопідрядне, заміна однієї частини мови іншою.

Ключові слова: аграрна література, переклад, порядок слів, граматичні трансформації.

Амелина С. М. Грамматические особенности украинского перевода немецкоязычной аграрной литературы.

В статье рассматриваются грамматические особенности украинского перевода немецкоязычной аграрной литературы. Обоснована необходимость грамматических трансформаций. Определено, что грамматические отличия немецкого и украинского языков делают необходимым использование при переводе текстов аграрной тематики с немецкого на украинский язык таких приемов: изменение порядка слов в предложении, добавление слов, трансформация простого предложения в сложноподчиненное, замена одной части речи другой.

Ключевые слова: аграрная литература, перевод, порядок слов, грамматические трансформации.

Amelina S. M. Grammatical features of translation of agrarian literature from the German to the Ukrainian.

Grammatical features of translation of agricultural literature from the German to the Ukrainian are considered. Translator which translates science and technology texts, particularly agricultural literature should understand the text so he can properly recreate it in another language. When translating texts from one language to another there are translation difficulties associated with syntactic differences between the systems of initial and target languages. So translators have to solve these problems, given attention to the grammatical peculiarities of translation and using translation transformation. It is stated out that differences in the construction of sentences in German and Ukrainian languages changes the word order in the translation from German into Ukrainian. One of the grammatical peculiarities of Ukrainian translation of German agrarian texts is due to differences in the use of active and passive voice. It is identified that the ability to reduce the German common ingredient in compound nouns, carried out in order to save linguistic resources and avoiding reduplication has no analogue in the Ukrainian language. Therefore Ukrainian translation

contains the full equivalent of these concepts. The necessity of grammatical transformations is substantiated. It was determined that grammatical differences between the German and Ukrainian languages make it necessary to use when translating texts from German agrarian texts in Ukrainian such methods: changing the word order in a sentence, adding the words, transformation of a simple sentence in complex, replacement of speech parts.

Key words: agrarian literature, translation, word order, grammatical transformation.

Рушійною силою важливих прогресивних змін в аграрному секторі України є інтеграція у європейську спільноту. Тому одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України є спрямованість на поглиблення співпраці нашої країни з Європейським Союзом, зокрема в галузі сільського господарства.

Актуальність статті зумовлена зростанням обміну інформацією між німецькомовними й українськими партнерами з питань сільськогосподарського виробництва і впровадження нових технологій в аграрний сектор. При перекладі текстів неминуче виникають труднощі, пов'язані з відмінностями між синтаксичними системами вихідної і цільової мов. Тому перекладачі, зважаючи на граматичні особливості перекладу, використовують перекладацькі трансформації.

Мета статті – розглянути граматичні особливості українського перекладу німецькомовних текстів з аграрної тематики.

Питання досягнення адекватності перекладу науково-технічних текстів було предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів і перекладознавців. При цьому вивчалися різні аспекти цієї проблеми: подолання перекладацьких труднощів, які виникають через розбіжності у граматично-структурній будові німецької й української мов (Т. Кияк, О. Огуй); семантика німецьких применників та їх відповідників (Г. Іверт); труднощі вживання німецьких применників (Б. Фрьоліх); необхідність граматичних трансформацій (М. Шульц); граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою (М. Кур'янова) та ін. Проте питання вивчення граматичних особливостей українського перекладу німецькомовної аграрної літератури задля досягнення максимальної адекватності перекладу потребує окремого дослідження.

Перекладач, який здійснює переклад науково-технічної, зокрема аграрної літератури, повинен розуміти текст, аби правильно відтворити його іншою мовою. Саме при перекладі таких текстів часто виникають проблеми. Розглядаючи проблеми перекладу з

німецької мови на інші, М. Шульц виокремлює три основні чинники, які їх зумовлюють: лінгвістичне значення (синтаксис); зв'язність тексту (контекст); намір тексту (інтенція або ситуація) [5]. Усі три аспекти, на думку дослідника, перекладач повинен розуміти, щоб переклад був правильним і теж зрозумілим.

Спираючись на напрацювання українських учених, М. Кур'янова відзначає, що граматичними особливостями, які впливають на морфолого-категорійні трансформації під час перекладу науково-технічних текстів, є такі:

а) розбіжності в будові мови як наборі певних граматичних категорій та форм: німецькі артиклі, наприклад, як категорія означеності / неозначеності, що визначають новизну інформації, невідомі українській мові;

б) різний обсяг змісту подібних конструкцій;

в) відмінні функціональні характеристики, наприклад, різні форми однини та множини;

г) відмінне частотне навантаження активного та пасивного стану, дійсного та мовного способів, інфінітивних конструкцій тощо;

д) різнотипність вираження «формальних» підметів “man” та “es”, неможливих у структурі українського речення; використання лексичних засобів для вираження граматичних категорій, коли при використанні німецького плюсквамперфекта в українському реченні з'являються «раніше, перед тим, до того»;

е) відмінна сполучуваність слів тощо [1, с. 4].

Зазначимо, що саме граматичні розбіжності між вихідною і цільовою мовою є однією з основних причин недосконалості комп'ютерного перекладу спеціалізованих текстів. Як зазначає Ю. Майнерт, труднощі програмі створюють не тільки контекст, але й структура речень або неправильні дієслова. У німецькій мові вирішальним є закінчення слова, що й визначає однину або множину, час дієслова або ж відмінок іменника. Науковець вважає, що «граматика визначає переклад – якщо вона не однозначна, то жодна програма не зможе здійснити однозначний переклад. Більш складна граматики вимагає більше правил, але також надає більше ясності» [4].

Додаткові труднощі для перекладача можуть створювати і зміни, зумовлені розвитком мов. Адже, виконуючи переклад, перекладач завжди має справу з двома мовами, які є динамічними

системами, що постійно змінюються і, очевидно, розвиваються в різних напрямках. Зміни особливо помітні, якщо вихідна й цільова мови належать до різних мовних груп за генеалогічною класифікацією. На думку М. Шульца, зміни у використанні граматики хоч і відбуваються набагато повільніше в порівнянні з лексичним складом мов, проте вони є більш тонкими [5], що вимагає від перекладача додаткових зусиль для точного і зрозумілого перекладу.

На основі розгляду офіційних джерел [3, с. 2], які презентують основні дані щодо сільського господарства Федеративної Республіки Німеччини, можна зробити висновок про те, якими є основні граматичні особливості текстів аграрної тематики і якими способами доцільно здійснювати їх переклад українською мовою.

Відмінності в побудові речень німецької й української мов зумовлюють зміну порядку слів при перекладі з німецької на українську мову, наприклад: *Wichtig ist aber auch, mit den Bundesmitteln und den Beitragsgeldern der landwirtschaftlichen Betriebe sparsam und wirtschaftlich umzugehen* [2, с. 21] (пор.: *Але також важливо використовувати федеральні фінансові засоби і грошові внески сільськогосподарських підприємств економно і по-господарськи*).

Характерним для німецької мови є використання сполучників на кшталт *aber*, прислівника *auch* не на початку речення, як це часто буває в українській мові, але в перекладеному реченні ці мовні елементи стоять на початку речення. Крім того, інфінітив *umzugehen*, який наявний у наведеному вище реченні і належить до прислівника *wichtig*, в українському варіанті стоїть безпосередньо після нього. У німецьких же реченнях інфінітив, який є незмінюваною частиною присудка, завжди стоїть на останньому місці в реченні.

Типовим для німецьких аграрних текстів є досить часте вживання поширених означень, структура яких є такою: артикль – прийменник – сукупність пояснювальних слів – означення (виражене прикметником або дієприкметником) – означуваний іменник. При перекладі німецьких поширених означень українською мовою порядок слів змінюється, поширене означення здебільшого відтворюється через використання дієприкметникового звороту або підрядного означального речення, наприклад: *Die für Siedlung und Verkehr genutzte Fläche ist seit 1992 um über 792.000 Hektar auf knapp 4,8 Millionen Hektar angewachsen* [3, с. 8] (пор.: *Площа, яка*

використовується для житла і транспортного руху, зростає з 1992 року більш, ніж на 792 000 га майже до 4,8 млн. га); *Die aus Kartoffeln gewonnene Stärke kommt in der Industrie zur Herstellung von etwa Papier, Klebstoffen, Tabletten und Zahnpasta zum Einsatz* [2, с. 12] (пор.: Крохмаль, отриманий з картоплі, використовується у промисловості для виробництва паперу, клею, таблеток і зубної пасти; або Крохмаль, який отримують з картоплі, використовується у промисловості для виробництва паперу, клею, таблеток і зубної пасти).

Розглянутий приклад свідчить ще про одну граматичну особливість українського перекладу німецьких аграрних текстів, зумовлену відмінностями у вживанні активного / пасивного стану і, відповідно, використання граматичної трансформації. Як бачимо, у вихідному варіанті використовується активний стан, а в перекладі – пасивний.

Відмінності у структурній побудові присудків, що вживаються в одному німецькому реченні, спричиняють перетворення при перекладі простого речення оригіналу, яке містить однорідні члени речення (присудки), у складнопідрядне з підрядним означальним, як-от: *In der Fischwirtschaft sind mehr als 41 000 Menschen beschäftigt und versorgen Verbraucherinnen und Verbraucher jährlich mit über 1,3 Millionen Tonnen qualitativ hochwertigen Fischereierzeugnissen* [2, с. 35] (пор.: У рибній промисловості зайнято більш, ніж 41 000 осіб, які щорічно постачають споживачам більше 1,3 млн. тонн високоякісних рибних продуктів).

Ще однією причиною зміни порядку слів при перекладі аграрних текстів є різниця в мовних одиницях, що передають категорію «наявність» у німецькій і українській мовах. Так, у німецькій мові в такому разі слугує зворот *es gibt*, еквівалент якого відсутній в українській. Наявність якогось предмета або явища виражається в українській мові іншими засобами (найчастіше дієсловом *є*, але також іншими дієсловами), наприклад: *Bedingt durch sinkende Produktionszahlen bei Papier und Pappe gibt es einen geringfügigen Rückgang bei den Flächen zur Gewinnung von Industriestärke* [3, с. 31] (пор.: Спостерігається незначне зменшення площ для виробництва промислового крохмалю, зумовлене зниженням виробничих показників щодо паперу та картону).

Можливість німецької мови щодо скорочення спільного складника у складних іменниках, що здійснюється задля економії мовних засобів та уникнення повторів, не має аналогу в українській мові. Тому український переклад містить повний відповідник цих понять, які до того ж здебільшого передаються не сполученням іменників, а конструкцією «прикметник + іменник», наприклад: *In diesen über 374 Tausend land-, forst- und fischereiwirtschaftlichen Unternehmen arbeiten knapp 1,3 Millionen Menschen, das sind 12,9 Prozent weniger als 1999* [3, с. 7] (пор.: *У цих сільськогосподарських, лісогосподарських і риболовецьких підприємствах, кількість яких складає понад 374 000, зайнято майже 1,3 млн. осіб, що на 12,9 відсотка менше, ніж у 1999 році*).

Використання в німецькій мові інфінітивних зворотів (*um ... zu, statt ... zu, ohne ... zu*) дає змогу уникнути повтору підмета, що неможливо в українській мові через відсутність аналогічних інфінітивних конструкцій, тому при перекладі німецьких речень з інфінітивними зворотами доводиться додавати ще один підмет, що, відповідно, зумовлює перетворення німецького речення із зазначеним зворотом на складнопідрядне речення з підрядним мети. Наприклад: *Sie lässt den Mitgliedstaaten zugleich eine große Flexibilität, um auf die spezifischen Bedingungen und Potenziale der Regionen bestmöglich reagieren zu können* [3, с. 34] (пор.: *Водночас вона надає державам-членам ЄС гнучкості для того, щоб вони могли найкращим чином реагувати на конкретні умови і потенціал регіонів*).

Низку граматичних трансформацій, зроблених під час перекладу з німецької на українську мову, можна спостерігати на прикладі такого речення: *Im Forst- und Holzbereich (Rohholz, Halb- und Fertigwaren) hat sich Deutschland in den letzten Jahren mengen- und wertmäßig zu einem Nettoexporteur entwickelt* [3, с. 34] (пор.: *В останні роки кількісний і якісний розвиток лісової й деревообробної галузей (деревна сировина, напівфабрикати й готові вироби) Німеччини дав їй змогу стати нетто-експортером*).

Як свідчить порівняння оригіналу й перекладу, здійснено такі граматичні перетворення: змінено порядок слів, прислівники “*mengen- und wertmäßig*” замінено на прикметники «*кількісний і якісний*», компоненти складних іменників виражені через повні еквіваленти (передбачаючи й конструкцію «прикметник + іменник»), дієслово

“*entwickelt*” передано через іменник «розвиток», а для компенсації додано дієслово «дав змогу».

Розгляд офіційних джерел з основними даними щодо сільського господарства Німеччини уможливило висновок про те, що граматичні відмінності німецької й української мов зумовлюють використання при перекладі текстів аграрної тематики з німецької на українську мову таких прийомів: зміна порядку слів у реченні, додавання слів, трансформація простого речення у складнопідрядне, заміна однієї частини мови іншою.

Перспективи подальших наукових пошуків можуть бути пов’язані з більш детальним дослідженням граматичних трансформацій при перекладі аграрних текстів з німецької на українську мову.

Література

1. Кур’янова М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. О. Кур’янова. – К., 2006. – 16 с.
2. Die deutsche Landwirtschaft Leistungen in Daten und Fakten. – Berlin : Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz (BMELV), 2010. – 40 S.
3. Informationen zur deutschen Landwirtschaft. Zahlen, Daten, Fakten. – Berlin, 2014. – 40 S.
4. Meinert J. Darum können Computer nur schlecht übersetzen [Електронний ресурс] / J. Meinert. – Режим доступу : <http://www.welt.de/wissenschaft/article135421420/Darum-koennen-Computer-nur-schlecht-uebersetzen.html>
5. Schulz M. Übersetzen – ein Job für “Eierköpfe” [Електронний ресурс] / M. Schulz. – Режим доступу : <http://www.doku.net/artikel/uebersetze.htm>

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015 р.

УДК 811.161.2'367.625

Н. А. Березовська-Савчук

ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ’ЄКТНИХ ДІСЛІВНИХ ПРЕДИКАТИВ СТАНУ

Березовська-Савчук Н. А. Дистрибутивні характеристики суб’єктних дієслівних предикатів стану.

У статті проаналізовано дистрибутивні характеристики суб’єктних дієслівних предикатів внутрішнього та зовнішнього стану; визначено основні структурні схеми і модельні різновиди речень, які формують ці предикати; виявлено валентнісні ознаки дієслів як організаційних центрів речень із семантикою стану.

Ключові слова: дієслівний предикат, стан, суб'єктна синтаксема, внутрішній стан, зовнішній стан.

Березовская-Савчук Н. А. Дистрибутивные характеристики субъектных глагольных предикатов состояния.

В статье проанализированы дистрибутивные характеристики субъектных глагольных предикатов внутреннего и внешнего состояния; определены основные структурные схемы и модельные разновидности предложений, которые формируют эти предикаты; определены валентностные признаки глаголов как организационных центров предложений с семантикой состояния.

Ключевые слова: глагольный предикат, состояние, субъектная синтаксема, внутренне состояние, внешнее состояние.

Berezovska-Savchuk N. A. Subjective verbal predicate of state and its distributive characteristics.

The article analyzes the distributional characteristics within subjective verbal predicates of internal and external state and determines basic model types of sentences that form these kinds of predicates. This paper also identifies the verbs valence features organizing the sentence centers with the state semantics. It is noted that the system search in the structural language organization and attempts to represent the syntactic notions not only through their structural, but also by means of their propositional and semantic features stimulate linguistics development. This research confirms the idea that formalized expressions of a sentence structure (sentence block / model) allow to spread, expand and define the outlines of “external” and “internal” circulating. Moreover correlation of formal and content aspects in a sentence can be clearly defined. Besides this approach opens new perspectives in the study of word stock and syntax interrelation, including the lexical units that fill a sentence model / block organizing semantic structure of the sentence.

Furthermore this paper emphasizes that the leading role in the organizing syntactic structure and optimal representing of the predicate syntagmatic potential belongs to its meaning. Language investigation demonstrates that each syntactic structure formation mostly depends on two basic notions such as the semantic structure of words illustrating a predicate and the manifestation of its components in a certain distributive word setting. The results of this research draw to conclusion that the implementation of model semantics in sentence with verbal predicates depends on the way of expressing the subjective syntactic unit. This article also outlines the basic forms of a subject in the sentence structure.

Key words: verbal predicate, state, subjective syntactic unit, internal state, external state.

Речення із суб'єктними предикатами репрезентують в українській мові конструкції, що містять указівку на локалізацію стану в його безпосередньому носії. Обов'язкове заповнення лівобічної (суб'єктної) позиції засвідчує одновалентність предикатів, що визначена передусім особливостями їхньої семантики.

У мовознавчій науці усталеним є твердження про те, що суб'єктна синтаксема в реченнях із предикатами стану позначає

пацієнса (Т. Булигіна, В. Виноградов, І. Вихованець, Г. Золотова, О. Леута, Т. Масицька та ін.). Предикат стану позначає те, що виникає без участі суб'єкта, однак локалізується саме в ньому. Лексична й формальна реалізація суб'єктної синтаксеми залежить від власне типу предиката, оскільки прислівникові й дієслівні предикати її визначають по-різному.

Дієслівні предикати на позначення стану в українській мові відкривають чітку лівобічну позицію, реалізовану в моделі **S – Praed_{st}V_f**.

Дослідники стверджують, що аналізований тип речень передбачає організацію предикатами, які позначають передусім внутрішній стан суб'єкта-особи (Н. Арват, Е. Діланян, Г. Залізняк, А. Камалова, З. Ключникова, О. Леута, О. Семенюк, Г. Серпутько, Т. Смирнова та ін.), однак ми припускаємо, що у виділеній моделі можуть також функціонувати дієслова на позначення зовнішнього стану предмета чи явища навколишньої дійсності. Таке припущення базоване на облігаторності суб'єктної синтаксеми в реченнях, що мають двокомпонентну структуру.

Загалом виділені речень зі значенням зовнішнього стану предмета є доволі проблемним. Складність вичленування цієї моделі пов'язана з невизначеним статусом самого поняття «стан предмета» як явища семантико-синтаксичної організації мови. Ускладнює вичленування цієї моделі і своєрідний семантичний синкретизм: тісний зв'язок моделі стану предмета з моделлю характеристики предмета (якості). Окрім того, існує безпосередній зв'язок між цією моделлю і дієслівними моделями зі значенням дії. Форми теперішнього часу зумовлюють узагальнену референцію і генералізують значення, трансформуючи дію у якість і стан [4, с. 145–147].

Основна модель речень із суб'єктними дієслівними предикатами стану реалізована в українській мові кількома структурними схемами, зокрема: 1) **N₁ – V_f**; 2) **N₃ – V_f**; 3) **N₄ – V_f**. Структурні схеми речень сформовані відповідно до форми вираження суб'єктної синтаксеми, від цього залежить і їхнє семантичне наповнення.

У реченнях першого типу суб'єкт виражений формою називного відмінка (**N₁**), що є типовим для речень із дієслівними предикатами психічного або емоційного стану Граматична структура таких речень не вимагає жодних додаткових засобів для уточнення чи створення

модельної семантики, а отже, вона є класичним зразком організації речення з дієсловом за формою «суб'єкт + предикат», типовим для української мови.

Суб'єктна синтаксема, виражена формою називного відмінка іменної частини мови, має найчастотнішу реалізацію в реченнях із дієслівними предикатами дії в українській мові. Цей компонент властивий і конструкціям із загальною семантикою внутрішнього стану особи, і структурам, що актуалізують уявлення про зовнішній стан предмета чи явища навколишньої дійсності.

Речення із загальною семантикою **внутрішнього стану**, для яких характерний суб'єкт у формі називного відмінка, формують дієслівні предикати, що позначають:

1) фізіологічний стан істоти (особи), зокрема:

а) хворобливий фізіологічний стан (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, температурити, мліти, дрижати, непритомніти*), наприклад: *Канітан хворіє, просить зайти* (О. Гончар); *Мати нездужала* (М. Рильський);

б) стан сну, марення (*спати, куняти, дрімати, подрімувати, марити, снити*), наприклад: *Та які вже можуть бути до неї доручення. Спить вона* (Є. Гуцало); *Їдуть далі; сіпачка той куняє* (О. Кониський);

2) фізичний стан, спричинений дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, дерев'яніти, клякнути, грітисся*), наприклад: *Татарин змерз, то спробуй його вкоськай* (Л. Костенко); *Баран сидів у своїй комірці і грівся* (І. Франко);

3) психо-емоційний стан, а саме:

а) негативний (тяжкий, пригнічений) внутрішній стан суб'єкта (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, хандрити*), наприклад: *Пані горювала, боячись, що діти від цього можуть втратити апетит* (І. Пільгук); *Засумувала панночка, аж змарніла і зблідла* (Марко Вовчок);

б) стан, спричинений гнівом (*злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, несамовитіти, сатаніти, дратуватися*), наприклад: *Адальберт, зніяковівши, розгнівався, суворо глянув на Анну* (І. Пільгук); *Потан дратувався і не дивився на неї* (М. Коцюбинський);

в) стан нудьгування, бездіяльності (*скучати, нудьгувати,*

нудитися, нидіти, томитися), наприклад: *З чого ви, матусю, берете, що я скуваю, нуджусь?* (О. Кониський); *Христя теж нудьгує, не знає, де дітися* (Панас Мирний);

г) емоційний стан суб'єкта, зумовлений почуттям сорому (ніяковіти, соромитися, губитися, бентежитися), наприклад: *Я зніяковів, густо почервонів* (Ю. Мушкетик); *Тихо сміється, він бентежить* (Леся Українка);

г) стан неспокою, хвилювання (хвилюватися, непокоїтися, нервуватися), наприклад: *Бувало, що листи не надходили п'ять чи шість днів. Він непокоївся, нервувався* (М. Коцюбинський);

д) позитивний (піднесений, радісний) стан суб'єкта (радіти, тріумфувати, веселитися, тішитися, пишатися, промінитися, сяяти), наприклад: *Жінка щebetала, раділа* (В. Підмогильний); *Дядя Варфоломій тріумфує* (М. Хвильовий);

4) стан інтелектуальної діяльності суб'єкта (думати, міркувати, обмірковувати, мізкувати, гадати, мудрствувати), наприклад: *А цей стоїть, дивиться за ріку й міркує* (Д. Міщенко); *Він зупинився і дивиться перед собою, і міркує* (У. Самчук).

Для речень із загальною семантикою **зовнішнього стану** предмета чи явища навколишньої дійсності нехарактерний широкий значенневий діапазон, із-поміж суб'єктних дієслівних предикатів, які ці речення організують, можна виділити два типи, що позначають:

1) оптичний стан суб'єкта (блищати, блистити, блимати, бовваніти, виднітися, вилискувати, жевріти, іскритися, майоріти, маячити, мерехтіти, мигіти, горіти, поблискувати, проблискувати, світитися, сяяти, палати), наприклад: *Плесо. Блищить вода, така густа, чорна, брудна, але блищить* (І. Микитенко); *Між листом жовтий сяє мак* (І. Драч); *Сніг іскриться на полях* (М. Стельмах);

2) стан суб'єкта, визначений за його кольоровими властивостями (чорніти, біліти, сіріти, зеленіти, синіти, ліловіти, сизіти, голубіти, червоніти, багряніти, рожевіти, рум'янитися, жовтіти, золотитися), наприклад: *Багрянє захід* (А. Шиян); *Ясніє небо* (А. Ткаченко); *Степ чорніє, і могила з вітром розмовляє* (Т. Шевченко).

Поряд з основною структурною схемою речень із дієслівними предикатами стану, де суб'єкт виражений типовою формою називного відмінка, в українській мові активно функціонують речення схеми

(**праер** $N_2 + N_1$) – V_f . Цю схему можна розглядати як різновид основної, оскільки в ній представлено розчленований суб'єкт: названо носія стану – пацієнса і місце локалізації стану – як правило, частину тіла чи орган істоти (особи). Пацієнс у реченнях аналізованої схеми виражений прийменниковою формою родового відмінка у (**в**) N_2 , місце локалізації стану – формою називного відмінка, наприклад: *У селі ніхто розумний не нагадує і не дає Дарусі конфет: знає, що від солодкого в неї **болить голова*** (М. Матіос). Такий спосіб репрезентації суб'єкта виправданий тим, що назви частин тіла самостійного семантико-синтаксичного статусу не мають і можуть становити тільки частину суб'єкта чи об'єкта, а прийменниково-відмінкова форма пересувається з детермінантної (локативної) позиції у прислівну (суб'єктну), перетворюючись на функціональний еквівалент називного у функції суб'єкта стану [6, с. 161–162].

У межах аналізованої структурної схеми функціонують два семантичні типи дієслівних предикатів внутрішнього стану, що позначають:

1) хворобливий фізіологічний стан (*боліти, нити, ломити, розколюватися, тріщати, свербіти*), наприклад: *В неї ще зранку **болить голова*** (І. Нечуй-Левицький); *У Марії **голова тріщить*** (У. Самчук);

2) фізичний стан, спричинений дією високої чи низької температури, а також стан фізичного ушкодження (*некти, холонутти, дубіти, дерев'яніти, пухнути, набрякати, синіти*), наприклад: *Тільки тепер Бойко відчув, що в нього **змерзли ноги*** (Г. Шкурупій); *У Стаха **занепокоїлись руки**, він їх стиснув до болю, а далі поліз по кисет* (М. Стельмах).

Особливість речень такої схеми полягає в тому, що їхня структура може розширюватися за рахунок уведення третього компонента суб'єктної синтаксеми у формі місцевого відмінка: *А тут аж **шкура на голові в нього болить** від тих думок* (М. Коцюбинський), а також скорочуватися внаслідок вилучення вказівки на носія стану у формі родового відмінка: ***Руки зовсім задубіли** від морозу, й пальці ледве ворушились* (В. Винниченко); *Та й **шия вся свербіла, палала*** (О. Кобилянська).

У реченнях другої структурної схеми суб'єктна синтаксема виражена безприйменниковою формою давального відмінка (N_3). У

таких синтаксичних конструкціях у ролі предикатів виступають безособові дієслова або особові дієслова в безособовому значенні. У таких реченнях репрезентовано уявлення про стан, що повністю охоплює суб'єкт [4, с. 144], однак «суб'єкт у такому безособовому реченні ніби відсунений на задній план, на ньому не фіксується увага, тобто дія характеризується як особа, якій приписується певний стан» [7, с. 99].

В українській мові речення із суб'єктом стану, вираженим формою давального відмінка, організовують дієслівні предикати на позначення:

1) фізичного та фізіологічного стану (*боліти, свербіти, муляти*), наприклад: *Такого, як мій колега, витримає не кожен: злязиковий, причіпливий, все йому муляє* (О. Гончар); *Мені болить, божественний* (В. Підмогильний);

2) психо-емоційного стану (*непокоїтись, тішитися*), наприклад: *Чогось їй непокоїлось* нині, *чогось скімлив смуток в душі* (М. Стельмах); *Не тішитися й мені в піснях, Коли душа скимить* (Б. Лепкий).

Особливістю давального відмінка як способу вираження суб'єкта є те, що ця форма властива реченням, що містять заперечення, наприклад: *Мені не працюється; Йому не співається; Їй не сидиться* тощо. Для того, щоб уникнути заперечення, до структурної схеми вводять адвербіальну квалітативну синтаксему (*добре, гарно, погано* і под.): *Мені добре працюється; Йому гарно співається; Їй кепсько сидиться*. У такому випадку дієслова виступають у ролі зворотних і їхня семантика набуває ознак статичності [1, с. 116; 5, с. 96–97]. Н. Кавера стверджує, що речення цього структурного типу мають розмовний характер. На відміну від предикатів внутрішнього стану істоти, виражених прислівниковими дериватами, такі ж за значенням дієслівні предикати обмежено поєднуються з давальним суб'єктом стану [3, с. 89].

Для аналізованої схеми характерне розщеплення суб'єктної синтаксеми, унаслідок чого доцільно говорити про структурний різновид (**праер** N₅ / 6 + N₃) – V_б, де суб'єкт виражений поєднанням безприймникової форми давального відмінка з прийменниковою формою орудного або місцевого відмінка, наприклад: *Ярославові наморочилось у голові, душа була налита чимось важким і холодним*

(Ю. Мушкетик). У таких реченнях давальний відмінок виражає «суб'єкт як цілісну істоту», а орудний і місцевий – локалізацію, у межах якої розгортається предикатний стан [3, с. 90]. В українській мові речення аналізованої схеми формують дієслівні предикати, що позначають:

1) хворобливий фізіологічний стан (*двоїтися, троїтися, темніти, тьмаритися, боліти, нити, млоїти, тріцяти, свербіти, зудіти, муляти, мутитися, паморочитися, крутитися*), наприклад: *Орликові потемніло в очах* (І. Лепкий); *Марії запаморочилося в голові* (О. Забужко);

2) неспокійний емоційний стан, наприклад: *Він народився під такою зіркою, що щось в душі двоїлося йому* (Л. Костенко); *Прудкі несподівані радощі такеньки усіх обхопили, що у голові їй закрутилося, у очах усе округи заходило й затанцювало* (Марко Вовчок).

Розчленована суб'єктна синтаксема дієслівних предикатів внутрішнього стану може скорочуватися за рахунок вилучення компонента на позначення істоти. Тоді носієм суб'єктної ознаки слугує форма місцевого чи орудного відмінка іменників зі значенням частини тіла або органу людини, де розгортається стан [3, с. 90], наприклад: *Може, завтра вже вишиється, мовила пізня гостя, відчуваючи, як у горлі засвербіло* (Є. Гуцало).

Реченням третьої структурної схеми властиве вираження суб'єктної синтаксеми безприменниковою формою знахідного відмінка (N₄), наприклад: *Однак мене морозить. Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу, і щелепи трясуться* (М. Коцюбинський).

Особливістю цієї схеми є те, що її речення здатні формувати лише дієслівні предикати на позначення хворобливого фізіологічного стану (*морозити, лихоманити, трусити, трясти, тіпати, млоїти, душити, ломити*), наприклад: *Сьогодні зранку Іван почувався зовсім кепсько – його лихоманило, він ледве вів машину...* (Ю. Мушкетик); *В мене тіло біле, болить мене дуже* (І. Франко).

Проте доволі частими в українській мові є випадки переносного позначення дієсловами психо-емоційного стану суб'єкта, як-от: *Мене поглинуло з головою, я не міг стримати свого здивування й захвату* (Ю. Покальчук). У такому разі для позначення стану використовують

дієслово іншої семантичної групи (руху, переміщення, конкретної фізичної дії тощо), унаслідок чого відбувається «зміщення вектора основних метафоричних переносів: із конкретно-фізичної сфери на сферу нефізичну, духовну» [4, с. 156].

Загалом у мовознавстві немає єдиної думки щодо вираження суб'єкта в реченнях із дієслівними предикатами стану формами непрямих відмінків, оскільки часто з формального погляду їх тлумачать як об'єктні синтаксеми. Проте видається доцільним дотримуватися твердження про те, що в односкладних реченнях «відхід від традиційної форми вираження підмета (N_1) не порушує природи суб'єкта, бо це синтаксична категорія, словесне вираження якої більш вільне, ніж конкретний граматичний підмет» [2, с. 30]. З огляду на це можна стверджувати, що суб'єкт у реченнях із дієслівними предикатами, виражений формами давального й знахідного відмінків, є непрямим [2, с. 28–30], таким, що виконує «вторинну семантико-синтаксичну функцію» [1, с. 117; 5, с. 97–98].

Отже, предикати зі значенням стану репрезентують одну з тих категорій, яка має особливе вираження в українській мові й послуговується для цього низкою спеціалізованих і неспеціалізованих засобів. Як семантична категорія «стан» відображає в українській мовній свідомості концептуальні уявлення про статичність, пасивність, неконтрольованість зовнішніх стосовно неактивного суб'єкта подій. Стан також усвідомлений як один з аспектів емоційного змісту людської психіки, за якого суб'єкт (людина, особа) не в змозі впливати на цей зміст, бо він повністю визначений зовнішніми впливами.

Реалізація модельної семантики речень із дієслівними предикатами залежить від форми вираження суб'єктної синтаксеми. Основною формою позначення суб'єкта є називний відмінок (N_1), спеціалізований на вираженні носія стану, названого дієсловом. Поряд із цим у реченнях моделі $S - \text{Praed}_{st}V_f$ актуалізовані форми давального (N_3) й знахідного (N_4) відмінків, що засвідчують участь у них «непрямого суб'єкта».

Для речень із дієслівними предикатами стану властиві структурні варіанти з розчленованим суб'єктом, як-от: ($\text{praep } N_2 + N_1$) – V_f , ($\text{praep } N_{5/6} + N_3$) – V_f . Структурні різновиди засвідчують локалізацію стану, названого дієсловом, в тій чи тій частині тіла або органі суб'єкта,

який при цьому виступає в ролі узагальнювального показника.

Література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 222 с.
2. Истрина Е. С. Субъект и подлежащее как синтаксические термины / Е. С. Истрина // Ученые записки Казахского гос. ун-та им. С. М. Кирова. – Т. 11: Русский язык, казахский язык, история. – 1946. – С. 25–37.
3. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – К., 2007. – 206 с.
4. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
5. Мацицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності : [монографія] / Т. Є. Мацицька. – Луцьк : Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки, 1998. – 206 с.
6. Межов О. Г. Прийменниково-відмінкові засоби вираження суб'єктної та об'єктної синтаксиси / О. Г. Межов // Граматика слова і граматики мови : [зб. наук. праць] / [ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 152–174.
7. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : [монографія] / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2015 р.

УДК 811.161.2:165.9

І. С. Беркешук

ДЕМІНУТИВИ ТА АУГМЕНТАТИВИ – ВИРАЗНИКИ УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Беркешук І. С. Демінутиви та аугментативи – виразники українського менталітету.

У пропонованій розвідці описано та досліджено демінутиви та аугментативи, крізь призму яких відбивається мовна картина світу українців. При усвідомленні, відбиранні та вживанні різних іменників із відмінних, специфічних засобів українці вибирають передусім оцінні, конотативні, а не нейтральні одиниці. З'ясовано, що на творення цих дериватів впливають власне лінгвальні чинники, соціолінгвальні та психолінгвальні.

Ключові слова: демінутив, аугментатив, емоційно-оцінні лексеми, лінгвальні чинники, соціолінгвальні чинники, психолінгвальні чинники.

Беркешук І. С. Деминутивы и аугментативы – выразители украинского менталитета.

В предлагаемой статье описано и исследовано деминутивы и аугментативы, сквозь призму которых отображается украинская языковая картина мира. При осознании, отборе и употреблении различных существительных со специфических © І. С. Беркешук, 2016.

средств украинцы выбирают в первую очередь оценочные, коннотативные единицы, но не нейтральные. Установлено, что на создание этих дериватов влияют собственно лингвистические факторы, социолингвистические и психолингвистические.

Ключевые слова: деминутив, аугментатив, эмоционально-оценочные лексемы, лингвистические факторы, социолингвистические факторы, психолингвистические факторы.

Berkeshchuk I. S. Deminutiv and augmentativ – exponents of the Ukrainian mentality.

In this paper we described and investigated deminutiv and augmentativ, which is displayed through the lens of Ukrainian language picture of the world. With the knowledge, selection and use of different nouns with specific means of Ukrainians choose in the first evaluation, connotative one, but not neutral. It is established that the creation of these derivatives affect actual linguistic factors, sociolinguistic and psycholinguistic.

According to our observations, the formation of derivatives – deminutiv and aughtmentativ – uplyvayut following factors: linguistic, sociolinguistic and psycholinguistic.

During the actual linhistychnymy understand language typological properties that affect the formation of the lexicon, namely suffixal way of creation, which actively influences the creation and deminutiv aughtmentativ.

Sociolinguistic factor also leads to the creation of derivatives analyzed. This is facilitated by globalization, development of new technologies and the emergence of related realities, as well as the interaction between languages and between neighboring linguistic formations within society.

Another factor in the creation and deminutiv, aughtmentativ is psycholinguistic – a way of understanding the collective knowledge of native speakers sociolinguistic conditions. Ukrainian factor due psychology. The new name, something specific and memorable increasingly attracts attention when used in broadcasting.

With awareness, taking and use of different nouns with different specific tools Ukrainian choose, first of all, estimates, connotative unit, not neutral.

Key words: deminutiv, aughtmentativ, emotional and evaluative token, linguistic factors, sociolinguistic factors, psycholinguistic factors.

Останніми роками в сучасному мовознавстві відбувається вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням та духовно-практичною діяльністю.

Опрацюючи літературу, пов'язану з аналізом та описом українського менталітету, неможливо не звернути увагу на те, що українська мова багата на емоційно-експресивну лексику. Саме тому аналіз таких слів є сьогодні актуальним.

Важливим чинником виникнення певних емоцій є слово, яке може зробити людину щасливою або ж прикро вразити її.

Для дослідження практичного матеріалу нашої розвідки будемо

використовувати іменники, оскільки саме іменник «найчіткіше вирізняється з-поміж інших частин мови завдяки тому, що він відображає передусім субстанційні (зі значенням реальної предметності або зі сприйманим у нашій свідомості таким значенням) об'єкти, а ці матеріальні об'єкти людська свідомість розрізняє найлегше, саме тому межі іменників виявляються досить окресленими» [3, с. 47; 4, с. 45]. Як центральна (основна) частина мови іменник становить ядро дериваційної бази українського словотвору, оскільки він має «розвинену морфологічну структуру і великі словотвірні можливості для поповнення словотвірного складу» [3, с. 47].

З. Валух наголошує на тому, що особливості творення дериватів з модифікаційними значеннями «демінітивність» та «аугментативність» визначає передусім «лексико-граматичне значення твірного іменника, хоч значною мірою впливають на їхню появу і позамовні чинники, адже місце, де живе людина, територія, простір, які її оточують і з якими пов'язані життя й трудова діяльність, завжди відіграють важливу роль» [1, с. 218].

За нашими спостереженнями, мовна й суспільна практика активно стимулює утворення демінутивів, аугментативні утворення фіксуються рідше, що засвідчує позитивні настрої, доброту, щедру душу українців.

Ті слова нашої мови, які безпосередньо називають певні почуття, настрої або своїм значенням характеризують предмет, особу (на зразок *радість, ніжність, сум, ненависть, добрий, хороший, злий*) становлять групу емоційної або емоційно-забарвленої лексики. Емоційного забарвлення можуть надавати словам і спеціальні суфікси. Наприклад: *рученька, голосочок, коник, хлопчисько, очиці, здоров'ячко, катюга* тощо. Сферою вживання таких форм в основному є художньо-белетристичний, епістолярний, публіцистичний стилі, твори для дітей, фольклор тощо. Звичайно, постійним джерелом поповнення мови іменниками із суфіксами суб'єктивної оцінки є розмовна мова. Слова із суфіксами позитивної оцінки, наприклад жартівливі та іронічно-пестливі, здатні передавати також негативні емоції, наближаючись до іронічно-глузливих.

Продуктивним засобом створення емоційного колориту, яскравості, образності мови є суфікси на позначення негативної

суб'єктивної оцінки.

Як показали підрахунки, суфікси на позначення негативної суб'єктивної оцінки виступають у значно меншій кількості слів, ніж суфікси позитивної оцінки (приблизно у 8 разів).

Проте діапазон емоційних відтінків, яких здатні надавати іменникам негативно-оцінні суфікси, досить широкий: від слабо виражених відтінків згрубілості, зневажливості, несхвальної оцінки до яскраво вираженої зневаги, іронії, презирства, а в деяких контекстах – ненависті, наприклад: *вітрище, бабисько, писака, зміюка, п'янюга* тощо. Звичайно, самі суфікси не виражають зневажливого, іронічного чи якогось іншого значення – позитивної або негативної оцінки. Тільки сполучаючись із основами слів, суфікс по-новому висвітлює зміст кожного слова. Розгляньмо, яких відтінків набувають слова, поєднуючись із суфіксами **-щ-** (*бабище, хлопчище*); **-иськ-** (*плечиська, вовчисько*); **-яг-, -яг-** (*мотяга, скупердяга*); **-юк-** (*свинюка, шаблюка*); **-як-** (*свиняка, шматуряка*).

Суфікси **-ищ-**, **-иськ-** найпродуктивніші у групі негативно-оцінних суфіксів. Найчастіше з ними пов'язуються відтінки зневажливого, згрубілого значення слів, аж до яскраво вираженого несхвалення, осуду, презирства: *кулачища, бацище, язичище, лігвисько, плечиська*.

Кожного разу відтінок емоції у словах із емоційним суфіксом залежить від контексту, від змісту попередніх і наступних речень.

Лексико-граматичний суфікс **-ищ-** омонімічний з лексико-семантичним суфіксом, що утворює абстрактні іменники з відтінком книжності (*явище, середовище, становище*) і стилістично нейтральні конкретні назви (*вогнище, горище, селище*). Омонімія цих суфіксів впливає певною мірою на згасання стилістичного забарвлення слів із емоційним суфіксом **-ищ-**.

Суфікс **-яг-** надає іменникам відтінку осуду, зневаги, презирства залежно від семантики основи: *скупердяга, тесті-скуп'яги*.

Відтінок збільшення розміру, обсягу не властивий іменникам із цим суфіксом. Поєднуючись з іменниковою основою, у значенні якої наявна негативна оцінка, суфікс **-яг-** посилює емоційний ефект слова аж до створення лайливого відтінку (*скупердяга*).

Суфікс **-юк-** має досить широку гаму негативних відтінків: назвам предметів він надає значення збільшення розміру, обсягу,

якості (*холодюка, калюка, грязюка, шаблюка, каменяка*), назвам осіб, тварин – значення зневажливості, презирства, інколи лайливого відтінку: *зміюка, звірюка, свинюка, сатанюка, тварюка* тощо.

Суфікс **-юг-** пов'язаний із емоційними відтінками зневажливості, презирства (переважно в назвах осіб).

Значення конкретних іменників, назви неживих предметів із суфіксами **-юк-**, **-юг-** сприймаються з відтінком згрубілості, збільшення розміру, обсягу (*палюга, каменяка*).

Суфікс **-як-** надає іменникам відтінок зневажливості, певної згрубілості. Суфікси **-юг-**, **-юк-**, **-як-** можуть виступати як дублетні у складі тієї самої основи, пор.: *псюга, псюка, псяка*.

Негативну оцінку мають у відповідних контекстах і слова, що вживаються із суфіксами позитивно-оцінними, пор.: *голівка і проблемка; коник і царик; очиці* (дитини) і хитрі *очиці* пана.

Емоційних відтінків іронії, гнівного осуду, презирства можуть надавати іменникам суфікси **-ик-**, **-ець-**, **-ок-**, наприклад: *попик, царики, купчики, хмарочосик, панок, характерець, народець*.

Суфікс **-ячк-** найчастіше пов'язаний із відтінками іронії, а суфікс **-иць-** поєднується із основами слів, коли передається презирство, зневажливе ставлення до когось (*очиці*).

Іронічно-зневажливе забарвлення контексту залежить і від уживання слів із суфіксом **-ц-**: *З'їдено м'яся, крові спито в бойовищах трудних на зорі...* (А. Малишко); *Лисиця десь м'яся дістала. Тихесенько прибігла під стіжок – Ум'яла більшенький иматок, А менший – у сінце сховала* (Л. Глібов); *Є дільце, дядечку, до вас* (Л. Глібов).

Суфікси **-очк-**, **-ечк-**, **-очок-**, **-ечок-** надають іменникам відтінків іронії, неприхованого глузування. Наприклад: *Це все через тебе, невістонько!*» – промовила *Кайдашиха* і *вдарила до Мотрі кулаком об кулак* (І. Нечуй-Левицький).

Рідко вживається для вираження негативної оцінки суфікс **-ичк-**: *Ідть краще звідси, ідть, панове покійнички, і не повертайтесь, бо ця Росія може зробити вам велику неприємність* (Л. Корнійчук).

Відтінки іронії, зневаги передають і суфікси **-оньк-**, **-еньк-**. Наприклад: *І рад би Вовк в які ворота скочить, та лишенько йому: куди не поглядить – Усюди Вовченька недоленька морочить, – Хоч сядь та й плач* (Л. Глібов); *В а д и м. Ого! Так тут мій батенько*

сьогодні глаголить (Л. Дмитерко); *Не дуже дави ножем, мов серденько тебе, то горщик не буде скавучати, наче собака, що зав'язла в тину* (І. Нечуй-Левицький).

Нещирість, неприязнь Кайдашихи не приховує «пестливе» звертання до невістки, бо друга частина фрази контрастує з першою, розкриваючи справжнє ставлення свекрухи до невістки.

Суфікси **-усь-**, **-унь-** рідко вживаються в контекстах для вираження негативних емоцій. Але при вмілому застосуванні в сатиричних творах іменники з цими суфіксами створюють особливо колоритний емоційний ефект іронії, уїдливого докору тощо.

Звичайно, структурно-семантичні типи емоційно-зниженої лексики не обмежуються лише згаданими суфіксальним або префіксальним типами (*побрехенька* і *підбрехач*, *пребрехач*). Сюди належать також слова із негативним лексичним значенням (*дурень*, *кат*); переосмислення прямого значення слова в негативному плані (ситуативна емоційність: *собака*, *гад*, *акула* – про людину); складні слова-іменники (*бракороб*, *людиноненависник*); фразеологічні сполуки (прислів'я, приказки: *його і довбнею не доб'єш*, *битий жак* – про людину), що може стати предметом окремої розмови.

За нашими спостереженнями, на утворення дериватів – демінутивів та аугментативів – впливають такі чинники: власне лінгвальні, соціолінгвальні та психолінгвальні.

Під власне лінгвальними розуміємо типологічні властивості мови, які впливають на формування лексики, а саме суфіксальний спосіб творення, який активно впливає на творення демінутивів та аугментативів.

Соціолінгвальний чинник зумовлює творення аналізованих дериватів. Цьому сприяє глобалізація, розвиток нових технологій та поява пов'язаних із ними реалій, а також взаємодія між сусідніми мовами та між мовними утвореннями всередині соціуму.

Психолінгвальний чинник – спосіб осмислення колективним пізнанням носіїв мови соціолінгвальних умов. Чинник зумовлений психологією українців. Нові найменування, щось специфічне запам'ятовується активніше і привертає увагу при вживанні в мовленні.

При усвідомленні, відбиранні та вживанні різних іменників із відмінних, специфічних засобів українці вибирають передовсім

оцінні, конотативні, а не нейтральні одиниці.

Отже, емоційно знижена лексика – різновид оцінної лексики, яка є дійсністю не лише думок, а й почуттів людини. Вона допомагає у викритті й активному засудженні всього того, що заважає в суспільному житті. Вважаємо, що менталітет неможливо приховати. Він проявляється в культурі, матеріалізується у способі життя, традиціях, цінностях та нормах поведінки, у мові. Адже кожен мовець формує своє бачення світу не на основі самостійної переробки своїх думок і переживань, а в межах закріпленого в поняттях мови досвіду його мовних предків, що зафіксований у міфах та архетипах. Засвоюючи цей досвід, мовець лише намагається його застосувати й трохи вдосконалити. У процесі пізнання світу створюються й нові поняття, що фіксуються в мові, яка є культурним надбанням, зокрема й демінутивні та аугментативні утворення.

Мова народу – це найбільш універсальне втілення етнічності, підвалина існування культури, історії, традицій, вірувань, побуту і, як результат, – національних відмінностей у сприйнятті світу. Вона виражає національний менталітет, який, переживши століття, зберігає відголоси минулого у приказках, метафорах та інших лінгвальних символах культури.

Уважаємо перспективними подальші дослідження окремих лексико-тематичних груп оцінних субстантивів задля виявлення специфічних рис менталітету та свідомості українців.

Література

1. Валюх З. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [монографія] / З. Валюх. – Київ – Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун» 2005. – 1728 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Університетське вид-во «Пulsари», 2004. – 398 с.
4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2015 р.

INTERPERSONAL VERBAL CONFLICT IN UKRAINIAN ENVIRONMENT

Білоконенко Л. А. Міжособистісний мовний конфлікт в українському середовищі.

У статті узагальнено результати соціологічного дослідження. За підсумками анкетування було визначено, що респонденти цілеспрямовано декларують свою «неконфліктність», висловлюються проти вживання мовних конфліктогенів, вважають, що в конфлікті треба проявляти емпатію, емоційну витримку, уникати претензій на підвищених тонах; основними причинами антикультурного спілкування називають індивідуально-психологічні, характерологічні передумови та рівень емоційності особи.

Визнають, що м'які типи мовленнєвих тактик допомагають прийти до розв'язання конфлікту, 90% респондентів, стратегію уникнення сприймають як важливу більше половини опитаних, не є пріоритетною стратегія боротьби для 90%, уміння знаходити компроміс задля завершення суперечки є значущим для 80%. На стадії завершення шукають примирення більше 95% респондентів, вони стверджують, що ця стратегія передбачає аналіз мовленнєвих тактик, що призвели до його ескалації.

Проанкетовані зазначають, що найважливішими когнітивними конфліктними чинниками є ті, що сформовані життєвими переконаннями й особистими уподобаннями людини; активізація певного сценарію розвитку конфлікту встановлюється факторами, пов'язаними зі структурами життєвих принципів особи, її поглядами, орієнтирами, інтересами. До прагматичних чинників головно зараховані ті, що засвідчують «змістовий саботаж», коли людина свідомо ігнорує зміст висловлень співрозмовника.

Відповіді респондентів доводять, що усвідомлення етнокультурної, когнітивної і прагматичної сутності міжособистісного мовного конфлікту актуалізується завдяки конфліктному життєвому досвіду індивіда. Ці знання є основою для визначення «значущості» кожного конфлікту, для інтерпретації тактик комунікативних дій опонента. Уважається, що успішність взаємодії суб'єктів зумовлюється певними мовними законами, які є частиною морально-етичних норм поведінки членів соціуму.

Ключові слова: міжособистісний мовний конфлікт, конфліктоген, мовленнєві тактики, когнітивний і прагматичний чинники, морально-етичні норми.

Белоконенко Л. А. Межличностной речевой конфликт в украинском контексте.

В статье приводятся результаты социологического исследования. Было определено, что восприятие этнокультурной, когнитивной и прагматической сущности межличностного речевого конфликта актуализируется благодаря конфликтному жизненному опыту респондентов. Эти знания – основа для определения «значимости» каждого конфликта, для интерпретации тактик коммуникативных действий оппонента. Опрошенные считают, что успешность коммуникации субъектов формируется языковыми законами, которые являются

частью морально-этических норм социума.

Ключевые слова: межличностный речевой конфликт, конфликтоген, речевые тактики, когнитивный и прагматический факторы, морально-этические нормы.

Bilokonenko L. A. Interpersonal verbal conflict in Ukrainian environment.

The article presents the results of the survey. It was found that respondents' perception of ethno-cultural, cognitive and pragmatic nature of interpersonal verbal conflict actualized because of their "conflict experience". This knowledge was the basis for determining the significance of the conflict, to interpret the tactics of communicative actions of individuals. The respondents believe that the success of the interaction is governed by speech "laws" that are part of the moral and ethical norms of society.

Key words: interpersonal verbal conflict, conflictogen, speech tactics, cognitive and pragmatic factors, moral and ethical standards.

Multifold nature of interpersonal verbal conflict is determined by the fact that it is associated with humanity. The heterogeneity of the phenomenon is the cause of the lack of unanimity in its perception, as a collection of many interrelated features is a challenging problem to be described. That type of conflict combines internal (spiritual, personal, biological) and external (social) factors. Their dialectical interaction determines the nature of man and this phenomenon and behaviours individuals in it. Major trends analysis of the linguistic conflict associated with achievements of sociology, psychology, and philosophy, to which is attached linguistics.

The study of verbal conflict – one of the urgent problems of modern Ukrainian sociolinguistics. They can be studied from different angles, but there is not many works in Ukrainian science [2; 5; 6; 8].

While the description of the factors that cause actions of language in interpersonal conflict, sociolinguistic study of its nature refers to the long-term direction. At the moment, it is at the early learning stages in Ukraine and is also relevant.

Scope of the existence of verbal conflict – interpersonal relationships within the social interaction that takes place with violation of the rules of communication. Failure to comply with the principle of cooperative forms of linguistic orientation conflict conflicting interaction communicants. Willness to be opposite the opponent, hostility, intolerance, and lack of interest in it are determined by various factors, including their social roles.

For the analysis of perception interpersonal conflict in the Ukrainian language communicative environment, identifying important national cultural norms and rules of its course, communicative behavior in the use of

certain speech tactics we conducted sociological research on “Perception of interpersonal conflict in Ukrainian society”. Hypothesis of the study: perception of verbal conflict in modern Ukrainian society depends on here, national and cultural norms, rules, and traditions; at most cases, communicative behavior at the interpersonal conflict depends on conflict experience.

Socio-demographic characteristics of respondents representing each regions of Ukraine (550 people were questioned): 38% were males and 62% females. All respondents were 18 years old or older, from which 18 to 25 year olds – 31%, ages 26 to 50 – 42%, and those older than 50 – 27%. Of these the percentages of which, have a secondary or vocational education 52%, 28% of people were with a bachelor degree, and 20% – were with a specialist degree. It also was determined that more than 20% are studying in the moment, 55% – working, and 25% – working and studying.

Determining the level of conflict helps us to make an important conclusion about the behavior of the respondents to the dispute. This level is characterized by complex influence of psychological, social, psychological, and social factors. According to a survey, it was found that the participants represent themselves as tactful and peaceful people who avoid conflict emergencies at school, at home – 42%. The group who takes part in conflict only if it is necessary, correct the dispute, but can defend themselves – 45%. And conflicting participants – 13%. Between the level of conflict readiness of person and the choice of a strategy and tactics in the conflict there is a connection: person(s) with a high level of conflict readiness often resort to a strategy of struggle and hard and medium verbal tactics. The person(s) with low level of conflict readiness – attempt to avoid, make concessions, and use soft verbal tactics.

The results of the research.

A) In a conflict, the ability for empathy is important in a person. Empathy helps to balance interpersonal relations. Culture of human communication requires the ability to perceive and understand the interlocutor, to establish effective interaction with the target, and focus on the person as an equal partner in communication. However, addressors often use their personal experience to explain the conflict internal state, behavior, words, and emotions leading the recipient to possible subjectivity or errors in interpretation. One’s ability for empathy depends on the

conditions of education, social environment, values, individual traits, and more. The question №1: Do you think that in the conflict you need to empathize with others in part of conflict, to be fair and patient with them, not condemn, kindly and attentively listen; and try to understand your opponent's position? The "yes" responses were – 96%, "no" garnered a responded of – 2%, and "hard to answer" – 2%. The question №2: Are you able to empathize with others in part of conflict, fairly and patiently to treat your opponent, not condemn, carefully and kindly listen, and understand their position? Of those polled 41% clearly said "yes", 17% believe that they can empathize, but not always. Almost 32% felt that these attempts have failed them, and 10% could not answer the question. The "yes" answers to the question №№1–2 had a variance in data of nearly 55%. The majority surveyed say they believe empathy, attentiveness, and a friendly attitude to the opponent in the conflict are necessary but this ability to recognize what was needed by them was only present in half of respondents.

B) Pauses are required for successful communication and interaction with their role in conflict increases significantly. In verbal conflict parties use pauses due a lesser desire to rhythmically "build" phrase(s) as an opportunity to emphasize the attitude to the situation that may have arisen. Pauses emphasize the importance of following the speaker's remarks. Individual's hesitation in choosing the language used often means they desire to gather their thoughts, consider their own replica, and determine the flow or information that the person can not or does not want to reveal for any reason. Emotional speech of the parties involved sometimes uses longer conflict pauses with their "silence". It's hard not to say something, it is difficult to be heard by an opponent – a pause or break in this sense means a lot. Only when the first party makes it possible for second part to use a pause, eases the condition for thinking. With pauses, intonation, and facial expressions it is possible to manipulate an opponent. If a person is able to listen to the interlocutor, does not interrupt his speech even during a pause, then that person is aimed at constructive cooperation. Anyone who can not listen himself does not need words of other people. Some interdependence does exist. If during verbal conflict after the addressee waits using a pause for reflection and the recipient's reaction, it means most often at this time of "silence" the addressee contemplates to themselves of what that was said as if looking for answers to their own questions even no one expects answers from them. This may cause sincerer communication of

between the speakers. Conversely, the addressee, which leaves no pause for the recipient, usually has no time to think about their own words nor are able to think about the subject of controversy. Question №3: Are you agree that you need to do pause to bring thoughts and ideas together and give the opponent opportunity to think about your words, or ask you questions? 93% of respondents replied “yes”, 3% of respondents replied “no”, and 4% of respondents replied “hard to answer”. Question №4: Are you able during conflict in communication to use pauses in speech to gather your own thoughts and allow the opponent to think about your words, or ask you questions? 73% of respondents replied “yes”, 22% of respondents replied “no”, 3% of respondents replied “at times”, 2% of respondents replied “hard to answer”. The difference in data between the “yes” answers are not significant: most respondents indicate that a pause in the verbal conflict is necessary; just as the vast majority of people believe that they can use pauses at the appropriate time, they try to “hold” the pause, though not always successfully. We think that such a small difference can be explained by a high degree of orientation of respondents to the conflict-free communication and incorrect assessment of propose of pauses. Due to “immateriality” of pauses and the terms of the length, the speaker may not always can notice it, so the real “silence” and the idea about “how long he remained silent and was listening to opponent” does not match.

C) So during the survey we tried to calculate how respondents relate to the importance of not to offend the opponent during verbal conflict, does not affect its dignity, by not using negative-evaluative vocabulary (Question №5). 87% of respondents totally agree with the need, 5% of respondents understand the possibility, 8% of respondents could not make a decision. Question №6: Are you able during verbal conflict not insult your opponent? 37% of respondents replied “yes”, 31% of respondents replied “no”, 28% of respondents replied “at times”, 4% of respondents replied “hard to answer”. As you can see, there is variance in the results: most of the people indicate that you should not insult the recipient during verbal conflict, but only about 200 of those respondents believe that it was possible. Such significant difference in data can be associated with two points. At first, verbal abuse it is conscious manifestation of disrespect for another person with reserves of language. However, the “borders” of such disrespect is “blurred”. For one person brutal abuse of opponent is normal, for another – the use of the word “stupid” is unacceptable language. At

second, verbal abuse is closely related to human views on justice. In the everyday consciousness of injustice perceived as a priori clear, but the interpretation of this concept has some difficulties and depends on the personal knowledge of human nature and the principles of the opposite concepts – justice. In the conflict is often difficult to understand on whose side is justice, and hence – questions that everyone is responsible for themselves: Is it fair to answer opponent in such way? Do they deserve such abuse? Therefore, for each respondent meaning of these questions appears a very delicate, tightly “woven” with their various internal beliefs.

D) Question №7 is about the causes of admissibility of verbal abuse an opponent has access to, the motives that govern human conflict, or potentially perceived it as possible. Certain motifs [1, p. 13–21; 3, p. 125–129; 9, p. 83–89] cause the election of a person to use other vocal effects. Usually a person behaves in a particular conflict situation standard with understanding what language “limits” could be used to a particular opponent and what rules will thus violated. We consider that the selection process is particularly important are two factors.

1. The general cultural factor. A social tolerant person as a representative of a community, as a subject of language, has an internal installation in compliance with customs regulations and so on during the conflict that have developed historically. Certain national linguistic traditions act (in the general system of traditions and stereotypes) as a “legislative” language regulator of human behavior in the conflict, so defined and recognized patterns of constructing his texts with different incarnations of speech mechanisms of communicants. Such knowledge is a way to harmonize verbal behavior of each person with communicative behavior of whole nation, the condition of success in communication. Terms of speech etiquette – symbolic generalization of social experience, because social interaction is based on a system of symbols. The social symbol is a reflection of social norms and principles. The importance of understanding national-cultural norms, manners and habits, beliefs, and their transformation in communication; including conflict communication was proven by numerous works of linguists. It is not difficult to recognize: the aggressive behavior of individual’s leads to verbal conflict in some different cultures is illegal. Those signs of language, especially in combination with rude gestures or postures breaks cultural rules.

Manifestations of anti-cultural communication, more or less is true for

Ukrainian society. Vulgar offensive language, swearing, profanity, invective to the mother or father, to denote bastard, devilish invective, zoonyms to characterize opponents – it objectively existing examples. The only question is why, under what circumstances an individual decides of his own linguistic behavior contrary to public law. We think that we can talk about two important causes of anti-cultural communication of people in the conflict:

1) Social (features of life activities, social environment, the general level of culture in a social group) and situational (unmet needs, uncertainty, insecurity, social disorientation, mood, lack of awareness) conditions. “Rules” of verbal behavior in conflict these people know, but follow them difficult or even impossible;

2) Need for a certain reaction of person to conflict situation. A person who is forced to resort to anti-cultural communication, making an informed choice between the known rules and “opportunity” to resist increasing aggression with opponent by use of them. This interdependent process: the addresser, who indulges unethical expressions provokes the recipient. The “Rules” of verbal behavior in a conflict recipient are known, but has to temporarily part from them while on the defensive.

If the language of human culture were linked with the mentality of the nation, worldview system of which is based on moral, ethical, aesthetic norms, then the way to constructive behavior people would pass through their successful speech activity. The advantage of this process and that it allows you not only to formulate rules of verbal behavior, but also instructions on how to behave, if you have to break or bend some rules. Therefore, the alignment of the parties during verbal conflict to the general principles and ethical installation is especially important in a society that strives for the harmonious coexistence of its members. Conversely, neglecting social laws deepens the differences between the speakers.

2. Person-centred factor. Individual traits of persons (emotional sensitivity, irritability, aggressiveness, propensity to violence or restraint, balance, flexibility, conformity) – important factors for the course of linguistic conflict. However, the significant factor in the choice of their own human verbal behavior during verbal conflict is their personal life experience. Constructive and destructive conflicts variants regularly replayed in the communication process, although the later would have to “eliminate” out the practice of communication, and for that would be “responded” a life experience. A negative result would have to “teach” a

person how to avoid conflicts. However, that never happens. Tagging for themselves the limits of verbal conflict on as a result, the person has the right to choose options for implementations of language features into account situational communication. In this case we can speak about personal reasons for someone to resort to anti-cultural communication, in particular it could:

1) be due to a certain complexes of person. The desire to demonstrate “unusualness” at least somehow and prove that “I will not live like everyone else, I will not behave in a certain way, according to the rules”, it releases in language deliberately unethical behavior, neglect of public social laws. Such persons have regulator of verbal behavior (you can not intentionally violate something what you do not know about), but the man deliberately suppresses its impulses;

2) be based on individual psychological traits of speakers. Temperament, level of aggressiveness, degree of emotional state, social attitudes cause susceptibility to human conflict behavior. Persons who do not accept the situation that contradicts their principles, unsociable, self-centred, arrogant, unrestraint feelings, impulsive, selfish, incapable to compromise, with reluctance and inability to consider the views of other people, they live with the motto “I want it to be, so it can’t be any different”. General “rules” of verbal behavior in conflict are known, but in all practically they do not want to follow them;

3) be result of a desire to express an extremely strong emotion. Desire to demonstrate own attitude to the situation a person uses offensive language, profanity, etc., in such way trying to enhance the impact to the interlocutor. “Rules” of verbal behavior in conflict these people know, but “here and now” admit the possibility of violation;

4) be the result of intentional verbal behavior of individuals. Psychologists speak about people who quarrel with the intent to give yourself an emotional discharge (often provoking a “false conflict”). They are some kind of “energy vampires” who relish the conflict, that the opponent is stunned hearing offensive words or insults. After verbal conflict such people are pleased with themselves and their own “ability” to have influence to the addresser. Regulator of verbal behavior in a verbal conflict with such people exists, but it completely being ignored, because for them the most important is the process of torturing a “victim” with attacks and aggression of “vampire”;

5) appear (and not only in the conflict) in childhood where rudeness and swearing “comes out” from the home environment, in which the communication between parents and relatives was built in such way. This “lesson” was assimilated by the child that is why the “legislative” regulator of verbal behavior in verbal conflict is extremely weak, and sometimes even missing.

Question №7: Why, in your opinion, during verbal conflict people resorts to non-cultural communication? (You can choose any amount of answers). Results: because the social environment affects people – 39%; because that person has to answer to his opponent’s aggression – 26%; because the person does not want to follow social norms and rules – 19%; because people have certain individual psychological and characterological features: aggressive, quarrelsome, offhand, impulsive, etc. – 54%; because that person shows their extremely strong emotions – 57%; because person is an “energy vampire” who relish conflict and verbal abuse from opponents – 38%; because person does not know how to behave in other way; because they learnt this strategy in childhood – 22%. We see that for respondents, the most important causes of non-cultural communication is the individual psychological and characterological background and level of emotional person. Indeed, aggressive behavior peculiar to people with emotional instability, offset demonstrative determination. Perhaps that is why a significant percentage of positive reactions fixated on the option of “energy vampire”. Formative impact on human social structures are reflected in the methods of education, socialization mechanisms in the behavior proved to be surveyed are not so significant.

E) Process of verbal conflict is also defined on physiological features it communicants. To identify respondents’ understanding of the importance of this factor (the relationship between psychophysiological state of the speaker, elected, and communication strategy result of the conflict) was presented in two questions (№№8–9). Question №8: Do you think that during conflict you need to speak calmly, exercise emotional restraint, avoiding claims of a raised voice, or yelling? 92% of respondents replied “yes”, 3% of respondents replied “no” and 5% of respondents replied “hard to answer”. Question №9: Are you able to speak calmly during the conflict to exercise emotional restraint, avoiding claims of a raised voice, or yelling? 68% of respondents replied “yes”, 13% of respondents replied “sometimes”, 17% of respondents replied “no”, 2% of respondents replied

“hard to answer”. The variances in the data is significant: more than 500 respondents said that the language conflict must be emotionally balanced, and 445 persons consider that they manage it, though not always. We think that these results are explained unambiguous communication emotional sphere of individual fundamental attitude to the world and to themselves. This attitude is inseparable from the intellectual sphere, identity, and impact on human activity. For contingent surveyed reflected in his own mind such phenomena as objective world conflict clearly linked to the achievement of certain goals in life, an expression of “will”, patience, perseverance, self-control, and they declare exactly that.

Questions №1, №3, №5 and №8 have “perfect” character, which is why some reactions have such high percentage of answers “yes”. Respondents actively declare their “non-conflict readiness”, demonstrate “ability” to treat opponent friendly, carefully and listen to him, to be very prudent, patient, do not approve offences, use negative-evaluation of vocabulary and more. Almost perfect picture of “world” of verbal conflict created by an individual familiar desire to be “socially adequate” member of the community. Even not “to be”, but at least “appear”. Humanity’s life – communication, behavior, actions, and emotions. In humans, there is a need to obtain positive emotional feedback. A person usually receives positive emotions in conflict-free communication (this is normal, because conflict is – uncomfortable), and it becomes a habit. The need to be a “better man” (non-conflict, tolerant) than they actually are – they attempt to feel positive emotions. And also it is “smart” to attempt to gain credibility or love of others or the desire to please everyone or to hide their shortcomings, identity, or self-preservation instinct [4, p. 79]. Everyone understands that the decrease in controlling their speech leads to violations of social norms of behavior, “loss” beyond permissible because most members of this community are trying to avoid. That is why we can see this significant percentage of “non-conflict readiness” of respondents, they declared “compliance”.

Other questions (№2, №4, №6 and №9) identify the “real” ability to navigate the course of administration of verbal conflict. It was assumed that respondents who showed their “non-conflict readiness” would match their real communicative action. But the real picture “of the world” of verbal conflict was very varied. It was found that in general, more than 25% of people are not capable of self-restraint, patience, adequate speech acts, and

so on. But they also declared their peacefulness and tolerance. On the one hand, respondents understood what was received as the “right” answer, at the other side – knowledge and action clearly “disagree”.

Psychophysiological design of human life is undergoing some changes. Primarily this is because the increasing socialization affects person’s mental functions. Psychologists M. Savchin and L. Vasilenko noted that as an individual age (especially in mature adulthood and old age) comes through a natural “shift” of physiological processes to the direction of “inhibition”. It gradually decreases the reaction rate that person needs for answer, slows the process of “processing” information, undergoes transformation in the cognitive sphere, and changes sensory function. But these phenomena are often offset by increased selection accuracy of linguistic reactions associated with the accumulation of experience [7, p. 278–279, 284–285]. Intellectual activity of “aged” people is inextricably linked to their level of education and specific activities. Education with high culture shape the need for knowledge and encourage self-development. The breadth of interests, the desire to share their life experience, their knowledge, help another person, and to be useful to society show that the quality of a person which is perceived as wisdom. This property is also noticeable thanks to a balanced human orientation, comfortable existence where conflict – a phenomenon which is not worth special attention. That is why we believe that we must separately pay attention to the data in the questionnaires of persons with age difference. We queried the responses of two groups of people: respondents at age 18 to 25 years and 50 years. Difference at answers between the ages groups of respondents: question №1 – 2%, question №2 – 15%, question №3 – 4%, question №4 – 14%, question №5 – 12%, question №6 – 3%, question №8 – 0%, question №9 – 4%. So older people are not only actively “declare” their “non-conflict readiness”, but also confirm it (as it can be possible within the questionnaire).

F) Recognition of verbal conflict begins with an analytical phase, during which the person has resorted to a number of assessment activities. Through life experiences he knows the most typical models of finished: winner – loser, winner – winner, loser – loser. With the perception of conflict, person determines which of the options corresponds to the completion of his interests, although understands that most desirable is not always the most real. Everyone is seeking for victory, because in society

there is a perception that the strongest wins, one who has power, authority, power, and boldness. Anyone who is afraid of quarrels – are considered weak and would be “defeated”. Although there is a lot of those who thinks that verbal conflict can be avoided by tact, the desire to understand the opponent, or respect for them. Question №10: Do you think that conflict will always have winners and losers, 9% of respondents replied “yes”, 88% respondents replied “no”, and 3% of respondents replied “hard to answer”. So for most conflict it is not only fight for victory but try to understand, accept, and perhaps justify the opponent.

G) After the conflict there are two paths. The first path – never communicate with opponents, avoid them; second path – reconciliation that is more productive. Reconciliation is a simple step, but it is that not easy to make it. After all, to reconciliation it is necessary to look at the cause of the conflict, seriously analyze the verbal tactics that led to its escalation, and to understand what words and actions could improve the situation. Although not as exhaustive as conflict reconciliation, it shows a willingness to face the desire to seek a way out of problems. Question №11: Do you tend to look for ways to reconciliation after a conflict, 25% of respondents replied “always”, 75% respondents replied “sometimes”, 0% respondents replied “never”.

Note the ratio in responses to questions №№10–11: respondents do not believe that conflict is always need to be resolved with a model of winner – loser, so they do not seek unquestioning victory and look for ways to reconcile with an opponent.

H) The study of verbal conflict also provides for an appeal to the cognitive categories that are the essence of cognitive activity. Since the speech impact associated with interpersonal social interaction, then we are, first of all, interested at categories related to social cognition. The survey found cognitive categories that, in terms of surveyed, have the greatest impact on the course of the conflict (question №12): general knowledge of humanity about the world – 3%, personal knowledge about the world – 32%, life beliefs – 46%, value targets – 53%, self-interests – 16% , self-assessment of the conflict – 19%, religious beliefs – 26% (respondents could choose multiple answers). Values targeted and identified by respondents as a priority ones, because in the modern Ukrainian society prevails importance of ethnic and cultural factors, so ignoring them is particularly noticeable.

I) Understanding of respondent’s pragmatic aspect of verbal conflict

is important. It involves simultaneous interpretation of verbal conflict with two sides. Persons were not always successful in using the language means, to accurately convey information. There are “risk” factors caused by contradictions between the remarks of speakers and their perception. Question №13: What pragmatic factors particularly affect the appearance of verbal interpersonal conflict given the answer: ignoring of one side the meanings of words of other side – 54%, a violation connections between individual expression and behavior – 30%, the content of person expression does not contain all contents that identifies remarks of other side – 16%, inadequate use of interlocutor means of language – 14%, difference in the vocabulary of speakers – 10%, different emotional evaluation of linguistic signs each of each side – 33%, the reluctance of people to speak on a particular topic or substantially certain topics – 34%, availability of hidden information at replicas of one side – 50%; incivility in communication, language and speech violations of rules – 38% (respondents were able to choose multiple answers). For respondents the most important factors are those that related to deliberate inattention to the words of man, and the conditions when the information is not given in fact with half-truths or deception.

Conclusion. Sociolinguistic study showed that the majority of respondents represented themselves as non-conflict people. In today’s communication environment, Ukrainian people realize that they must empathize with the interlocutor, try to correctly use pauses, consider the use of inappropriate verbiage to not insult your opponent, they are not focused to win with absolute certainty, and are likely to choose reconciliation. In verbal conflict the persons pay special attention to the absence of values of the targeted speaker, recognize that ignoring the words of an opponent, or hiding information may escalate verbal conflict. General “ideology” behavior of the person in the language conflict created under the influence of updated knowledge about his “vitality”, which is acting as objective basis for determining the meaning and significance of this phenomenon. Respondents recognize the appearance of linguistic conflict traits of people, their culture and language preferences, social and psychological factors; and conflict-free communication associated with language, culture and communication. Fairness and respect for identifying the communication partner that opposed categorical, rudeness and hostility, show the other side of each speaker – dignity. This option of verbal behavior when people

focus efforts on mutual understanding, can demonstrate improved mental features of the Ukrainian people; compassion, kindness, good humor, and empathy – all that is semantically associated with tolerance, expresses the idea of overcoming the conflict. Consensus opens the way to pluralism in linguistic and cultural structures.

Literature

1. Богушевич Д. Г. Опыт классификации эпизодов вербального общения / Д. Г. Богушевич // Язык, общение: процессы и единицы. – Калинин : КГУ, 1988. – С. 13–21.
2. Гуйванюк Н. В. Мовна толерантність як соціолінгвістична категорія / Н. В. Гуйванюк // Вісник Львівського ун-ту. – 2006. – Вип. 38. Ч. II. – С. 37–46.
3. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.
4. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії / А. С. Лобанова. – К. : Інститут соціології, 2004. – 300 с.
5. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 243 с.
6. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві / Г. П. Мацюк. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с.
7. Савчин М. В. Вікова психологія : [навч. посіб.] / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 359 с.
8. Соколова С. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі / С. Соколова, В. Труб, Л. Масенко, О. Данилевська, О. Руда // Українські обрії. – К., 2013. – Мовознавство. – Вип. 6, ч. 1. – С. 173–196.
9. Сухих С. А. Прагматическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : КГУ, 1998. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2015 р.

УДК 811.161.2'373.7:39(477)

Г. Г. Демиденко

МАТЕРИНСТВО ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Демиденко Г. Г. Материнство як лінгвокультурне явище.

У статті розглянуто явище материнства з позиції його лінгвальної інтерпретації; визначено групи фразеологічних одиниць, що виражають усталені в лінгвокультурі стереотипні погляди на вагітність жінки, народження нею дітей, їх вигодовування, виховання та ін. Звернено увагу на особливості лексичної номінації дій, процесів, станів, пов'язаних з материнством, з'ясовано його соціокультурну характеристику в межах українського комунікативного простору.

Ключові слова: фразеологізм, материнство, мати, дитина, вагітність, виховання, евфемізм, код культури.

© Г. Г. Демиденко, 2016.

-40-

Демиденко А. Г. Материнство как лингвокультурное явление.

В статье рассматривается явление материнства с точки зрения лингвистической интерпретации; определены группы фразеологических единиц, выражающих сложившиеся стереотипные взгляды на беременность женщины, рождения ее детей, их вскармливание, воспитание и др. Внимание обращается на особенности лексической номинации действий, процессов, состояний, связанных с материнством, дана его социокультурная характеристика в рамках украинского коммуникативного пространства.

Ключевые слова: фразеологизм, материнство, мать, ребенок, беременность, воспитание, эвфемизм, код культуры.

Demydenko H. H. Motherhood as a linguistic and cultural phenomenon.

The article investigates the motherhood phenomenon in terms of linguistics. This paper focuses on the clarifying its sociocultural characteristics within Ukrainian communicative space. While this research it has been determined that the motherhood signs verbalized by idiomatic expressions and related to the mother archetype are associated with such notions as care, compassion, kindness, care, support etc. Mother image within the Ukrainian tradition gets a significant emotional and expressive semantics in its modifications as mother, mum, mammy.

This research defines the set of idioms that express established Ukrainian stereotypical views about pregnant women, giving birth to a child, children's feeding, bringing them up etc. in Ukrainian culture. The main attention is drawn to the statements containing the central lexical component "mother", outlining their diverse semantic potential. This paper determines that the social and biological experience of being a mother recorded mostly in set idioms expressions and idioms relevant within individual dialects. Such idioms have euphemistic nature and are identified by comparing the relevant events in the lives of women and society with nominations, which in the context of the Ukrainian cultural tradition are manifested as a form of the communicative compromise. Mentioned idioms demonstrate the desire to avoid direct nominations of pregnancy process and pregnancy itself, inability to become pregnant, unwanted pregnancy and childbirth etc. The reason causing such transformations is connected with the desire to avoid communicative conflict or distract attention from a woman in order not to curse or hurt her. Thus, the nomination of a pregnant woman due to special attitude, public opinion influence (condemnation, contempt, approval, admiration) gets different modifications.

This article represents various illustrations of above mentioned euphemistic idiomatic expressions supplying them with linguistic and cultural commentary in correspondence to cultural codes of the actual language material.

Key words: idiom, motherhood, mother, child, pregnancy, bringing up, euphemism, cultural code.

У сучасних лінгвістичних розвідках посилюється тенденція до вивчення загальнокультурних універсалій через мовні одиниці з урахуванням структури людського знання, ментальних процесів, що стали підґрунтям для мовної номінації. Материнство як

соціокультурний феномен містить у собі генезис усєї людської культури та цивілізації, усього суспільно-історичного та родинного досвіду людства [6, с. 10]. Образ матері є константною величиною й української етнокультури і має свої специфічні проєкції на лексико-фразеологічну систему. Зрозуміло, що материнство не має національності, адже здебільшого констатує біологічну складову життя людини, однак у кожній етноспільноті це явище набуває індивідуальних ознак, самотніх рис. Унікальність, важливість, невичерпний потенціал феномена матері в межах будь-якого суспільства підтверджують дослідження зарубіжних і вітчизняних учених різних царин наукового пізнання. Здебільшого вивчалися концепти *МАТИ* і *МАТЕРИНСТВО* в лінгвістиці (Н. Аванесян, М. Адрєянова, А. Алієва, В. Калько, Ж. Колоїз, А. Рахмат, А. Рижкіна, О. Смирнова, А. Чернова), у літературі (С. Баргіш, М. Марусяк, Ж. Марфіна), педагогіці (З. Нагачевська, М. Сіренко) та лінгводидактиці (М. Кононенко).

Перше слово, вимовлене дитиною, – це мама, воно орієнтує на історичну добу, коли головою роду і родини була матір, а не батько (епоха матриархату). Цю обставину фіксує генетичний код людини, що реалізується передусім у мові, адже в екстрених ситуаціях вона до кінця життя звертається до мами [3, с. 356]. За вдалим висловом Е. Фрома, «мати – це харчування, любов, тепло, земля. Перебувати в її любові – означає бути живим, мати коріння та відчуття дому» [11, с. 305]. Материнство є повноцінним компонентом українського соціокультурного простору, з матері бере початок нове життя, на образі матері ґрунтуються уявлення про безліч інших понять у житті та світогляді народу, зокрема про державу, рідну землю тощо. У зв'язку з цим на сьогодні залишається актуальним питання вербалізації явища материнства з позиції лінгвокультурології.

Мета наукової розвідки полягає у тому, аби з'ясувати лінгвістичну сутність материнства, материнської поведінки, ставлення до матері в українському соціумі. Задля досягнення поставленої мети маємо виконати такі завдання: 1) виявити й систематизувати корпус українських фразеологічних одиниць (далі – ФО), що актуалізують соціокультурну й біологічну підоснову материнства; 2) визначити лексичні номінації досліджуваного явища, поширені в комунікативному етнопросторі.

Насамперед зауважимо, що за визначенням О. Левченко, фразеологічна репрезентація світу відрізняється від лексичної більшою архаїчністю, міфологізованістю, а ФО мають більший обсяг та інший характер інформації, ніж одиниці лексичного рівня [4, с. 314]. В усталених зворотах збережено різні знання, актуалізовані суб'єктом під час їх безпосереднього використання у процесі мовлення. За таких умов дослідження фразем на рівні асоціативного сприйняття та оцінювання дійсності узагальнюють погляди носіїв мови. Усталені вислови в мовній свідомості репрезентують вербалізований продукт вторинного відображення картини світу. На думку О. Селіванової, «фразеологічна номінація отримала новий дослідницький вектор – аналіз і моделювання психоментального підґрунтя вибору тієї чи тієї зовнішньої форми з огляду на культуру народу, структуру етносвідомості та їхню еволюцію» [9, с. 16].

За огляду на сказане вище варто розглядати передусім фразеологізми української мови, внутрішня форма яких ілюструє уявлення і знання про материнство. Насамперед зазначимо, що материнство розуміють як «1) біологічну функцію жіночого організму, спрямовану на продовження людського роду; стан жінки під час вагітності, пологів, годування дитини; 2) соціальну функцію матері, що полягає у вихованні дитини; почуття жінки-матері до дитини; бажання стати матір'ю» [1, с. 651]. Очевидно, що ключовою для розуміння власне материнства є лексема *мати*, яка має таку парадигматику: *матір* (урочисте), *мама* (розмовне), *неня*, *ненька* (розмовне), *матірка* (фамільярне), *родителька* (застаріле) (2, с. 101). 3-поміж інших номінацій фіксуємо такі: *матер* (3, с. 123), *мамдзя* (зневажливе) (3, с. 122), *мамуха* (3, с. 122); *мамка*, *мамойка*, *мамунийка*, *мамуницуня*, *мамуниця*, *мамуця* (8, с. 428–429).

Як стверджує А. Рижкіна, слово *mother* (мама) в англійській й *mater* (мама) у латинській мові є схожими, адже мають загальновідомий етимон *ma* «груди» + індоєвропейський суфікс *ter*, тому етимологічний зміст слова *mother* – «грудне вигодовування» [7, с. 97].

Материнство передбачає комплексний вияв поведінкових реалій, дій, процесів, пов'язаних із жінкою, дитиною, родиною, а відтак його характеризують звороти різнотипні за конструкцією. Так, очевидно, передусім варто звернути увагу на ФО з компонентом *мама*

(*мати, матір*) та похідних від нього, а саме: *як (у чому, у чім) мати [на світ] народила (породила)* (9, с. 371) – «зовсім голий, без одягу»; *[ще] [материне] молоко на губах не обсохло* (9, с. 403); *мати материнське молоко на бороді* (11, с. 85); *мати материнське молоко на язюку (попуд нюсом)* (11, с. 86) – «хтось дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений», *з молоком матері* (9, с. 403) – «від народження, з перших днів життя»; *од материнуй ціцкы* – «з дитячих літ відбувається що-небудь» (11, с. 141); *смоктати мамину цицю* – «бути дуже малим» (9, с. 671); *добрий як мамина ціцка* – «дуже добрий» (11, с. 142); *мамин синок* – «розпещений хлопчик або юнак» (9, с. 647), *мамин мізинчик* – «наймолодша в сім'ї дитина // малий на зріст» (9, с. 391). Як бачимо, семантичний обшир наведених прикладів ілюструє взаємозв'язок матері з дитиною, появу на світ несамостійної істоти, що потребує захисту, елементарної уваги до себе і піклування. Прикметно, що образність наведених фразем має біологічно виправдане підґрунтя, адже діти дійсно народжуються великими, їх вигодовують материнським молоком з перших годин життя (за умови вдалих пологів, гарного самопочуття новонародженого й породіллі). Малюк не може проявити самостійність під час годування, він невмілий, молоко здебільшого розтікається, може залишатися на губах.

Фраземи *молоко на губах не обсохло* (9, с. 403), *з молоком матері* (9, с. 403) та подібні фіксують реалізацію так званого предметно-глютонічного культурного коду (за Л. Савченко), де терміном *глютонім* позначаються «назви сировини, напівфабрикатів, страв, харчових продуктів та консервів, напоїв, номінації їжі без зазначення складу» [8, с. 122]. Центральним символом у цьому коді виступає компонент на позначення продукту споживання – молока. В українській культурно-харчовій традиції молоко вважають «символом примноження» [3, с. 375], це напій для годування дітей, який має весь необхідний запас мікроелементів для повноцінного розвитку людини в перший рік життя. У коров'ячому молоці здавна купали дітей, аби «тіло повне і біле було» [3, с. 375], за народними повір'ями, не можна на ніч залишати молоко відкритим – його п'є нечиста сила, коли молоко давали в чужу хату, насипали туди солі, аби відьма не попсувала корови [3, с. 375].

У структурі стійких зворотів *смоктати мамину цицю* (9, с. 671),

материну ціцку ссав – «був у дитячому віці» (11, с. 141) наявний соматизм *ціця* – «сосок людини або самки тварини; жіночі груди» [1, с. 1586] з емоційно-експресивним відтінком розмовності. Ця лексема вживається переважно в побутових комунікативних ситуаціях, які стосуються дітей, взаємодії матері й дитини. Передусім вислови акцентують на вікових особливостях, і подекуди, на нашу думку, має іронічний чи глузливий підтекст. До уваги не береться сакральнo-міфологічна роль жіночих грудей, які стають для дитини джерелом насолоди та задоволення.

З-поміж досліджуваних лінгвоодиниць зацікавлення викликають звороти, пов'язані з релігійною сферою життя. Образ матері як берегині роду перетинається з образом Матері Божої, про що свідчить план вираження українських фразем, у яких Богоматір позиціонується як оберегова сила. Наприклад: *Мати Божя* – «уживається для вираження позитивних або негативних емоцій: радості, здивування, захоплення, переляку» (9, с. 370); *хай (нехай) мати Божя милує (прощає, боронить, помилує)* – «уживається для вираження побажання кому-небудь добра, безпеки, благополуччя; щоб було все добре» (9, с. 370). Друга наведена ілюстрація позиціонує Матір Божу як помічницю, захисницю, і реалізуються у вербальному кодi замовлянь [12, с. 483].

Як демонструє фактичний матеріал, подекуди ФО з компонентом *мати* характеризують негативні якості людини, її поведінки: *що за вража (лиха) мати* – «уживається для вираження здивування, досади, незадоволення» (9, с. 370); *вража (лиха, хрінова) мати* (9, с. 370); *тряся його (її, їхній, твоїй, вашій) матері* (9, с. 725); *пся мати* – «бездушна, безсердечна людина» (11, с. 82). У фамільярному контексті уживаються вислови: *враг його (їх) [матір (душу)] знає* – «невідомо» (12, с. 150); *враг його матері* (11, с. 150) – «уживається для вираження задоволення або незадоволення». Негативна експресія цих фразем значно інтенсифікується завдяки відповідним лексемам *лихий, вражий (ворог), хріновий, псячий*, де *пес* є уособленням злості, жорстокості, недоброзичливості [3, с. 557].

Важливим етапом у житті жінки-матері є вагітність – «1) стан жінки в період розвитку в її організмі плоду; 2) процес розвитку плоду з заплідненої яйцевої клітини в материнському організмі людини і живородних тварин» [1, с. 107]. У народній традиції цей стан

оцінюється двояко: народження дитини визнається головною метою шлюбу, а вагітна жінка уособлює родючість, їй приписують оберегові, цілющі й інші благодійні властивості, хоч побутує думка й про небезпеку, нечистоту, адже у вагітній жінці наявні дві душі, близькі до межі життя і смерті [3, с. 62].

В українському комунікативному просторі функціонують такі номінації вагітної жінки: *груба* (7, с. 26; 4, с. 95–96; 1, с. 50; 13, с. 97), *веремінна огредна, самодруга, тешка (кішкá)* (1, с. 50); *черевата* (зневажливо) (1, с. 211); *важна* (3, с. 39); *тяжити, тяжка* (7, с. 69).

Фразеологічні словники фіксують незначну кількість мовних одиниць, що номінують вагітність, а саме: *у поважному стані* – «вагітна» (9, с. 690); *увійти в тяж* (12, с. 910); *ходить на вазі* (12, с. 931); *ходити важкою* (12, с. 930); *бути тяжі, тежі, тегота* (13, с. 253). Натомість високою частотністю відзначаються сталі звороти, сформовані внаслідок евфемізації, у яких певні позамовні, етносоціальні чинники спричиняють переосмислення явища материнства й утворення специфічних лінгвоодиниць. Такі вислови мають відчутний діапазон зашифрованості, як-от: *в аптеці чергу займати* (10, с. 39); *не хватає грошей купити* (10, с. 158); *трудовий мозоль натерти* (10, с. 336); *носити за пазухою* (10, с. 372); *туди-сюди – приїхали* (10, с. 406); *надута на життя* (10, с. 206) *жінка з грошима* (10, с. 206); *багата жінка* (10, с. 206) тощо.

Культурно детермінованими образами з виразною оцінкою фізіологічного стану є фраземи, які вказують: 1) на позначення процесу народження, підготовки до пологів: *з дня на день розродиться* (10, с. 168); *пелюшки готувати* – «чекати на дитину» (10, с. 378); 2) на параметри жіночого тіла, зовнішній вигляд вагітної (переважно повнота живота, вага): *як діжка (зі словом товста)* (10, с. 176); *живіт вище носа* (10, с. 203); *з животом* (10, с. 203); *боката жінка* (10, с. 206); *брюхата жінка* (10, с. 206); *не пуста жінка* (10, с. 206); *ходить важкою* (10, с. 80). Вислови *вишенька пузата* (10, с. 94); *бути з ікрою* (10, с. 227) постали на основі метафоричного перенесення, зовнішньої подібності (округлості форми у вишні й живота вагітної жінки) й уподібнення до тваринного світу (відкладання ікри рибами). Внутрішня форма таких зворотів відчутно прозора, спирається на семантику компонентів сталих виразів. Зооморфний код фразеологізмів репрезентовано орнітонімами в таких

ФО: *аїста ждати* (10, с. 36); *примітити лелеку* (10, с. 303); *журавлика вловила* (10, с. 208). Як зазначає В. Ужченко, міф про те, що дітей приносить лелека є найпопулярнішою у фольклорі європейських народів [10, с. 194]. В українській культурі лелеку сприймають як Божу птицю, символ добра, адже в народі з цим птахом пов'язані добрі ознаки, він символізує щастя, добробут, затишок у домі. Щасливою вважається та родина, у якої на даху хати чи іншої будівлі оселялася лелека. Цікаво також, що журавель символізує сторожкість, відлюдність [3, с. 226]. У зв'язку з цим можна висловити припущення, що згадка про такого птаха є небезпідставною зважаючи на делікатний стан вагітної, її занепокоєння, побоювання стосовно дитини, бажання відокремитися від людей, сторонніх очей, почасти усамітніся.

Сталі звороти *при надії бути* (6, с. 17), *при надії* (13, с. 97) пов'язаний з вагітністю і репрезентує реалізацію бажаного, потрібного, приемного; позитивний, обнадійливий. За народними традиціями, надію вважали за опору на нелегкій життєвій дорозі, тому із зародженням нового життя перед майбутньою матір'ю також відкривається інший шлях. У болгар побутує вислів *жена на път*, що означає дослівно «жінка на шляху», тобто перед жінкою має відкритися нова світла дорога. У фразеографічній праці до виразу *при надії бути* (12, с. 523) є суттєве зауваження, яке полягає в уточненні періоду вагітності, а саме – на останньому місяці, перед пологами. На часовий діапазон також вказує й вислів *на останніх днях*, тобто «перед пологами, перед народженням дитини» (12, с. 251).

Власне процес настання вагітності, який на Бойківщині номінують зневажливо *набиратися* (6, с. 6), має свою реалізацію у фраземах, уживаних на Сході України. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що стійки звороти ілюструють поважний жіночий стан як результат впливу чогось на жіночий організм. Так, скажімо, у ФО йдеться про продукти, з'їдені майбутньої породіллею, а саме: *груш об'їстися* (10, с. 159); *арбузів наїстися (наковтатися)* (10, с. 40); *переїсти капусти* (10, с. 234). З-поміж дібраних лінгвоодиниць викликають інтерес ті, що кваліфікують вагітність як результат інтимних стосунків з чоловіком. Фразеологізми цього образно-семантичного плану сформувалися за участю власних назв, наприклад: *ждати Андрюшку від Гаврюшки* (10, с. 39) або з указівкою

на вагітність невідомого від кого: *від Ваньки Ветрова* (10, с. 83); *надуло від Ваньки Ветрова* (10, с. 83); *од Ветра Ветрового* (10, с. 90).

Вислови *жива риба наснилась* (10, с. 421); *упіймати рибу* (10, с. 422) пов'язані із сакральним змістом лексеми *риба*. У народній традиції слов'ян вважається, що бачити вві сні живу рибу до здоров'я, а неживу (що заснула) – до хвороби, або, якщо приснилася риба, то буде прибуток, а сон, що ти їв рибу – до збитку [8, с. 444]. За спостереженнями В. Проппа, у казках часто йдеться про народження від з'їденої риби. Цей мотив пов'язаний з архаїчним обрядом з'їдання тотемного предка з метою повернення його до життя [5, с. 227]. Для народної культури є характерним осмислення риби як символу вагітності, плодючості, багатства, «сексуальної сили, мудрості, але й жадібності, байдужості, дурості» [2, с. 418]. Однак тлумачення снів з баченням риби неоднозначне: «Якщо сняться риби, буде слабкість», «Коли сняться риби, буде сварка», «Коли сняться риби, що плавають у річці, то це марні надії» [3, с. 498].

Темпоральні характеристики стали підґрунтям для утворення фразем, що демонструють неможливість завагітніти: *третій год на дев'ятому місяці* (10, с. 132); *третій год на п'ятім місяці* (10, с. 132); *третій год на третім місяці* (10, с. 132).

Пологи як процес можна схарактеризувати з позиції того, хто народжує й того, хто народжується. Сакральність дій, виконаних породіллею, репрезентовано стійкими виразами, як-от: *ловити дітей* (10, с. 178); *вловити дитину* (10, с. 172); *приводити на світ* [Божий] (9, с. 558). Евфемістичні фрази виникають як заміники для прямого називання «вагітності й народження поза шлюбом»: *принести в пелені (у приполі)* (9, с. 564); *принести в подолі* (10, с. 395); *нагуляти дитину* (10, с. 172); *залетіти в гречку* (10, с. 156). Очевидно, уживання наведених висловів має на меті запобігти комунікативному конфлікту, оскільки така вагітність викликає осуд, обурення, соціальну ізоляцію.

З позиції дитини процес появи на світ, який на Гуцульщині має назву *чинитися* – «народжуватися» (1, с. 214), реалізовано в таких ФО: *полку прибуло* – «з'явився на світ, народився хто-небудь» (9, с. 558); *прійти на (у) світ (життя)* (9, с. 561).

За нашими спостереженнями, сталих зворотів, пов'язаних із називанням процесу вигодовування дитини, піклування про неї, не

зафіксовано ні академічним словником, ні словником говірок. Дібраний фактичний матеріал, що ілюструє явище материнства, пов'язаний також із взаємодією матері й дитини в післяпологовий період називають: 1) процес грудного вигодовування, власне годування: *заплікувати* – «перший раз годувати грудьми дитину» (13, с. 123); *плекати* – «годувати груддю» (1, с. 151); *напихати* (згрубіле) – «насилено годувати дитину» (6, с. 27); 2) процес догляду за дитиною, піклування: *затиліпати*, *затилипати* (згрубіле) – «3. Заколисати» (5, с. 37); *зутати* – «гойдати» (4, с. 98); 4) процес педагогічних впливів, дій: *вікішкати* – «виростити, виходити» (4, с. 65); *кохати* – «виховувати, ростити» (1, с. 104).

В українській культурній традиції відображено архетипне сприйняття матері, асоційоване з такими якостями, як турбота і співчуття, захист, піклуванням і підтримкою. Унаслідок аналізу мовного матеріалу були окреслені біологічна й соціальна сутність материнства, зокрема розглянуто сталі звороти на позначення процесу вагітності, народження дитини, її годування, піклування. Лінгвокультурні особливості явища «материнства» реалізуються на тлі культурних кодів (соматичний, зооморфний, харчовий тощо), у механізмах утворення фразем евфемістичного характеру.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо в розгляді особливостей лексико-фразеологічного втілення явища дитинства, розгляду особистості дитини крізь призму мови.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.–Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – [вид. 2-ге, стереотип.]. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – Київ : КНУ, 2002. – №7. – С. 307–315.
5. Пропп В. Я. Фольклор и действительность : [избр. статьи] / В. Я. Пропп. – М. : Наука, 1976. – 324 с.
6. Рамих В. А. Материнство и культура : философско-культурологический анализ / В. А. Рамих. – Ростов-на-Дону : Изд. центр ДГТУ, 1997. – 143 с.
7. Рыжкина А. А. Концепт «мама» как один из родственных составляемых концепта «семья» в украинском, английском и китайском языках / А. А. Рыжкина //

Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2013. – № 12 (271). – Ч. 1. – С. 95–100.

8. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : [монографія] / Л. В. Савченко. – Сімферополь : Доля, 2013. – 600 с.

9. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. О. Селіванова. – К. ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

10. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

11. Фромм Э. Здоровое общество // Хорни К., Фромм Э. Психоанализ и культура. – М. : Юрист, 1995. – 596 с.

12. Чернова А. Підконцепт МАТИ БОЖА в українській мовній картині світу / А. Чернова // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – № 1. – С. 480–486.

Список використаних джерел

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів : Вид-во Львівської обл. книж. друк., 1997. – 232 с.

2. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови. – К. : Радянська школа, 1960–200 с.

3. Лисенко П. С. Словник поліських говірок / П. С. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 261 с.

4. Матеріали до словника Буковинських говірок / Відп. ред. – В. А. Прокопенко. – Чернівці, ЧДУ, 1971. – Вип. 1. – 100 с.

5. Матеріали до словника Буковинських говірок / Відп. ред. – В. А. Прокопенко. – Чернівці, ЧДУ, 1972. – Вип. 3. – 87 с.

6. Матеріали до словника Буковинських говірок / Відп. ред. – В. А. Прокопенко. – Чернівці, ЧДУ, 1979. – Вип. 6. – 108 с.

7. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во ОДПУ ім. К. Д. Ушинського, 1958. – 76 с.

8. Онишкович М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. – Ч. 2. – А–Н / М. Й. Онишкович. – К. : Наукова думка, 1984. – 497 с.

9. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.

10. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – [6-е вид., перероб. й доп.]. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. – 552 с.

11. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, 1990. – 160 с.

12. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко ; за ред. Л. С. Паламарчука. – Київ : Наукова думка, 1993. – 984 с.

13. Шило Г. Надністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів–Нью-Йорк : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015 р.

НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ АХРОМАТИЧНИХ КОЛЬОРІВ У ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ

Іншаков А. Є. Назви на позначення ахроматичних кольорів у праслов'янській мові.

Дослідження історії словникового складу української мови неможливе без з'ясування становлення окремих семантичних груп лексики, зокрема кольоративів. У статті розглядаються найменування ахроматичних кольорів у праслов'янській мові. За даними джерел зафіксовані кольоролексеми білий, чорний, сірий та їхні похідні.

Ключові слова: кольороназва, лексеми білий, чорний, сірий, кольоратив, похідні слова, абстрактні лексеми.

Иншаков А. Е. Наименования для обозначения ахроматических цветов в праславянском языке.

Исследование истории словарного состава украинского языка невозможно без выяснения становления отдельных семантических групп лексики, в частности колоративов. В статье рассматриваются наименования ахроматических цветов в праславянском языке. За данными источников зафиксированы цветоименования белый, черный, серый и их производные.

Ключевые слова: цветоименование, лексемы белый, черный, серый, колоратив, производные слова, абстрактные лексемы.

Inshakov A. Ye. Names to describe achromatic colors in Proto-Slavic language.

Research the history of the vocabulary of the Ukrainian language is impossible without elucidation of Certain semantic groups of vocabulary, including koloratyviv. In the article the name achromatic colors in Proto-Slavic language. According to sources recorded koloroleksemy white, black, gray, and their derivatives.

Proto-Slavic language, vyokremyvshys of Indo-European, inherited the basic color term. Fore-slavic formed on the basis of token Indo-European roots by using the word-building tools inherited from Indo-European languages and Emerging in Proto-Slavic language. Early examples of character, spreading in the Slavic languages suggest prescription derived from the base *běль. The word white in the semantic evolution changes the value to etymological derivative (metaphorical), based on his creation is the effect of visual perception (sema "Lights"). In the Common era adjective meant the color name for such a value is used in all modern Slavic languages. Conventionally, the ego can be considered Pervin (despite metaforichnist ego origin), the chronological framework of the study the initial stages of World Health Report Common (or Slavonic) period. With roots in antiquity protein complex fixed low prikmetnikiv Slavonic type. Derivative imenniki existed, verb, adjective of color from black, matching complex derivatives. From the root *si-/ *sei- convulsive formation later shryi adjective, verb like shine "blyskuchiyi shining". Of Slavonic form came koloronomen gray. Color term in Old Church Slavonic monuments

reflect later Slavonic period. Analyzed a number of sources confirm the names of koloronomeniv derivatives, complex derivatives.

Key words: color term, token white, black, gray, koloratyv derived words, abstract tokens.

Українська історична лексикологія починає становлення з 50-х рр. XX ст. Цьому сприяє історико-словникова база, що невпинно зростає, видання писемних пам'яток. Загальний огляд історії основних груп лексики подано в академічній праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія» (К., 1983), у статтях Л. Булаховського, Д. Гринчишина, А. Критенка, О. Купчінського, Г. Півторака, В. Русанівського, І. Чепіги та ін. Питання історії становлення та розвитку окремих тематичних груп лексики на різних етапах розвитку мови постійно привертають увагу мовознавців: роботи С. Бібли, Г. Войтів, О. Зеленської, Г. Миронової, І. Сокола, П. Чучки, С. Яценка та ін. Останні кілька десятиліть увага вітчизняної та зарубіжної лінгвістики сконцентрована на вивченні окремих семантичних груп словникового складу мови. Повне дослідження історії лексичного складу української мови неможливе без з'ясування історії окремих тематичних груп лексики.

У мовознавстві при вивченні лексем на позначення кольору виокремлюють основні напрями: функціональний, лексико-семантичний та тісно пов'язаний із ним когнітивний, граматичний, порівняльний та історичний, актуалізований у роботах О. Іссерлін, Н. Бахліної, Ю. Норманської, І. Садикової, М. Чікало, В. Горобця, Л. Ткач, Р. Алімпієвої. Ці автори досліджують історію кольороназв, процес формування окремих груп та їх склад у різні періоди розвитку мови, визначають співвіднесеність кожного найменування кольору з предметом-еталоном. Такі знання необхідні, бо на них ґрунтуються сучасні теорії вивчення кольороназв.

В історико-етимологічному аспекті вивчали слов'янські лексеми на позначення кольору Г. Герне, А. Заремба, П. Хілл. Семантичне поле російських кольороназв досліджували В. Москович, Н. Пелевіна, В. Юрик. У 60-х роках з історії кольороназв були захищені дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук Л. Грановської, М. Суровцевої. В Україні стіди однією із перших ґрунтовних спроб системного діахронного аналізу групи назв кольорів писемної української мови XIV–XVIII ст. є дисертація М. Чікало. Джерельною

базою цієї роботи стали три лексичні картотеки відповідного періоду, які зберігаються в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича АН України.

Праці, присвячені кольороназвам, мають здебільшого фрагментарний характер, оскільки аналіз функціонування кольоролексики переважно подано в синхронному аспекті. Однак діахронічне дослідження кольороназв, зокрема праслов'янського періоду, є важливим для процесу становлення, функціонування відповідної тематичної групи, виявлення закономірностей формування історичної лексикології української мови загалом. Це й зумовило вибір теми статті та її актуальність.

Праслов'янські назви якостей, успадковані з індоєвропейської, є позначеннями небагатьох кольорів: прасл. *rudъ* «червоний, темно-червоний»; прасл. *žylъ* «жовтий»; прасл. **rъlvъ* «половий»; прасл. *čьrnъ* «чорний» [72, с. 24–25].

Праслов'янські лексеми утворені на основі праіндоєвропейських коренів за допомогою словотворчих засобів, успадкованих із праіндоєвропейської мови та нововиниклих у праслов'янській мові, напр.: *прасл. běľъ(jь)* «білий» – *bělavъ(jь)* «білуватий», *běľiti(se)* «білити», *bělica* «тварина або рослина, плід, річ білого кольору», *bělidlo* «місце біління тканини, білило», *běli(z)na* «білизна», *bělobokъ(jь)* «білобокий», **bělobordъ(jь)* «білобородий» та ін., *bělostь* «білизна, білість», *běľkъ* «білок», *běľmo* «більмо» та багато ін. [72, с. 26].

Ранній характер наведених номенів, поширення у слов'янських мовах (польській, чеській, словацькій, сербо-хорватській, українській, російській, білоруській) свідчать про давність похідних від основи **běľъ*, зокрема іменників – дериват із суфіксом *-ica*: **bělica* у слов'янських мовах на позначення «вівця, риба, слива, біла рослина, тварина білої масті, пшениця, яблуна, сорт ґрунту, картоплі, черешні, яблук, вишивки, яйце, білила, жінка з білою шкірою, біла глина», *староукраїнське бѣлиця* «білка, шкура білки» (Тимч I 170), «крейдяний ґрунт» (Гр I 65), «білка» (О I 80); іменне похідне **bělidlo* від основи дієслова **běľiti* із суфіксом *-(i)dlo* – д.-р. *бѣлило*, *староукраїнське бѣлило* «косметичні білила» (Тимч I 170), *укр. білило* «біла фарба, все, чим можна білити, убіляти» (Гр I 65); похідний іменник із суфіксом *-ikъ* – **běľikъ* пор. *укр. білик* «сталевий дворучний

різець для очистки шкір», «самець білки» (Гр I 65); дериват із суфіксом *-ina* – **bĕlina* позначав абстрактну якість («білизна»), що послужило основою для семантичних реалізацій в окремих слов'янських мовах – «білий жир», «біле полотно», «білий шар деревини», «біле м'ясо», «біле тіло», «сивина», «сорт винограду», «білила», «біла пляма», «більмо» та ін., зокрема, див. *укр. білина* «білизна».

Функціонально близьке до слова **bĕlina* похідне із суфіксом *-izna*– **bĕlizna* з еволюцією семантики від загального значення «білий колір» до конкретних значень у різних слов'янських мовах, зокрема староукраїнське збірне *бѣлизна* «назва мілкої риби різного роду» (Тимч I 170), *укр. білизна* (Гр I 64). Сполучення *-os-tь* із суфіксів *-es-* (*-os*) і *-tь* отримало в слов'янських мовах широке поширення: воно дає абстрактні назви, похідні від прикметників: *бѣлость* від *бѣль* [133, с. 296]. Протягом історії слов'янських мов розвинулися утворення, походження яких не зовсім ясне: для позначення осіб, живих істот уживаються утворення на *-asъ* або на **-asjъ*, напр., від *бѣль* – *n. bialas* (*bielas*) або *серб. бѣлаш* (*бјѣлаш*) [там само, с. 299].

Автори ЕССЯ до праслов'янського фонду відносять дериват із суфіксом *-ostь* – **bĕlostь*, *ст.-сл. бѣлость* «білизна, чистота», *д.-р. бѣлость* (Ср I 218), *укр. білість* (Гр I 65) «білизна»; очевидно, старе похідне із суфіксом *-ošь* – **bĕlošь*: *-ošь* < *-oxjo-* < *-osjo-*, що дозволяє припустити давнє йотоване похідне від флективного **bĕlos* (пор. *укр. похідне білошка* «порода круглих білих слив», «жартівливо: кава з молоком» (Гр. I 67); похідне із суфіксом *-ota* – **bĕlota* (*д.-р. бѣлота* (Ср I 218); похідне із суфіксом *-oga-* – **bĕloga* / **bĕlogъ* (*укр. білуга* (Гр I 67) «білуга»); похідне із суфіксом *-uxa* – **bĕluxa* (*укр. білуха* (Гр I 67) «білолиця, біла як сніг жінка, блондинка»); похідне із суфіксом *-ька* – **bĕlька* *д.-р. бѣлка* (Ср I 218), староукраїнське *бѣлка* (Тимч I 170) «білка, шкірка білки», *укр. білка* (Гр I 65) «білка», «рослина» (припущення щодо походження етимології слова див. ЕССЯ II 82); похідне із суфіксом *-ькь* – **bĕlькь*, *д.-р. бѣлотькь* (Ср I 218) «білок», староукраїнське *бѣлокь* (Тимч I 171) «білок (у яйці)», «біла частина лимонної шкірки», *укр. білок* (Гр. I 66) «білок очей», «білок яєчний». Форми на *-t-* на кшталт *белтъкь*, *бѣлотькь* – реконструйовані з праформи **bĕlькь*, їхня фонетична риса вторинна під впливом **zьlтькь* «яєчний жовток» (ЕССЯ II 83).

Від прикметника **bēľь* утворений зі збірною функцією іменник із суфіксом *-j-* – **bēľь*. У різних слов'янських мовах він має значення «ковдра, бильмо, білила, мука, білок, жир, білизна, риба, щось біле», *д.-р. бѣль* (Ср I 219) «біле поле, основний колір тканини», *бѣль* (там само) «білило», староукраїнське *бѣль* (ЛЗ 95) «біла тканина», *бѣль* (Тимч I 172) «білі нитки», *укр. біль* (Гр I 67) «білі нитки для шиття», «частина дерева, що йде безпосередньо за корою», «білизна», «сало»; іменник **bēľьje* – збірне похідне із суфіксом *-je* (див. *укр. білля* (Гр I 65) «білила»); іменник **bēľьто* – похідне із суфіксом *-ьто* від прикметника **bēľь* (або, можливо, від дієслова **bēľiti*) через рідкісність і давню непродуктивність, безумовно, праслов'янське утворення (припущення щодо етимології деривата див. ЕССЯ II 86) староукраїнське *бѣлмо* (Тимч I 170) «бильмо», *билмо* (там само 89), *укр. бильмо* (Гр I 67).

Похідне дієслово з основою на *-ě-ti* – **bēľěti(se)* див. *д.-р. бѣлѣтисѧ* (Ср I 220), староукраїнське *бѣлѣти* «ставати білим» (Тимч I 172), *укр. біліти*; **bēľiti* – похідне дієслово із суфіксом *-iti*, *ст.-сл. бѣлити* «білити», *д.-р. бѣлити* (Ср I 217), староукраїнське *бѣлити* «білити» (Тимч I 170), *укр. біліти* «білити, зафарбовувати в білий колір», «білити полотно (на сонці)», «убіляти (вмивати)» (Гр I 65).

Серед похідних дериватів праслов'янського лексичного фонду були наявні прикметники із суфіксом *-as* – **bēľas-* (пор. *укр. біластий* із вторинним нарощенням суфікса *-t-*). Див.: *ч. běľasy* «світлий, голубий», *п. bialasy* «біластий», *укр. іменник білас* «рослина» (Гр. I 64); прикметник *біластий* «білуватий, який біліє» (Гр I 68); **bēľavъ(jь)* із суфіксом *-av-*, пор. *укр. діал. белавий, білавий* «голубий», *укр. діал. білавий* «блондин» (Гр I 61), білявий; **bēľъ(jь) ст.-сл. бѣль* «білий», *д.-р. бѣла* «білка», «мілка монета» (Ср I 217), староукраїнське *бѣльий* (Тимч I 172) «білий», «чистий», «сивий»; *билый* (Тимч I 90), *укр. білий* (Гр I 64) «білий», «чистий». Праслов'янське **bēľь* близьке до реконструйованого кельтського **belos* «світлий, блискучий». Етимологи зближують слов'янське **bēľь* з давньоіндійським *bhālam* «блиск». Стара етимологія слов'янського слова мотивується, на думку авторів ЕССЯ, дифтонгічною природою *ě: bēľь < *bh'ālios* (див. гіпотези (ЕССЯ II 81).

ЕССЯ фіксує цілу низку складних прикметників праслов'янського типу. Очевидна давність таких ад'єктивно-

субстантивних складних слів: **bělobokъ(jь)* утворене з **běľь* і **bokъ* (див. *білобокий* (Гр I 65) «із білими боками»); **bělobordъ(jь)* – з **běľь* і основи імені **borda* (див. *білобородий* (Гр I 65) «із білою бородою, білобородий»); **bělobrѣvъjь* – з **běľь* і ад’єктивно вжитої іменної основи – **brѣvъ* (див. *білобровий* (Гр I 65) «із русими бровами, білобровий»); **bělogolvъ(jь)* походить із **běľь* та основи імені **golva* (див. білоголовий «з русою або сивою головою»); **bělogrivъ(jь)* – з **běľь* і ад’єктивно вживаної іменної основи **-grivъ* (див. *укр. білогривий* (Гр I 66) «з білою, світлою гривою»); **běloxvostъ(jь)* – з **běľь* і **xvostъ* (*укр. білохвостий* (Гр I 67) «з білим хвостом»); **bělokleň* утворене з іменного складання **běľь* і **kleň* (*укр. діал. білоклень*); **bělokridlъ(jь)* – з **běľь* і ад’єктивно вживаної іменної основи **kridlъ* (*укр. білокрилий* (Гр I 66) «з білими крилами»); **bělolіcъjь* – з основ **běľь* та **likъ*, **lice* (*укр. білолиций* (Гр I 66) «з білим лицем, білолиций»); **bělonogъ(jь)* походить від **běľь* та основи імені **noga* (*укр. білоногий* (Гр I 66) «білоногий»); **bělookъ(jь)* – з **běľь* та **oko* (*укр. білоокий*); **běloqsъ(jь)* – з **běľь* та **qsъ* (*укр. біловусий* (Гр I 65) «з білими, світлими вусами», староукраїнське прізвище XVI ст. *Белуос*); **bělorokъ(jь)* утворене з **běľь* та **roka* (*укр. білорукий* (Гр I 67) «білорукий»); **bělověža* – складанням **běľь* та **věža* (*укр. Біловіж* «назва села»); **Bělovoldъ* – семантика цього раннього антропоніма не зовсім прозора. *Д.-р. Бѣловодъ* утворене складанням основи **běľь* та іменної віддієслівної основи **-voldъ* (**volděti*); **bělovolsъ(jь)* утворене з **běľь* та **volsъ* (*укр. біловолосий* (Гр I 65) «біловолосий»); **bělozorъ(jь)* – складання основ **běľь* та **zor* (*укр. білотор* (Гр I 66) «рослина», *білоторий* (там само) «той, хто має світлі очі»); **bělozobъ(jь)* – з **běľь* та **zobъ* (*укр. білозубий* (Гр I 66) «білозубий»); **běľьgordъ* *д.-р. Бѣльгород*. Отже, із коренем *біл-* у давнину фіксувалися переважно похідні іменники, дієслова, складні прикметники.

Прасл. **čьrnъ* – архаїчне кольоропозначення ще з дослов’янської епохи. Лексема найбагатозначніша з усіх кольороназв, спільнослов’янська й має відповідники в інших мовах: *укр. чорний*, *рос. черный*, *блр. чорны*, *д.-р. чернь*, *ст.-сл. чрънь*, *болг. чърн*, *черен*, *схв. црн*, *слвн. črn*, *ч. černu*, *слц. čiernu*, *п. czarnu*, *в. луж. čorny*, *полаб. cárne*, «чорний» // **Прасл. **čьrnъ*** з **čьrxnъ*, споріднене з *лит. Kirsna* – назва річки, *д.-прус. kirsnap* «чорний», *д.-інд. krsnas* «чорний» та ін.

(Ф IV 346); *скр.* *kōrsnah*, *д.-прус.* *kirsnan* «чорний», *пор. слов.* *čьрънь : *ст.-сл.* *чръньъ*, *рос.* чѣрный та ін. [133, с. 73].

Розглядаваний номен може походити з *i.-е.* **kīrno-*, деякі дослідники підкреслюють імовірність праформи *i.-е.* **kīrsno-*, *д.-інд.* *krsna – «чорний, темний», *д.-прус.* *kirsnan*. Відповідно *прасл.* *čьрънь походить від **kīrsno-* через *čьrxnъ. Можна вважати, що **kīrsno-* – вторинна словотвірна форма, бо йде нанизування формантів – **s-n-**. Розвинулася з *д.-р.* *чернь*, *чърныи е* > **о** після шиплячого, кінцевий **-и** > **-й**. Давня руськоукраїнська форма *чърнь* походить із праслов'янської *čьрънь, а вона – із *čьrxnъ після спрощення *rxn* > **rn** > **рн**. Форма *čьrxnъ утворена від *čьrxъ із суфіксом **-n -ъ**, походить з індоєвропейської **kirs-*, на слов'янському ґрунті змінилися **k** > **č** перед голосним переднього ряду. Свистячий **-s-** утрачається тільки у складних сполученнях. Після **r** він зник у *čьrsnъ (*ст.-сл.* *чръньъ*, *рос.* чорний та ін.), *пор. скр.* *kōrsnah*, *д.-прус.* *kirsnan* [там само, с. 112]. Рефлекс *ьr засвідчений у мовах: *скр.* *krsnah* «чорний», *д.-прус.* *kirsnan*, *слов.* *čьрънь: *ст.-сл.* *чръньъ*, *рос.* черн- (чѣрен), *серб.* *црн*, *слов.* *črn*, *чес.* *černy* (давнє *črny*), *п.* *czarny* (*czern* «чорнота») [там само, с. 61]. Суфікс *-ica* з **-īka* жіночого роду, виник через приєднання **-ka* до давнього утворення жіночого роду на *-ī-*: *чръница* «монахиня» поряд із *чръниць* «монах» [там само, с. 291]. Із суфіксом *-ica* функціонували омонімічні утворення: *čьrnica «шовковиця» (ЕССЯ IV 152), *укр.* *черниця*, чорниця «ожина» (Гр IV 470).

Давня лексема *чърнило* за походженням праслов'янська, калька грецького *melan* «чорний», «чорнило». Пізніше від нього був утворений номен «меланхолія», «сумний настрій, депресія», буквально «чорна жовч». Лексема *чорнило* спершу мала форму *čьrnidlo > *чърнило* «те, чим чорнять», утворена від дієслова *čьrniti > *чорнити* з суфіксом **-dlo**, вона похідна від прикметника *čьрънь «чорний» (ЦЭСРЯ 480); *čьrnidlo *ст.-сл.* *чрънило* «чорнило», *цсл.* *чърнило*, *чърнило*, *чърнило* «чорнило, чорна фарба для письма», українське *чорнило* «чорна фарба, що використовується для фарбування тканин та ін.» (ЕССЯ IV 152).

Від **čьrnavъ(jъ)* утворені: *д.-р.*, *цсл.* *чърнава* «хвилювання, тривога», «покаяння» (XIV Ср III 1566-1567), *укр.* (субстантивоване) *чернява* «чернь, натовп людей» (Гр IV 458). Ця форма – прикметник, похідний від *čьрънь з суф. **-av-** (ЕССЯ IV 151).

Похідна лексема від прикметника *čьrnъ з суф. -*adъ* – **čьrn(‘)adъ*, д.-р., цсл. *чьрнадь, чьрнадь* «качка особливої породи» (Ср III 1567): *стрежаше е гоголемъ на водѣ чаицами на струяхъ, чьрнядьми на вѣтрѣхъ* (XII СПИ 42) (пор.: укр. *черніт* «чорна вовняна пряжа»). Суфіксальне утворення *чернядка, чернетка* означає «плахта чорного кольору» (Гр IV 458).

Від прикметника *čьrnъ утворилися дієслова *čьrněti, *čьrniti (ЭССЯ IV 153).

Складанням основ утворені композити:

– *čьrnobyľь, *čьrnobyľьь, *čьrnobyľьje від складання основ *čьrnъ і *byľь, *byľьje: ...и *ѣха* с лововъ ѿ *Чернобыльа* в *Торцькьи* (1193 ЛІ 678) (пор.: укр. *рослина чорнобил, чорнобилъ* (Гр IV 470), *діал. чорнобилъ* (там само 458);

– *čьrnogolvъ від сполучення основ *čьrnъ і *golva. Утворення давнє, бо універбація проведена не тільки словотвірно, але й семантично (пор.: *чорноголовий* – прикметник, також назва птаха (там само 471);

– від складання основ *čьrnъ і *klenъ – *čьrnoklenъ (укр. *чорноклен* «чорний клен» (там само);

– від складання основ *čьrnъ і *kosъ – *čьrnokosъ чорнокос, чорнокис (укр. діал. «дрозд чорний»). Це болгарсько-українська ізогласа (*болг. чернокося* «дрозд чорний») (ЭССЯ IV 153, 154).

Дериват *čьrnpušъ походить від прикметника *čьrnъ з суфіксом -*ушь*. (пор.: давнє руськоукраїнське *Чернушь* – власна назва, укр. *чорниш* «чорний хліб (у жєбраків)») (Гр IV 470).

Від прикметника *čьrnъ із суфіксом -*иха/-ихъ* утворене похідне *čьrnиха / *čьrnихъ (укр. *чорнуха* «зовсім чорна жирна глина», «риба» (там само 472); із суфіксом -*ota* – іменник *čьrnota (ЭССЯ IV 154, 155); іменник *čьrnъ (див. укр. *чернь* «чорний колір, чорний одяг», «чорні нитки», «чернь, простий народ») (Гр IV 458).

Мовознавці звертають увагу на відсутність давнього слова зі значенням «чорний» у більшості індоевропейських мов, очевидно, через табуїстичну заборону (ЭССЯ IV 155–156).

Номен *сірий*, д.-р., цсл. *сѣръ*, походив із прасл. **χοιρο-*, споріднені *болг. сер, слвн. ser, sera* «сірий, білявий», *n. szary* споріднене *нім. *haira-*, д.-ісл. *harr* «сірий, сідий» (Ф III 610).

Західнослов'янське $\xi=s$ південнослов'янське і рос.: *ц.-слов. сѣръ, слов. sêr, рос. серый: н. szary, чes. šery, н.-луж. šery* [133, с. 80].

Сірий – це «колір, утворений від змішування чорного з білим, колір попелу». За походженням форма праслов'янська, з *д.-р. сѣрьи* (зі зміною **ѣ** в **і**). Форма повного прикметника походить від праслов'янської – **sěry* «сірий, світлий» за допомогою закінчення *-ыи*. Вона ж утворилася з суфіксом *-r-ъ*, що вказував на численність ознаки, названої в корені, корінь **sě-(si-)<*xoi-* (зміна **х** > **š**); **oi** > **ě**), що в слові *саяти* (ЦЭСРЯ 375).

Пізній праслов'янський період відображають пам'ятки старослов'янські. Наприклад, лексеми, утворені від кольороназви білий: *бѣлѣти* (*biliti*): *быша ризы его лыштѣмѣмъ сѣ бѣлы сѣло ѣко снѣгъ; не бѣленъ* «небілений»; *бѣлоризыць* «мирянин»: *мол(итва) ... над(ъ) бѣлоризыцемъ; бѣлостъ* «білизна, чистота»; *бѣлъ* «білий»: *дѣва мѣжа въ бѣлахъ ризахъ; бѣленъ* (SJStSL 1 158). Інші лексеми для передачі білого кольору: *бѣлѣ* «білий» (там само 144); *срѣнъ* «білий»: *и се конь срѣнъ* (там само 36 155). Близький до білого кольору – номен *блѣдий* та його похідні: *блѣдъ* «блідий»: *и видыхъ; и се конь блѣдъ; блѣдѣти* «бліднути»: *въсѣкъ бо въ болѣзни сы тѣлеснѣи блѣдѣк зѣло* (там само 1 116).

Більше зафіксовано номенів, похідних від чорного кольору: *чрнь* *итрокъ пришьд(ъ) к нѣмоу* (там само 48 888), синоніми та похідні від них прикметники *чрньць* «чернець, відлюдник»: *съде чрнець не можеши быти; чрньчьскъ* «чернечий»: *образъ чрнечьска; чрньчьство* «чернецтво»: *костантина философа. нареченаго въ чрньчьство именьмъ курила* (там само 889); *чрноризыць* «чернець, чорноризець, відлюдник»: *чтение надъ чрноризыцемъ; о писменехъ чрноризца храбра; чрноризычьскъ* «чернецький»: *не бо бѣ тѣгда тоу ни слѣда чрноризычьска; чрноризычьскъ* «чернецький»: *правьениа чрноризыскааго житиа не измѣни; чрноризыство* «чернецтво» (там само 888); на позначення жіночої статі: *чрноризница* «черниця» (там само); похідний іменник *чрнѣло* «чорна фарба, сажа; чорнила» (там само 887); складний дериват *чрнѣлопримрчѣнъ*: «похмурий» (там само); омонімічні форми *чрѣница* «шовковиця»: і *чрѣница* їх *славож* і *чрѣница* «черниця»: *аце к'то чрѣницѣж окрадетъ* (там само).

Отже, праслов'янська мова, виокремившись із індоєвропейської, успадкувала основні кольороназви. Праслов'янські лексеми утворені на основі праіндоєвропейських коренів за допомогою словотворчих засобів, успадкованих із праіндоєвропейської мови та нововиниклих у праслов'янській мові. Рання характер прикладів, поширення в слов'янських мовах (польській, чеській, словацькій, сербохорватській, українській, російській, білоруській) свідчать про давність похідних від основи **bělъ*. Слово *білий* у процесі семантичної еволюції змінює значення на етимологічно похідне (метафоричне), в основі творення його лежить ефект зорового сприймання (сема «саяво»). У спільнослов'янську епоху прикметник означав назву кольору, бо з таким значенням уживається в усіх сучасних слов'янських мовах. Умовно можна вважати його первинним (незважаючи на метафоричність його походження), хронологічні рамки дослідження початковим етапом мають спільнослов'янський (або праслов'янський) період. Із коренем *біл-* у давнину фіксується низка складних прикметників праслов'янського типу. Побутовали похідні іменники, дієслова, прикметники від кольороназви *чорний*, відповідні складні деривати. Від кореня **si-/sei-* утворений пізніший прикметник *сѣрым*, подібно до дієслова *сяяти* «блискучий, сяючий». Із праслов'янської форми походить кольорономен *сірий*. Кольороназви в старослов'янських пам'ятках відображають пізній праслов'янський період. Проаналізовані джерела засвідчують низку похідних назв від кольорономенів, складні деривати.

Література

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
2. Історія української мови. Лексика і фразеологія / [за ред. В. О. Винника]. – К. : Наук. думка, 1983. – 742 с.
3. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1951. – 492 с.

Перелік умовних скорочень використаних джерел

- Гр** Словарь української мови / Збір. ред. журн. «Киевская старина». Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
- ЛЗ** Лаврентій Зизаній. Грамматика словенска / Підгот. факсим. видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1980. – 56 с.
- ЛП** Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. – М. : Изд-во восточной л-ры, 1962. – 573 с.

О Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.

СПИ Ироическая пѣснь о походѣ на половцевъ удѣльного князя Новгород-Сѣверского Игоря Святославича, писанное стариннымъ русскимъ языкомъ въ походѣ XII столѣтія. – М., 1800. – С. 1–48.

Ср Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка. – Спб., 1893–1912. – Т. 1–3.

Тимч Историчний словник українського языка / За ред. Є. Тимченка. – Харків-Київ : ДВУ, 1930–1932. – Т. 1. – XXIV, 937 с.

Ф Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; Под ред. Б. А. Ларина. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.

ЦЭСРЯ Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка : Более 5 000 слов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Рад. шк., 1989. – 510 с.

ЭССЯ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. – М. : Наука, 1974–2007. – Вип. 1–33.

SJSStSL Slovník jazyka staroslověnského. – Praha : Nakl. CSAV, 1958–1966. – 1 d.; 1967–1973. – 2 d.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2015 р.

УДК 811.161.2'373

І. О. Іншакова, І. Є. Іншакова

СИСТЕМА ОДОРАТИВІВ ДАВНЬОРУСЬКОУКРАЇНСЬКОГО ПЕРІОДУ (XI–XIII ст.)

Іншакова І. О., Іншакова І. Є. Система одоративів давньоруськоукраїнського періоду (XI–XIII ст.).

Статтю присвячено проблемі вивчення системи слів-одоративів української мови давньоруськоукраїнського періоду (XI–XIII ст.). Дослідження історії лексичного складу української мови неможливе без з'ясування історії окремих семантичних груп. Проаналізовано функціонування запахової лексики періоду Київської Русі на матеріалі пам'яток та етимологічних словників.

Ключові слова: запах, одоративна лексика, похідні, корінь, лексема, дериват.

Іншакова И. А., Иншакова И. Е. Система одоративов древнерусскоукраинского периода (XI–XIII ст.).

Статья посвящена проблеме изучения системы слов-одоративов украинского языка древнерусскоукраинского периода (XI–XIII ст.). Исследование истории лексического состава украинского языка невозможно без выяснения истории отдельных семантических групп. Анализируется функционирование запаховой лексики периода Киевской Руси на материале памятников и этимологических словарей.

Ключевые слова: запах, одоративная лексика, производные, корень, лексема, дериват.

Inshakova I. O., Inshakova I. Ye. System odoratyviv davnoruskoukrayinskoho period (XI–XIII c.).

The article is devoted to the study of systems of word-odoratyviv Ukrainian language davnoruskoukrayinskoho period (XI–XIII c.). Study history vocabulary of the Ukrainian language is impossible without finding out the history of individual semantic groups. Analyzed the functioning olfactory vocabulary of period Kievan Rus material monuments and etymological dictionaries. Learning vocabulary is a traditional Ukrainian linguistics. Full history research is lexical structure of Ukrainian history is impossible without finding out some semantic groups. It definitely reflects the reality of man's knowledge, the initial step in this process is the perception. Vocabulary perception constantly in terms of attention to domestic linguists. The smell investigated in various aspects. Detailed consideration of olfactory vocabulary intended to help establish the history of individual words, systemic relations (synonymy, antonymy, generalization, differentiation, etc.). Changes in the semantics of tokens, the development of secondary values in the making, operation, etc., identify the composition of the vocabulary of the seventh «smell» on various stages of the history of Ukrainian written language. Works on odoratyvam have largely fragmented. Diachronic study olfactory vocabulary davnoruskoukrayinskoho particular period, is important for the formation and functioning of the thematic groups, identify patterns of historical lexicology Ukrainian language in general. It also led to the choice of theme of the article and its relevance. The actual material monuments of Kyivan Rus period, etymological dictionaries indicate the presence odoratyvnoyi vocabulary monuments XI–XIII c. (almost 400 examples). For the «Dictionary of Russian language XI–XVII centuries» tokens found about 225 – odoratyviv that functioned in XI–XIII centuries. This is an ancient thematic groups, the main roots of which inherited from Proto-Slavic period: von- (85 words), smrad- (almost 80), uh- (40 tokens), kad- (34 nominae). Odoratyvy have ownership of parts of different: noun (200), verb (100), far fewer adjectives. Identified word creative options derivatives.

Key words: smell, odoratyvna vocabulary, derivative, root, token, derivative.

Вивчення словникового складу мови є традиційним в українському мовознавстві. Повне ж дослідження історії лексичного складу української мови неможливе без з'ясування історії окремих семантичних груп. Мова певним чином відображає процес пізнання людиною дійсності, початковим етапом цього процесу є сприйняття. Лексика сприйняття постійно перебуває в колі уваги вітчизняних лінгвістів. Запах досліджується в різних аспектах ольфакторної семантики: фізіології, соціології, культурології, психології. Відомі окремі праці, присвячені частковим аспектам опису цієї лексики в українській, російській лінгвістиці, психолінгвістиці (І. Франко, О. Білецький, В. Виноградов, В. Сидельников, Л. Вейсгербер,

В. Дорошевський, Л. Васильєв, Ю. Караулов, А. Василевич, Е. Гейко, Л. Крюкова, В. Лещенко, Н. Павлова, І. Рузін, Р. Фрумкіна, А. Вежбицька, А. Житков, Н. Ніколіна та ін.). Детальний розгляд ольфакторної лексики покликаний допомогти встановити історію окремих слів, системні відношення (синонімії, антонімії, узагальнення, диференціації та ін.), зміни в семантиці лексем, розвиток вторинних значень у процесі становлення, функціонування тощо, виявити склад лексики із семою «запах» на різних етапах писемної історії української мови.

Праці, присвячені одоративам, мають здебільшого фрагментарний характер. Діахронічне дослідження запахової лексики, зокрема давньоруськоукраїнського періоду, є важливим для процесу становлення, функціонування відповідної тематичної групи, виявлення закономірностей формування історичної лексикології української мови загалом. Це й зумовило вибір теми статті та її актуальність.

Основні корені для передачі лексики запаху давньоруськоукраїнського періоду були успадковані з праслов'янської мови, у якій виявлено 10 словотвірних гнізд.

В обстежених джерелах розглядуваного періоду виявлено близько 400 одоративів різної частиномовної належності (іменники, прикметники, дієслова).

Пам'ятки давньоруськоукраїнського періоду вже фіксують лексику на позначення сприйняття людиною (органами чуття) запаху, смаку, дотику, слуху, зору: *ѡха же стѡго пакы. вѡходь чювьствѣно вѡспришмоуть* (XII СДЯ II 106); *дымь вонѡтъ. и не могоу того вѡсприѡти* (1296 там само); *...бо жидовѡстии людие пятию чювьствѣ: вѡзору, реку, обуханию, вѡкушению, слышанию, осязанию* (XII–XIII СлРЯ XIII 174); обоняние «нюх (одне з п'яти органів чуття)»: *Слух, видѣние, обоняние, вкушение, осязание* (XII СлРЯ XII 124).

Із попереднього періоду, засвідчуючи спадковість лексичного складу в різні періоди функціонування мовної системи, у джерелах виявлені спеціальні номени на позначення органів сприйняття запахів у людей та тварин: *носъ* «ніс (людини); частина морди тварини, всередині якої проходять носові ходи»: *Похухнавѡше носѣмь* (1073 СлРЯ XI 424); *Бяше же ему лице измѣнилося, акы почернѣло от недуга, устнѣ отолстѣли и носъ* (1229 там само); мн. ніс: *Не слухомь*

глядаемъ, а очима слышимъ, а ноздрьми въкушаемъ (1073 там само 420); ноздрь та ноздря «ніздря»: *Яко же усерязь златъ въ ноздрьхъ свиини...* (там само).

На відміну від попереднього періоду зафіксовано не так багато похідних із коренями *дых-*, *дух-* (6). Наприклад, це дієслова, іменники: *въдыхати* «вдихати»: *ко фюникъ процвѣтетъ хво блгооухание сѣсаємьмь въдыхающе* (1284 СДЯ I 523); *задуха* «спека, духота через обмеженість кисню» (СлРЯ V 189). У коренях деяких дієслів, іменників можливе чергування приголосних *х // ш*: *задушати* «удушати, стискувати» (там само); *задушие* «задуха» (там само); *задушити* «перевбити який-небудь запах» (там само).

Більше двох десятків дериватів утворюють словотвірне гніздо із коренем *кур-*. Абсолютну більшість складають дієслова, наприклад: *курити* 1) «розкладати вогонь, підпалювати»; 2) «окурювати чимось (задля лікування, дезінфекції)» (СлРЯ VIII 138) та похідні префіксальні й постфіксальні лексеми *куритися* «куритися, димитися»: *Гора же вся куряшеся, зане сниде гъ на ню огнемъ, и въсхожаше дымъ яко, дымъ пецнныи* (XI СлРЯ VIII 138); *коуритисѧ* «куритися»: *и гороу всю коурѧщюсѧ видѧще* (XIII–XIV ГА 61 в); *вънемъ курѧщесѧ гора* (XII сп. XIV СДЯ IV 340); *горѧщии оугли курѧщесѧ ѡ(т) копотны пеци* (там само); *воскурити*: ... *въскуривишю филмияну можеши разумѣти или инакому смраду злу* (1263 СлРЯ III 43); *воскуритися* (вскуритися) «почати куритися»: *призирая на землю, творя ю трястися, прикасаяся в горахъ, вскурятся* (1186 там само); *възкоуритисѧ* «димитися, обкурюватися димом»: *възвеселитсѧ гъ ѡ дѣлѣхъ своихъ. призираѧ на землю творѧи трѧстисѧ. прикасатсѧ горахъ въскоурѧтсѧ* (XIII СДЯ II 73); *въскѣрнитисѧ*: *Косни горы и въскоурятсѧ* (XII Ср I 407); *воскурятися*: *ѧкоже дымъ, ѧкоже пара, такоже и вскуряютсѧ в нас похоти сластныя* (XIII СлРЯ III 44); *выкурити* «виготовити (вино) за допомогою перегонки» (там само 215); *закурити* «запалити, розвести вогонь» (СлРЯ V 228); «заповнити димом»: *Вои хотя съ гневом закурити пещеру* (XI там само); *закурити* «наповнити димом» (ИФ 541); *закуритися* «почати куритися, виділяти пар» (СлРЯ V 228). Трапляються лише поодинокі суфіксальні та безафіксні похідні іменники: *выкурка* дія за дієсловом *выкурити* (СлРЯ III 215); *закурение* «виділення пару, випарів» (СлРЯ V 228); *възкоурениѧ* «випаровування»: *къгда бо ѡ(т) мъгльнаго въскуреньѧ*

иже земля вскурить(с). черностью омрачаютъ слнчныа луча (1406 СДЯ II 73); и обрѣтають ю [воду] осладчавишо. и въскуреніємъ въздуха (там само 46); воскуръ те саме, що воскурение – въскъръ: А въскоуръ тѣхъ ксть творитвннок различье добровоиние и злосмърдѣние (XII Ср I 407; XII СлРЯ III 43); (див. кур «дим, пар», укр. кур «запах») (Ф II 422); курение, дія за дієсловом курити: Прѣходять къ куренишо благоуханьнаго кадила (XI СлРЯ VIII 136); изъ земля бо и из моря курениа исхожахоу и к симъ вѣтри и гласи речныхъ и ѿверныхъ испоущаема дыхахоу, тако мнѣхоу мртвы(х) гнои соуси росѣ (XIII–XIV ГА 194 г); коуреник: изъ земля бо и из моря курениа исхожахоу (там само); что бѣ тогда како шибаниа и бѣлистаниа и коуреник дыма и земля колибашеть(с) (1406 СДЯ IV 339).

Одне з найбільших словотвірних гнізд складають похідні із коренем кад- (34 номени). Серед дериватів переважають суфіксальні іменники – кадение: Ложка... полны кадения (XIV СлРЯ VII 11); покажение «воскурити пахощі божеству»: (Монахи) плодъ приносять... бу не волозакланіе и крѣви, ни пролитье вина, ни покажения (XI СлРЯ XVI 141); каженик (СДЯ IV 185). Виявлена багатозначна лексема кадило 1) «запашна речовина, фіміам»: ...на всякомъ мѣстѣ приноситься кадила имяни моему и жертва чиста (986 СлРЯ VII 12); Кадѣло мѣтвное, темьянь блгоуханьныи (1091 там само); 2) «церковний посуд для куріння пахощів, кадило, кадильниця»: ...свѣцѣ держаше в рукахъ и по них дьякони с кадилы (1072 там само); 3) «свічник»: ...и кадило не загасло въ 60 лѣтъ (1204 там само). Номен фіксують і інші джерела: мо(л). стѣби бѣци... цвѣте прекрасныи. блгоуханьнок кадило (XIII СДЯ IV 183). На позначення кадила зафіксовані в пам'ятках варіанти слів: кадело, кадило та похідні (СлРЯ VII 11); кадиленка та кадиленко «ручна кадильниця у вигляді невеликої металевої посудини з ручкою із кришкою» (там само); кадильникъ те саме, що кадильница (там само 12; СДЯ IV 184); кадильница «кадильниця, кадило»: Леонтеи взем кадильницу нача кадити по всеи церкви (XII СлРЯ VII 12); кандило 3) «кадило пахощів, фіміам»: блг(д)тъ бжгитя течаше же ѡ(т) оустъ его сладкое оучение. тако кандило добровонно (к. XIV СДЯ IV 200).

3-поміж дієслів розглядуваного періоду виявлене непохідне дієслово кадити 1) «курити чим-небудь»: ...утробою и срѣцмъ кадяще

изгонить бѣсы, зольчыю же потребити бѣло (XIV СлРЯ VII 12); 2) «кадити, обкурювати пахощами»: *Кадящу прозвиту святыи олтарь... Святое бо кадило образъ святаго духа есть* (XI там само); *кадити* (СДЯ IV 184) «кадити; обкурювати пахощами»; переважають префіксальні та постфіксальні деривати: *выкадити* (СлРЯ III 209) «витрачати кадило»; *кадитися* (СлРЯ VII 12) «виділяти ароматичні випаровування, куритися»; *накадити* «наповнити ароматом спалюваних запахів»: *...очисти тѣло постѣмъ, истрѣби жсяждею... накади благоуханною молитвою* (1076 СлРЯ X 108; 1076 Ср III 174); *покадити* «здійснити богослужіння»: *Въниде покадиль въ цркъвь* (XI СлРЯ XVI 141); «обкурити ладаном, димом; покадити» (*Саул*) *дерзнувъ первѣе покадити бу...* (там само) та окремі дієслівні форми: *...видяще ратных, идуще на ня с мѣчи, стояху безъ страха и, жруще и кадяще...* (ИФ 179). У коренях аналізованих дериватів виявлено чергування приголосних: *покажати* те саме, що *покаждати*: *Зане что недостойнѣ творяше Иозиа, покажаа боу* (XI СлРЯ XVI 141); *покаждати, покаждаю* «воскурити пахощі божеству, приносити жертву»: *Озия, покаждаа бу* (там само).

Трапляються лише поодинокі похідні прикметники: *кадильный* 1) «належить до куріння пахощів»: *...яви же ся ему анѣль гнь стоя одесную алтара кадильнааго* (1057 СлРЯ VII 12); *Въ врѣмя кадилное явися ему анѣль гнь стоя одесную олтаря* (XI там само); 2) прикметник до кадило: *Подобни суть кадилному свѣтилнику усякивающим* (XIII там само); *кадильныи* (СДЯ IV 184).

Із коренем *пах-* виявлена незначна кількість дериватів (5). Це окремі прикметники, поодинокі префіксальне дієслово та безафіксний іменник: *запахучий* (СлРЯ V 260) «із запахом, запашний»; *запашистый* (там само) «запашний» (у корені наявне чергування приголосних); *припахнути* «пахнути, повіяти»: *Слава бо земляная... припахнувши бо въ мало время члѣву...* (1076 СлРЯ XIX 244); *Повѣждь учителю нашъ, откуда ти припахну воняа стго дха* (XI СлРЯ XIX 244); *запахъ* (СлРЯ V 260) «запах».

Праслов'янське дієслово *нюхати* в обстежених пам'ятках давньоруськоукраїнського періоду не виявлене. Від дієслова [*ухати*] в пам'ятках періоду Київської Русі утворені похідні префіксальні, суфіксальні, постфіксальні дієслова, суфіксальні, безафіксні іменники. Наприклад: *обѣхати, обѣхаю* «обвіяти запахом»: *Въсего ма члѣва*

обоухающа мръмъ бжѣствьнымъ (1096 Ср II 560); ѡхати, ѡхаю «нюхати»; ѡхновати, ѡхнѣю «нюхати»: Тѣмъ оухновавъ невѣрньнымъ срцьмъ, воню дѡховноюю въ нихъ съкрълъ еси (1097 Ср III 1328); поѡхати «понюхати»: Даи ему поухати зелья именемъ евианъ (1201 СлРЯ XVIII 41); наѡхатися «вдосталь насолодиться нюхом, нанюхатися»: Духовна меда насытихся и воня добрая научася (XII СлРЯ X 294); ѡханиа «нюх»: Не огласимъ слоуха, не възвеселимъ оуханиа (XI Ср III 1328); «пахощі»: Оуханиемъ чюдесь мира обонгалъ кси (1096 там само); обѡханик «запах, нюх»: Травьници имоуть многыи различьны цвѣты, овы на веселик ѡчима, овы же на обоуханик (XII Ср II 560); обѡхъ «нюх (одне з п'яти відчуттів)»: Видъ по правымъ чрътамъ видить, а обоухъ есть и слоухъ не въ прамъ есть тѣчю, нъ всюдоу (там само; XII–XIII СлРЯ XII 181). Варіантом дієслівної форми обѡхати, обѡхаю є дієслівний дериват обѡюхати, обѡюхаю «проняти запахом»: Кромѣ кадила обѡюханъ бысть; Инѣмъ ѡ воня ѡбѡюханомъ чѡствомъ знаеми сѣтъ (Ср II 570); обѡюхати (обѡюх-) «вдихнути запах, понюхати»: Реч(е) Исакъ: се воня сѣа моего, воня ж зовется миро, языци обѡюхаща воню блгоухания от сѣса нашего, сѣнньнымъ миромъ мажущесея, крстишася во имя ег(о) (XIII СлРЯ XII 202).

Із подібними значеннями в джерелах розглядуваного періоду зафіксовані варіанти поданих вище дієслів та іменників: *обонгавати, обонгаваю «нюхати»: Почѣто бо речетъ: не слоухомъ глладаемъ, а очима слышимъ, а ноздрѣми въкоушакъ, а ѡзикомъ обонгавакы (1073 Ср II 534); отъ того убо блгоухания есть се, еже ты обоняеши и чюдишися (1219 СлРЯ XII 124); обонгати, обонгаю «відчувати запах»: ѡко же и самѣмъ намъ обонгати... благоуханик (XI Ср II 535); воню обонявѣща мура ис тебе, чѣтая дѡво (1096 СлРЯ XII 125); ...ѡи, уже смърдить, четвѣртыи бо днѣ ему... отвалену бывѣшю камку смрадъ обонявѣши (XII–XIII там само); «наповнити (ароматом)»: ...взем кадильницу, нача кадити по всеи церкви, а обоня бо воня благоухания всю церковь... (XII там само); обонганик «одне із п'яти відчуттів – здатність відчувати запах», «запах, пахощі», перен. «прояв»: ѡбоняниемъ разоума его въселеную напълнилъ еси (XII Ср II 534).*

Пам'ятки розглядуваного періоду фіксують лише кілька

похідних із коренем *дым-*. Це префіксальні дієслова та іменники: *воздымитися* (СлРЯ II 289) «почати димитися»; *одымѣти*, *одымѣю* «пропахнути димом»: *Да твоѣго ради небреженита мышь или ино что прикоснется божествныхъ таинъ, да не исплѣснивѣють или удымѣть* (XIII Ср II 624; 1282 СлРЯ XII 296); *и тѣмь дымомь издыхахуть* (ИФ 194).

Із кількома значеннями в джерелах періоду Київської Русі виступала лексема *воня*: 1) «запах»: *храмина же испълни сѧ отъ вонѣ змѣръныѧ* (XI ЄМств 179); *От куду ти припахну воня Святого Духа; Видиши тѣло его цѣло и бѣло, и благоуханіе отъ гроба бысть и воня подобна араматы многоцѣнныхъ* (1288 Ср I 300); 2) «пахощі»: *Не строишь бо сѧ смрадъ съ вонейъ ни зѣла вонѣ съ муромъ* (XI там само); 3) «запашна мазь»: *Коупиши воня* (1119 там само); *Вонями мажюца тѧ сѧ* (XI там само); *Какы воня възлѣю на твоѣ святоѣ тѣло* (там само). Розглядуваний одоратив був часто вживаним у давніх текстах: *подобно бо мюро(м) и вонями помазатисѧ* (XIV СДЯ I 514); *...и учинены сквозѣ мраморъ проходи... и исходитъ воня проходи тѣми во церковь* (1200 СлРЯ XX 124); *стражю(т) къ многоцѣтны(м) воня(м) иже таковы(х) любяще видѣти* (XIV ГБ 93); *мазатисѧ: ...женьскы бо вонями мазатисѧ. и на похо(т) влещи тлѣныѧ* (XIV СДЯ IV 491). Уточнення, конкретизація джерела запаху відбувалися у відповідних словосполученнях: *Огненная (огньная) воня* «запах горілого»: *...ни воня огньная не обрѣте ся на немъ, възътиши* (XII–XIII СлРЯ XII 240); *блоудьница... мимо идше... тако въздоухоу наполнитисѧ ѡ(т) воня. мьскоусьныѧ* (XIII СДЯ II 46).

До сорока номенів складає словотвірне гніздо із коренем *вон-*. Усі виявлені деривати – суфіксальні іменники та дієслова. Похідні іменники виступали словотвірними варіантами: *вонявица* «запашна мазь»: *Не бо миромъ мажемъ кто или вонявицами ѿмывають блѣговоніѧ* (Ср I 300); «фіміам» (там само); *воняница* «те саме, що вонявица, вонялица – пахуча мазь»: *Мюромъ мажемъ и воняницами* (XIII Ср I 301); *вонялица* «пахуча мазь»: *Десѧтиноу даѣте отъ вонялица* (1119 там само). Останній приклад міг ще мати значення рослини – «м'ята».

Дієслівні суфіксальні деривати в контексті могли передавати антонімічні значення: *воняти*, *воняю* «пахнути»: *ко ливаноу*

воняюще, или иномоу ѿ чьныхъ вонь (там само); воняти і вонѣти «пахнути»: *На земли живуще земьская и пьрьстию воняють въ мюра мѣсто излиянаго насъ ради* (XII СлРЯ III 21); вонѣти див. воняти (там само 20) та «погано пахнути»: *Рыба дьмомъ воняше* (Ср I 301).

Протягом історичного розвитку мови значення лексем зазнало трансформації, зокрема, якщо в давнину номен воня передавав нейтральне значення «запах»: *И принесше в новую цркъв отверзоша раку, исполнися блгоуханья цркъы вонѣ блгы* (1072 СлРЯ III 21); *Огради сладьку подавають воню* (XII там само) або «духмяний, приємний запах»; «ароматичні речовини, пахощі»: *Повелѣ же възискати дьвою жену красьну и въ ризы многоцѣньны облѣче ею и вонями помазавъ* (XII–XIII там само), то значно пізніше відповідні номени вживалися для передачі неприємного запаху: *Дымъ воняють* (XIII Ср I 301; 1296 СДЯ III 128); *завоняти* (СлРЯ V 157) «почати видавати сморід» (пор. вонь (XVII СлРЯ III 21) «поганий запах, сморід»).

У джерелах виявлені непохідні дієслова та їх форми: ...*азъ тъгда съгноихъ тѣло Лазорево зѣло, яко же начатъ воняти и нача раступати ся съставъ тѣлесе его* (XII–XIII СлРЯ XXIII 232); воняти «пахнути»: *начатъ вонати* (к. XIV СДЯ I 475); *яко вонлетъ дша и ѡ(т)вѣща* (к. XIV СДЯ I 475); ...*и цвѣтвонюк же вино и воняющек* (там само 429); *како станете оу пр(с)тла бѣл дроздгѣми воняюще* (там само III 84) і похідні префіксальні дієслова: *возвонати, возвоняю* «видавати запах»: *Блгожханик възвоня въ мирѣ* (XI Ср I 342); *обвонити* (СлРЯ XII 18) «обкурити пахощами».

Із коренем гн- зафіксовано за пам'ятками півтора десятка прикладів. Це здебільшого префіксальні дієслова та їх форми: *загнити* (СлРЯ V 167) «почати гнити; стати гнилим»; *изгнити (изъгнити)* (СлРЯ VI 137) «згнити, перегнити»; *гнити* «гнити, розкладатися»: *злѣ гнети толикъ смрадъ испоущаше тако же и въ гробѣхъ разроушеномъ мртвецъ имѣти* (XIII–XIV ГА 202); *и на ногоу строупи смердѣщи оутробѣ же горѣщи и срамоу гнующе черви испоущаще* (там само); *гнити* (ИФ 537) «тліти»; *загнильй* (СлРЯ V 167) «який утворився від гниття»; *изгнильй (изъгнильй)* «гнилий»: *Мня себе пьса смьрдѣща и изъгнила, чьрви пълна и смрада и на гноищи повьржена* (1219 СлРЯ VI 137); перен. «слабкий, який віджив своє»: *Азъ бо присно но вся днѣ себе уничьжаю и въ урокъ вьлагаю мня себе пьса смьрдѣща и*

изъгнила (там само); абстрактні іменники: *загнилость* (СлРЯ V 167) «псування, гниття»; *загнитие* (там само 157) «гниття, псування»; *гнильство*: *Си(х) скарѣдье и злосмрадые... гнильство и немощь ѡ(т) мужа ста оувѣдѣвъ* (XIV–XV СДЯ II 335); різні форми прикметників: *гнильй* «гнилий»: *смрада ра(д) пѣана(г). і слова не імуще бѣа во оустѣхъ своїхъ. гнили ра(д) пѣаньства* (там само); *и сѣдѣше избѣраша добрыа въ сѣсѣуды. а гнилыа извъргоша вънь* (XI ЄМств 76); *или сътворите доубъ гниль и плодъ ѡго гниль* (там само 81).

Кількісно найбільше словотвірне гніздо з-поміж давніх одоративів складала лексеми із коренем *смрад-* та його варіантами (близько семи десятків). Повноголосний іменник траплявся зрідка: *смородъ* «сморід»: *Трупие по улицямъ и по търгу... а смородъмь нелга вылести* (1128 Ср III 445).

Частіше в текстах траплявся неповноголосний номен *смрадъ* «сморід»: *Чрвемъ и смрадоу бывъшии винѣ* (XI там само 446); *Смрадъ трѣпить* (там само); *Есть же могыла ѡго в пустыни и до сего дне, исходитъ же отъ неѣа смрадъ золь* (1019 там само); *Смрадъ исходитъ изъ моря того (Содомскаго), яко отъ сѣры горяща* (XII там само); *Нелзѣ бѣше поити смрады никоуда же* (1204 там само); *Не возмогоста ити в поле смрада рад и множества избѣены* (1240 там само); *смрадъ* «сморід; сильний запах»: *Видѣхъ ту тѣлеса мъртва съгнивъша, и рассыпана, и смрада многа исплънена... азъ же отъ многого смрада падохъ ся на земли* (XI СлРЯ XXV 215); *...яко же по обычаю вшедьше и смрадъ обонявшее...* (там само); *Они же, не трѣпяще смрада, первое повелѣша погребати я...* (ИФ 392); *А смрад исхожаше отъ нихъ нестерпимъ* (там само 397); *И лють же смрадъ срѣташе отъ трупиа влазящихъ тамо...* (там само 432); *Таиньи же удъ исполнися смрада, и гноя, и чрвьи* (там само 240); *потомъ оконьно истлѣмъ и злѣ гнеѣа, толикъ смрадъ испоущаше* (XIII–XIV ГА 202); *...источникъ червии всюдѣ емоу искыпаше ѡ(т) стр(с)ти телесныа и всюдѣ тѣлоу его смрадомъ раздѣлаемоу такы(м) гномъ* (к. XIV СДЯ IV 111); *слнце не осквернить(с) призираѣа на гнои и на калъ но обокъ исушашь и ѡ(т)гонить смрадъ* (1406 СДЯ II 336); *И абие мятежници приступиша по обучачю и скверненыи смрадъ обухавше* (XI СлРЯ XXIV 186); *...мужи же грѣшници, нѣчтивии, скверньнии носятъ плодъ студовить и гниль, исполнь суще смрада* (1269–1289

СлРЯ XXVIII 208).

Зі значенням «сморід» зафіксований суфіксальний похідний іменник *смердѣние* (смерд-, смрьд-) «сморід»: ... и не трѣпя смрьдѣния оходитъ отъ него (XI СлРЯ XXV 158).

Варіантами виступали суфіксальні прикметники-derivати: *смадръный* «смердючий»: *Духъ зноинны...попалаетъ землю ту зноемъ тѣмъ смадрнымъ* (XII Ср III 446); *смадрный* «сморідний»: *Сами добрымъ дѣломъ славною чистою блгоухание наречеть ся Хво, азъ же слабости моя радѣма и унынѣя все смадренъ есмь* (XIII СлРЯ XXV 215); перен. «мерзотний»: ...отврати лице отъ нихъ и задомъ приклонися безстыднымъ образомъ и пусти на ня гласъ смадренъ... (ИФ 265); **смрьдныи=смердныи** «смердючий»: *Исходитъ же духъ зноинны...изъ моря того и попалаетъ землю ту зноемъ тѣмъ смерднымъ* (XII Ср III 449).

Із кількома відмінними значеннями функціонувала в пам'ятках лексема *смрьдѣти* «погано пахнути, випускати сморід»: *Оуже смрьдитъ, четврѣдньевнѣ бо късть* (XI там само); *смердѣти* (смерд-, смрьд-) (1057 СлРЯ XXV 158) «видавати сморід; смердіти»; *смрьдитъ* (XII–XIII там само); *Ни се мертвъ ни се живѣ... валяется осквернився и домочився смердитъ* (XII СлРЯ XII 245); *мерзити* (мързити, мръзити) перен. «смердіти» (СлРЯ IX 97); *сестра оумьръшиа аго марѣа гѣ оуже смердитъ Уетврѣдньевнѣ бо късть* (XI ЄМств 178); *смадритися* «наповнитися сморідом»: *Самаритяномъ рече, да отъ прохода гноа ихъ отъ раа износятъ, яко да не смадритися* (XI СлРЯ XXV 215). Від цього дієслова були утворені похідні (префіксальні, постфіксальні дієслова): *посмадрити* «зіпсувати, пошкодити»: ...пастуси мнози посмадриша виноградъ мой (1166 СлРЯ XVII 200); *просмадрити* «зіпсувати»: *Иже и о единой дѣтели небрегъ, въсу въздрѣжания просмадритъ лѣпоту* (XI СлРЯ XX 225); *Аще бо остало что прѣжереч(е)ныхъ въ тебе стрстиши, просъмрадиши и оквасиши* вѣливаемая в тя блгая, вонъ извержеишия (1296 СлРЯ XII 321); ...сама же просмадриста всю землю лихоиманиемъ и насилиемъ (ИФ 183); *въсмрьдити, въсмържѣ*. *Невѣрнымиъ тоукомъ въсмърди* (1073 Ср I 411); *восмерд-* див. *воссмерд-* (СлРЯ III 45); *воссмердѣти* (*восмердѣти*) «почати випускати сморід»: *Оканному же Фоцѣ повелѣвишу повреци главы на поли Триволиискаго... дондеже*

въсмердѣши... (XI там само 57); *въсмердѣти* «почати смердіти, видавати сморід»: *и гнои ихъ изд рая ѡ(т)мѣтати. тако да не въсмердитъ рай* (XII СДЯ II 122); *и бившимъсѧ и избившимъ друугъ друуга, тако странѣ той ѡ(т) телесъ ихъ въсмѣрдѣти* (XIII–XIV ГА 211); *останокъ манны на оутритахъ схраниша. и за невѣрство ихъ обрѣтоша ю заутра въсмердѣвшю* (1406 СДЯ II 122); *въсмердѣтисѧ, въсмердѣтисѧ, въсмердѣтисѧ: Въсмердѣсѧ* (XI Ср I 411) пор. *воссмердѣтисѧ, воссмердѣтисѧ*; *воссмердѣтисѧ* те саме, що *воссмердѣти*: *И преложися Ниль рѣка в кровъ 3 дни, рыбы же изомроша и возсмердѣшася рѣка...* (XIII СлРЯ III 57); *воссмердѣти* (там само) «почати випускати сморід» пор. *воссмердѣти, воссмердѣтисѧ; самараномъ же рече смѣти износити и говна ихъ изъ рай кыдати тако да не въсмердитсѧ рай* (1284 СДЯ II 342). У таких коренях можливі були чергування приголосних д // ж. Порівняйте за словником М. Фасмера можливі чергування приголосних д // ж, д // дж: *смердеть, смержу*, укр. *смердіти, смерджу*, д.-р. *смердѣти*, ст.-сл. *смръдѣти* (Ф III 685); *что имамъ реци о просмраждающихъ женахъ лица своя помазаниемъ красоты* (XII СлРЯ XX 225). Часто вживаними в пам'ятках розглядуваного періоду є форми дієслів (дієприкметники, дієприслівники). Наприклад: неспхвальне «сильно пахнути»: *...порты нося не простыя, издавеча смердя мосхосомъ* (XII СлРЯ XXV 158); *оумрыи бо въ гробѣ лежитъ мртвъ почернѣвъ изгнивъ. развалѧють(с). смердѧ* (1406 СДЯ III 495); *смердящий (смръд-, смърд-, смьрд-) «сморідний, сморід»: Смердящихъ страсти(и) отъгонили* (XI СлРЯ XXV 160); *...голубыць врьху главы ему стояць... и въсплашену и смьрдящю: тогда разумѣхъ, яко явивъшия ми ся голубица, тьмна и смьрдящи* (XI там само); *и принесоша дръва и смьрдящи олѣи, и смолу съ лоемъ* (XII–XIII там само 158); *и поимъ и веде на мѣсто тьмно и смьрдяще съ огнемъ* (XI там само 160); *и вино смьрдящее и хлѣбы плеснивы* (XII СлРЯ XV 88); *и опухлыма очима и смьрдящима усты и, еще дыщуще, и ублажаху умершая...* (ИФ 391); *и, видяще постѣченныхъ и смьрдящихъ под сълнцемъ...* (там само 340); *изриганикъ «відрижка»: нелѣпныхъ и смьрдящихъ изриганихъ, хракотинъ* (XIII–XIV ГА 271); *блѣвати «блевати»: сырице нездраво блюеть гадъ смьрдящъ* (XIV СДЯ I 239); *и самъ ре(ч) г(с)ь мнози пастуси просмрадиша виноградъ мой* (к. XIV

там само 432); *осмянувъшию ему яко от поварьница и въсплашену и смърдящую* (XI СлРЯ XIII 121); *якоже вебрь, егда ся поваляетъ в калѣ, не внутренняя своя каляетъ, но и внѣшнюю свою всю кожду скарѣду и смердящу творить* (XII СлРЯ VII 40); *и принесоша дрѣва, и смърдящи олѣи, и смолу съ лоємъ...* (XII–XIII СлРЯ XV 244); *...мня себе пѣса смърдяща и изъгнила, чървии пълна и смрада и на гнощи повържена* (1219 СлРЯ XXV 160).

Трапляється усталена сполука *песь смердящий* «труп собаки, який розкладається (усталений образ християнської писемності, що використовувався в порівняннях, у формулах самодокору, як лайливий епітет)».

Корінь *тух-* (*тх-*) був у небагатьох похідних, зокрема в абстрактних іменниках: *затухлость* (СлРЯ V 326) «затхлість; запах вогкості, гниття»; *затухлое* те саме, що *затухлость* (там само); *затхлость* див. *затклость* (там само); у суфіксальних дериватах: *затхоль* (*затъхоль*) (там само) «важкий запах вогкості та гниття, затхлість»; *затхла* те саме, що *затхоль* (там само); *затхнение* (там само) «затхлість, важкий запах»; *затхлина* (там само) «затхлість, запах гнилі» пор. *затухлость*, *затхоль*. Трапляються поодинокі дієслова *затхнутися* (там само) «стати затхлим» та прикметники *затхлый* (там само).

Серед словотвірних гнізд є малопродуктивні. Із грецької мови через старослов'янську була запозичена лексема *аромать* із кількома значеннями 1) «ароматична речовина»: *придоша жены видѣтъ гроба, носѣща араматы* (XII сп. XIV СДЯ I 93); 2) приємний запах, аромат: *прѣшетъся землѣ с моремъ... азъ късь раи плодѣци. имоуща четвца араматы. ты же вѣтры нестроены* (XIII СДЯ I 93); *аромать* «пахощі»: *Обиста къ (тѣло Ісого) ризами съ араматы* (XI Ср I 27); *якоже араматы... блговонствомъ свои(м)...* (XIV СДЯ I 75); *И множество аромать, и священное стѣжаніе* (ИФ 180); *500 же рабъ носяху многоцѣнныя араматы въ златыхъ...* (там само 242). Виявлені іменник *аромать* (*аромафъ*) «запашна речовина, пряність»: *И даде ему салтанъ... и благовонныхъ аромать Индійскихъ...* (1204 СлРЯ I 48) та похідні прикметники *ароматный*: *Ланитѣ твои, яко сосудъ исполненъ водъ ароматныхъ* (XII там само); *ароматский*: *...можетъ нѣкъмъ състроємъ ароматскымъ въ час створити трезвъ разумъ*

имѣти (XI там само; XIII–XIV ГА 117) та деривати, утворені основоскладанням: *ароматообразный* «той, що має сильний ароматичний запах»: *Вси абѣе плоди благоуханьни суть и ароматъобразни* (XI СлРЯ XXVII 230); *ароматообразнь* (XIII–XIV ГА 117) «що має запах, який подібний запаху аромату».

Отже, фактичний матеріал пам'яток періоду Київської Русі, етимологічні словники свідчать про наявність одоративної лексики в пам'ятках XI–XIII ст. (майже 400 прикладів). За «Словарем русского языка XI–XVII вв.» виявлено близько 225 лексем-одоративів, що функціонували в XI–XIII ст. Це давня тематична група, основні корені якої успадковані ще з праслов'янського періоду: *вон-* (85 слів), *смад-* (майже 80), *ѣ-* (близько 40 лексем), *кад-* (34 номени). Одоративи мали різну частиномовну належність: іменники (більше 200), дієслова (більше 100), значно менше прикметників. Виявлені словотвірні варіанти похідних.

Література

1. Коца Р. Прикметники-композиції на благо-, добро-, зльо- в пам'ятках української мови XI–XIII ст. / Руслана Коца // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 82–88.

Перелік умовних скорочень використаних джерел

ГА Книги *временьныя и ѡбразныя* Георгія Мниха // Истрин В. И. Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. – Петроград, 1920. – Т. 1. Текст. – 612 с.

ЄМств Апракос Мстислава Великого / Изд. подгот. Л. П. Жуковская и др.; Под ред. Л. П. Жуковской. – М. : Наука, 1983. – 526 с.

ИФ Мещерский Н. А. История иудейской войны Иосифа Флавия в древнерусском переводе. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1958. – 578 с.

СДЯ Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) : в 10 т. / Гл. ред. Р. И. Аванесов. – М. : Рус. яз., 1988–2008. – Т. 1–4.

СлРЯ Словарь русского языка XI–XVII вв. – М. : Наука, 1975 – 1992. – Вып. 1–18.

Ср Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка. – Санкт-Петербург, 1893–1912. – Т. 1–3.

Ф Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева : Под ред. Б. А. Ларина. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015 р.

DIE KLASSIFIKATION DER ZUSAMMENSETZUNGSARTEN IN DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE

Карпюк В. А. Класифікація способів словоскладання в сучасній німецькій мові.

Філологічна наука накопичила досить багатий досвід теорії і практики словотворення на матеріалі різних мов. Проте деякі його аспекти ще не досліджені, або досліджені недостатньо. Останнім часом у зв'язку з посиленням інтересу до проблем дериватології та неології значно активізувалася увага й до нових словотвірних типів і способів та їх класифікації. Метою цього дослідження є спроба більш повної класифікації типів словоскладання неологізмів сучасної німецької мови. Існують різноманітні способи словотворення, які відрізняються продуктивністю і частотністю використання. Основним способом продукування новотворів з вираженою домінуючою тенденцією є словоскладання, під яким розуміють утворення цілісно оформлених складних слів на базі двох (або більше) простих. Вихідною базою при словоскладанні є або рівноправні лексичні одиниці, або словосполучення. Словоскладання є найбільш продуктивним і поширеним типом словотворення в німецькій мові. Це пояснюється тим, що слова-композиції, які складаються з двох і більше компонентів, слугують зручним засобом для передачі складних понять у стислій, компактній формі, а семантичні комбінаторні можливості складових компонентів практично безмежні. Проаналізовані класифікації типів словоскладання та їх особливості дають змогу запропонувати класифікацію основних типів утворення складних слів, а саме: детермінативні композиції, основними типами яких є атрибутивні композиції, композиції з пояснювальною функцією, зондеркомпозиції, фразові композиції; сурядні композиції та деякі зразки зрощень. Щодо зсувів і редуплікативних конструкцій, то вони не належать до типів такого способу словотворення як словоскладання. Практичні та теоретичні здобутки у сфері словотворення неологізмів німецької мови відкривають широкі перспективи вивчення словотвірних процесів. Запропонована класифікація не охоплює всіх можливих різновидів словоскладання, оскільки в текстах можна відзначити більшу кількість композицій, що не зареєстровані в лексикографічних джерелах. Заслугує на увагу подальше вивчення різновидів детермінативного композиції та інших феноменів словоскладання в контексті дослідження способів словотворення неологізмів сучасної німецької мови.

Ключові слова: композит, словоскладання, означальний композит, сурядний композит, зрощення.

Карпюк В. А. Классификация способов словосложения в современном немецком языке.

В статье рассматриваются вопросы классификации словосложения и его типов. Проанализированы и выделены особенности существующих видов сложного слова и предпринимается попытка описания более полной классификации типов

словосложения современного немецкого языка.

Ключевые слова: композит, словосложение, определительные композиты, сочинительные композиты, сращения.

Karpiuk V. A. The classification of ways of word composition in modern German.

The issues of the classification of word composition and its types are under consideration in this article. The peculiarities of existing types of compound words have been analyzed and distinguished. The attempt to classify the types of word composition in modern German more thoroughly has been made.

Key words: compound, word composition, defining compounds, coordinative compounds, word coalescence.

Die Sprachwissenschaft hat sehr reiche Erfahrung aus Theorie und Praxis der Wortbildung auf das Material in verschiedenen Sprachen angesammelt. Doch einige Aspekte davon sind noch unerforscht oder nur unzureichend erforscht. In jüngster Zeit erhöht aufgrund des zunehmenden Interesses für die Probleme der Derivatologie die Aufmerksamkeit zu den neuen Typen der Wortbildung und deren Klassifizierung.

Das Ziel dieser Studie ist ein Versuch einer vollständigeren Klassifikation der Zusammensetzungsarten der Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache.

Eine kurze Analyse der jüngsten Studien des Problems. Besonders ausführlich wurde das Problem der Zusammensetzung in der deutschen Sprache in den Werken und Studien der Germanisten J. Grimm, G. Paul, A. Behahelya, J. Bartz, W. Fleischer, M. Stepanova, C. Romer, E. Donalis untersucht und veranschaulicht. Die Zusammensetzung ist die häufigste und produktivste Art der Wortbildung im Deutsch. Dies liegt daran, dass die Komposita, die aus zwei oder mehr Komponenten bestehen, als ein bequemes Mittel dienen, um komplexe Konzepte und Begriffe in einer übersichtlichen, kompakten Form zu übertragen, und dabei sind semantische kombinatorische Möglichkeiten der Bestandteile der Komposita nahezu unbegrenzt: *das Behindertengleichstellungsgesetz* – das Gesetz über die Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen, *das Terrorismusbekämpfungsgesetz* – das Gesetz zur Bekämpfung des Terrorismus.

Bei dem Vergleich und der Analyse der existierenden Standpunkte zur Klassifikation der Zusammensetzung ist darauf hinzuweisen, dass an den Ursprüngen der Entwicklung der Theorie der Zusammensetzung deutsche Wissenschaftler Jacob Grimm und Paul Hermann gestanden

haben. Die Klassifikation von J. Grimm gründet sich auf Basis des strukturgenetischen Prinzipien. Auf der Grundlage der logischen Beziehungen zwischen den Komponenten der Komposita klassifiziert G. Paul zusammengesetzte Substantive. Er identifiziert Determinativkomposita, Kopulativkomposita, Bahuvrihi und Imperativnamen. Die beiden letzten Typen werden manchmal in eine gemeinsame Gruppe der exozentrische hypotaktische Komposita [1, S.110–111] kombiniert. Die konsequenteste Klassifizierung bietet M. Stepanova, in der alle schwierigen Wörter nach dem strukturell-genetischen Typ und nach den syntaktisch-semantischen Beziehungen zwischen den Komponenten eines zusammengesetzten Wortes verteilt werden. Beide Type der Klassifikationen kreuzen sich, aber stimmen nicht vollständig überein. Nachdem die vorgeschlagenen Klassifikationen dargestellt wurden, glauben wir, dass eine vollständigere Klassifikation der Zusammensetzungen in der Neologie der deutschen Sprache folgenden Aufbau hätte.

Die Determinativkomposita werden herkömmlich als Untergruppe im System der Komposita hervorgehoben. Die Determinativkomposita – eine Zusammensetzung mit semantisch-hypotaktischen Verhältnissen zwischen den Komponenten, bei denen die erste Komponente die zweite, die allgemeine morphologische und semantisch-kategoriale Charakteristik der Wortverbindung angibt (*Plastiktüte* “Tüte aus Plastik”) bestimmt. M. Stepanova stellt fest, dass verschiedene Wortarten als die erste Komponente der Determinativkomposita dienen können: Substantive, Adjektive, verbale Stämme, Pronomen, Zahlen, Adverbien, Präpositionen, Konjunktionen, Interjektionen [1, S. 118–129]. Unabhängig von der Anzahl der Komponenten wird es binär strukturiert. Die Determinativkomposita vertritt die größte und produktivste Gruppe der Zusammensetzungen.

Das Possesivkompositum wird traditionell attributives Kompositum (AK) und auch Bahuvrihi genannt. In der wissenschaftlichen Literatur wird das Attributivkompositum als besondere Art der Zusammensetzung neben den Determinativkomposita und Kopulativkomposita betrachtet, z. b. (*Rotschopf* “Jemand, der EINEN roten Schopf hat”) *Dickkopf*, *Grünschnabel*, *Großhals*. Die Kopulativkomposita sind Komposita aus zwei oder mehr Bestandteilen derselben Kategorie, die in einem Verhältnis der Koordination (ein parataktisches (nebengeordnetes) Verhältnis) und nicht der Über- oder Unterordnung stehen. Das Besondere der Kopulativkomposita ist, dass die Konstituenten semantisch *gleichwertig*

sind und nicht die eine der anderen untergeordnet ist. Deshalb spricht man hier von Kopfflosigkeit oder auch von Doppelköpfigkeit). Attributives Kompositum steht in Opposition zum Determinativkompositum. Im Attributivkompositum tritt die zweite Komponente keinesfalls als Hyperonyme des Kompositums auf. Trotz dieser Ablehnung ist attributives Kompositum nach seiner Struktur ein Determinativkompositum [3, S. 84]. Die Streitfrage ist die Angehörigkeit solcher Lexeme wie *Pingpong* zu dem reduplikativen Kompositum. E. Donalis [3] wie H. Elsen [4] beurteilen es als Untertyp des Kompositums. Das Reduplikativkompositum bzw. Reduplikationskompositum verweist auf die kompositionstypische Struktur wie in *Hickhack* zu *hacken*, denn es ist aus zwei Gliedern gebildet, die sich wiederholen, teils mit leichter Änderung, vollständige oder teilweise Verdoppelung und damit Verstärkung eines Elements. Meist liegt Ablaut vor. H. Altmann und S. Kemmerling [2] ebenso wie W. Fleischer und I. Bartz [6] glauben dagegen, dass die Reduplikationskomposita zu dem Kompositum nicht gehören, weil ihre Komponenten im allgemeinen keine selbständigen Lexeme sind und reduplikative Strukturen trotz ihrer Doppelstruktur semantisch einfaches Lexem bilden. Das Kompositum mit der erklärenden Funktion (Verdeutlichende Komposita) als Sonderfall des Determinativkompositums unterscheidet sich dadurch, dass eine Wurzel in der Regel ein Fremdwort ist, das auf jeden Fall durch eine verwandte innere Wurzel inhaltlich erklärt wird, zum Beispiel, *Grundprinzip*, *Einzelindividuum*, ähnlich diesen, aber semantisch unvollendete Bildungen wie *Rückgrat* oder *Lindwurm*.

Besonders erwähnenswert sind einige ungewöhnliche Arte der Wortbildung unter den Determinativkomposita, deren Komponenten sein können: 1. Reduplikation (*SPD-Fraktionschef*, *ACE-Hemmer*). *DD-Lack*, *DHD-Verfahren* von *Desmur-Desmophen* bzw. *Druck-H2-Dehydrierung*, *E-Mail-Handy*, *E-Signatur*, *E-Logistiker* von *elektronisch / Elektronik* (*Wortwarte*), *US-Präsident*. Aber es ist nicht mit den Elementen-Reduplikationen in solchem Kompositum *U-Bahn* zu verwechseln. 2. Die einzelnen Buchstaben, Zahlen und anderen Zeichen (*A-Faktor*, *C-Atom*). 3 Die gleichen Einheiten, die nicht als Komponenten gebraucht werden und zwischen denen kopulative Beziehungen sind, sondern funktionieren als Komponenten im Kompositum, denn die rechte Komponente formal und sinnvollbestimmend für allgemeinen Ausdruck ist, z. B. *Ost-West-Vertrag*, *Hals-Nacken-Bereich*, *Aceton-Butanol-Fermentation* "Fermentationsverfahren,

bei DM Aceton und Butanol entstehen”, Mann-Frau-Missverhältnis. 4. Konstruktion aus einem Präfix, das die Funktion einer Präposition übernimmt, wie Antiblockiersystem “System gegen das Blockieren” bzw. übernimmt “System, das Ein Blockieren verhindert”, Antiterrorereinheit “Einheit, sterben gegen den Terror bzw. terroristische Anschläge eingesetzt Wird”, Antifalten-Creme “Creme gegen Falten”.

Die derartigen Ausbildungen bilden eine Untergruppe der Sonderkomposita. Einige dieser speziellen Sonderkomposita sind semantisch nicht transparent und erfordern einige Kenntnisse, um ihre Bedeutung zu interpretieren. Zum Beispiel, *Mitbahnbörse* bedeutet, eine Börse, streben Mitfahrer für Bahnfahrten vermittelt. Andere Beispiele für Sonderkomposita: *Ein-Motor-Regel*, *Rundum-Ton-Anlage*, *Nur-Onlein-Anzeige*, *Mehrbesitzverbot*, *Realitätsverstörungsfeld*, *Punkt-zu-Mehrpunkt-Kommunikation*, *Henne-und-Ei-Problem*.

In linguistischer Literatur gibt es Versuche der Zuordnung der Sonderkomposita zur Zusammenbildung, d.h. kein Unterschied zwischen den Ableitungen und den Zusammensetzungen. Aus unserer Sicht ist dieser Standpunkt nicht gerechtfertigt, da es zwischen diesen Arten der Wortbildung einen klaren und offensichtlichen Unterschied gibt. Die Sonderkomposita ist im Gegensatz zur Zusammenbildung ein relativ neues Wortbildungsphänomen. Außerdem ist ihr Untersuchen als zwei selbstständige Wortbildungsarten zielbewusst wegen der divergenten Häufigkeit ihrer Verwendung in Korpora.

Noch als einen Untertyp der Determinativkomposita betrachten wir eine ziemlich neue Art der Wortbildung die Phrasenkomposita, die aus der ersten Komponente in Form von Phrasen und der zweiten Hauptkomponente besteht. Als die erste Komponente werden Nominalphrase, Adjektive, Pronomen und anderen verwendet: *Fünf-Gänge-Menü*, *Vater-und-Sohn-Konflikt*, *Länger-Leben-Diät*, *Kurs-Halten-Kanzler*, *Immer-noch-Kanzler*, *Ohne -mich-Haltung*, *Vor-Ort-Verkauf*, *Trimm-dich-Pfad*, *Keiner-mag-mich-leiden-Briefe*, *Gute-Laune-Duft*, *Build-to-Order-Fertigung*, *Sodom und Gomorra-Gymnasium*.

Die Kopulativkomposita als die nächste Art der Wortbildung vereinbart zwei gleiche Elemente, die miteinander kopulativ verbunden und semantisch unabhängig sind. Diese Art der Zusammensetzung ist binär nicht strukturiert. Die Komponenten des Kopulativkompositums gehören unbedingt zu derselben grammatischen Klasse (*nasskalt* “etwas ist

gleichzeitig nass und kalt”). Das Kopulativkompositum unterscheidet sich vom Determinativkompositum durch die semantisch-parataksischen Verhältnisse zwischen ihren Komponenten. Zum semantischen Ausgleich beider Komponenten des Kompositums müssen zwei Bedingungen erfüllt werden: die Komponenten müssen ohne grundlegende semantische und strukturelle Änderungen ausgetauscht werden; die Komponenten sind auf einer Ebene in der Hierarchie der Wortbildungsstruktur.

Von besonderer Bedeutung ist die folgende eher umstrittene Art der Wortbildung – die Zusammenbildung. Technisch bezieht sich auf die drei Zeitstruktur der Herleitung $S1 + S2 + X$, wobei X die Basis oder das Suffix ist. Die Zusammenbildungen beziehen sich auf die Ableitungen von den Wortgruppen, zum Beispiel. *Schnelldurchblicker*, *Wunderwirker*, *Bildungsregulierer*, *Emotionsknetzer*, *Kopier-Verhinderer* oder Beispiele, die nicht eindeutig als Zusammensetzung oder Derivat interpretiert werden. Dies bezieht sich auf die alten Arten der Ableitung (*Dickhäuter*). Die Zusammenbildungen sind annähernd in der Ebene zwischen der Zusammensetzung und der Ableitung angeordnet, denn es gibt keine *Häuter* und *dickhäuter*. Heute gehören sie zu Derivaten oder zu Zusammensetzungen [3]. Alle Zusammenbildungen mit der Struktur $S1 + S2 + S3$ können als Zusammensetzungen betrachtet werden: *Appetithemmer*: Appetit + Hemmer, *frühlingsblüher*: Frühlings + Blüher (Verbindungselemente -s, die typisch für Komposita ist!), *Dreimastboot*: Dreimast + Boot. Doch die meisten Zusammenbildungen gehören zu Derivaten. Also, um besser den Status der Zusammenbildungen zu definieren, soll die lexikalischen Einheiten auf die Häufigkeit und Aktivität der Benutzung der letzten Komponente und die Fixierung in lexikographischen Quellen detailliert analysiert werden.

Praktische und theoretische Leistungen auf dem Gebiet der Wortbildung der deutschen Neologismen öffnen breite Perspektiven der Forschung der Wortbildungsprozesse. Die angebotene Klassifikation deckt nicht alle möglichen Fälle der Zusammensetzung, denn man kann in den Texten mehrere Komposita feststellen, die nicht in lexikographischen Quellen registriert sind. Besonders bemerkenswert ist die weitere Untersuchung der Arten der Determinativkomposita und anderer Phänomene im Rahmen der Forschungsmethoden der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache

Література

1. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / © V. A. Karpiuk, 2016.

М. Д. Степанова. – М. : Издат.литерат. на иностр. яз., 1953, – 375с.

2. Altmann H. Wortbildung fürs Examen. / H. Altmann, S. Kemmerling. – Wiesbaden. : Vandenhoeck Ruprecht 2000. – 203 S.

3. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. / E. Donalies. – Tübingen.: Niemeyer 2002. – 192 S.

4. Elsen H. Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen. / H. Elsen. – Tübingen. : Niemeyer 2004. – 199 S.

5. Römer C. Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung. / C. Römer, B. Matzke. – Tübingen. : Niemeyer 2003. – 236 S.

6. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen. : Niemeyer, 1992. – 258 S.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2015 р.

УДК 811.111'25: 34

І. М. Клименко, І. С. Зоренко

ЮРИДИЧНИЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу.

У статті розглянуто специфічні, релевантні у процесі перекладу риси англомовного юридичного тексту, елементи тексту, що є носіями когнітивної інформації, проаналізовано особливості передачі англійських юридичних термінів українською мовою. Виокремлено основні прийоми перекладу одиниць відповідної лексичної підсистеми. Акцентовано на тому, що дотримання всіх перекладацьких норм і правил сприяє виконанню комунікативного завдання вихідного юридичного тексту.

Ключові слова: юридичний документ, когнітивна інформація, юридичний термін, перекладацька трансформація.

Клименко И. М., Зоренко И. С. Юридический текст в аспекте перевода.

В статье рассматриваются специфические, релевантные в процессе перевода черты англоязычного юридического текста, элементы текста, являющиеся носителями когнитивной информации, анализируются особенности передачи английских юридических терминов на украинском языке. Выделены основные приемы перевода единиц данной лексической подсистемы. Акцентируется внимание на том, что соблюдение всех переводческих норм и правил способствует выполнению коммуникативной задачи исходного юридического текста.

Ключевые слова: юридический документ, когнитивная информация, юридический термин, переводческая трансформация.

Klymenko I., Zorenko I. Juridical Text in the Aspect of Translation.

The paper studies specific, relevant in the process of translation features of juridical texts, the elements of the text bearing cognitive information, the peculiarities of translating English juridical terminology into Ukrainian. It deals with the major translation techniques

in this lexical subsystem. In juridical translation the main goal is to identify the situation described in the original. The predominance of the referential function demands a good command of the juridical terms and a sufficient understanding of the subject matter. The translator must be able to give an adequate description of the situation as it is presented in the original. It is also necessary to observe the stylistic requirements of such kind of texts to make them acceptable to the specialist in the field of law.

The systemic relevant features of the juridical text in translating process are: the use of juridical terminology which is rendered by means of monosemantic equivalents; the use of passive constructions rendered by grammatical equivalent correspondences or by appropriate transformations; generalizing semantics of the subject rendered by variant correspondences; the neutral background of the bookish literary norm with its lexical and syntactic peculiarities; the variability of syntactic structures and types of logical cohesion. Juridical terminology as the major cognitive component of the juridical text is subject to various operations in the process of translation. The first group of operations is presented by translational transcription and loan translation. The second group of operations includes all types of lexical transformations – generalization, concretization, sense development. The third group of translating procedures comprises all types of grammatical transformations, or grammatical replacements. The fourth group includes changes of both lexical and grammatical nature – antonymic translation, addition, omission, explication.

Key words: legal document, cognitive information, juridical terminology, translation transformation.

Юридичний текст має спільні риси як з науковим текстом, так і з текстом інструкції, оскільки виконує не лише пізнавальну функцію, а й функцію припису. Такі комунікативне завдання мають закони, а також усі підзаконні акти. До цього ж типу текстів належать конвенції міжнародного права, але предметом перекладу вони є дуже рідко. Якими не були б закони за змістом, за своїми типологічними ознаками вони, як тексти, досить однорідні. Комплекс засобів, характерний для них, забезпечує повноцінну передачу інформації реципієнтові.

До юридичних текстів зараховують тексти документів, законів, а також наукових статей, монографій, юридичних інструкцій, описів. Будь-який юридичний текст вирізняється з-поміж інших багатим арсеналом допоміжних знакових систем (схеми, таблиці). Юридичний текст позбавлений авторської індивідуальності. Відмінності такого тексту спостерігаються лише в частотності вживання деяких слів і, можливо, у ступені складності викладу. Автор виступає не від себе особисто, а як один із представників певної галузі знань, ґрунтується на досягненнях своїх попередників, буде текст за чіткими загальноприйнятими правилами.

Розглянемо значущі для перекладу особливості юридичного

тексту, спираючись на запропоновані І. Алексєєвою види інформації, які в ньому витримуються [1, с. 110].

Когнітивна інформація пов'язується передовсім із юридичними термінами, що мають усі характерні для цих одиниць ознаки. Велика кількість термінів – особливість юридичного тексту. Можна сказати, що це лексичний апарат, який саморегулюється, спеціально розроблений для передачі когнітивної інформації. Терміни здебільшого однозначні, не мають емоційного забарвлення і майже не залежні від контексту. У такому разі перекладач має керуватися відповідним узагальненням: для передачі термінів у юридичному тексті слід використовувати однозначні, не залежні від контексту відповідники-еквіваленти. Такі еквіваленти здебільшого наявні у двомовних спеціальних словниках. Заміна термінів близькими за значенням словами неприпустима.

Деякі терміни відомі тільки фахівцям, але певна їх частка (наприклад, *референдум*, *приватна власність*, *потерпілий*, *правопорушення* тощо) відома не тільки фахівцям-юристам, але й будь-якому носієві мови, тому що їхнє використання виходить за межі юридичного тексту.

Лексика в юридичному тексті досить одноманітна за складом. Наприклад, такі одиниці, як *“to analyze”*, *“process”*, *“development”*, *“to come to conclusion”* трапляються і в інших наукових текстах. Недарма цю лексику іноді називають загальнонауковим шаром термінології, або загальнонауковою лексикою. У ній широко розвинена синонімія, причому синоніми переважно стилістично рівноправні, узаємозамінні: *відіграє важливу роль* : *має важливе значення*; *legislative body* : *legislature*. При перекладі загальнонаукової лексики треба добирати відповідники, що являють собою щось середнє між еквівалентами й варіантами. У цьому разі перекладач може покликатися на словник, але вже не спеціальний, а загальномовний.

У юридичному тексті завжди є засоби, що підвищують рівень щільності когнітивної інформації. Це насамперед різноманітні скорочення. Для правильного перекладу необхідно визначити їхній тип. Аналіз показує, що в юридичному тексті представлені як спеціальні, так і загальномовні термінологічні скорочення. Для більшості термінологічних скорочень є відповідники у словниках, їх і

потрібно застосовувати при перекладі й у жодному разі не вдаватися до власних скорочень. Якщо ж у спеціальному словнику скорочення відсутнє (скажімо, той чи той термін у відповідній царині знань ще маловідомий), прийнято розшифрувати скорочення й подавати його в перекладі як у повному, так і у скороченому варіанті. У такому разі скорочення пропонує перекладач, орієнтуючись на тип скорочення в оригіналі: якщо в оригіналі акронім, тобто скорочення за початковими літерами, то в перекладі – теж акронім; якщо в оригіналі складноскорочене слово, перекладач пропонує ту ж модель). Контекстуальні скорочення в юридичному тексті відсутні.

Абсолютна перевага когнітивної інформації в юридичному тексті зумовлює логічний, а не асоціативно-образний шлях його побудови. Цей шлях забезпечений спеціальними мовними засобами, які організують зв'язність тексту, – засобами семантичної й формальної когезії [6; 7]. Часто вони дублюють один одного, у юридичному тексті їх кількість, у порівнянні з іншими типами текстів, максимально велика, і ми можемо говорити про надмірність цих засобів. Інакше кажучи, засоби забезпечення логічності викладу представлені із запасом. Передача засобів семантичної когезії при перекладі не становить особливої складності, оскільки більша частина лексики, яка її організує, представлена однозначними відповідниками, а семантичне ядро в кожному разі зберігається. Крім того, знаючи про надмірність засобів когезії, перекладач може модифікувати їхню кількість, наприклад, зменшити кількість повторів якого-небудь терміна. Більш складним є відтворення засобів формальної когезії (прислівників, особових і вказівних займенників, сполучників тощо, наприклад, *отже, тому що, тим самим, крім цього, утім, далі*). Це здебільшого непомітні в тексті слова, іноді перекладач їх просто пропускає. Але щоразу, пропускаючи такі слова, він послаблює логічність тексту, його побудова відповідає асоціативному принципу. Тому засоби формальної когезії у перекладі повинні отримати еквівалентні відповідники, що належать переважно до розряду тих, які є рівноправними варіантами.

Синтаксис юридичного тексту вирізняється структурною повнотою, різноманітністю засобів, що оформляють логічні зв'язки. Часто використовують логічні структури зі значенням умови й причини, експліковані спеціальними мовними засобами (*у разі, якщо,*

через тощо). Необхідність повно й однозначно витлумачити кожне твердження сприяє появі великої кількості однорідних членів речення й однорідних підрядних предикативних частин.

Логічність викладу забезпечується високим рівнем складності й різноманітністю синтаксичних структур. Перекладач повинен зважати на особливості побудови складних синтаксичних структур, відтворювати їх так, аби не з'являлася двозначність у витлумаченні змісту. Іноді розуміння перекладеного тексту ускладнюється тим, що ті чи ті компоненти розміщуються у структурі на досить великій дистанції. У такому разі принцип логічності побудови порушується, і перекладачеві доводиться перетворювати синтаксичну структуру (робити синтаксичну трансформацію), спростити її або розбити складне речення на два.

Додатковим засобом логічної організації наукового тексту є графічні засоби, насамперед – шрифтові. Величина й жирність шрифту в заголовках і підзаголовках, розрядка, курсив – компресивні засоби виокремлення значущої і другорядної інформації. До них належать також підкреслення й виділення іншим кольором. При оформленні перекладу перекладач зобов'язаний сигналізувати про характер такої інформації своїми засобами виділення або ж сповістити про це в особливій примітці.

Численні мовні засоби забезпечують оформлення когнітивної інформації як об'єктивної. Об'єктивність подачі забезпечується, зокрема, перевагою абсолютного теперішнього часу дієслова й пасивними конструкціями. Різноманітні засоби вираження пасивності щодо формального підмета такі: спеціальні дієслівні станові форми (пасив), дієслівні конструкції з пасивним значенням, безособові й неозначено-особові речення. Перевага теперішнього часу дієслова дає змогу подати відомості як абсолютно об'єктивні, що перебувають поза часом, як істину в останній інстанції. У ролі підмета в тексті здебільшого використовують іменник із тематичної групи певної галузі знань або засоби вторинної номінації (особові й вказівні займенники, прислівники), що вказують на такий іменник. Поряд з іменниками юридичної тематики надзвичайно поширені іменники й займенники з узагальнюючою семантикою (*everyone, no one, all*). Особові займенники однини зі значенням суб'єкта трапляються досить рідко. Наказовий характер інформації передається за

допомогою дієслівних структур зі значенням модальності необхідності й модальності можливості (*can't, should, have to* тощо). Юридичні терміни виступають на загальному тлі писемної літературної норми мови в її канцелярському різновиді.

У юридичних текстах використовують велику кількість складних слів і слів, побудованих за словотворчими моделями з абстрактним значенням, що засвідчує високий рівень узагальненості тих чи тих відомостей, а отже – їхню об'єктивність.

Для юридичних текстів характерна виразна номінативність, у них переважають іменники, зокрема й віддієслівні. У юридичних текстах здебільшого немає скорочень, дужок, цифрових позначень, а числівники передаються переважно словами. Не використовують засоби вторинної номінації, які в науковому тексті виконують функцію засобів формальної регресивної когезії й збільшують щільність інформації. Переважає тавтологічна когезія, тобто повторення в кожній наступній фразі того самого іменника [1, с. 144].

Комунікативне завдання юридичного тексту – повідомлення якоїсь інформації з певної царини знань. Рівень базової компетентності, загальної для автора тексту й реципієнта, дуже високий. Перекладачеві необхідно постійно підвищувати свій рівень компетентності, щоб не помилитися в передачі змісту. При перекладі юридичного тексту домінантами перекладу, що забезпечують його інваріантність, тобто відповідність його оригіналу, будуть усі засоби, які забезпечують об'єктивність, логічність і компактність викладу.

При аналізі перекладу англійської юридичної термінології українською мовою було виявлено ряд специфічних для цієї лексичної підсистеми трансформацій. Перекладацькі трансформації – це специфічні зміни елементів мови оригіналу задля забезпечення адекватності перекладу [2, с. 25]. Ними послуговуються для того, щоб адекватно передати всі характерні особливості того чи того терміна. Розглянемо їх детально.

Транскрипція й транслітерація. Транскрипція є звуковою відповідністю оригіналу, а транслітерація – буквеною, наприклад: *default* – дефолт; *tariff* – тариф; *circular* – циркуляр; *deposit* – депозит; *legitimism* – легітимізм; *antichresis* – антихрезис; *transcript* – транскрипт. 3-поміж таких відповідників вирізняється низка одиниць з морфемами грецького або латинського походження, запозиченими

багатьма мовами, які є інтернаціоналізмами: *anonymity* – анонімність; *antinomy* – антиномія.

Калькування, що передбачає переклад слів та словосполучень зі збереженням структури оригіналу [5, с. 57], наприклад: *derivative right* – похідне право; *actual damages* – реальні збитки; *legal regulation* – правове регулювання; *legislative power* – законодавча влада; *legal holder* – законний власник; *legal regime* – правовий режим; *adverse party* – протилежна сторона.

Конкретизація, що являє собою лексичну трансформацію, унаслідок якої слово (термін) ширшої семантики замінюється словом (терміном) вузької семантики, наприклад: *thing, matter, paper, etc: perfection* – остаточне оформлення; *peace* – суспільний порядок; *paper* – вексель; банкнота; *matter in controversy* – суперечне питання.

Генералізація, що являє собою лексичну трансформацію, яка передбачає зміну терміна вузької семантики на термін ширшої семантики, наприклад: *legislation act* – закон; *Legislative Acts* – збірник законів; *legislative department* – законодавча влада.

Додавання слова. При перекладах термінологічної лексики часто виникає потреба в додаванні слова, що зумовлюється так званою компресією англійської мови. Суть цієї трансформації передає інша її назва ампліфікація [3; 8]. Без таких трансформацій неможливий адекватний переклад значної кількості юридичних термінів, наприклад: *legatee* – спадкоємець за заповітом; *legitim* – законна доля спадку; *legislature* – законодавча влада, законодавчий орган.

Задля дотримання норм української мови та забезпечення адекватності перекладу у структуру фрази українською мовою доводиться вводити семантичні компоненти, які в оригіналі лише мають на увазі. Основне завдання перекладу в такому разі – збереження смислу оригіналу.

Вилучення слова – явище, протилежне додаванню. Вилучаються семантично надлишкові елементи оригіналу, тобто ті елементи смислу, які певним чином дублюються в оригіналі, або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої, наприклад: *legitimate heir* – спадкоємець; *legal representative* – розпорядник; *lay people* – присяжні. Вилучення одного із членів таких конструкцій дає змогу не лише скоротити висловлення, але й не порушувати чинні норми. Основне – помітити зайвий семантичний компонент.

Загальновідомим також є явище паралелізму в англійській мові, смислова надмірність «парних синонімів», наприклад, *null and void* «незначний (що не має юридичної сили)» (про договір). Для української мови таке явище не характерне.

Заміна частини мови. Здебільшого англійське слово певної частини мови перекладається відповідним словом тієї ж частини мови. Але така однозначність часто порушується. Іменник, скажімо, може замінюватися дієсловом чи прикметником, а прикметник – іменником. І такі модифікації можливі щодо слів переважно всіх частин мови, засвідчують зразку не власне лексичної, а лексико-граматичної трансформації.

Спосіб заміни частин мови застосовують тоді, коли переклад такою ж частиною мови міг би спричинити порушення граматичних норм мови перекладу та традиційного слововживання. Серед юридичних термінів найбільш частою виявилася заміна іменника прикметником: *life estate* – довічне володіння майном; *labour court* – робочий трибунал; *land tribunal* – земельний суд; *labour dispute* – робочий конфлікт.

Перестановка слова, або перmutація (при перекладі лексичні елементи міняються місцями [4, с. 152]) використовується задля того, аби традиційну для англійської мови сполучуваність слів привести у відповідність з рідною мовою, наприклад: *inheritance tax* – податок на спадок; *election returns* – результати виборів.

Смисловий розвиток – це лексична заміна, ґрунтована на причинно-наслідкових зв'язках понять, що можуть взаємно замінюватися [2, с. 27]. При цьому замінюються як слова, так і словосполучення. Логічний зв'язок між такими поняттями має бути очевидний і семантично достатній, щоб у перекладі причину можна було б замінити наслідком чи навпаки, або (в іншому разі) ціле частиною: *perfect obligation* – зобов'язання, що має позикову силу; *to perfect a treaty* – оформити договір належним чином; *to note a bill* – скласти акт вексельного протесту; *marketable title* – бездоганний правовий титул.

Антонімічний переклад (формальна негативація чи позитивація) полягає в тому, що форма слова або словосполучення в оригіналі замінюється на протилежну: позитивна – на негативну і навпаки, наприклад: *non-contiguous territories* – зовнішні володіння

(США); *non-taxable* – вільний від податків. Бувають зразки анулювання в реченні двох негативних семантичних компонентів, наприклад: *non-insubordination* – підлеглість.

Експлікація – це лексико-граматична трансформація, коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке описує (експлікує) її значення мовою перекладу, наприклад: *depone* – давати письмові свідчення під присягою; *antichresis* – ручна застава нерухомості; антихрез. У другому прикладі можливий переклад за допомогою транскрипції, що загалом часто поєднується з описовим перекладом для досягнення більшої смислової точності передачі терміна. Описовий метод застосовується переважно при перекладах термінів, якщо короткі словникові відповідники в українській мові відсутні. Недоліком цього методу є його громіздкість, але без нього подекуди обійтися не можна.

Отже, при перекладі юридичного тексту необхідно керуватися такими чинниками, як-от: юридичну термінологію як основний когнітивний компонент юридичного тексту здебільшого слід піддавати трансформаціям – лексичним, граматичним, лексико-граматичним; пасивні конструкції варто передавати граматичними еквівалентними відповідниками або супроводжувати синтаксичними трансформаціями; узагальнювальну семантику підмета необхідно передавати за допомогою варіантних відповідників; слід дотримуватися чинних літературних норм щодо побудови синтаксичних структур; ступінь формальності стилю відбивати в перекладі за допомогою еквівалентних і варіантних відповідників або за необхідності за допомогою позиційної компенсації.

Література

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика : [учебное пособие] / И. С. Алексеева. – СПб : Институт иностранных языков, 2000. – 192 с.
2. Бурак А. Л. Перевод и межкультурная коммуникация. Этап 1 : Уровень слова : [учебное пособие] / А. Л. Бурак. – М. : Р. Валент, 2002. – 152 с.
3. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода : [монография] / В. Н. Комиссаров. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 176 с.
4. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М. : Наука, 2003. – 320 с.
5. Олікова М. О. Теорія і практика перекладу : [навчальний посібник] / М. О. Олікова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 170 с.
6. Теория и практика английской научной речи : [учебное пособие] / [под ред.

М. М. Глушко]. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1987. – 240 с.

7. Терминология и культура речи : [учебное пособие] / [под ред. Л. И. Скворцова, Т. С. Коготковой]. – М. : Наука, 1981. – 272 с.

8. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты : [монография] / А. Д. Швейцер. – М. : Либроком, 2009. – 216.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

УДК 811.161.2'373:35

I. O. Lytovchenko

LEXICAL-SEMANTIC DIFFERENTIATION MILITARY VOCABULARY IN UKRAINIAN LANGUAGE

Литовченко І. О. Лексико-семантична диференціація військової лексики української мови.

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних особливостей військової лексики на прикладі назв зброї. Системний характер військової лексики значною мірою визначається наявністю в ній певних семантичних розрядів, вивчення яких надзвичайно важливе під час дослідження семантичних відношень. Об'єднання слів у семантичні розряди дає змогу визначити у військовій галузі ті об'єктивні зв'язки, що існують між значеннями лексеми і відповідними референтами.

Сукупність спеціальних понять кожної науки становить певну множинність взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність, наділену диференційними властивостями й закономірностями. Важливим складником системних параметрів військової лексики є лексико-семантичні відношення, що виявляються на рівні полісемії, омонімії, синонімії, антонімії, гіпонімії. У сучасному мовознавстві питання про те, наскільки допустимі загальномовні лексико-семантичні відношення у галузевих лексичних підсистемах, залишається дискусійним. З одного боку, групування спеціальних лексичних одиниць у парадигматичні об'єднання є важливим чинником системної організації галузевої субмови, а з іншого, – їх наявність у фаховій підсистемі може зумовити певні негативні явища – формування численних синонімічних рядів, полісемію та омонімію фахових лексем. Лексико-семантичні процеси, які спостерігаються у військовій лексичній системі, зокрема в назвах зброї, у своїх основних виявах принципово не відрізняються від цих явищ у лексико-семантичній системі сучасної літературної мови. Однак вони мають і деяку специфіку, породжену особливостями формування та функціонування військової лексичної підсистеми. Систематизація номенів ЛСГ «Назви зброї» дає змогу встановити місце кожної лексеми в цілісній структурі, виявити сукупність семантико-парадигматичних зв'язків і відношень між словами в лексико-семантичній групі та за її межами, а також простежити логічну та лінгвістичну системність військової лексики.

Ключові слова: екстралінгвістичний фактор, інтралінгвістичний фактор, військова лексика, лексико-семантична група, парадигматичні відношення.

Литовченко І. А. Лексико-семантическая дифференциация военной лексики

українського мови.

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних особливостей військової лексики українського мови на прикладі названь озброєнь. Систематизація номенів ЛСГ «Названь озброєнь» дає можливість установити місце кожної лексеми в цілісній структурі, виявити сукупність семантико-парадигматических зв'язів і відносин між словами в лексико-семантичеській групі і за її межами, а також прослідити логічеську і лінгвістичеську системність військової лексики.

Ключеві слова: екстралінгвістический фактор, інтралінгвістический фактор, військова лексика, лексико-семантичеська група, парадигматическі відносини.

Lytovchenko I. O. Lexical-semantic differentiation military vocabulary in Ukrainian language.

The article deals with the investigation peculiarities of military vocabulary in the Ukrainian language on the example of the names of the weapon. The regimentation names of weapon allows us to set the position of each lexeme in a coherent structure, to identify a set of semantic-paradigmatic connections and relationships between words in a lexical-semantic group and outside, as well as follow logical and linguistic consistency military vocabulary.

Key words: extra-lingual factor, intra-lingual factor, military vocabulary, lexical-semantic group, paradigmatic relations.

In the development of lexicology trace nowadays we tend to study problems of the vocabulary with the development of Ukrainian society, so the various lexical-thematic groups of professional vocabulary and terminology are analyzed. Increasingly the target of researchers is the socio-political, economic, military, scientific vocabulary, the language of the media and others. The development of vocabulary in any of these spheres of human activity is closely connected with all the events and changes in society, including the geopolitical transformation of the world.

It is well known that every stage of human development has the distinguish areas of life that are developing particularly rapidly. The creation of new types of weapons, its improvement and computerization of military industry cause a significant expansion of military terminology, which is constantly replenished with lexemes from specialized subsystems related or relevant disciplines (molecular physics and thermodynamics, quantum physics, macromolecular chemistry), technical industries (automation and computerization of military facilities) due to new discoveries, the introduction of science [8, p. 86]. These global processes contribute to the internationalization of military vocabulary and

terminological units.

The most frequent object of lexical and semasiological research is thematic and lexical-semantic groups. The need to study vocabulary thematic research groups confirmed by works [1; 2; 4; 5], which examines the place of these groups in the vocabulary of the language. They increase or decrease depending on extra-lingual factors, processes of terminologization, the correlation of national and borrowed lexemes. According to F. Sorokalyetov, the analysis of thematic groups of terminology system is particularly promising and justified, where the term of one branch of knowledge, production expresses the system of concepts, in which all its parts are interconnected and interdependent [7, p. 21].

Differentiation of vocational vocabulary for the thematic groups for the most part is derived from no lingual, but extra-lingual value because they are combined by the proximity of the realities and concepts that they called.

We agree with the opinion of scholars who believe that the separation of content is only the original step to establish semantic relationships, not just a statement of the phenomena that are caused by logical connections of words and “subjects” [4, p. 94].

Military vocabulary, differentiated by thematic groups, shows the diversity of different approaches and classifications. Although scientists use the concepts of “thematic group”, “lexical-semantic group” we do not aim to clarify the essence of known concepts.

Singling out the thematic groups, identifying their limits, the involvement of some of the words to a group is rather subjective factor. Thematic groups are combination of words logical character, which dominates extra-lingual objective reality. However, not all thematic groups allow us to define the relationship between its components. For example, *арбалет, лук, меч, стріла, шабля* are combined into one thematic group “names of knives”, though inner voice communications between them cannot be traced. The appearance or disappearance of one or more words within the thematic groups represents only a quantitative change in the way.

According to researchers, the background of a thematic vocabulary represents the status and history of a certain craft and production (based on the increase or reduction of signs corresponding realities). Studying the history of lexical-semantic groups enables playback picture purely linguistic processes that determine the patterns of vocabulary [3, p. 348;

7, p. 23].

Lexical-semantic groups have the internal association of components. Lexical units are linked as synonyms and antonyms, for genders and aspects on the basis of differential and integral signs or similarity of concepts [7, p. 22].

Based on interpretations of scholars we can distinguish several typological features of “lexical-semantic group”, such as: 1) the relative community of values of the component in LSG; 2) the common characteristics of semantic structure; 3) availability of core and periphery, whose nuclear part expresses the characteristics LSG, lexical-semantic relations, paradigmatic and syntagmatic relations and peripherals, in addition to these, detects external relations with other LSG, providing continuity of semantic space; 4) community of distributional potencies; 5) within the LSG the paradigmatic row with gender-aspect privative types of relationships that provide the internal structure of vocabulary the hierarchical nature; 6) openness; 7) the availability of generic concept organizing center [6, p. 4].

Ukrainian military lexical subsystem has a high degree of professional consistency. It is not a free set of individual words, phrases, symbols. It has a system of special names related to the conceptual, lexical-semantic, derivational and grammatical levels and correlated with military science and technology.

As the material confirms that the actual formation of military vocabulary is by derivation, terminologization of common lexis and borrowing of foreign words.

The structural and semantic analysis allows considering the investigated lexemes as part of the military vocabulary that is characterized by a set of lexical, phonetic, semantic, grammatical features and stands out among other groups of military subsystems.

The systemic nature of military vocabulary is largely determined by the presence in it of certain semantic categories, all of which are extremely important in the study of semantic relations. Combining words in semantic level allows us to define military cooperation the objective links that exist between the meaning of lexemes and corresponding referents.

The set of specific concepts of each science is a plurality interrelated elements that create a stable unity and integrity, that have differential particularities and regularities. An important component of the system

settings military vocabulary is lexical semantic relations that are at polysemy, homonymy, synonymy, opposites. On the one hand, grouping specific lexical units in paradigmatic association is an important factor of the sublanguage system organization, on the other – their presence in professional subsystem can cause certain phenomena – the formation of numerous sets of synonyms, polysemic and homonymic specialized lexemes. The lexical-semantic processes that occur in the military vocabulary, particularly in the names of weapons, its main manifestations fundamentally are not distinguished from these phenomena in lexical-semantic system of modern literary language. However, they also have some specifics generated features of formation and functioning of military lexical subsystem.

According to lexical-semantic features within a separate studied group of military vocabulary we create lexical-semantic group “Names of weapon” on the basis of language paradigmatic relations. In the article under the lexical-semantic group we understand the union of names with a common hiperseme, which is integral meaning to the whole group. Dedicated groups have their own structure and specificity in quantitative and qualitative terms. Within studied LSG we discriminate the minimum semantic association (subgroups) that have the paradigmatic relations.

The lexical-semantic group “Names of weapon” has lexemes that are semantically related to the names of weapons, military equipment and its auxiliary machinery (machinery, equipment, appliances, apparatus, equipment and their parts), ammunition and parts thereof, where hiperseme is “kind of weapon”. The lexical-semantic group contains subgroups: “gun” (*автомат, гранатомет, карабін, пістолет, рушниця*), “steel” (*кинджал, меч, стилет, стріла, шпага*), “ammunition” (*бомба, граната, міна, патрон, торпеда, шрапнель*), “military equipment” (*авіаносець, корвет, танк*).

Ukrainian military vocabulary in LSG “Names of weapon” has field structure that shows the links between the concepts of military lexical subsystems and includes core and periphery. The components of lexical-semantic group have zonal differentiation, which based on their communicative significance in the core area or on the periphery. The core area dominates quantitatively.

To the core we class names, which are served by narrow circle of specialists in military affairs: *аванкамера, автофретаж,*

електродетонатор, кроют, тетрил, шинелер, шуст. Periphery is consisted of rarely used lexemes – social and territorial dialect, obsolete words: *джміль, ключці, калаш, тріщалка.* The changes the frequency of use of military vocabulary appear under the influence of intra- and extra-lingual factors.

The emergence of synonyms in this LSG “Names of weapon” is due to several factors: 1) the appearance of new words to describe the same concept; 2) parallel operation of old and new words; 3) the use of specific and simultaneous borrowed lexemes.

We show that names of the lexical-semantic subgroups of the group can be expressed in words (simple and complex) and phrases. The complex names that reflect the gender and aspect hierarchy of concepts are used actively for items of military equipment, devices and their parts.

The regimentation names of weapon allows us to set the position of each lexeme in a coherent structure, to identify a set of semantic-paradigmatic connections and relationships between words in a lexical-semantic group and outside, as well as follow logical and linguistic consistency military vocabulary. The gender and aspect relationships in the names of weapons reflect relative and hierarchical concepts of military range. Most of them are represented in the formal semantic relations between names, and members of hierarchical groups may be in synonymous and antonymous ways. All these relationships are an important factor and systematic organization of the group lexemes to indicate the names of weapons.

Literature

1. Андриянова О. Я. Військово-морська термінологія української мови : етапи формування та семантика : дис. ... канд. філол. наук / О. Я. Андриянова. – К., 2011. – 199 с.

2. Гапонова Л. Є. Формування української криміналістичної термінології : дис. ... канд. філол. наук / Л. Є. Гапонова. – Запоріжжя, 2012. – 291 с.

3. Гриценко С. П. Тенденції розвитку лексико-семантичної групи «назви зброї та її частин» (на матеріалі українських писемних пам'яток XVI – XVII ст.) / С. П. Гриценко // *Studia Linguistica* : [зб. наук. праць]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. 6. – С. 345–367.

4. Гурко О. В. Лексика графічного дизайну в українській мові кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук / О. В. Гурко. – Дніпропетровськ, 2008. – 185 с.

5. Колган О. В. Семантична та словотвірна структура української гірничої термінології : дис. ... канд. філол. наук / О. В. Колган. – Запоріжжя, 2009. – 195 с.

6. П'яст Н. Й. Системна організація лексики на позначення матеріальної культури / Н. Й. П'яст. – Вінниця, 2006. – 111 с.

7. Сороколетов Ф. П. История военной лексики в русском языке XI – XVII вв. / Ф. П. Сороколетов. – Л. : Наука, 1970. – 384 с.

8. Туровська Л. В. Дещо про генезис сучасної української військової термінології / Л. В. Туровська // Наукові праці : [науково-методичний журнал]. – Миколаїв, 2007. – Вип. 54. – С. 79–84.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2015 р.

УДК 811. 112. 2'37

N. V. Litvinova

DIE SEMANTIK DER LEXIKALISCH-SEMANTISCHEN WORTGRUPPE MIT DER BEDEUTUNG "FRAU, EHEFRAU" IN DER DEUTSCHEN SPRACHE (AUF GRUND ALTER TEXTE)

Літвінова Н. В. Семантика лексико-семантичної групи слів зі значенням «жінка, дружина» в німецькій мові (на матеріалі давніх текстів).

У лексичному складі германських мов є тематичні групи, які належать до найдавнішої й найуживанішої лексики. Вони майже не змінили своїх значень у процесі розвитку мови, однак зазнали певних семантичних змін, як-от: розширення, звуження значення тощо. Однією з таких груп є слова на позначення «людини». Концепт «людина», який є дуже багатограним, зазвичай пов'язується з уявленням про «чоловіка» та «жінку».

У запропонованій статті розглянуто особливості лексико-семантичної групи слів зі значеннями «жінка, дружина», здійснено спробу продемонструвати трансформацію значень лексем конкретної тематичної групи у процесі розвитку мови.

Джерельною базою слугували лексикографічні праці давньверхньонімецького періоду, з яких було вилучено групу слів кількістю 6 одиниць зі значенням «жінка, дружина»: *frouwa*, *frau[wa]*, *frowa*; *wīp*, *wiib*, *uuib*; *quena*; *hīa*, *hīwa*; *gemāla*, *gimahha*, *gimahala*; *idis*, *itis*. З'ясовано, що лексема *frouwa* в оригінальних текстах давньверхньонімецького періоду трапляється насамперед у значеннях «жінка» і «жінка шляхетного походження». Акцентовано на тому, що словоформа *wīp* у текстах давньверхньонімецького періоду вживається тільки у значенні «жінка», а в текстах середньверхньонімецького найчастіше зафіксоване значення «жінка, дружина».

Виявлено, що лексична одиниця *quena* в текстах давньверхньонімецького періоду використовувалася зі значеннями «дружина, жінка». Словоформа *hīa* / *hīwa* «дружина» зафіксована лише з цим значенням. Іменники *gimahha* / *gimacha* «дружина» і *gemahela* / *gimahala* «дружина, наречена» трапляються в оригінальних текстах переважно з цими значеннями. Лексема *idis*, *itis* мала значення «жінка; неземна жінка; божественна жінка».

Установлено, що для всіх досліджуваних одиниць найуживанішими є значення «жінка» і «дружина». Зроблено припущення, що саме ці значення є найдавнішими для

всіх слів відповідної лексико-семантичної групи.

Ключові слова: лексема, семантика, давні тексти, значення, давньовірхньонімецький, середньовірхньонімецький.

Литвинова Н. В. Семантика лексико-семантической группы слов с значениями «женщина, жена» в немецком языке (на материале древних текстов).

В статье рассматриваются слова лексико-семантической группы «женщина, жена» в разные периоды развития немецкого языка и предпринимается попытка показать эволюцию значений лексем конкретной тематической группы в процессе развития языка. Исследование базируется на материале словарей и оригинальных памятников древневерхненемецкого и средневерхненемецкого периодов.

Ключевые слова: лексема, семантика, древние тексты, значение, древневерхненемецкий, средневерхненемецкий.

Litvinova N. Semantic of the lexical-semantic group with meaning «woman, wife» in German language (based on materials of old texts).

In article are explored the words of the lexical-semantic group “woman, wife” in different periods of development of German language and the attempt is made to show the evolution of the meanings of one subject group in the process of the development of language. The study is based on the materials of the dictionaries and the original Old High German and Middle High German texts.

Key words: lexem, semantic, old texts, meaning, Old High German language, Middle High German language.

Im lexikalischen Bestand der germanischen Sprachen gibt es thematische Gruppen, die zur ältesten und gebräuchlichsten Lexik gehören, “die die wichtigsten Bereiche der sprachlichen Welt Darstellung bei den alten Germanen bildet” [1, S. 405]. Sie haben ihre Bedeutungen im Entwicklungsprozess der Sprache fast nicht geändert, aber wurden von bestimmten semantischen Änderungen beeinflusst, sowie die Bedeutungserweiterung, die Bedeutungsverengung usw. Zu einer dieser Gruppen gehören die Wörter mit dem Begriff “der Mensch”. Der Begriff “der Mensch”, der sehr vielseitig ist, wird in der Regel mit der Vorstellung von “der Frau” und “dem Mann” verbunden. Die Lexik dieser thematischen Gruppe dient zum Forschungsobjekt in den Arbeiten von V. Lewizkij und V. Taranez, in denen die Herkunft und die etymologische Bedeutung der Wörter der obengenannten Gruppe erforscht werden.

In unserer Arbeit wird die Semantik der lexikalisch-semantischen Wortgruppe mit der Bedeutung “Frau, Ehefrau” erforscht und wird der Versuch gemacht, den Bedeutungswandel der Wörter der bestimmten thematischen Gruppe im Entwicklungsprozess der Sprache zu zeigen.

Durch die Analyse der Wörterbücher der althochdeutschen Periode wurde die Wortgruppe bestimmt, für die die Bedeutungen “Frau, Ehefrau” als Hauptbedeutungen gelten: *frouwa, frau[wa], frowa; wīp, wiib, uuib; quena; hīa, hīwa; gemāla, gimahha, gimahala; idis, itis*. Betrachten wir den Bedeutungswandel jeder lexikalischen Einheit im einzelnen.

Im Althochdeutschen hatte das Wort *frouwa* folgende Bedeutungen 1) Frau; 2) Ehefrau; 3) Wirtin, Besitzerin; 4) die Frau von adliger Herkunft [6, S. 110; S. 10, S. 119]. Aber in den originellen Texten wird das erforschte Lexem vor allem mit den Bedeutungen “Frau” und “die Frau von adliger Herkunft” gebraucht. Zum Beispiel:

*Thô sprach er êrlichô ubaral, sô man zi **frouuîn** scal* (5, S. 31).

“Dann sprach er überall ehrlich, wie der Mann in Bezug auf die **Frau** sprechen soll”.

Im Mittelhochdeutschen wird die Bedeutungsverengung der lexikalischen Einheit *frouwa* vermerkt. Sie hat schon 6 Bedeutungen, die alle in den Texten der entsprechenden Periode vorgekommen sind [8, S. 300]:

1) Wirtin, Besitzerin; Herrin; *veralt*. Geliebte:

Sie gebiutet ûnde ist in dem herzen mîn

frouwe und hêrer danne ich selbe sî (4, S. 54).

“Sie hat mich bezaubert, die **Herrin** meines Herzens und sie ist mächtiger als ich”;

2) bei der Anrede und als Ehrentitel vor dem Eigennamen:

*Daz tuon ich”, sprach dô Hagene, “vil liebiu **vrouwe** mîn* (3, S. 92).

“Ich mache das”, sagte Hagen dann, “meine liebe **Frau**”;

3) die Frau oder das Mädchen von adliger Herkunft; die Frau im Gegensatz zum Weib:

*daz mîn **vrouwe** ein wīp ist* (3, S. 103).

“dass meine **Frau** ein Weib ist”;

4) Ehefrau:

unde sô manic wol geboren man,

daz er ein wīp nême,

*dê ime zû **vrouwen** gezême* (3, S. 57).

“und ein Mann von adliger Herkunft,

dass er ein Weib nahm,

das ihm sich als **Ehefrau** eignet”;

5) die Frau im Gegensatz zum Mädchen:

*die liute in sâhen gerne: manec **frouwe** und manec meit* (3, S. 134).

“die Leute sahen ihn gern an: manche **Frauen** und manche Mädchen”;
6) die Person des weiblichen Geschlechtes im allgemeinen:

wie sê â ne vrouwen

ir erbe solden bûwen (3, S. 57).

“Wie sie ohne **Frauen** die geerbte Erde bebauen sollen”.

In der deutschen Sprache der Gegenwart hat das Substantiv *Frau* folgende Bedeutungen:

1. Frau als Bezeichnung des Geschlechtes: *eine alte Frau* «die Alte». In dieser Bedeutung wird die lexikalische Einheit *Frau* in einigen festen Wortverbindungen gebraucht: *die weise Frau umgangsp.* “die Hebamme”, *die Weiße Frau poetisch* “das Gespenst” (d. h. die Frau im Weißen), *unsere liebe Frau relig.* “unsere heilige Frau Marie”.

2. Es wird auch zur Bezeichnung des Familienstandes und als Anrede zur eigenen Ehefrau gebraucht. Z. B.: *Mann und Frau* “der Ehemann und die Ehefrau, das Ehepaar”, *sich (D) eine Frau nehmen* “heiraten”.

3. Bei der höflichen Anrede, meistens vor dem Namen der Frau, die verheiratet ist “*Frau Schulz*”.

4. Das Wort hat auch eine Bedeutung “Wirtin, Besitzerin, Herrin”. Zum Beispiel, *eine junge Frau* “die junge Wirtin, die Schwiegertochter” [2, S. 494; 7, S. 405].

Also die Analyse zeigte, dass das Substantiv *Frau* im Laufe der Entwicklung der deutschen Sprache seine Semantik erweitert hat.

Das synonymische Lexem *wîp* hatte im Althochdeutschen folgende Bedeutungen: 1) Frau; 2) Ehefrau; 3) Herrin; 4) Mädchen; 5) *umgangsp.* die Geliebte; Freundin; 6) *veralt.* Dienstmädchen, Dienerin [6, S. 356; 10, S. 292]. In den analysierten Texten wird das Substantiv *wîp* nur in der Bedeutung «Frau» vorgekommen. Zum Beispiel:

Thô quad imo uuîb thaz samaritanisga: (5, S. 46).

“Dann sagte ihm die **Frau**, jene Samariterin”:

Im Mittelhochdeutschen wurde die lexikalische Bedeutung des Wortes *Weib* etwas verengert. Es gibt schon 4 Bedeutungen: 1) Frau; 2) Ehefrau; 3) Liebhaberin; 4) als Gegensatz zum Lexem “Frau” in der Bedeutung “die Frau von adliger Herkunft” [8, S. 324]. Aber in den originellen Texten kommen zwei erste Bedeutungen am häufigsten vor. Zum Beispiel:

siu lûchtit vor anderen wîben

sô daz golt von der sîden (3, S. 58).

“sie glänzt vor anderen **Weiben**
wie das Gold vor dem Silber”.

dat her ez gewreche an mīnen līph.

gerne hetich ein wolgeboren wīph (3, S. 57).

“ich hätte gerne eine **Ehefrau** von adliger Herkunft haben”.

In der deutschen Sprache der Gegenwart hat das Substantiv *Weib* folgende Bedeutungen:

1) Im veralteten und umgangssprachlichen Stil wird zur Bezeichnung der erwachsenen Person des weiblichen Geschlechtes mit der Bedeutung “Frau” gebraucht. In dieser Bedeutung wird die lexikalische Einheit ziemlich oft im Plural gebraucht: *die lustigen Weiber von Windsor* “Windsor Schelme”.

2) Zur Bezeichnung des Familienstandes – “Ehefrau”. Zum Beispiel: *ein Weib nehmen* “heiraten”, *mit Weib und Kinder* “Frau und Kinder, mit der ganzen Familie”.

3) Mit einem Anflug von Verachtung – “Weib” (auch in Bezug auf einen Feigling, einen Klatschbruder): *wie ein altes Weib sein* [2, S. 580; 7, S. 600].

Die Analyse zeigte, dass das Lexem *Frau* im Laufe der Entwicklung der deutschen Sprache seine Semantik verengert hat und seltener gebraucht wurde.

Die lexikalische Einheit *quena* “Ehefrau, Frau” kommt nur in den Texten des Althochdeutschen vor und beide Bedeutungen sind vorhanden.

Nust siu gibúrdinot thes kindes so díures,

*so fúrira bi uuórolti nist **quéna** berenti* (5, S. 22).

“So einen hat die **Frau** früher in der Welt noch nicht geboren”.

Quad thô zi imo thie engil: ni forhti thu thir,

Zacharias, uuanta gihorit ist thin gibet, inti thin

***quena** Elysabeth gibirit thir sun, inti nemnis*

thû sinan namon Johannem (9, S. 55).

“Dann sagte ihm der Engel: habe keine Angst, Zacharij,

dein Gebet ist gehört und deine

Frau Elisabeth wird dir einen Sohn gebären

und du nennst ihn Johann”.

Auf nächsten Entwicklungsstufen der deutschen Sprache war diese Einheit nicht mehr gebräuchlich. Sie ist aber im Englischen im Substantiv *queen* “Königin” erhalten geblieben.

Das Wort *hīa* / *hīwa* «Ehefrau» kommt nur in zwei Texten des

Althochdeutschen “Heliand” und “Otfrid” vor und hat geringe Gebrauchszahl.

*Zi **hiun** er moЧ quémun las, so thár in lante sítu was;
wanta warun thánne thie biscofa éinkunne* (9, S. 18).

“Als **Ehefrau** erlaubte er ihm eine Frau nehmen, so war es im Lande üblig, weil sie beide aus einer Bischofssippe stammten”.

Das germanische **hīw-* ist im Deutschen als Bestandteil des Verbs *heiraten* und des Substantivs *die Heirat* erhalten geblieben [2, S. 427].

Die Substantive *gimahha / gimacha* “Ehefrau” und *gemahela / gimahala* “Ehefrau, Braut” werden nur in den althochdeutschen Texten “Tatian” und “Otfrid” gebraucht.

*Bithiu uuanta her uuas fon huse inti
fon hiuuiske Dauides, thaz her giāhi saman
mit Mariun imo gimahaltero **gimahhun** sō scaffaneru* (11, S. 21).

“Denn er war aus dem Haus und aus der Sippe von David, ging mit Marie, die ihm **Ehefrau** war, sich schreiben lassen”.

Es gibt auch nicht zahlreiche Beispiele in den Texten, die zur sogenannten Übergangsperiode vom Althochdeutschen zum Mittelhochdeutschen gehören.

*Stánt úf, mīn frūintin, mīn **gemáhela**,
unte kām, mīn tūba*, (3, S. 44).

“Steh auf, meine Freundin, meine **Braut** und komm, meine Taube”.

Man kann vermuten, dass die Einheiten *gemahela / gimahala* im Neuhochdeutschen als Wurzel des Substantivs *die Gemahlin / der Gemahl* erhalten geblieben sind.

Was das Lexem *idis, itis* “Frau; unirdische Frau; göttliche Frau” betrifft, kommen in Texten einzelne Beispiele vor.

*Eiris sazun **idisi**, sazun hera duoder* (3, S. 8).

“Einmal saßen die **Frauen**, saßen hier zu zweit”.

Auf nächsten Entwicklungsstufen der deutschen Sprache war diese Einheit nicht mehr gebräuchlich und ist sogar als Bestandteil anderer Wörter nicht erhalten geblieben. Auf solche Weise sind die Bedeutungen “Frau” und “Ehefrau” für alle Einheiten der erforschten lexikalisch-semantischen Gruppe am gebräuchlichsten. Das lässt uns vermuten, dass nämlich diese Bedeutungen am ältesten sind.

Literature

1. Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 527 с.
2. Большой немецко-русский словарь : в 2 т. [авт.- сост. Москальская О. М.]. – М. : Русский язык, 2003. Т.1. – 2003. – 860 с. ; Т.2. – 2003. – 656 с.
3. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка / Н. С. Чемоданов. – М. : Высшая школа, 1978. – 286 с.
4. Deutscher Minnesang (1150 – 1300) / [Einführung sowie Auswahl der Mittelhochdeutschen Texte von Friedrich Neumann. Nachdichtung von Kurt Meuer]. – Stuttgart, 1995. – 175 с.
5. (Der) Heliand / [Studienausgabe in Auswahl / Hrsg. von B. Taeger]. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, – 1984. – S. 86.
6. Köbler G. Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes / G. Köbler. – München-Wien-Zürich, 1994. – S. 399.
7. Langenscheidts Grosswörterbuch : in 2 Bänden. – Berlin, 1997. Band 1. – 1997. – S. 1076; Band 2. – 1997. – S. 1177.
8. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch / M. Lexer. – [34. Aufl.]. – Leipzig, 1974. – S. 343.
9. Otfrieds Evangelienbuch / [Hrsg. von O. Erdmann]. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1984. – S. 311.
10. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – [3. Aufl.]. – Tübingen, 1981. – S. 309.
11. Tatian : Lateinisch und altdeutsch mit ausführlichem Glossar / [Hrsg. von E. Sievers]. – Paderborn : Schöningh, 1966. – S. 3–292.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015 р.

УДК 811.11: 81'42'2-83

Л. О. Луценко

СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В ДИСКУРСИВНІЙ ПРАКТИЦІ БРИФІНГУ

Луценко Л. О. Стратегії позитивної ввічливості в дискурсивній практиці брифінгу.

Статтю присвячено дослідженню стратегій позитивної ввічливості у дискурсивному просторі брифінгу. Незважаючи на інституційність цього дискурсу, що виявляється на рівні ролевої дистрибуції, оточення, цілеспрямованості мовлення, статусу учасників комунікації тощо, стратегії позитивної ввічливості, зокрема, стратегія залучення адресата й адресанта до спільної діяльності, стратегія маніфестації спільності з адресатом, стратегія ствердження групової ідентичності, стратегія жартування, відіграють значущу й важливу роль у процесі розгортання мовленнєвого контакту в дискурсі брифінгу.

Ключові слова: дискурс, позитивна ввічливість, «обличчя», стратегія, тактика.

Луценко Л. А. Стратегии позитивной вежливости в дискурсивной практике брифинга.

Статья посвящена исследованию стратегий позитивной вежливости в дискурсивном пространстве брифинга. Несмотря на институциональность этого дискурса, которая проявляется на уровне ролевой дистрибуции, окружения, целеустремленности речи, статуса участников коммуникации и т. д., стратегии позитивной вежливости, в частности, стратегия привлечения адресата и адресанта к общей деятельности, стратегия манифестации общности с адресатом, стратегия утверждения групповой идентичности, стратегия использования шутки, играют значимую и важную роль в процессе развертывания речевого контакта в дискурсе брифинга.

Ключевые слова: дискурс, позитивная вежливость, «лицо», стратегия, тактика.

Lutsenko L. Strategies of positive politeness in a discursive practice of briefing.

This article aims at highlighting one of the most Being a very important aspect of humans' lives, linguistic politeness has become is the central concern of many scholars in different fields of studies including pragmatics, sociolinguistics, cultural studies, comparative/ contrastive studies and so forth. It is, therefore, no surprise to see a variety of definitions of this phenomenon, however, the one proposed by Brown and Levinson is most widely accepted. Utilizing the notion of "face", "politeness" is regarded by the researchers as having a dual nature: "positive politeness" indicating similarities amongst interlocutors or expressing an appreciation of the interlocutor's self-image and "negative politeness" saving the interlocutor's "face" (either "negative" or "positive") by mitigating face threatening acts, such as advice-giving and disapproval, or satisfying "negative face" by indicating respect for the addressee's right not to be imposed on. There are 15 strategies of positive politeness: notice, attend to the hearer, exaggerate, intensify interest to the hearer, use in-group identity markers, seek agreement, avoid disagreement, presuppose / raise / assert common ground, joke, assert or presuppose the speaker's knowledge and concern for the hearer's wants, offer / promise, be optimistic, include both the speaker and the hearer, give reasons, assume or assert reciprocity and give gifts to the hearer. Brown and Levinson list the following 10 strategies that make use of negative politeness: be conventionally indirect, question, hedge, be pessimistic, minimize the imposition, give deference, apologize, impersonalize the speaker and the hearer, state the face threatening acts as a general rule, nominalize, go on record as incurring a debt, or as not indebted.

It is a commonplace practice to treat briefing as an argumentative discourse and examine it from the perspective of negative politeness taking into consideration the fact that the discourse in question is characterized by a variety of institutional features including role distribution, public setting, purposeful talk, institutional roles etc. However, this paper seeks to identify strategies and tactics of positive politeness employed in briefings held daily at the Office of the White House Press Secretary. These strategies of positive politeness, in particular, include both the speaker and the hearer, presuppose / raise / assert common ground, use in-group identity markers, joke aim at lessening the distance and creating to some extent informal and friendly atmosphere between interlocutors in briefing. Thus, the author of the article has attempted to open a new discussion about this institutional talk represented by two parties involved – the speech podium and the press.

Key words: discourse, positive politeness, "face", strategy, tactic.

Починаючи з 80-х років ХХ століття, наукові розвідки ввічливості зазнають істотних змін, зусилля науковців скеровані на виокремлення і дослідження відповідної категорії. Спостерігається тенденція зростання наукового інтересу до зазначеного лінгвістичного феномена з боку багатьох гуманітарних напрямків: психології, етнопсихології, психолінгвістики, соціолінгвістики, прикладної лінгвістики, теорії комунікації, прагматики. Філологічна дискусія, започаткована П. Браун і С. Левінсоном у монографії «Politeness: Some universals in language usage» (1987), в умовах сьогодення набуває оновленого концептуального наповнення в роботах ряду дослідників вітчизняного, пострадянського та зарубіжного простору (Н. Бабич, В. Литовченко, О. Мельничук, М. Стельмахович, М. Телеки, Х. Арндт, Г. Каспер, Ф. Кульмас, А. Кашер, Р. Лакофф, М. Сіфіанов, Р. Уотс, Б. Фрейзер та ін.), у яких досліджено зв'язок ввічливості з соціальними нормами та стереотипами, окреслено взаємозв'язок ввічливості з конверсаційними максимами, висвітлено ввічливість в аспекті дотримання конверсаційного контракту.

Слід зазначити, що домінувальними у процесі дослідження ввічливості більшість учених вважає теоретичні положення, запропоновані П. Браун і С. Левінсоном, де ввічливість визначається з позицій збереження «обличчя» – своєрідного соціального іміджу або набору бажань (*set of wants*), що можуть задовольнити тільки дії інших [3, с. 59–66]. При цьому виокремлюють негативну ввічливість, у якій важливим і значущим фактором виступає необхідність поваги особистої автономії адресата й адресанта, та позитивну, що використовується задля зменшення дистанції між співрозмовниками. Негативна ввічливість реалізується в десяти локальних стратегіях: висловлюйся у непрямий спосіб (*Be conventionally indirect*); став запитання, будь ухильним (*Question, hedge*); будь песимістичним (*Be pessimistic*); мінімізуй ступінь втручання (*Minimize the imposition*); стався з повагою (*Give deference*); вибачайся (*Apologise*); деперсоніфікуй мовця й адресата (*Impersonalise S and H*); представляй акт, що загрожує «обличчю», як загальне правило (*State the FTA as a general rule*); використовуй номіналізацію (*Nominalise*); висловлюйся так, нібито адресат робить послугу мовцю або нібито мовець не робить ніякої послуги адресату (*Go on record as incurring a debt, or as not indebted*) [3, с. 131]. Позитивна ввічливість ґрунтується на

п'ятнадцяти локальних стратегіях: помічай слухача, приділяй увагу йому, його інтересам, бажанням, потребам (*Notice, attend to the hearer (his interests, wants, needs, goods)*); перебільшуй (інтерес, схвалення, симпатію до слухача) (*Exaggerate (interest, approval, sympathy with the hearer)*); підкреслюй інтерес до слухача (*Intensify interest to the hearer*); використовуй маркери належності до групи (*Use in-group identity markers*); прагни згоди (*Seek agreement*); уникай незгоди (*Avoid disagreement*); припускай, встановлюй, декларує спільність (*Presuppose, raise, assert common ground*); жартує (*Joke*); стверджуй, припускай знання і стурбованість мовця щодо потреб слухача (*Assert, presuppose the speaker's knowledge of and concern for the hearer's wants*); пропонуй, обіцяй (*Offer, promise*); будь оптимістичним (*Be optimistic*); залучай до діяльності як мовця так і слухача (*Include both the speaker and the hearer into activity*); інформуй або питай про причини (*Give or ask for reasons*); припускай або стверджуй взаємність (*Assume or assert reciprocity*); задовольняй потреби слухача (у вигляді матеріальних подарунків, вираження симпатії, розуміння, співпраці) (*Give gifts to the hearer: goods, sympathy, understanding, cooperation*) [3, с. 102].

Аналітичний огляд досліджень, присвячених вивченню проблем, з якими асоціюється феномен ввічливості, свідчить про те, що репрезентація цієї наукової теми має власну традицію і відзначена безсумнівними досягненнями дослідників. Проте особливості мовленнєвої актуалізації стратегій і тактик позитивної ввічливості як засобу зменшення дистанції між комунікантами у просторі різноманітних дискурсів, зокрема брифінгу, досі не були дослідженими, що і зумовлює актуальність нашої статті. Отже, метою запропонованої наукової розвідки є особливості мовленнєвого втілення стратегій позитивної ввічливості в комунікативно-дискурсивній практиці брифінгу, що реалізується у виконанні наступних завдань: ідентифікувати найпоширеніші локальні стратегії позитивної ввічливості, зорієнтовані на зближення співрозмовників у спілкуванні, та узагальнити мовленнєві засоби їх актуалізації.

Однією із форм спілкування вищого керівництва адміністрації США є брифінг (англ. *briefing* від англ. *brief* – короткий, недовгий) являє собою коротке інформаційне повідомлення, яке зазвичай робить офіційна особа, представник уряду, міжнародних організацій,

комерційних структур та інших високих інстанцій. Брифінг зазвичай визначається у словниковій літературі як коротка прес-конференція [1]. Зазначимо, що брифінги є традиційною практикою інформаційної діяльності адміністрації Білого Дому, під час яких роз'яснюється офіційна позиція уряду щодо політичного життя як на міжнародному рівні, так і в межах самої держави. Формат такого спілкування передбачає офіційність, виключення двозначних емоційних оцінок і формулювань, устанавлення певної дистанції між представником влади та журналістським корпусом, що зумовлює студіювання брифінгу в лінгвістичній літературі у площині аргументативного дискурсу, який характеризується домінуванням стратегій негативної ввічливості [4]. Проте незважаючи на згадані вище особливості в дискурсивному просторі брифінгу спостерігається тенденція задіювання ряду стратегій позитивної ввічливості, що віддзеркалює прагнення учасників скоротити дистанцію і створити атмосферу доброзичливості та взаєморозуміння в процесі комунікації.

Одним із засобів елімінації дистанційованості в дискурсивній практиці брифінгу виступає стратегія залучення адресата й адресанта до спільної діяльності, яка на мовленнєвому рівні репрезентована інклюзивною формою *let's*. Так, офіційний представник Білого Дому Джош Ернест з самого початку зустрічі з пресою заохочує журналістів до роботи, демонструючи свою готовність до відповіді на запитання і спільної праці з ними: MR. EARNEST: I do not have anything at the top, so *let's go straight to your questions*; MR. EARNEST: Well, there's a lot there. *Let's start from the beginning*, which is that Congress has a responsibility to pass a budget to keep the government open (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 10, 2015).

Поширеною в дискурсивному просторі брифінгу є також стратегія маніфестації спільності з адресатом, зреалізована за допомогою тактики єднання з останнім. Наприклад, займенник *we* в дискурсі брифінгу зазвичай акцентує увагу на позиціонуванні офіційної особи як частини урядової команди, що підтверджує наступний фрагмент: MR. EARNEST: And as *we* collect additional information about the ongoing investigation that is fed into the review, and if *we* determine, as this review is ongoing, that congressional authority is required to make some of the changes that *we* believe need to be made, then *we* won't hesitate to go to Congress to request that authority to make those

changes (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 10, 2015). Проте проілюстрований займенник також використовується задля демонстрації єднання між прес-секретарем і журналістською спільнотою: MR. EARNEST: I do not have anything at the top, so *we* can go straight to your questions. Kevin, do you want to dive in here?; Question: Will she [Amy Brundage] join *us* for the champagne? MR. EARNEST: Hopefully, *we* should be able to do that (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 10, 2015). Схожою є функціональна спрямованість присвійного займенника *our*, який підтверджує прагнення офіційного представника американського продемонструвати не тільки свою наближеність до журналістів, а й засвідчити єдність з суспільством узагалі: MR. EARNEST: And years from now, *our* country will continue to be strengthened by these breakthroughs (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 10, 2015).

Наступною тактикою реалізації відповідної стратегії позитивної ввічливості є передбачення адресантом знання адресата (“point of view operation”) [3, с. 141], унаслідок чого акцентується увага на спільності знань співрозмовників, що також сприяє скороченню комунікативної дистанції, зумовленої форматом заходу. Найчастіше цей тактичний прийом реалізується в дискурсі брифінгу за допомогою виразу *you know*: MR. EARNEST: *You know*, our strategy to counter ISIL has been a whole-of-government approach, including military, diplomatic, intelligence, law enforcement (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 16, 2015).

Наявність прагнень, спрямованих на усунення комунікативної дистанції, підтверджується також тактикою апелювання до співрозмовника, яка є змістовним наповненням стратегії ствердження групової ідентичності. Серед багаточисельних мовних способів ідентифікації внутрішньогрупової належності П. Браун та С. Левінсон, насамперед, виокремлюють звертальні форми, які висловлюють не тільки відношення того, хто говорить, до адресата, а й також містять інформацію про того, хто говорить, його виховання, уміння поводитися і соціальне положення [3, с. 121]. У дискурсі брифінгу певний набір соціально-доречних конвенційних форм звернення, продиктованих тактом і повагою меж особистісної сфери комунікантів, притаманних стратегіям негативній ввічливості,

співіснує з антропонімічними звертаннями, які містять повний варіант особистого імені або прізвища та виступають засобами мовленнєвої реалізації стратегії ствердження групової ідентичності, засвідчуючи невимушену та довірливу тональність спілкування офіційного представника уряду США з журналістами: Question: *Josh*, at the debate last night, New Jersey Governor Chris Christie described the President as a “feckless weakling”; MR. EARNEST: *Mary*, I’ve been frequently citing the data from this New Hampshire poll of Republicans; MR. EARNEST: *Cheryl*, this is another example of an element of this proposal that reflects a bipartisan compromise; MR. EARNEST So, *Adam*, I’ll turn it over to you; MR. EARNEST: *Jessica*, I don’t have a lot of insight for you in terms of the pace of these decisions (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 16, 2015).

Незважаючи на значний ступінь формальності спілкування під час брифінгу, поширеною є стратегія жартування, яка підтверджує спільність фонових знань, цінностей та критеріїв оцінки ситуації. Російський дослідник А. Карасик виокремлює три умови гумористичної мовленнєвої дії мовця, який виходить з того, що: 1) у певній комунікативній ситуації буде релевантним суміщення серйозного і несерйозного спілкування; 2) адресат розуміє, що мовець діє з добрими намірами; 3) мовець прагне викликати в адресата усмішку [2, с. 135]. Необхідно зазначити, що в дискурсивному просторі брифінгу саме жарт уможливорює зняття напруги в разі невірного кроку співрозмовника і відіграє ключову роль у встановленні контакту між комунікантами. Ілюстративним прикладам слугує дискурсивний фрагмент, у якому прес-секретар Білого Дому Дж. Ернест жартує стосовно вимушеності під час відповідей на запитання журналістів відхилитися від теми й надати детальний коментар щодо обставин, які спричинили появу обговорюваних проблем: MR. EARNEST: *So I successfully remembered zero of your three questions. I want that noted (Laughter)*. Як бачимо, тактика іронічної самопрезентації і створення комічного ефекту за допомогою прийому ошуканого очікування зменшують дистанцію між комунікантами і позитивно впливають на формування доброзичливої атмосфери брифінгу.

Наступний дискурсивний епізод із задіюванням стратегії жартування, яка ґрунтується на спільних фонових знаннях

комунікантів, також свідчить про зорієнтованість їх зусиль на створення дружньої і невимушеної атмосфери під час спілкування в дискурсивному просторі брифінгу: Question: And is the President going to watch the new Star Wars film? And does he get like a special deal where they give a screening here at the White House? Or how does that work? MR. EARNEST: Well, I certainly wouldn't rule it out. I know that Gardiner was interested in seeing that as well, so maybe you guys can get together and give us a little thumbs-up or thumbs-down on it here (Laughter). Question: I'll get the tickets (Laughter). MR. EARNEST: Since I poked fun at you, Gardiner, why don't you ask the next question? (Laughter). Question: I've got some – yeah. (Laughter) (Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, December, 16, 2015)

Як бачимо, незважаючи на інституціональність дискурсу брифінгу, що виявляється на рівні ролевої дистрибуції, оточення, цілеспрямованості мовлення, статусу учасників комунікації тощо, віддзеркалених у задіюванні стратегій негативної ввічливості, значущу й важливу роль у процесі розгортання мовленнєвого контакту у брифінгу відіграють стратегії позитивної ввічливості, зокрема, стратегія залучення адресата й адресанта до спільної діяльності, стратегія маніфестації спільності з адресатом стратегії ствердження групової ідентичності, стратегія жартування, спрямовані на встановлення контакту, демонстрацію спільності інтересів співрозмовників і скорочення між ними дистанції.

Література

1. Вільний тлумачний словник. Новітній онлайн-словник української мови (2013–2015). – Режим доступу : <http://sum.in.ua/f/bryfingh>
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
3. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., N.Y. : CUP, 1987. – 345 p.
4. Parlington A. The Linguistic Argument: The Spin-Doctor and the Wolf-Pack at the White House / Alan Parlington. – N.Y.: Routledge, 2002. – 280 p.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2015 р.

УДК 811.112.2'276.6:636

О. П. Пилипенко

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ ЛЕКСИКИ З АНАЛІЗОМ ЇЇ СЛОВОТВОРЧИХ ФОРМАНТІВ

Пилипенко О. П. Историчний огляд формування німецької ветеринарної лексики з аналізом її словотворчих формантів.

У статті представлено лінгвістичний аналіз німецької фахової мови ветеринарії, досліджено формування німецької ветеринарної терміносистеми, виявлено її особливості, схарактеризовано словотворчі форманти. Акцентовано на питанні про визначення терміна як такого, його відношення до номенклатури, професійної лексики.

Ключові слова: термін, термінологія ветеринарії, лексика загального користування, лексико-семантична підсистема, номенклатура, термінологічна лексика, професійна лексика

Пилипенко Е. П. Исторический обзор формирования немецкой ветеринарной лексики с анализом их словообразовательных формант.

В статье рассматривается немецкая терминсистема ветеринарии, исследуются особенности формирования немецкой ветеринарной терминсистемы, характеризуются словообразовательные форманты. Акцентируется внимание на вопросе об определении термина как такового, его отношении к номенклатуре, профессиональной лексики.

Ключевые слова: термин, терминология ветеринарии, лексика общего пользования, лексико-семантическая подсистема, номенклатура, терминологическая лексика, профессиональная лексика

Pilipenko E. P. Historical overview of formation of german veterinary vocabulary with word-formative analysis.

This article aims to present linguistic analysis of german veterinary vocabulary and is dedicated to study of historical formation of german veterinary termsystem. German veterinary vocabulary for many centuries formed and developed together with the science of animal husbandry. The words of Greek origin designated various organs, diseases and diagnoses. The words of Latin origin found in the anatomy and physiology of animals. The issue of term determination as it is, its relation to nomenclature and professional vocabulary have been researched in the article. It is required a systematic study of highly specialized terminology, since it has a special place among technical and common vocabulary, which are in constant interdependent relations. In the article it is considered the classification of veterinary terms, their structure and functioning. German veterinary vocabulary reflects a condition of the corresponding science and agriculture of Germany which is one of the most developed in the world. This terminology is in details developed and differs in rather high precision and compliance of the terms used in it. Results of research of this article have value for studying of lexicon of German and the German terminology of veterinary science

of a particular. They will help to understand better possibilities of functioning of the certain words terms used in the context of veterinary terminology.

Key words: term, veterinary terminology, vocabulary of general usage, motivation, system organization, lexical-semantic subsystem, nomenclature, terminological vocabulary, professional vocabulary.

Німецькомовна фахова мова ветеринарної і гуманної медицини (на сьогодні існує близько 170 000 медичних і ветеринарних термінів, з яких 80 000 є назвами лікарських препаратів, 10 000 позначають частини тіла, 6 000 – назви хвороб) складає підсистему загальнолітературної мови цієї країни. Термінологія ветеринарії сучасної німецької мови формувалася впродовж багатьох століть і розвивалася разом із наукою тваринництва, підтверджуючи схожість еволюційних процесів як загальної, так і термінологічної лексики.

Термін являє собою словесне значення поняття, яке входить у систему понять певної царини професійних знань [3, с. 105]. Проблемами термінології займалися такі лінгвісти, як Г. Винокур, А. Реформатський, О. Ахманова та інші. В українському науковому просторі німецька фахова мова тваринництва була темою дисертаційної праці І. Котеленець. Формуванню української ветеринарної лексики присвятила свої дослідження М. Дмитрук.

Мета статті – визначення історичних етапів формування німецької ветеринарної лексики з аналізом її словотворчих формантів.

Наукова медицина почала свій розвиток у Давній Греції, де функціонували відповідні школи. Тому досить значний прошарок ветеринарної лексики становлять грецькі слова. Більшість термінів грецького походження використовують для позначення різних органів, хвороб і клінічного обстеження тварин (*Gastritis* = *Magenschleimhautentzündung* – *застпум*, *Otitis* = *Ohrenentzündung* – *отум*, *Cystitis* = *Entzündung der Harnblase* – *цистум*, *Mastitis* = *Entzündung der Milchdrüsen* – *мастум*). З часом латинська мова з почала витіснити грецьку як основу фахової медичної і ветеринарної мови. Частина грецьких термінів збереглася, частина зазнала структурних модифікацій, деякі потрапили до архаїзмів. Терміни латинського походження трапляються в анатомії та фізіології тварин: *Caninus* – *ікло*, *Nervus* – *нерв*, *Corpus* – *тіло*, *Vena* – *вена*, *Musculus* – *мускул*. Значна кількість термінів ветеринарії сформувалася на основі загальнолітературної німецької мови, є чимало запозичень з інших

мов, наприклад, англійської (*Shunt, Bypass, Stroke unit, Stent, Monitoring, Follow Up*).

Німецький лінгвіст Роельке (Roelcke) запропонував таку періодизація формування і розвитку фахових мов: 1-й етап: фахові мови Середньовіччя у VIII – XIV ст.; 2-й етап: фахові мови у XIV–XVIII ст.; 3-й період: фахові мови у XVIII ст. і до цього часу [4]. Щодо фахової мови медицини, то найдавніший медичний текст датується 2600–1000 р. до н. е. У медичному трактаті Жовтого Імператора Китаю або Хуан-ді (кит. 黃帝) було зібрано перший досвід китайських лікарів про походження та лікування захворювань.

Ветеринарія, попри спорідненість із медициною, розпочала свій розвиток набагато пізніше. Перший етап розвитку термінології ветеринарії німецької мови – це період з XVI до XVIII ст. Терміни, що належать до першого етапу розвитку, є назвами тварин (*das Ferkel – порося, das Vieh – худоба, der Stier – бик, das Kalb – теля, die Kuh – корова, das Schwein – свиня, das Tier – тварина*) чи процесів, пов'язаних із утриманням, годівлею та приготуванням кормів для тварин (*schlachten – забивати, züchten – розводити, füttern – годувати, kreuzenerkeln – опороситися, besamen – запліднювати, mästen – відгодовувати, wiederkauen – жувати*). Такі лексичні одиниці термінологізувалися, перейшли із розряду загальноживаної лексики до спеціальної, поповнили термінологічну підсистему ветеринарії.

Другий етап – XIX – початок XX ст. – період інтенсивного розвитку ветеринарної освіти і, відповідно, ветеринарії як науки, що сприяє появі нових термінів: *die Antibiotikabehandlung – лікування антибіотиками, homöopathische Mitteln – гомеопатичні засоби, Vitamin A – вітамін А, Sojabohnenschrot – шрот соєвих бобів, Eiweißbausteine – складові білка, das gemerzte Tier – вибракowana тварина, die Nährstoffverhältnisse – співвідношення поживних речовин* [2, с. 56].

Третій етап розвитку – після 40-го року XX ст. і до сьогодні. У сучасному періоді розвитку німецької термінології ветеринарії відбувається активізація процесу словотворення через виникнення нових технологій і методик лікування тварин, а також унаслідок сучасних вимог до утримання худоби: *die Schlüssellochtechnologie – нанотехнологія, Hochleistungsflüssigkeit-chromatographie – вискоєфективна рідинна хроматографія, Bio-Tierhaltung – утримання тварин в природніх умовах, Beta-Carotin – бета-каротин*,

das Weizenauswuchsmehl – пшеничне борошно з пророслого зерна.

Лексика ветеринарії німецької мови передбачає такі лексичні групи: 1) загальноживана лексика: *der Bestand* – а) міцність; б) готівка, запас, фонд; в) (особистий) склад, контингент (армії); г) насадження дерев; д) поголів'я худоби (на одиницю площі); е) прокат; оренда; 2) загальнонаукова лексика, термінологія суміжних фахових дисциплін, а саме: фізики (*Spannung, Druck, Überdruck, Unterdruck, Elastizität, Rheologie, Viskosität, Schwingung, Frequenz, Amplitude, Welle, Energie, Reflexion, Brechung, Absorption, Optik, Akustik, Polarisation, Interferenz, Resonanz, Elektrizität, Reibungselektrizität, Strom, Spannung, Stromstärke, Widerstand*), хімії (*Analyse, Synthese, Reaktion, Verbindung, Katalysator, Stoffe, Säure, Base, Salz, pH- Wert, Lipide, Triglyceride, Fettbausteine, Glycerin, Kohlenhydrate, Traubenzucker / Glukose, Rohrzucker / Saccharose, Stärke / Amylose, Eiweißstoffe / Proteine, Aminosäuren, Peptidbindung, Proteide, Substrat, Enzym, Lipase, DNA – Desoxyribo-Nucleic-Acid, RNA – Ribo-Nucleic-Acid*), біохімії і ботаніки (*Zellwand, Cellulose, Plastiden, Proplastiden, Chloroplasten, Chlorophyll, Photosynthese, Autotrophie, Heterotrophie, Thallophyten, Kormophyten, Speicherorganellen, Oleosomen, Amyloplasten, Alkaloide*), генетики (*Gen, Genotyp, Genom, Gentechnologie*), клітинної біології (*Zytobiologie, Zellmorphologie, Zelle, Stammzelle, Zellorganelle*), гістології (*Gewebe, Keimblatt, Entoderm, Mesoderm, Ektoderm*); 3) спеціальна наукова лексика: *das Fleischvieh* – м'ясна худоба, *die Milchviehhaltung* – утримання молочних корів, *das Milchfettgehalt* – жирність молока, *der Pansen* – рубець (перший відділ шлунку жуйних), *der Blättermagen* – книжка (відділ шлунку жуйних), *der Labmagen* – сичуг (дійсний шлунок жуйних).

Термінологія ветеринарії Німеччини сьогодні репрезентована трьома групами: 1) терміни-слова (непохідні, похідні, складні, абревіатури); 2) терміни-словосполучення; 3) слова-символи.

Терміни-слова є найпродуктивнішою групою, до якої належать передовсім назви тварин: *Schaf (Mutterschaf, Bock (Widder), Hammel, Lamm), Pferd (Stute, Hengst, Wallach, Fohlen, Jährling, Vollblut, Warmblut, Kaltblut, Reitpferd, Rennpferd, Zugpferd), Esel (Maultier, Muli, Maulesel), Hund (Rüde, Hündin (Fähe), Jagdhund, Wachhund, Hütehund), Katze (Kater, Kätzchen), Kaninchen, Meerschweinchen, Haushuhn (Henne, Hahn, Kapuaun, Küken, Legehennen, Masthuhn).*

Фахівці ветеринарної справи послуговуються термінами-епонімами, що пов'язуються з: 1) назвами органів: *Ductus arteriosus Botalli* – відкрита артеріальна протока, або Боталова протока, *Vena cerebri magna Galeni* – велика мозкова вена, або вена Галена, *Zwischenkammerloch des Monro* – міжшлуночковий отвір Монро; 2) назвами хвороб: *Thyreoiditis Hashimoto* – тиреоїдит Хашимото, *Enteritis regionalis Crohn* – хвороба Крона або захворювання кишково-шлункового тракту.

Процес скорочення багатослівних термінів є типовим для досліджуваної фахової мови: *HWI (Harnwegsinfekt)* – інфекція сечових шляхів), *CT (Computertomographie)* – комп'ютерна томографія, *MRT (Magnetresonanztomographie)* – магнітно-резонансна томографія, *EEG (Elektroenzephalographie, Hirnstromableitung)* – електроенцефалографія, *EKG (Elektrokardiogramm)* – електрокардіограма. У сучасній німецькій термінології ветеринарії функціонують численні абрєвіатури-терміни з різною структурою: 1) терміни, де перше слово скорочується до однієї букви і зберігається повна форма наступних слів: *E – Rübe – die Ertragsrübe* – буряк великої ваги з низьким вмістом цукру; 2) група складових скорочень: *ad lib – ad libitum* – досхочу; *wdk – Wiederkäuer* – жуйні; *ZwKL – Zuchtwertklasse* – клас племінної якості; 3) повні скорочення: *FE – die Futtereinheit* – кормова одиниця; 4) напівскорочення: *Be – das Berkschireschwein* – свиня беркширської породи. Наявна група термінів-напівсимволів, утворюваних додаванням до слова цифр чи комбінацій: *pzl – die Erhöhung* – підвищення, *pF – der Wert* – оцінка, *P – die Generation* – під.

Термінами-словосполученнями в німецькій терміносистемі ветеринарії виступають: а) нестійкі терміносполучення, де кожний з компонентів – термін: *das abgesetzte Tier* – тварина, відлучена від матері, *die laktierende Kuh* – тварина, яка дає молоко; б) словосполучення, у яких компоненти, узяті ізольовано, можуть не бути термінами: *die restliche Laktation* – остаточна лактація; в) комбінований різновид термінів, до складу якої входять символи: *Eiweiss – %*; *Fett – %*, *der Rohfaseranteil – % вміст сирової клітковини*. Один і той самий термін має кілька пов'язаних між собою значень: *der Roßkamm* – скребло для коней, торговець кіньми.

Для термінології ветеринарії німецької мови характерні метафора і метонімія: *Perlhuhn* – «перлинна курка» – цесарка, *der*

Blättermagen – сітка (другий шлунок жуйних), *das Eiweiß* – білок, *die Brusthöhle* – грудна порожнина, *der Kurzstand* – стійло з короткою прив'язю, *die Läuferbucht* – загон, хлів, *das Dreizweckrind* – велика рогата худоба універсального напрямку [1].

Продуктивністю в німецькій фаховій мові ветеринарії вирізняються й терміни-антоніми: *Vomitus* = *Erbrechen* – рвота, *Diarrhoe* = *Durchfall* – пронос, *Obstipation* = *Verstopfung* – закрен, *Inappetenz* = *Appetitlosigkeit* – втрата апетиту, *Pruritus* = *Juckreiz* – зуд, *Alopezie* = *Haarausfall* – випадання волосся. Антоніми утворюються в результаті приєднання префікса *un-*: *verderblich* – *unverderblich*. Для утворення антонімічних термінів використовуються суфікси *-arm*, *-reich*: *ertragarm* – *ertragreich*, *milcharm* – *milchreich*, *eiwissarm* – *eiwissreich*, *fettarm* – *fettreich*, *fleischarm* – *fleischreich*, *die niedertragende Sau* – *die hochtragende Sau*.

Найбільш продуктивними є суфікси *-ung* (для жіночого роду) та *-e*, *-er* (для чоловічого роду). Достатньо типовими є такі суфікси: *-ling*: *der Frischling* (поросся), *der Erstling* (телячка); *-tion*: *Palpation* (пальпація), *die Konstitution* (будова тіла тварини). Для термінів-прикметників типовими є такі суфікси: *-los*: *eiwisslos* – безбілковий; *-ig*: *fettig* – жирний; *-isch*: *tierisch* – тваринний; *-bar*: *fruchtbar* – плідний, урожайний; *-al*: *embryonal* – ембріональний; *-lich*: *pflanzlich* – рослинний. Фаховим дієсловом притаманні такі суфікси: *-en*, *-eln*, *-ern*, *-ieren*: *mausern* – линяти, *märzen* – вибраковувати, *züchten* – розводити, *schlachten* – забивати, *besamen* – штучно запліднювати, *fetten* – змащувати жиром, *ferkeln* – опороситися, *anschobern* – заскирдувати, *kälbern* – отелитися, *silieren* – силосувати, *kultivieren* – культивувати. Для них характерні як відокремлювані, так і невідокремлювані префікси: *an-*, *auf-*, *aus-*, *über-*, *be-*, *er-*, *ver-*, *zer-*, *miß-*, *nach-*, *unter-*: *abkalben* – телитися, *aufzüchten* – вирощувати, *anbinden* – прив'язувати, *anerben* – наслідувати, *ausnutzen* – використовувати, *ausmelken* – видоювати, *überfüttern* – перегодовувати, *verbuttern* – збивати масло, *befruchten* – запліднювати, *enthornen* – обрізати роги, *mißarten* – вироджуватися. Для термінів-іменників є типовими префікси: *ab-*, *an-*, *auf-*, *aus-*, *wieder-*, *über-*, *be-*, *bei-*, *nach-*, *unter-*, *ver-*: *die Aufzucht* – розведення, *die Anzucht* – розведення, *der Auslauf* – вигул, *die Nachhut* – літньо-осінній випас, *die Bemuskelung* – ступінь розвитку м'язової тканини, *das Beifutter* –

кормова добавка, *das Nachmelken* – додоювання, *das Belegen* – злучка, *die Besamung* – осіменіння.

Субстантивация у ветеринарній термінології є досить поширеним явищем: *das Brüllen* – ревіння, *das Fressen* – поїдання корму, *das Allesfressen* – універсальний корм.

Основним способом утворення складних термінологічних одиниць є словоскладання, що передбачає поєднання двох компонентів, як-от: 1) дієприкметник + іменник: *das Lebendgewicht* – жива маса; 2) прикметник + прикметник: *ungleichaltrig* – різновіковий; 3) іменник + іменник: *die Kolostralmilch* – молозиво; *die Euterdrüse* – молочна залоза; 4) прикметник + іменник: *das Grauvieh* – ряба степова худоба; 5) дієслово + іменник: *das Melkvieh* – молочна, дійна худоба, *der Aufhängebügel* – крючок для підвішування туш. Трапляються й трикомпонентні утворення, а саме: 1) числівник + іменник + іменник: *die Zweinutzungsrasse* – породи комбінованого напрямку продуктивності; 2) прикметник + іменник + іменник: *die Rohfaserkonzentration* – концентрація сирової клітковини; 3) іменник + іменник + іменник: *Luftverteilerstück* – пульсатор доїльної машини; *die Blutlinienzucht* – розведення по лініях; 4) іменник + дієслово + іменник: *die Futterschneidemaschine* – корморізка; 5) іменник + прикметник + іменник: *die Eiweissmilch* – молоко, збагачене білком.

Чотирикомпонентні терміни ґрунтовані на конструкціях: 1) прикметник + прикметник + іменник + іменник: *das Gesamtnährstoffverhältnis* – співвідношення загальної кількості поживних речовин; 2) прикметник + іменник + іменник + іменник: *das Braunviehzuchtverband* – тваринницька спілка бурої худоби; 3) іменник + іменник + іменник + іменник: *die Schafherdbuchzucht* – племінне вівчарство; 5) іменник + іменник + дієслово + іменник: *das Anbauweidemelgerät* – навісна пасовищна доїльна установка.

Німецькомовна термінологія ветеринарії відображає стан відповідної науки і сільського господарства Німеччини. Відповідна термінологія є детально розробленою і вирізняється порівняно високою точністю використовуваних у ній термінів. Результати дослідження мають цінність для вивчення лексики німецької мови та німецької термінології ветеринарії зокрема. Вони допоможуть краще зрозуміти можливості функціонування певних слів-термінів, які використовуються в контексті термінології ветеринарії.

Література

1. Амеліна С. М. Особливості перекладу ветеринарної лексики з німецької та англійської мов українською [Електронний ресурс] / С. М. Амеліна. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnu_fil.n_2015_215\(1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnu_fil.n_2015_215(1)_20.pdf)
2. Котеленець І. В. Лексико-семантична характеристика німецької мови тваринництва : автореф. дис. ... канд. філол. наук / І. В. Котеленець. – К., 2002. – 21 с.
3. Котеленець І. В. Про особливості синонімів у термінології тваринництва німецької мови / І. В. Котеленець // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці, 2000. – Вип. 84. – С. 101–107.
4. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke // Grundlagen der Germanistik. – Berlin : Erich Schmidt, 1999. – Band 37. – 269 S.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2015 р.

УДК 811.161.2'373.22

А. А. Титаренко

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ПРОДУКУВАННЯ УРБАНОНІМІВ

Титаренко А. А. Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів.

У статті розглянуто основні механізми лексико-семантичного способу словотвору урбанонімів Кривого Рогу. Увагу зосереджено на трансонімізації та онімізації. При трансонімізації відбувається перехід з одного розряду власних назв до іншого. Показовими у цьому плані є назви лінійних міських об'єктів (годоніми). Онімізація характеризує найменування лінійних і масштабних внутрішньоміських об'єктів.

Ключові слова: урбанонімний простір, трансонімізація, онімізація, годоніми, ергоніми.

Титаренко А. А. Лексико-семантический способ образования урбанонимов.

В статье рассмотрены основные механизмы лексико-семантического способа словообразования урбанонимов Кривого Рога. Внимание сосредоточено на трансонимизации и онимизации. При трансонимизации происходит переход из одного разряда имен к другому. Показательны в этом плане названия линейных городских объектов (годонимы). Онимизация характеризует названия линейных и масштабных внутригородских объектов.

Ключевые слова: урбанонимное пространство, трансонимизация, онимизация, годонимы, эргонимы.

Tytarenko A. A. Lexical-semantic way of urbanonyms forming.

The article deals with the basic mechanisms of lexical-semantic derivation method of urbanonyms of Kriviy Rig. Attention is focused on transonymization and onymization. During the process of transonymization the transition of proper names occurs from one

category to another. The names of the city linear objects (hodonyms) are indicative in this regard. Proper names are used in the form of the genitive case singular (genitive type with endings a, и, -ої, -оро). Basically, the genitive case singular is a distinctive feature of those names which are memorial ones. The names, which have an indeclinable word of foreign origin in their structure, are formed by the same principle. The owners of industrial production, administrative and domestic trade and commercial establishments use this way of forming proper names rather actively. In this case material form of expression which exists in onym space without any modifications (writing is used with quotes) transferred to urbanonymic space.

Onymization characterizes the names of the linear and scaled intra city objects of various structural and grammatical organizations. Due to the onymization urbanonyms are formed from both abstract and concrete common nouns. As facts evidence, the most popular is metaphorical onymization, during which the metaphorical transfer involves the existence of a common semantic element: differential and connotative seme. Metonymic onymization (unlike metaphor) provides contextual link between forming and derived names: zoology: «Зоотовари»; products for children: «Малюк», «Малютка»; heating technology «Прометей»; clothing and footwear «Афродіта»; chandeliers «Сяйво».

Usually the work of trade and commercial structures, as well as the goods and services included in it are transferred onto the name (e.g. diadem – jewelry that is worn on the head, “Diadem” – jewelry store). The connection of the meaning of the forming stem with a derivative one can be quite weak, and the perception of a context – hypothetical.

Onimization occurs when the following become proper names: Objects of sale («Велосипеди», «Квіти», «Книги», «Люстри», «Меблі», «Посуд», «Хліб» etc.); Consumers («Газовик», «Бібліофіл», «Кокетка», «Модники», «Сантехник», «Школяр» etc.); The location («Бульвар», «На районі», «Розвилка», «97 квартал», «129 квартал» etc.); Characteristics of the object («Блиск», «Затишок», «Ідеал», «Шедевр»); Natural realities («Барвінок», «Веселка», «Весна», «Зорепад» and so on).

Key words: urbanonymic space, transonymization, onymization, hodonyms, ergonyms.

Значний інтерес для лінгвістів становлять способи творення урбанонімів, оскільки аналіз їхнього продукування дає змогу виявити особливості міської номінації і згодом охарактеризувати специфіку мовної картини мешканців тієї чи тої місцевості [6]. Урбаноніми не є ізольованими одиницями загальнонаціональної мови, а частиною її словникового складу. Аналізуючи дериваційні особливості урбанонімів Кривого Рогу, зазначимо: основними способами їхнього творення, як свідчить опрацьований фактичний матеріал, є лексико-семантичний та морфологічний.

Метою нашої розвідки є з'ясування основних механізмів лексико-семантичного способу словотвору в урбанонімній системі Кривого Рогу.

Як відомо, «лексико-семантичний спосіб словотворення

«закономірний, повноцінний і досить поширений шлях поновлення лексичного складу мови» [5, с. 3]. При лексико-семантичному способі словотворення звукова форма твірного слова (мотиватора), залишаючись незмінною, набуває нового значення і стає семантично похідною (мотивованою).

Цей спосіб словотвору активно виявляється в системі номінації власних назв. Згідно з результатами цілої когорти науковців (В. Беленька [1], О. Галай [2], В. Горпинич [3] та ін.), лексико-семантичний спосіб продукування онімів загалом й урбанонімів зокрема, є одним із активних джерел найменувань внутрішньоміських об'єктів.

Серед лексико-семантичного способу вирізняються насамперед:

1) трансонімізація; 2) онімізація.

Трансонімізація – це такий різновид лексико-семантичного способу словотвору, при якому відбувається перехід з одного розряду власних назв до іншого. Досить показовими у цьому плані є назви лінійних міських об'єктів (годоніми), пов'язані з увіковіченням пам'яті про когось. Наприклад: вул. *Бірюзова*, вул. *Єсеніна*, вул. *Котляревського*, вул. *Коцюбинського*, вул. *Наливайка*, вул. *Примакова*, вул. *Рахімова*, вул. *Самойлова*, вул. *Туркенича*, вул. *Фабриціуса*, вул. *Харитонова*, вул. *Чуковського*, вул. *Шаляпіна*, вул. *Юхневича* тощо.

Ця словотворча модель є дуже продуктивною. Власна назва вживається у формі родового відмінка однини (генітивний тип із закінченнями *-а*, *-и*, *-ої*, *-ого*). В основному, форма родового відмінка характерна для тих найменувань, які є меморіальними назвами-присвятами [4].

За тим же принципом утворюються й найменування, у складі яких є невідмінюване слово іншомовного походження, як-от: вул. *Бізе*, вул. *Бруно*, вул. *Вівальді*, вул. *Джапарідзе*, вул. *Дідро*, вул. *Кюрі*, вул. *Лазо*, вул. *Ландау*, вул. *Паганіні*, вул. *Церетелі* і т. ін. Годоніми, утворені лексико-семантичним способом, можуть мати просту, складну чи складену структурну організацію: вул. *Володимира Михайличенка*, вул. *Дмитра Войчишина*, просп. *Гагаріна*, вул. *Гулака-Артемівського*, вул. *Коцюбинського*, вул. *Панаса Мирного*, вул. *Сакко і Ванцетті* тощо.

Досить активно послуговуються таким способом продукування

власних назв власники промислово-виробничих, адміністративно-побутових і торговельно-комерційних установ. У такому разі наявна в онімній системі матеріальна форма вираження без особливих модифікацій (змінюється написання з використанням лапок) переноситься до урбанонімного простору, як-от: «Анастасія», «Аріель», «Бамбіно», «Валенсія», «Ванда», «Ватикан», «Венера», «Володар Перснів», «Геліос», «Генуя», «Джулія», «Дюймовочка», «Іванна», «Колобок», «Лаура», «Ліза», «Ляна», «Лучіано Карварі», «Мілан», «Оксфорд», «П'єр Карден», «Саксагань», «Санта-Марія», «Таврія», «Цейлон», «Юнітер», «12 місяців», «Marta Vladi», «Mila», «Watsons» тощо. Дериваційною базою для таких найменувань послужили як власні імена підприємців чи членів їхніх родин, так і назви відомих брендів, дійових персонажів фільмів і мультфільмів, міфологічні назви, назви художніх творів, міст, островів, країн, річок і т. ін. (пор.: антропонім Анастасія → «Анастасія», антропонім Жаклін → «Жаклін», антропонім Марія → «Марія», антропонім Наталі → «Наталі»).

Причини вибору антропонімів досить різноманітні: особисті уподобання, родинні зв'язки, відомий бренд (наприклад, непродовольчі товари «Михайл Воронін»), ностальгія за першим коханням, благозвучне ім'я тощо. Подекуди твірним словом для урбаноніма слугують ойконіми, як-от: Даллас → «Даллас» (престижне американське місто, отож і магазин не менш престижний), Санкт-Петербург → «Санкт-Петербург», Стамбул → «Стамбул», Флорида → «Флорида»; ороніми: Карпати → «Карпати»; гідроніми: Саксагань, Ингулець → «Саксагань», «Ингулець» і т. ін.

Доволі часто метафоричність та художня образність сприяють реалізації мети: актуалізувати увагу споживача, спонукати його до обрання саме того чи того підприємства, організації, установи.

Онімізація – це такий різновид лексико-семантичного способу словотвору, при якому відбувається перехід загальної назви у власну без будь-яких структурних змін. Такий спосіб продукування однаковою мірою характеризує найменування лінійних і масштабних внутрішньоміських об'єктів різної структурно-граматичної організації: а) $N_{2(одн.)}$: вул. Бадьорості, вул. Батьківщини, вул. Будівельників, вул. Визволення, вул. Вітчизни, вул. Волі, вул. Героїзму, вул. Дитинства, вул. Доблесті, вул. Достатку,

вул. *Зв'язку*, вул. *Космонавтів*, вул. *Лауреатів*, вул. *Миру*, вул. *Мудрості*, вул. *Наставників*, вул. *Незабудок*, вул. *Перемоги*, вул. *Правди*, вул. *Праці*, вул. *Радості*, вул. *Слави*, вул. *Умільців*, вул. *Учителів*, вул. *Хіміків*, вул. *Цементників*, вул. *Чемпіонів*, вул. *Читачів*, вул. *Яворів*, вул. *Ясенів*; б) Adj+N_{2(одн.)}, Adj+N_{2(мн.)}: вул. *Білих Акацій*, вул. *Пам'яті Героїв*, вул. *Трудових Резервів*, вул. *Трудової Слави*, вул. *Червоних Троянд*, вул. *Юних Комунарів*. У такому разі годонім реалізує граматичне значення родового відмінка однини чи множини і займає позицію після номенклатурної назви. Значно рідше трапляються годоніми у формі називного відмінка: вул. *Нова Зоря*, вул. *Червоний Жовтень*.

Унаслідок онімізації утворюються урбаноніми як від абстрактних, так і конкретних апелятивів. Прикметно, що причини вибору загальної назви досить різноманітні: як мотивовані, так і немотивовані.

Онімізація апелятивних назв відбувається не одразу: загальна назва спочатку є найменуванням одного конкретного денотата, а через певний час стає його власною назвою. Відповідний спосіб семантичної трансформації досить своєрідний, оскільки на початку такого перетворення семантичне значення апелятива звужується до одиничного, далі зникає лексичне значення загальної назви, залишається лише номінативна й ідентифікаційна функції.

Аналогічні процеси спостерігаються й при продукуванні ергонімів: той чи той апелятив або апелятивне словосполучення переходить до розряду власних найменувань у зв'язку зі зміною функції. Найпопулярнішою, як свідчить фактичний матеріал, є метафорична онімізація, під час якої метафоричне перенесення передбачає існування спільного семантичного елемента: диференційної та конотативної семи: «Анонс», «Аура», «Блиск», «Глобус», «Дар», «Диво», «Друг», «Ідеал», «Калина», «Лідер», «Мелодія», «Нова», «Омега», «Палітра», «Презент», «Резон», «Рута», «Талісман», «Теремок», «Термінал», «Тріумф», «Успіх», «Феєрія», «Феномен», «Фортуна», «Чарівник», «Чемпіон», «Шарм», «Шик» тощо.

Метонімічна онімізація (на відміну від метафори) передбачає контекстуальний зв'язок між твірною та похідною назвами: зоотовари «Зоологія», товари для дітей «Малюк», «Малятко», опалювальна

техніка «*Прометей*», одяг та взуття «*Афродіта*», люстри «*Сяйво*». Найчастіше на назву переноситься діяльність торговельно-комерційної структури, а також товари та послуги, що входять до неї (наприклад, *діадема* – ювелірна прикраса, що одягається на голову, та «*Діадема*» – магазин ювелірних виробів). Причому зв'язок значення твірної основи з похідною може бути досить слабким, а сприйняття контексту – гіпотетичним.

Онімізація відбувається, коли власною назвою стають передовсім:

– об'єкти продажу («*Велосипеди*», «*Квіти*», «*Книги*», «*Люстри*», «*Меблі*», «*Посуд*», «*Хліб*» тощо);

– споживачі («*Газовик*», «*Книголюб*», «*Кокетка*», «*Модники*», «*Сантехнік*», «*Школяр*» тощо);

– місце розташування («*Бульвар*», «*На районі*», «*Розвилка*», «*97 квартал*», «*129 квартал*» тощо);

– характеристика об'єкта («*Блиск*», «*Затишок*», «*Ідеал*», «*Шедевр*»);

– природні реалії («*Айсберг*», «*Барвінок*», «*Веселка*», «*Весна*», «*Зорепад*», «*Роса*», «*Світанок*», «*Тайга*» і т. ін.).

Отже, продуктивними способами становлення, розбудови й оновлення урбанонімного простору Кривого Рогу стали трансонімізація й онімізація. До того ж спостерігається як відонімне, так і відапелятивне продукування. Дібраний фактичний матеріал демонструє переваги відапелятивного найменування як лінійних (годонімів), так і масштабних об'єктів, насамперед ергонімів, представлених нами як фірмоніми й шопоніми. Хоч непоодинокі зразки ілюструють відонімне (відантропонімне й відтопонімне більшою мірою) найменування, що цілком закономірно з огляду на ті чи ті історичні реалії: деякі назви з часом відійдуть на периферію, інші – передадуть нащадкам відомості про тих, хто прославив Кривий Ріг і державу Україну своїми подвигами, працею, творчістю, винаходами, геніальністю і т. ін.

Насамкінець зауважимо: опрацьовані урбаноніми демонструють не тільки особливості лексико-семантичного продукування, а й морфологічного, що великою мірою стосується годонімних найменувань. Специфіка продукування годонімів Кривого Рогу полягає не стільки у використанні особливих афіксів чи моделей,

скільки у використанні відомих способів із новими словотворчими зв'язками та значеннями.

Література

1. Беленькая В. Д. Особенности англоязычной топонимии / В. Д. Беленькая // Ономастика. – М. : Наука, 1969. – С. 225–232.
2. Галай О. Б. Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова / О. Б. Галай. – Ужгород, 2009. – 29 с.
3. Горпинич В. А. Оттопонимическая деривация в восточнославянских языках : [монографія] / В. А. Горпинич. – Днепропетровск, 2007. – 274 с.
4. Іванова Н. Г. Словотвірна характеристика лінгвістичних термінів з компонентом *онім* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Н. Г. Іванова. – К., 1998. – 20 с.
5. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 3–10.
6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : [монографія] / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 550 с.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛЮЧОВИХ СЛІВ У РЕКЛАМІ

Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичний потенціал ключових слів у рекламі.

У статті сформульовано основні комунікативно-мовленнєві характеристики рекламних текстів; визначено типи й функції акцентуаторів; визначено роль ключових слів як ефективного засобу привернення уваги адресата до рекламного повідомлення; виявлено семантичні групи таких слів, частотність їх уживання та виконувану комунікативно-прагматичну функцію.

Ключові слова: рекламна комунікація, рекламний текст, мовні засоби впливу, акцентуація, ключове слово.

Арешенкова А. Ю. Коммуникативно-прагматический потенциал ключевых слов в рекламе.

В статье сформулированы основные коммуникативно-речевые характеристики рекламных текстов; определены типы и функции акцентуаторов, роль ключевых слов как эффективного средства привлечения внимания адресата к рекламному сообщению; выявлены семантические группы таких слов, частотность их употребления и выполняемая коммуникативно-прагматическая функция.

Ключевые слова: рекламная коммуникация, рекламный текст, средства речевого воздействия, акцентуация, ключевое слово.

Areshenkova O. Yu. Key words in the advertising texts is quite effective communicative pragmatic means.

Advertising communication tends to shorten the use of the language means. This characteristic explains the deliberate usage of such linguistic constructions that primarily influence the potential consumer. The role of advertising has increased in the modern world. Its strengthening intensifies the interest in the study of this social phenomenon among the scientists in various fields. The relevance of the study is obvious due to the fact that the issues of verbal influence on the recipient remains unexplored in modern Ukrainian linguistics. The thesis identifies and examines the basic communicative pragmatic and stylistic parameters of Ukrainian text advertising, including the methods and the expressions of accentuations types.

Advertising is a special kind of mass communication, mainly oriented to persuade, influence or force the recipient to choose (buy) the object of advertising. The important communicative feature of the advertising text is that it informs the potential customer about new products / services, and in the same time it mainly aims to implement the pragmatic setup to buy or use the advertising product. According to the content advertising messages can be distinguished into 3 types: specific, pragmatic and convincing texts. As for the way of information presenting advertising messages are divided into clear and concise texts.

The main form of advertising texts is commercial ads with informative, convincing and reminding functions. Such texts get the status of the advertising information subtype in the system of functional styles.

The important goal of advertising communication is to influence the recipient by means of the appellative language function. For implementing the commercial strategy copywriters actively use the speech and language techniques to appeal to a consumer and attract his attention to certain characteristics of the goods or services. Specific language functional and semantic categories such as addressing, accentuation, and evaluation provide the achievement of communicative pragmatic tasks in the advertising text.

Accentuation in the advertising texts is quite effective communicative pragmatic means. Key words, accentual particles and modal words copywriters can effectively emphasize and highlight specific features of a product or service. The accentuation category gives opportunity to attract the attention of a potential customer to the ad text and, thereby, initiate consumer's behavior. It actively strengthens the desire to implement a commercial advertising strategy such as buying the product or using the service.

Key words: advertising, mass information, advertising communication, advertising text, language means of influence, accentuation, key words.

Реклама є особливим видом масової інформації. Тексти реклами мають комунікативно-прагматичний характер: вони цілеспрямовано діють на аудиторію, нав'язуючи їй рекламований об'єкт. Для реалізації торговельної стратегії рекламного тексту копірайтери активно використовують різноманітні мовні прийоми. Звернення до потенційного споживача та привернення його уваги до певних характеристик товарів / послуг – важливі фактори успішності, результативності рекламної комунікації. Мовним інструментом досягнення комунікативно-прагматичного завдання реклами виступає акцентуація. У лінгвістиці акцентуація визначається як різке виділення за допомогою спеціальних засобів тих чи тих елементів мовлення, які, на думку автора повідомлення, здатні привернути увагу адресата і цілеспрямовано вплинути на нього [5, с. 111]. Коли копірайтеру треба виокремити рекламований товар / послугу серед інших подібних, такий прийом стає досить ефективним.

Так, унікальним ефективним засобом привернення уваги потенційного споживача до рекламного тексту є ключове слово. У рекламі цей структурно-семантичний компонент зазвичай виноситься на початок тексту, аби одразу зосередити увагу покупця на самому повідомленні. Мета статті полягає у виявленні комунікативно-прагматичного потенціалу ключових слів та з'ясуванні їх ролі в реалізації прагматичної настанови реклами. Матеріалом для

дослідження стали тексти комерційної реклами, отриманих шляхом суцільної вибірки з мас-медійного українського простору (телебачення, інтернет, радіо), друківаних рекламних видань вітчизняних супермаркетів, торговельних центрів, банків тощо (рекламні каталоги, буклети, листівки).

У лінгвістиці ключове слово традиційно визначається як лексичний елемент тексту, що посідає центральну позицію в системі його семантичних зв'язків [2, с. 76]. Для маркетингу це досить ефективний і дієвий засіб, адже такі слова допомагають швидше просувати рекламований товар на споживацький ринок. У сучасному мовознавстві ключові слова рекламного тексту стали об'єктом дослідження Т. Декшни, В. Зірки, П. Зотова та ін. На думку дослідників, ці засоби мають високий психологічний вплив на адресата, адже традиційно в них відображається основна споживацька мета – низька ціна товару / послуги [3, с. 10; 4, с. 2].

Проаналізувавши фактичний матеріал, нам вдалося згрупувати цей вид акцентуаторів за двома основними критеріями, які є «привабливими» для покупця: 1) вигода для адресата та 2) новизна рекламованого продукту. До першої групи акцентуаторів (вигода для адресата) належать такі іменники-ключові слова: *ціна, знижка, пропозиція, розпродаж, акція, подарунок, розстрочка*.

Так, семантика лексеми *ціна* («вартість товару, виражена в грошових одиницях» [1, с. 1365]) для потенційного покупця досить важлива, адже традиційно споживацьким пріоритетом серед пропонованого асортименту є низька ціна продукту. На цьому добре розуміються копірайтери, уводячи в рекламний текст ключове слово *ціна* з різними значеннями. Найчастіше назване вище слово вживається з якісними прикметниками, наприклад: *«Ельдорадо»*. **Вигідна ціна** на пилосос *Zelmer VC 7920* (РЛ Ел); *У Metro подарунковий набір «Апарат» за спеціальною ціною* (РЛ Мет); *«Фокстрот»*. Великий розпродаж техніки за **низькими цінами** (РЛ Фокс); *Ножі Shinoda*. **Ексклюзивні ціни** (РБ А). Нерідко така лексична одиниця може поєднуватися з компаративом, як-от: *«Епіцентр»*. **Краща ціна** (РЛ Еп); *Котли, колонки, водонагрівачі Fer*. **Найкращі ціни** (РБ Еп); *«Сільпо»*. **Вигідніші ціни!** (РБ Сіл), або виступати окремою словоформою іменник-ключове слово + префікс-модифікатор: *Зимова колекція в Kari*. **Суперціни** на взуття!

(СТБ, 04.11.14) *Супермаркет електроніки Comfy. Мегаціни на перевідкритті!* (РБ Com) та ін.

Іноді лексема *ціна* акцентує увагу потенційного споживача за рахунок відносних прикметників: *Новорічні ціни в «АТБ»!* (РБ А); *Metro. Великодні ціни!* (РЛ Met); *«Епіцентр». Весняні ціни!* (РБ Ep); *Спортивна колекція Adidas. Літні ціни* (РБ Аш) тощо.

Досить дієвою стає «формула» прикметникова метафора + іменник-ключове слово *ціна*, наприклад: *Спокуслива ціна на новий Nissan Juke* (Н, 11.01.12); *Milka Schoko & Keks. Солодка ціна* (РБ Аш); *Кондиціонери Indesit. Гарячі ціни на зимню прохолоду* (РЛ Ep); *Колекція Isana Hair Professional. Привабливі ціни* (РК Met). Названі структури своєю експресивністю дозволяють швидше привернути увагу покупця і, тим самим, вплинути на нього задля прагматичної настанови реклами – придбати товар.

Лексична одиниця *ціна* може вживатися і з предикативними формами на -но / -то, проте такі конструкції зафіксовані нами значно менше: *Соуси «Торчин». Ціну перевірено* (РБ Сіл); *Shabo Reserve Cabernet. Ціну проконтрольовано* (РК Аш); *Somat Gold. Ціну зафіксовано* (РБ Met); *Mr. Muscle. Ціну змінено* (РЛ Met); *Cup Ricotta. Ціну зрізано* (РЛ Сіл).

Також ефективним засобом впливу на адресата є ключове слово *знижка*. У рекламних текстах ця лексема зустрічається досить часто, адже означає «зменшення, зниження призначеної, установленної ціни» [1, с. 378], що є цілком вигідним та завжди актуальним для потенційного споживача. За нашими спостереженнями, слово *знижка* активно привертає увагу покупця, коли вживається із якісними прикметниками, як-от: *Великі знижки на засоби для догляду за шкірою обличчя та тіла ТМ Nivea* (РЛ Сіл); *Масштабні знижки на ультрабуки Dell* (РБ Com); *Gloria Jeans. Грандіозні знижки 90%* (1+1, 02.08.15); *MoYo. Безпрецедентні знижки на електронну книгу Sony Reader Touch Edition* (РЛ Аш); *«Ельдорадо». Стабільні знижки!* (РЛ Ел) тощо. Іноді таку лексичну одиницю можна зустріти в поєднанні з компаративом: *Найбільші знижки на засоби для миття посуду в посудомийній машині ТМ Fairy* (РБ Аш); *Колекція смартфонів Acer. Найкращі знижки в Comfy* (РБ Com); *Магазин «Ельдорадо». Надзвичайні знижки!* (РЛ Ел); та формотворчими

префіксами: *Eva. Суперзнижки!* (Н, 12.12.14); *10 років Metro. Мегазнижки!* (РЛ Met).

Оригінальності рекламному тексту додає описувана вище «формула» прикметникова метафора + іменник-ключове слово (у цьому випадку *знижка*): *Metro. Теплі знижки на сучасні обігрівачі* (РБ Met); *Pro Stor. Гарячі знижки на всі парфуми* (РБ Аш); *Viva Havana. Спекотні знижки* (РЛ Met); *Metro. Шалені знижки* (РБ Met); *Божевільні знижки на декоративну косметику ТМ Bourjois* (РБ Аш) та ін.

Нами зафіксовано ще один не менш вдалий спосіб привернення уваги потенційного споживача – називання конкретного періоду дії знижки, наприклад: *Comfy. Сезон великих знижок!* (РБ Com); *Metro. Листопад знижок!* (РБ Met); *Тематичні тижні у «Сільпо». Знижки сім днів на тиждень* (РЛ Сіл); *АТБ. Щоденні знижки на товари для дому* (РБ А); *«Сонячна галерея». П'ятниця великих знижок!* (РЛ Аш). Це дозволяє копірайтерам чітко зорієнтувати покупця у терміні придбання рекламованого товару.

Успішним для комунікативно-прагматичної настанови рекламіста стає поєднання слова *знижка* з різними числовими та процентними показниками (переважно вказується на розмір знижки). За допомогою такого прийому адресанту вдається швидше вплинути на споживача, адже у зміст подібних конструкцій закладено семантику «вигода», «прибуток», «економія». Наведемо приклад: *Metro манія. Знижки до 80%!* (РЛ Met); *Berghoff. До 60% знижки* (РЛ Met); *Protoria. Кожен вихідні знижка до 25%!* (РЛ Аш); *«Техношара». Знижки від 5% до 50%* (Н, 22.12.13); *Moulinex. До -50% знижки* (РЛ Met); *«Два гуся». Знижка -20% на всі страви!* (РЛ Аш); *Captain Morgan. Знижка -15%* (РБ Met); *Comfy. Твої 70% знижки на кожен другий товар у чеку!* (РБ Com); *Купуйте Gillette Mach-3 та отримуйте знижку -60% на нову серію* (РЛ Аш); *У магазині «Фокстрот» -50% знижка на другий товар у чеку або -100% знижка на третій товар у чеку* (РЛ Фокс) тощо.

Наступний акцентуатор рекламного тексту – ключове слово *пропозиція* («те, що пропонується чий-небудь увазі, виноситься на розгляд; що пропонується кому-небудь замість чогось або на вибір як угода, умова» [1, с. 982]). Зазвичай, лексема *пропозиція* може функціонувати з якісними прикметниками: *Унікальна пропозиція!*

120 днів без переплат в Ukr Exim Bank (РЛ UEХВ); **Ексклюзивна пропозиція** для клієнтів Metro. Беріть участь в акції та отримуйте подарунки від ТМ Moulinex (РЛ Met); **Вигідна пропозиція!** Сік «Садочок» за 5 грн. / літр (РЛ Сіл); **Прибуткова пропозиція!** Паска Philips GC1026 за 40 грн. / міс. (РЛ Met); Pro Stor. **Економні пропозиції** для Вашої оселі (РЛ Аш); з компаративом: **Найкраща пропозиція** у Metro. Кава в зернах Ambassador 100 грн. / 1 кг. (РБ Met); **Надзвичайна пропозиція** від «Фокстрот». Холодильник Веко за 2500 грн. (РЛ Фокс); **Найвигідніші пропозиції** для зберігання грошей в Отр Банк (РВ Отр); і з формотворчими префіксами-модифікаторами: **Суперпропозиція** у Comfy. Мультиварка Redmond RMC-M45011 за ціною 1100 грн. (РБ Com); **Меганпропозиція** від ТМ Maybelline. Усі туші для вій Volum Express по 40 грн. (РЛ PS).

Унікальна «формула» прикметникова метафора + іменник-ключове слово стає ефективною і для лексеми *пропозиція*, наприклад: **Гаряча пропозиція.** Пиво «Kraft Stoff Нефільтроване» 50 грн. / 1 літр (РБ Сіл); **Смачна пропозиція.** Купуйте два йогурти «Галичина» за ціною одного (РК Met); **Солодка пропозиція** від «АВК». 300 грн. покупки = 15% знижки (РЛ Met); **Шоколадна пропозиція** від ТМ «Корона». Шоколад чорний та молочний з горіхами. 5 шт. за 55 грн. (РК Com); **Фруктова пропозиція** від Garnier. Економія на засобі для очищення шкіри обличчя «Garnier Виноград» до 50% (РК Аш).

У межах значення слова *пропозиція* в текстах реклами інколи можна зустріти й інші форми акцентуаторів із семантикою «вигідна умова», як-от: Uni Credit Bank. **Вигідні умови.** Якщо Ви бажаєте отримати найвищі відсотки по своїм вкладам та інші переваги, розмістіть свої кошти на вкладах «Капітал» та «Цільовий» (РЛ UCSB); Comfy. Тільки 11 днів залізобетонна вигода! (РБ Com); Pro Stor. **1+1=3. Сплачуй за два товари – отримуй три** (РК Аш); «Епіцентр». **20% економія на весь асортимент** (РЛ Еп); «Фокстрот» **повертає до 25% вартості покупки** (РБ Фокс) тощо.

Ще один засіб привернення уваги покупця – лаконічний акцентуатор, який вказує на вигідність рекламної послуги: **Революційні тарифи** Travel SIM. Безкоштовні вхідні дзвінки у 120 країнах; діє у 192 країнах; без абонплати та плати за з'єднання (1+1, 11.12.14); **Виграшна комбінація!** Телебачення + інтернет

«Воля» за 69 грн. / місяць (РК Аш); «МТС». **Безкоштовні вхідні у роумінгу** (Ін, 08.11.14); «МТС». **Доступні дзвінки за кордон** (Н, 09.12.11); «Київстар». **Абонплату скасовано** (СТБ, 02.07.13); **Інтернет «Воля». 0 грн. до кінця року та Wi-Fi роутер безкоштовно!** (Н, 09.10.12); **Інтернет від «Київстар». Інтернет без обмежень** (Н, 03.11.14); **Сучасний інтернет «Інтертелеком». Сто днів безліміт!** (1+1, 12.11.10); «Воля Smart HD». **4 місяці за ціною одного!** (СТБ, 24.01.12); **Швидкісний інтернет Vega. Півроку безкоштовного інтернету** (СТБ, 12.03.14) та ін.

Дієвим засобом, що допомагає швидше просувати рекламований товар на споживацький ринок, є ключове слово *розпродаж*. У текстах реклами ця лексема означає «продавати все» [1, с. 1069], переважно за низькою ціною (через семантику «низька ціна» та «останній товар» такий акцентуатор здійснює ефективний психологічний вплив на адресата, а отже, спонукає його прискорюватися у виборі (купівлі) рекламованого продукту).

Традиційно, лексична одиниця *розпродаж* зустрічається як окремий структурний елемент тексту реклами: *Comfy. Розпродаж!* (РЛ Com); «*Фокстрот*». **Розпродаж. 2012 моделей минулого року за оптовими цінами** (РБ Фокс); **Розпродаж. Низькі ціни на усі дорожні сумки та валізи TML.Lambertazzi** (РБ Met); **Розпродаж. Шампунь для волосся «Le Petit Marseillais Смородина» та кондиціонер для волосся «Le Petit Marseillais Смородина» за ціною одного** (РК Аш); **Розпродаж! Остання колекція літніх капелюшків за доступною ціною!** (РЛ Аш).

Інколи це слово вживається з якісними прикметниками, як-от: *Metro. Великий розпродаж* (РБ Met); *Супермаркет електроніки «Ельдорадо». Гігантський розпродаж* (РЛ Ел); *Магазин електроніки «Фокстрот». Грандіозний розпродаж!* (РБ Фокс); *Супермаркет Metro. Максимальний розпродаж!* (РЛ Met); *Річні абонементи у Sport Life. Останній розпродаж* (1+1, 09.10.12) тощо.

Уведення в рекламний текст ключового слова *акція* («дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети» [1, с. 13]) – ще один ефективний прийом акцентуації уваги потенційного споживача. Основними причинами проведення торговельними центрами / марками та ін. рекламних акцій є швидка реалізація великої кількості продукції; продаж товарів, які вже не користуються

належним попитом; презентація нового продукту на комерційний ринок; збільшення кількості покупців до торговельного центру шляхом систематичних акційних кампаній на різні товари (зазвичай, це стає вигідною співпрацею між організацією та покупцем: компанія може отримати швидкий прибуток з продажу, учасник пропозиції – вигідну (низьку) ціну, подарунок та ін.).

Усе назване вище конденсується в лексемі *акція*, тим самим, привертає увагу покупця та «включає» відповідні механізми. Наприклад: *Акція. Подушки і ковдри Aloe Vera з вітамінізованим просоченням за півціни!* (РЛ А); *Акція! 3 02.04.2015 до 02.08.2015 включно придбайте три однакові пляшки пива Veltins та отримайте пивний бокал Veltins у подарунок* (РК Сіл); *Акція! Здавай у пункт обміну почату банку розчинної кави Nescafe Gold та отримуй цілу 70-грамову пачку Nescafe Gold у м'якій упаковці!* (РЛ А); *Акція «Львівській пивоварні 300 років!»*. Знайти на внутрішній стороні кришки акційної продукції напис «Пляшка 0,45 л 2015 р.» та обміняти кришку на скляну пляшку пива ТМ «Львівське 1715» місткістю 0,45 л в закладах торгівлі, що проводять такий обмін, в період з 10.04.2015 р. по 21.06.2015 р. та позначені відповідними акційними позначками (РЛ Аш); *Акція від Coca-Cola. Умови участі: 1. Придбайте продукцію ТМ Coca-Cola, Fanta та Sprite у пляшках 0,5 л, 1 л, 1,5 л та 2 л зі спеціальними етикетками та промо кришками із зображенням балів. 2. Збирайте промо кришки так, щоб загальна сума балів складала 10 і обміняйте їх на гарантовані подарунки у найближчому центрі обміну. 3. Зберігайте оригінали кришечок продукції до моменту вручення подарунків акції* (РБ Сіл).

Задля ефективного впливу на адресата, не менш важливим є акцентуатор-ключове слово *подарунок* («подарована річ; дарунок» [1, с. 821]). У текстах реклами за допомогою цієї лексичної одиниці копірайтери заохочують потенційного покупця придбати товар («купиш продукт → отримаєш певний сюрприз»). Часто такий подарунок може безпосередньо пов'язуватися з рекламованим об'єктом, доповнювати його. Крім того, через слово *подарунок* рекламісти «створюють» позитивну емоційну атмосферу між адресатом та торговельною маркою: споживачу дозволяють відчутти радість, задоволення, турботу про себе з боку представника

рекламованого продукту. Тим самим, виникає ймовірність, що в майбутньому покупець обере товар саме цієї торговельної марки.

Назване вище ключове слово в текстах реклами активує увагу адресата та вказує на подарунок (приз), який, за певних умов, може отримати потенційний споживач, як-от: *Ева. Придбай декоративної косметики на суму від 300 грн. та отримай в подарунок фен Philips* (РЛ Аш); *Protoria. Купуй смартфон Lenovo A859 і отримай до нього стильний чохол у подарунок!* (РЛ Аш); *Не протав свій шанс! Маєш 3 та більше ваучерів від кожної промо пропозиції Metro – гарантовано отримуєш свій приз – кавову машину Tassimo від Bosch!* (РЛ Met); *Збери 10 етикеток готових сніданків Nestle Nesquik та отримай у подарунок стильний рюкзак* (Ін, 12.08.11); *Більше покупок у Metro – більше призів від ТМ Аго* (РЛ Met) та ін.

Через складну економічну ситуацію в країні більшість потенційних споживачів не може одразу внести всю суму за рекламований товар (зазвичай це автомобілі, техніка для дому, електроніка), тому все частіше стають актуальними реклами, де пропонується оплачувати необхідну річ невеликими частками. Такі умови придбання товару відображаються в лексемі *розстрочка* («виплата або виконання чого-небудь частинами у визначені строки» [1, с. 1076]). Так, ключове слово *розстрочка* привертає увагу тих споживачів, хто не має можливості розплатитися за рекламований об'єкт повністю (одним платежем). Крім того, для реклами зазначений акцентуатор є досить функціональним, адже серед великого асортименту товарів слово *розстрочка* допомагає швидко зорієнтувати клієнта у способах оплати за рекламований продукт.

За нашими спостереженнями, традиційно названа вище лексична одиниця виступає окремим структурно-семантичним компонентом рекламного тексту, наприклад: *Розстрочка. Холодильник Samsung RB29FSRNDW 300 грн. / 24 міс.* (РБ Фокс); *Супермаркет електроніки «Ельдорадо». Розстрочка! Виплачуйте 1 рік за LED-телевізор LG й не переплачуйте!* (СТБ, 25.05.13); *Protoria. Розстрочка. До 36 місяців на весь товар!* (РЛ Аш); *«Фокстрот». Нова техніка. Розстрочка. Плати, скільки зручно* (Ін, 08.08.13); *Купуйте новорічні подарунки рідним та близьким у «Фокстрот». Розстрочка* (ICTV, 12.11.11) та ін.

До другої групи акцентуаторів (новизна рекламованого продукту) належать такі ключові слова: *новий, новинка, інновація, вперше*.

Так, прикметник *новий (нова)* є чи не найуживанішим ключовим словом рекламних текстів. Коли товар «недавно виник, з'явився, не існував раніше; сучасний; інший; приходить на зміну попередньому» [1, с. 624], копірайтери завжди намагаються підкреслити таку особливість продукту. Цей акцентуатор може виступати як ключовим словом перед назвою одного предмета реклами: *Новий Fairy. Крайня формула проти складного жиру* (СТБ, 09.10.14); *Новий Opel Astra Sedan. Розшир свою уяву про автомобілі* (1+1, 13.02.14); *Новий тарифний план. «Київстар» пропонує стартовий пакет «Країна Київстар»: 0 грн. на дзвінки та SMS у мережі «Київстар»* (РЛ Аш); так і називати різноманітний набір рекламованих товарів: *Нова колекція витончених та елегантних смартфонів Samsung La Fleur 2014 року* (РЛ Аш); *Metro. Новий асортимент побутової техніки та електроніки* (РЛ Met); *«Фокстрот». Нова група товарів для дому* (РЛ Фокс); *У Comfy нова лінія смартфонів Galaxy*. (РБ Com) та ін.

Іменник-ключове слово *новинка* в рекламних текстах завжди означає «щось нове, недавно винайдене, впроваджене; те, чого раніше не було, що недавно з'явилося, стало відомим» [1, с. 625]. Наприклад: *Новинка! Стильний MacBook Air за спеціальною ціною!* (РБ Аш); *Новинка Comfy. Планшетний комп'ютер Asus Fonepad за 2399 грн.* (РБ Com); *Новинка сезону! Фотокамера Canon Power Shot SX270 за 3400 грн.* (РЛ Аш); *Зустрічай новинку! Смартфон Lenovo A319* (РБ Met) тощо.

Якщо рекламований товар – «новий вид продукції; нове явище; нововведення» [1, с. 400], створений із використанням новітніх технологій, рекламісти обов'язково підкреслять це окремим структурним компонентом рекламного тексту – іменником-ключовим словом *інновація*. Як-от: *Інновація. Dirol X-Fresh – це щось нове... Нове покоління жувальної гумки з надзвичайними кристалами свіжості, що накривають тебе хвилиною крижаної прохолоди...* (Ін, 23.11.13); *Інновація. Jacobs Monarch Millicano. Цільні кавові зерна ультрадрібного помелу, об'єднані з розчинною кавою в гранулах Millicano...* (Н, 12.09.13); *Інновація від Schwarzkopf – «Taft Ultra з аргініном» зміцнює волосся і робить його стійким до зовнішніх факторів* (СТБ, 11.01.14) та ін.

Аби наголосити, що рекламований продукт представлено на комерційному ринку «в перший раз» [1, с. 159], копірайтери уводять у текст прислівник-ключове слово *вперше*. Здебільшого ця лексична одиниця сприймається покупцем досить позитивно, адже суть маркетингу – безперервно спонукати аудиторію до купівлі, а за допомогою прислівника *вперше* рекламісти можуть «створювати ефект» задоволення нових потреб споживача (*Вперше! Шампунь з кофеїном від Dove для більш пишного та густого волосся* (Н, 11.02.15); *Вперше! Фарба для волосся Syoss професійно зафарбовує сивину без аміаку!* (РБ Аш); та підкреслювати унікальність торговельного центру/ банку (*Вперше в Metro! Справжній бельгійський фарфор від Berghoff зі знижкою* (РЛ Met); *Смартфон Samsung Galaxy Grand. Вперше у «Фокстрот»* (РЛ Фокс); *Вперше в історії банків! «Альфа Банк» роздає кредитні картки Gold безкоштовно* (Н, 20.08.13) тощо.

Отже, можемо говорити, що ключові слова рекламного тексту – унікальний засіб впливу на потенційного покупця. Аналіз фактичного матеріалу показав, що ці лексеми-акцентуатори несуть семантичне навантаження «вигода для адресата» (*ціна, знижка, пропозиція, розпродаж, акція, подарунок, розстрочка*) та «новизна рекламованого продукту» (*новий, новинка, інновація, вперше*).

У рекламі ключове слово – переважно іменник, що є окремими структурним компонентом тексту (виділяється схематично, графічно, інтонаційно та ін.), чим і привертає увагу споживача до повідомлення: *Смартфон. Розпродаж!; Акція! Здавай у пункт обміну...; «Ельдорадо». Розстрочка! Виплачуйте 1 рік...; Новинка! Стильний MacBook Air...; Інновація. Dirol X-Fresh...; Вперше! Фарба для волосся Syoss.*

Часто акцентуатори-ключові слова в рекламних текстах уживаються з якісними прикметниками (*ціна: низька, вигідна, ексклюзивна, спеціальна; знижка: велика, масштабна, грандіозна, безпрецедентна, стабільна; пропозиція: унікальна, ексклюзивна, вигідна, прибуткова, економічна; розпродаж: великий, гігантський, максимальний, грандіозний, останній*); компаративом (*ціна: краща, найкраща, вигідніша; знижка: найбільша, найкраща, надзвичайна, суперзнижка, мегазнижка; пропозиція: найкраща, найвигідніша, надзвичайна, суперпропозиція, мегапропозиція*) та можуть бути окремими словоформами, утвореними за допомогою спеціальних

префіксів-модифікаторів (*ціна: суперціна, мегаціна; знижка: суперзнижка, магазиньжка; пропозиція: суперпропозиція*).

Ефективною стає «формула» прикметникова метафора + іменник-ключове слово: своєю експресивністю такий засіб швидше привертає увагу потенційного покупця і, тим самим, впливає на нього задля прагматичної настанови реклами – придбати товар (*ціна: гаряча, спокуслива, приваблива, солодка; знижка: тепла, гаряча, спекотна, шалена, божжевільна; пропозиція: гаряча, смачна, солодка, шоколадна*).

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ Перун, 2003. – 1440 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / В. В. Зірка. – К., 2005. – 26 с.
4. Зотов В. Ключевые слова и реклама [Электронный ресурс] / П. Зотов // Rus Articles. – Режим доступа : <http://www.rusarticles.com/marketing-statya/klyuchevye-slova-i-reklama-4043861.html>.
5. Сушинский И. И. Коммуникативно-прагматическая категория акцентирования и ее роль в вербальной коммуникации / И. И. Сушинский // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1987. – № 6. – С. 110–120.

Умовні скорочення

I+1	– «I+1», телевізійний канал
Com	– «Comfy», магазин техніки
ICTV	– «ICTV», телевізійний канал
Met	– «Metro», супермаркет
Отр	– «Отр Банк», банк
UEXB	– «Ukr Exim Bank», банк
A	– «АТБ», супермаркет
Аш	– «Ашан», торговельний центр
Ел	– «Ельдорадо», супермаркет
Еп	– «Епіцентр», супермаркет
Ін	– «Інтер», телевізійний канал
Н	– «Новий», телевізійний канал
РБ	– рекламний буклет
РК	– рекламний каталог
РЛ	– рекламна листівка
Сіл	– «Сільпо», супермаркет
СТБ	– «СТБ», телевізійний канал
Фокс	– «Фокстрот», магазин техніки

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015 р.

**DOMINANT STYLISTIC POETIC CYCLE
E. SPENSER «AMORETTI»**

Білоконенко І. С. Стилістичні доміанти поетичного циклу Е. Спенсера «Amoretti».

У статті проаналізовано особливості мови і стилю циклу сонетів Е. Спенсера «Amoretti», акцентовано увагу на естетичному ефекті від любовної лірики елизаветинця, на його усвідомленні національної ідентичності. Указано, що основою авторського сприйняття є розуміння органічної цілності сонетного циклу, цінності кожного стилістичного прийому, що характеризує художню манеру придворного поета.

На підставі лінгвостилістичного аналізу поезії встановлено домінантні стилістичні засоби. Зокрема, автор послуговується алітерацією, яка формує особливий ритм, «симетрію» звуків і «зближення» слів. Анафора виступає формантом ілюстративного або контрастного вирізнення образу дами. Емоційне звучання сонетів підсилюється епіфорами, які увиразнюють поезії, підсилюючи певну думку. Автор змінює букви і склади у словах усупереч нормам мови, створюючи метаплазми, уникаючи поєднання приголосних на стиках слів. Використовуючи засоби поетичного синтаксису, митець вдається до фігур повтору, зіставлення, протиставлення, полісиндетону, риторичних звертань, запитань, оклику. У сонетарії широко представлена система тропів. Передусім вирізняється особливою експресивністю метафора, яка має значні можливості в розкритті внутрішнього світу ліричних героїв. Автор також послуговується персоніфікацією, метонімією, антономазією, гіперболою, літотою, оксюморонам, порівнянням. Спираючись на принципи античних традицій, поет застосовує широку систему епітетів, алюзій, символів та алегорій. Загалом можна вважати, що стиль Е. Спенсера дає змогу говорити про поета як про видатного майстра з тонким почуттям жанру й поетичної форми, органічністю стилістичних прийомів, яскравістю мовних конструкцій, фантазією. Аналіз основних стилістичних засобів циклу «Amoretti» показав, що елизаветинець талановито сполучає стилістичні можливості різних рівнів англійської мови, чим виявляє глибинний зміст кожної поезії, організовуючи унікальне полотно своїх сонетів.

Ключові слова: Едмунд Спенсер, елизаветинець, цикл сонетів, «Amoretti», фоностилістичні засоби, стилістичні фігури, тропи.

Белоконенко И. С. Стилистические доминанты поэтического цикла Э. Спенсера «Amoretti».

Статья посвящена анализу основных стилистических приемов цикла сонетов Э. Спенсера «Amoretti». Было определено, что для поэзии характерна широкая система стилистических приемов: фоностилистические (аллитерация, анафора, эпифора, метаплазмы), синтаксические фигуры, тропы (метафоры, эпитеты, персонификация, метонимия, антономазия, гиперболы, литота, оксюморон, сравнение). Автор также использует аллюзию, символы, аллегория. Показано, что

художественный стиль Е. Спенсера позволяет говорить о нем как о мастере с особым чувством поэтической формы, органичностью стилистических приемов, яркостью языковых конструкций.

Ключевые слова: Эдмунд Спенсер, елизаветинец, цикл сонетов, «Amoretti», фоностилистические средства, стилистические фигуры, тропы.

Bilokonenko I. S. Stylistic dominants of poetical cycle “Amoretti” by E. Spencer.

This article analyzes the main stylistic devices in the sonnets of E. Spencer “Amoretti”. It was determined that his poetry is characterized by a broad system of stylistic devices: Phonostylistic (alliteration, anaphora, epiphora, metaplasm) syntactic shapes, paths (metaphors, epithets, personification, metonymy, antonomasia, hyperbole, litotes, oxymoron, comparison). The author also uses allusions, symbols, and allegories. It was demonstrated that the style of E. Spencer suggests he was a master with a special sense of poetic form, organically stylistic devices, the brightness of language constructs.

Key words: Edmund Spenser, Elizabethans, sonnet cycle, “Amoretti”, phonostylistic funds, stylistic figures, trails.

The question about the artistic features of the language and style of the cycle of sonnets E. Spencer “Amoretti” (1595) can not be uniquely resolved. It is due to the indicators that allow us to characterize the poet as a master with a great sense of the genre, poetic forms, and as person who brought in poetry the variety of organic stylistic devices, vitality of described feelings, brightness of language constructs, and exquisite images of lyrical characters. He is characterized by compound variations of subjects; by the use of a variety of sources, images, and stylistic devices in their own distinctive text. The researchers argue that this colorful style is the most suitable for the descriptive elements of these examples of bizarre poetry, where the writer has borrowed some flashy brilliance of external objects, it may be best described, reveling in language that reflects the image of the poetic mind [5, p. 130]. The literary style of “Amoretti” – dramatic and passionate, which is penned by the poet void of outside influence. The aesthetic effect of E. Spencer’s poetry is based on an understanding of national identity and his own representation of the visible world, on description of the feeling of naturalness, and of course on the system of stylistic devices and techniques that characterize the author’s style.

E. Spencer has conceptualized a new trend not only in the field of poetic verse; but in theme, mood, and images of his literary works. Since the second half of the twentieth century the tendency to study the poetry of Englishman in the context of the history of the sonnet genre was

fundamental (I. Burova, L. Karpova, P. Cruttwell, J. Lever, M. Markland etc.) [1; 2; 6; 8; 9]. However, this lyrical cycle still requires a thorough study in terms of dominant stylistic analysis of the text. Therefore, the relevance of our research interest is due to the cycle of “Amoretti” in the context of the study of stylistic dominants of poetical cycle.

The perceptual basis of sonnet cycle is that of understanding of its organic integrity and value of every stylistic device, with the need for their correlation with all the elements of the text. Literary style, studying the totality as means of artistic expression is distinctive for a particular literary work, the author describes a means of expression and stylistic devices which is based on their level of implementation: the phonetic, word-formation, lexical, grammatical [7, p. 70]. The connection of these levels creates opportunities to frequently change the direction of the thoughts and feelings of the author, reveals the deeper meaning of each sonnet, organizes a unique fabric of the text with its own set of stylistic means.

For most part of his poetic career E. Spencer was interested in English language as a indication of his national identity. Being not afraid of novelty, E. Spencer was experimenting with a system of ancient Roman poetry, including in it the elements of the English alliterate tonics, seeking opportunities for the organization of antique strophic proportions. All that forced the poet to try to give his sonnets their new form, known as the “Spencer’s”, with the scheme *abab bcbc cdcd ee*. Researchers believe that he invented this form in which adjacent rhyming verses 4–5 and 8–9 are clearly reminiscent of the structure of the royal verses created by Chaucer [9, p. 140]. With its verse, the author creates a slender, graceful love lyric.

Phonetic devices that increase the expressiveness of speech and its emotional and aesthetic impacts, associated with the sound of language matter through a selection of words, their location and repetition. Together, these devices create the harmony of each sonnet. For the English poetic tradition alliteration, it is particularly important, as the Anglo-Saxon verse was alliterative, so it is a manager’s repetitive metric composition of sonnets. Sonnet stanza E. Spencer has a strict rhythmic pattern of verse. To achieve excellence, the author uses alliteration, which allows you to have an emotional impact on the reader. Special sense of rhythm, symmetry of sounds and “convergence” of words is achieved precisely because of alliteration in which the sounds are placed with an almost mathematical precision. These consonants have their semantic sense: alliteration [*h*] is

transformed into signs of fear, [w] become an informant of grief and regret, [d] – categorical and completeness, [r] associated with the greatness of force, [l] and [m] convey the idea of affection.

Anaphora can act formatively as an illustrative selection of the image of the character (for example, in the sonnet LXIV when describing the appearance of the Lady: *her lips, her ruddy cheeks, her snowy brows, her lovely eyes, her goodly bosom, her neck, her breast, her nipples*), or as the formant of contrasting selection (*Is it her nature or is it her will; If nature, then she may it mend with skill; If will, then she at will may will forgo* (1, XLI: 1–2). Emotional sound of sonnets amplified with epiphora, attracts the attention of the reader. Epiphora makes the sonnet's language more expressive, enhancing, and emphasizing a certain idea. For example, repeating consonants [d] and [t] in three verses of the sonnet II creates a very harmonious combination *dttd / ttdt / dttd*, that was realized in the lexical series: *bred – fed, heart – art, part – smart, brood – food, proud – mood, feet – entreat, cherish – perish*, transmitting a quite mixed feelings of lyrical character. A sonnet XXXIX repeating of sounds (combinations of sounds) [e], [rt] [ess] [ance], [eat] and lexical series of *love – Jove, art – dart, art – part, sadness – gladness, madness – sadness, trance – glance, meat – eat* express more delicate, sublime feelings of love and hope. Spencer was a natural with the Aristotelian way of perception of word as a unity of sound and meaning. To reach the grace the author could transform individual letters and syllables in words, contrary to norms of language, creating metaplasm (*mournfulst, endur'd, faln, hear'st, adorn'd*), avoiding combinations of consonants at the junction of words (for example, *can aslake* instead *can slake*).

Syntax expressive means and stylistic devices extend contextual meaning of lexical units of sonnets cycle. The author uses the matching parts of the expression (*but when I laugh she mocks, and when I cry* (1, LIV: 11). For the selection of key components of the content the author used lexical and syntactic repetition (*Sweet is the rose, but grows upon a briar; / sweet in the Iunipere, but sharp his bough; / sweet is the Eglantine, but pricketh near; / sweet is the firbloom, but his branches rough* (1, XXVI: 1–4); rehearsal (у поєднанні з повтором – *not earth... not water... not ayre ... not fyre* (1, LV: 5–8); polysyndeton (*And that thy loue we weighing worthily <...> / and for thy sake that all like dear didst buy, / and with love may one another entertain* (1, LXVIII: 9, 11–12). The author

can change the word order (*the rolling wheele that runneth often round* (1, LXVIII: 1); *right so my cruell fayre with me doth play, for with the goodly semblant of her he* (1, LIII: 5–6). He can make the «wrong» structure of an interrogative sentence (*So Ladie, now to you I doo complaine* (1, XII: 13). Spenser also was using rhetorical appeal (*fayrer then fairest* (1, XX: 13); rhetorical questions (*Is there no meanes for me to purchase peace?* (1, XXXVI: 5); *Is it her nature or is it her will, / to be so cruell to an humbled foe?* (1, XLI: 1–2); *Sweet warrior, when shall I have peace with you?* (1, LVII: 1). Figures of poetic syntax help other expressive means of language to acquire a bright figurative meaning. However, E. Spenser has a conviction: language of the sonnet cycle should best meet the established rules of literary, not to deviate from the existing rules, of course, if this is not required by the laws of versification.

Special distinctions of cycle “Amoretti” are tropes. Spenser’s metaphors, according to N. Semeshko in the article “The nature and functions of metaphor in sonnets E. Spenser” attracted the attention of the reader and create images of lovers, because among all tropes, metaphor is particularly expressive and has significant opportunities in revealing the inner world of lyrical characters [3, p. 141]. Through metaphor the poet can build divine, bright, clean, but cruel image of the lady and the image of the lyrical character, who is suffering but sustains hope. Some metaphors of the cycle perform an evaluation function to cause the reader clearly defined association of the described subject, object or phenomenon: *frail minds, virtue weak, fairest fair, powerful eyes, licentious bliss, wicked ambush, glass of crystal clean, sovereign saint, idol of my thought, the blossom of the morn, stubborn heart*. The poet uses metaphors with operating emotive function: *love-pined heart, eyes, the mirror of my mazed heart, mortal eyes admire, high look, with which she doth comptroll all this world’s pride, in hand my tuneless harp I take, kills with cruel pride, her bloody hands them slay, my cruel fair with me doth play, nature to so hard a heart*. This type of metaphors is used by him with a means of emotional impact on the reader, to create a sensual image of the lady. An exaggeration gives them a poetic force, but at the same time, they reveal the reality of the human senses.

The author uses personification. Example: *break forth at length out of the inner part, you teach my heart to speak, the whiles my «stonished heart stood in amaze; echoes back rebounded, as if they knew the meaning of their lays; will teach to speak, and my just cause to plead; change each*

our minds and former lives amend; my hungry eyes... having pine, and having not complain; and modest thoughts... go visit her in her chaste bower of rest. The essence of the author's personification in the complex sensory-mental process that translates the perceived object in the aesthetic image, which is different from the original idea of it. There is emotional content of an image (heart, soul, mind, nature, phenomena of reality), which takes on new artistic and aesthetic and cognitive function. In most cases, this personification is related to natural, cultural objects, whose status is equivalent to the notion of universal life.

Also metonymic connection holds a special place in a cycle of sonnets. For example, in the sonnet XIII, the poet uses a token *earth* in the sense of "Earth", underlining, that the beauty and greatness of the woman belong to the entire planet, the inhabitants of the Earth. The Sonnet XVII: *What pen, what pencil can express her fill?* (1, XIII: 4) instead of the names of masters he used the category of tools. Words *pen, pencil* associated actions of the poet and painter and their means of labor.

In his cycle of sonnets E. Spenser also uses antonomasia. In the sonnet X for the name of Cupid (Amur, Eros) he uses a form *Lord of loue*; in the sonnet LX – *winged God*. The author uses this technique for the nomination of God (sonnet LIII, LXVIII: *maker, dear Lord, glorious Lord of life*). But this technique is used mainly for the nomination of the Lady. So antonomasia in the sonnets X, XLVI, LIII, LVI, LVII, LVII, LXXXIII build an image of ruthless, imperious and wily character: *tyranness, cruel fair, sweet warrior, the object of pain*. This system is balanced in the sonnets XLI, LXV, LXX, LXXIV with antonomasia, which, on the contrary, characterizes the Lady as the embodiment of heavenly beauty and pure love: *beauty, fair love, sweet love, ornament of my life*.

Reviving the language of sonnets, the author refers to the epithets, the use of which characterizes his inner willingness to follow the principles of ancient rhetoric, because they assign to this stylistic receive a significant place. The functions of the epithets perform the adjectives and participles, but often epithets are expressed by nouns. In the cycle we can distinguish the group of epithets that includes traditional epithets: *unbearable pain, unearthly beauty, bitter baleful smart, deep feeling, fair eyes, endless pleasure, lovely light, goodly idol* etc. Also we can see the author's epithets that was used for greater emotional expressiveness separate sonnet. For example, the author uses the definition of *sad, boiling, frail, faire, goodly,*

hungry, strong, sweet, mild, weaker, poor in some very beautiful constructions: *sad Winter's night, portly pride, unmoved mind, wondrous virtue, mighty view, mild pleasance, boiling sweat, poor thralls, hungry eyes, frail eyes, weaker hearts*. They relate to the Lady in the description of the essential features of her character, with distinctive properties of objects and objects of reality. Most epithets precede the “main” word: *lilly hands, fairest proud, souerayne beauty, sad Winters night, vnmoued mind, faire eyes, powerfully eyes, goodly light, black book, strong castles*. Sometimes E. Spencer puts epithets postposition (*forces dismayd*) and even in both pre- and postposition (*cursed foe unknowne, deadly arrowesyfy bright*).

The reason for the wide use of hyperbole is an obvious dramatization of the contents of the cycle: an exaggerated idea of suffering and happiness of the lyrical character. Reception becomes a means of gain expression in poetry, underlining the author's idea: *Yet in my hart I then both speake and write, / the wonder that my wit cannot endite* (1, III: 13–14); *that she the better may in bloody bath / of such poore thralls her cruell hands embrew* (1, XXXI: 11–12). Episodically E. Spencer used litotes: *That she will once vouchsafe my plaint to hear* (1, XVIII: 7). Litotes can be used for external assessment or mitigation of categorical judgment when describing negative or unpleasant effects (сонет XIX: *I appreciate this inexpensive triumph*; сонет XXXVIII: *All careless how my life for her decays*).

The ambiguity in the relationship and lyrical perception of the Lady was realized in usage of such an ancient style method as oxymoron. The metaphor that presents a lover, which combines images of “fire” and “ice”, was based on the principle oxymoron, also was the foundation of love idyll in the sonnets by F. Petrarch and his followers [4, p. 37]. In the sonnet XXX E. Spencer says: *my love is like to ice, and I to fire* (1, XXX: 1).

Finding new colors of existing words, the author based them upon not only contradictory statements, but also formed an idea of the beloved. In the sonnet XLIX the poet calls her a *fair cruel*, actually giving such a negative feature a positive characteristic, trying to brighten her image. Inconsistency in the perception of the Lady could be found in the sonnet LXXI, where she was called *dear foe*. In the sonnet VIII the poet admired rigor and moral purity of the Lady, but he is confident that his love does not offend the dignity of the Lady: *strong through your cause, but by your virtue weak* (1, VIII: 12).

Comparison was an often used stylistic devices that achieves imagery

of cycle, especially in combination with other devices. It allows you to assimilate the image of the Lady, her character, events, objects of reality with images that are already familiar to the reader. As a result, a certain concept is specified, it becomes more obvious and expressive: *as viper's brood, eyes as a pleasure, the sweet eye-glances, that like arrows glide, she more cruel and more savage wild, then either lion or lioness, as golden hooks, my love like the spectator idly sits, the rose in her red cheeks appears*. The sonnets revealed comparative series of turns that characterize the face, eyes, cheeks, hair, breasts, hands if the Lady (*her lips did smell like unto Gillyflowers; her ruddy cheeks like unto Roses red; her breast like Lillies*) (1, LXIV).

E. Spencer's comparisons were uniform. We can select a small group of the author's comparisons without the estimated element (*as the culver, as young fawn*) and the comparison group, containing an evaluation element (for example, *the tiger that with greediness hunts after blood*) (1, LVI: 3). The second group is used therefore more productively used.

The formation of Renaissance humanism played an important role in ancient tradition. Therefore, there is a natural reflection in the works of E. Spencer literature material accumulated by his predecessors. Most used allusions by E. Spencer – classical. Typically, this is a reference to a certain literary work, story, or image, which the author performs the first quatrain, where he introduces the subject of sonnets to the reader, directing further narrative. Sometimes allusion appears in the second or third stanzas, which deepens the main theme or make the inference from previous judgments. In the sonnets can determine allusions to interpretations which require knowledge of Greek and Roman mythology, classical literature in particular texts F. Petrarch, biblical texts. For example, in the sonnet XLIV was mentioned heroes of Greece (*peers of Greece*) and Orpheus (*Orpheus*). This method is not only quoting myth or some text, and performs a number of functions in the text. The first source is transformed by the poet, and being introduced to the main theme. This work appears in more information, deepening the main topic, inferences made from previous judgments, characterized by the lyrical character himself and his beloved; explains the actions and emotions of the characters.

Often the author of sonnets expresses their feelings through the language of symbols. Spenser's symbols can not be taken literally. Multifaceted symbols of importance of which gradually opens up to the reader, but are never quite achieved. In literary criticism there is an

assertion that E. Spencer was using fictional symbols, which is why there is some confusion in their interpretation [11, p. 10]. But most of the symbols in the cycle «Amoretti» have a clearly distinguishable value and are clear to understand. They are repetitive, but in every case symbols in conjunction with other stylistic means, becomes another component, which enriches the characters. Most of them characterize the image of the Lady. Defined characters that are associated with the meaning of colors (white, gold, red) repeatedly uses a symbol of light. In the sonnets present symbols which are associated with visual inanimate (flower, garden, apple, oak, lead, iron, marble, stone, celestial body), living beings (leopard, tiger, deer, bee, deer) and nature (storm, storm, wind).

Usage of allegorical characters in a series of “Amoretti” refers the reader to the mythology, folklore, various parable genres (fairy tales, fables), but in poetry this technique is not as productive as, for example, in “The Faerie Queene”. The poet adds an imagination to his sonnets, and therefore is even more resourceful in the subject of his story [5, p. 131]. For example, in the sonnet XX author refers to the image of a strong and courageous lion and weak lamb, recalling enlightened readers these images of Leonardo da Vinci’s fable “The Lion and the Lamb”. In the sonnet LXXXIII were used allegorical images of Aesop’s fables about the cuckoo and thrush, published in the edition of “Aesop’s fables”. Objects which were presented in the cycle, may reveal its history and without an allegorical personification, the theme of the cycle “does not require” this technique, but with it the language of sonnets becomes brighter and more saturated.

So, the stylistic devices of the cycle “Amoretti” by E. Spencer present the poet as an outstanding master of the genre and a good sense of poetic form. He is characterized with variations and connection of various sources of stories, images and stylistic devices in their own distinctive text. Architectural style is the most suitable elements for descriptive amazing, bizarre poetry is a reflection of his poetic mind. Analyze of stylistic dominant cycle analysis showed that E. Spencer was combining stylistic features of different levels of English. Based on the analysis of texts sonnets can be concluded that E. Spencer has inner conviction: this literary work must meet the established literary rules do not deviate from the existing rules, of course, unless required by the laws of versification. Due to these features cycle “Amoretti” took a worthy place in world literature, becoming skillful monument in honor of the beloved Lady.

Literature

1. Бутова И. И. «Малые поэмы» Эдмунда Спенсера в контексте художественных исканий елизаветинской эпохи : дисс. ... д-ра филол. наук / И. И. Бутова. – СПб., 2008. – 644 с.
2. Карпова Л. С. Лингвопоэтика повествовательных типов в английских сонетах елизаветинского периода: на материале произведений Э. Спенсера, С. Дэниела, У. Шекспира : дисс. ... канд. филол. наук / Л. С. Карпова. – М., 2009. – 270 с.
3. Семешко Н. М. Природа та функції метафори в сонетах Е. Спенсера / Н. М. Семешко // Англїстика та американїстика : [зб. наук. праць]. – Вип. 3. – Дніпропетровськ : «Пороги», 2006. – С. 140–144.
4. Соколов Д. А. Поэтика Сарри и развитие английского петраркизма / Д. А. Соколов // Ученые записки молодых филологов. – Вып. 2. – СПб. : Филологический ф-т СПбГУ, 2004. – С. 35–50.
5. Alpers P. J. Edmund Spenser. A critical anthology / P. J. Alpers. – Middlesex : Penguin Books, 1969 – 400 p.
6. Cruttwell P. The English Sonnet / P. Cruttwell. – London : Longmans, Green & Co., 1966. – 148 p.
7. Galperin I. Stylistics / I. R. Galperin. – М. : Vyssaja Skola, 1981. – 335 p.
8. Lever J. W. The Elizabethan Love Sonnet / J. W. Lever. – London : Methuen & Co, 1956. – 282 p.
9. Markland M. F. A Note on Spenser and the Scottish Sonneteers / M. F. Markland // Studies in Scottish Literature. – 1963 – № 1. – P.139–146.
10. McCabe R. A. Spenser's monstrous Regiment. Elizabethan England and the Poetic of difference / R. A. McCabe. – Oxford univ. press, 2002. – 306 p.
11. Wells R. H. Spenser's "Faire Queene" and the Cult of Elizabeth / R. H. Wells. – London, 1983. – 50 p.

Illustrative material

1. Spenser E. Amoretti [Electronic resource] / E. Spenser. – Access mode: <http://www.bartleby.com/153/115.html>.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2015 р.

УДК 81'367:801.8'276.6

Т. І. Вавринюк

ФУНКЦІЇ ПИТАЛЬНО-ВІДПОВІДНИХ КОМПЛЕКСІВ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ

Вавринюк Т. І. Функції питально-відповідних комплексів у науково-популярних текстах.

Стаття присвячена вивченню функціонального навантаження питально-відповідних комплексів у науково-популярних текстах. Досліджено, що питально-відповідні комплекси найчастіше реалізуються у фрагментах текстів науково-популярного стилю, що містять концептуально значущу інформацію.

Ключові слова: питально-відповідні комплекси, діалогічність, науково-

популярний текст, функція імітації діалогу, функція постановки проблеми, функція дефініції.

Вавринюк Т. И. Функции вопросительно-ответных комплексов в научно-популярных текстах.

Статья посвящается изучению функциональной нагрузки вопросительно-ответных комплексов в научно-популярных текстах. Исследуются вопросительно-ответные комплексы, которые чаще всего реализуются во фрагментах научно-популярного стиля и содержат концептуально значимую информацию.

Ключевые слова: вопросительно-ответные комплексы, диалогичность, научно-популярный текст, функция имитации диалога, функция постановки проблемы, функция дефиниции.

Vavrynyuk T. I. Functions of declarative and interrogative sentences in popular scientific texts.

The article focuses on the functional impact of declarative and interrogative sentences on popular scientific texts. The main function of above mentioned units imitates the dialogue between the author and the reader. As a result drawing reader's attention a certain feedback to the reader is created and author's communicative purpose to control the reader's thought is achieved. Amplification of interrogative sentences enhances the expressiveness of the popular scientific text and emotionally influences on the reader.

This research confirms the idea that the declarative and interrogative sentences can also perform the problem function in the text, which is usually presented by means of interrogative sentences. This feature of interrogative sentences to mark a new theme in a popular scientific text allows the reader to predict more accurately the disclosure of the topic and provides adequate and full understanding of the content.

In case the interrogative sentence refers to the scientific concept or notion, the clause that contains the answer gives in clear way the definition of this concept that promotes successful assimilation of information. So one can conclude that declarative and interrogative sentences in popular scientific texts have a function of definition. While implementing above mentioned functions declarative and interrogative sentences become a powerful dialogue tool in the popular scientific texts for improving its communicative effect.

This paper demonstrates that declarative and interrogative sentences are mostly used in such paragraphs of the texts which contain conceptually meaningful information, as well as parts that reveal considering and thinking about unresolved problems.

Key words: declarative and interrogative sentences, dialogue, popular scientific text, dialogue imitating function, problem function, definition function.

Важливою ланкою у процесі пізнання людиною дійсності є мисленнєвий комплекс «питання – відповідь», що являє собою єдність двох протилежностей однієї сутності: будь-яке питання реалізується реченням, логіко-змістову незакінченість якого компенсує відповідь. Як слушно зауважила Т. Мілевська, поза контекстом питальне речення втрачає комунікативний аспект і може розглядатися тільки в

раціонально-експресивному плані [6, с. 7]. Отже, питання – відповідь формує текстову одиницю, що має власні характеристики як з позиції відношення до контексту, так і з позиції взаємовідношення складових його елементів.

Категорія питальної модальності, зокрема й питально-відповідні комплекси були об'єктами ґрунтовних наукових розвідок (Н. Кондратенко [4], К. Кучереносов [5], Т. Мілевська [6], А. Стельмашук [7], С. Шабат [8]). Учені вказують на широке використання питально-відповідних комплексів у науково-популярних текстах як засобу діалогічності й експресивності. Так, скажімо, Т. Мілевська наголошує на здатності питально-відповідних комплексів формувати інтерес до об'єкта викладу, що створює сприятливі умови для розуміння. Дослідниця виділяє три функції питально-відповідних комплексів: функцію імітації діалогу, функцію постановки проблеми і функцію дефініції [6, с. 7].

Будучи структурно-семантичною єдністю, питально-відповідний комплекс є так званим монологічним питанням, яке привертає увагу читача чи слухача до повідомлення, що слідує за цим питанням і є відповіддю автора на поставлене ним же питання. Питально-відповідні комплекси сприяють розчленованому засвоєнню думки: *Як ми уявляємо собі тепер виникнення мови і мовлення в первісних олюднених істот на землі? Як і багато тварин, вони могли використовувати свої голоси для передачі звукових сигналів. Цього їх навчила сама природа* (1, с. 47).

Як свідчить опрацьований матеріал, питально-відповідні комплекси в науково-популярних текстах неоднорідні за своїми функціями і ступенем експресивності. Так само, як і риторичне питання, питально-відповідні комплекси створюють психологічну паузу, яка фіксує увагу читачів чи слухачів на моментах, важливих з погляду автора.

Спрямованість на адресата – неодмінна властивість науково-популярного тексту, що змушує автора зробити виклад і хід власних міркувань максимально доступними для потенційного читача, передбачити можливі репліки реципієнта, його заперечення чи нерозуміння окремих моментів викладу: *Чи були звукові сигнали первісних людиноподібних істот або вже просто людей односкладовими в нашому розумінні цього терміна? Відповідаючи на*

це запитання, спершу питаємо вас: які слова, наприклад, у телефонній розмові, краще сприймаються: односкладові чи багатоскладові? Навпевне, нема сумніву з тому, що краще сприймаються багатоскладові. Це констатується в теорії комунікації, яку було розроблено під час другої світової війни XX сторіччя (1, с. 47).

Такі питально-відповідні комплекси, на нашу думку, є імітацією діалогу автора з адресатом. У такому разі не лише встановлюється зворотній зв'язок з читачем через активізацію його уваги, а й реалізується комунікативна орієнтація автора на управління думкою читача. Саме роздум і формування позиції і є основною умовою ефективного наукового діалогу. Отже, питання в науково-популярному контексті є не лише засобом зацікавлення читача, а й своєрідним заклик до творчого пошуку – читач ніби стає співавтором відкриття, разом з автором сумнівається і перевіряє припущення: **Чи можна весь тривимірний об'ємний світ зобразити на площині в двох вимірах? Важко, але можливо.** Тут ми підходимо до початку живописного мистецтва, власне живопису й живописної графіки. Це мистецтво було властивим уже людям доби докам'яного віку (1, с. 49); У наших краях теж є наскельні зображення. Вони трапляються на півдні країни (Кам'яна Могила). Є вони на берегах Білого моря, у східному Сибіру і в Середній Азії. **Про що вони розповідають?** Сучасним людям важко збагнути весь «обсяг їхньої інформації». У цих наскельних зображеннях нас дивує те, що тварини на них подані дуже переконливо, цілком реалістично, а люди – часто цілком умовно, схематично (1, с. 49).

Експресивність науково-популярного тексту посилюється, якщо кілька питань у тексті об'єднуються у структурно-смыслову єдність, унаслідок чого створюється особлива стилістична фігура – ампліфікація: **Чим займалися ці доісторичні індоєвропейці? Чи були вони кочівниками-скотарями, чи осілими землеробами?** В історії народів відомі випадки, коли мова мешканців зовсім незначної за розміром території внаслідок їхнього виходу далеко за межі первісного перебування (в результаті їхньої експансії) поширювалася в багатьох країнах і витісняла звідти мови тубільного населення цих країн (1, с. 95); В історії людських суспільств можна спостерігати прогрес (рух уперед) і регрес (рух назад), але **чи можна**

констатувати прогрес і регрес в історії мов? Які зміни мов можна вважати прогресом, які регресом? Відповідаючи на ці запитання, ми змушені сказати, що ці поняття – прогрес і регрес – не мають сенсу в історії мов (1, с. 99).

Ампліфікація питальних речень сприяє смисловій конденсації й логічному увиразненню думки, породжує певний тон мовлення, завдяки чому допомагає емоційно вплинути на читача. За допомогою діалогізованих питально-відповідних комплексів розширюється суб'єктний план подання інформації: в адресованості тексту матеріалізуються й уявлення про прогнозованого адресата, і стиль викладу матеріалу автором, і специфіка цього викладу, зумовлена екстралінгвальними особливостями наукової комунікації.

У досліджуваних науково-популярних текстах виділяємо питально-відповідні комплекси, що являють собою діалогічні єдності: *Скільки мов на землі? Вважають, що приблизно п'ять тисяч (3, с. 9); Який же він, цей папірусний аркуш? Він має ніжний світло-бежевий колір і красиву сітчасту поверхню (3, с. 40).*

Питально-відповідні діалогічні єдності відзначаються тим, що питання і відповідь настільки пов'язані між собою тематично і синтаксично, що втрачають смислову і синтаксичну самостійність. З їх допомогою автор (науковець) демонструє перед аудиторією хід своєї думки, роздумів, залучаючи до цього процесу читачів.

Деякі науково-популярні тексти містять поєднання кількох питально-відповідних комплексів, що створює ефект розгортання дискусії, зіставлення суперечливих думок. Автор за допомогою такого прийому залучає читача до мисленнєвого процесу: *А що у нас означає слово макулатура? Це – «усякий брудний папір, паперові відходи». Як же помирити колишню пляму і сучасні непотрібні папери? А ось як. Коли книжки почали друкувати, а не переписувати, то з'явився і друкарський брак – нечітко або брудно видруковані аркуші, поплямлений папір. Цей друкарський брак і дістав назву макулатура (3, с. 32); Що «звучить» у вашому домі? Радіо, телефон, телевізор, магнітофон. Що «працює» на вас? Полотер, пилосос, міксер, навіть термос, який тримає для вас гарячий чай чи суп, – і той «працює» на вас (3, с. 87).*

Питально-відповідні комплекси реалізуються також у формі діалогів, що наближає науковий виклад до оповіді, надає йому

невимушеності і безпосередності: *А скільки комах живе на землі?*

– Їх є сто мільйонів видів! Це тільки видів, а самих комах? Уявити важко: адже кожен вид налічує, мабуть, мільйони представників. Добре, що вони маленькі. Інакше нам би жити не було де.

– А хто і коли давав їм назви, цим мільйонам? Чи вони так і живуть без назв?

Кажуть, що людина, скільки вона живе на землі, стільки й дає назви всьому, що є навколо неї (3, с. 101).

Як бачимо, автор використовує спеціальний стилістичний прийом, ґрунтований на свідомому вживанні спеціальних нетипових для наукового писемного мовлення засобів, що активізують увагу читача, формують інтерес до об'єкта викладу.

Отже, питально-відповідні комплекси у функції моделювання діалогу порушують монотонність монологічного тексту, попереджають можливі сумніви читача, прогнозують його реакцію.

Питально-відповідні комплекси можуть виконувати також функцію постановки проблеми, допомагаючи авторові науково-популярного тексту здійснювати виклад так, щоб читач брав безпосередню участь у розумових операціях, спрямованих на висвітлення цієї проблеми. Проблема здебільшого формулює питальне речення комплексу: ***Чи справді санскрит давніший за всі інші індоєвропейські мови?*** У зв'язку з цим сумнівом виникла ідея про існування найдавнішої дописемної індоєвропейської мови, або прамови, праматері всіх відомих індоєвропейських мов (1, с. 89); ***Чи була колись в найдалекіші часи в людства одна мова?*** Так могло бути лише тоді, коли людей було ще дуже мало, і всі вони жили десь недалеко одні від одних, у якійсь одній країні. Вчені називають таку можливість моногенезом людства і моногенезом його мови (1, с. 117).

Презентуючи наукову проблему, питальні речення можуть виступати у функції назви наукової статті. При цьому відповіддю на заголовок-питання може бути як частина, так і вся стаття. Здатність питальних речень маркувати нову тему в науково-популярному тексті дає змогу читачеві точніше спрогнозувати розкриття цієї теми і створює передумови для адекватного й повного розуміння змісту. Наприклад: ***ЧИ РОЗМОВЛЯЮТЬ ТВАРИНИ?***

Як це було чудово в старовинних казках, у яких люди розмовляли з тваринами і навіть із рослинами, а тварини розмовляли між собою!

(1, с. 190);

ХТО У СВІТІ НАЙСИЛЬНІШИЙ?

– Серед тварин чи серед людей?

– Серед тварин. Одразу й не скажеш...

А й справді, хто найсильніший? (3, с. 100);

ЧИ ХОВАЄ СТРАУС ГОЛОВУ В ПІСОК? (3, с. 134);

ХТО ГЛИБШЕ ПІРНАЄ? (3, с. 105).

Питальні речення в заголовках тісно пов'язані з подальшим текстом композиційно і змістовно, тому такі утворення зараховуємо також до питально-відповідних комплексів.

Питально-відповідні комплекси в науково-популярних текстах можуть виконувати функцію дефініції: питання називає наукове поняття чи проблему; частина, яка містить відповідь, у доступній формі дає аргументоване тлумачення цього поняття, що сприяє засвоєнню інформації: **Що ж таке теорія аглютинації?** Згідно з цією теорією, в найдавнішому стані мов ще не було слів з їхніми граматичними формами (закінченнями відмінюваних слів), а були тільки «голі» корені, які потім стали поєднуватися з частинками, за змістом рівнозначними особовим закінченням дієслів та відмінковим закінченням іменників (1, с. 84); **А звідки взялася дата?** Слово датурм взяли з латинської мови італійські рахівники. Означало воно «дане». Цим словом вони позначали строк сплати боргу. Пізніше ним називали будь-який строк. Ми називаємо цим словом час, коли відбувалася певна подія (3, с. 33). У наведених питально-відповідних комплексах розкривається, уточнюється значення наукових понять. Якщо питання такого комплексу представляє поняття чи термін, то відповідь, що слідує за питанням, пояснює це поняття через об'єкти позамовного характеру.

У текстах науково-популярного підстилю реалізуються питально-відповідні комплекси найчастіше у фрагментах, що містять концептуально значущу інформацію, а також при міркуваннях, роздумах над нерозв'язаними проблемами. Питальні речення в комплексах є провісниками нової інформації для реципієнта. Наприклад: **А скільки комах живе на землі?**

– Їх є сто мільйонів видів! Це тільки видів, а самих комах? Уявити важко: адже кожен вид налічує, мабуть, мільйони представників. Добре, що вони маленькі. Інакше нам би жити не було

де (3, с. 101);

Чому бідну смородину так погано назвали?

– *Вам здається, що це хороша назва? Ану пригадайте, які слова мають схожий корінь. Пригадали? Сморід, смердіти, смердючий... Бр-р... Які неприємні слова!* (3, с. 193).

Отже, важлива функція питальності – спонукати співбесідника з'ясувати чи уточнити реальність факту, тобто повідомити те, чого ми не знаємо зовсім або знаємо недостатньо. Це означає, що основне призначення питальних речень у складі питально-відповідних комплексів – спрямувати наявного чи уявлюваного співбесідника на сприйняття відповіді, яка буде подана в другій частині комплексу.

Питально-відповідні комплекси сприяють невимушеності викладу інформації, наближають її до передбачуваної аудиторії. У структурі комплексу питальні речення відіграють важливу роль у виконанні комунікативного завдання, допомагають реалізації стилетворчого принципу науково-популярного викладу – принципу доступності й наочності.

Література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : [навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / А. О. Білецький. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
2. Гуйванюк Н. В. Питальні речення в сучасній українській мові / Н. В. Гуйванюк, С. Т. Шабат. – Чернівці : Руга, 2000. – 66 с.
3. Коваль А. П. Життя і пригоди знайомих незнайомих : Розповіді про мову : [для мол і серед. шк. віку] / А. П. Коваль. – К. : Веселка, 1990. – 215 с.
4. Кондратенко Н. В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. В. Кондратенко. – О., 2001. – 16 с.
5. Кучереносов К. Е. Вопросительное предложение и диалог вопросно-ответного типа в русском языке (структурно-прагматическая и функциональная характеристика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / К. Е. Кучереносов. – Киев, 1988. – 24 с.
6. Милевская Т. Е. Средства выражения речевого контакта в русском языке (Вопросно-ответный комплекс в научно-популярных произведениях) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. Е. Милевская. – Л., 1985. – 16 с.
7. Стельмашук А. Диалогизация и способы ее реализации в различных речевых сферах современного русского языка (художественная и научная проза) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. / А. Стельмашук. – Санкт-Петербург, 1993. – 34 с.
8. Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015 р.

**МОВНА КАРТИНА СВІТУ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «НА СРІБНІМ БЕРЕЗІ»)**

Городецька В. А. Мовна картина світу М. Вінграновського (на матеріалі поетичної збірки «На срібнім березі»).

У статті досліджено проблему індивідуально-авторської мовної картини світу М. Вінграновського, здійснено аналіз тематичного поля «Простір», у якому презентується неповторний погляд автора на рідну землю. З'ясовано, що лексика на позначення просторових явищ формує 10 лексико-семантичних груп і відображає географічний простір усієї України з детальним описом регіонів Наддніпрянщини та Північного Причорномор'я.

Ключові слова: мовна картина світу, індивідуально-авторське світосприйняття, тематичні поля лексики, лексико-семантичні групи.

Городецкая В. А. Языковая картина мира Н. Винграновского (на материале поэтического сборника «На серебряном берегу»).

В статье исследуется проблема индивидуально-авторской языковой картины мира Н. Винграновского, осуществляется анализ тематического поля «Пространство», в котором подается неповторимый взгляд автора на родную землю. Установлено, что лексика, обозначающая пространственные явления, формирует 10 лексико-семантических групп и отображает географическое пространство всей Украины с детальным описанием регионов Поднепровья и Северного Причерноморья.

Ключевые слова: языковая картина мира, индивидуально-авторское мировосприятие, тематические поля лексики, лексико-семантические группы.

Gorodetska V. A. Language picture of the world of M. Vingranovsky (based on poetry collection "On the silver bank").

The article is devoted to the issue of individual author's "language picture of the world" on the material of poetic speech of M. Vingranovsky. The thematic field "Space" in which the author presents a unique view to their homeland. The complex lexical analysis on the material of the collection of poems "On the silver bank" reveals that the thematic field is presented in ten lexical-semantic groups: "Place names", "Hydronyms", "The names of countries", "Exotic geographical names", "Landscape", "Soil", "Plants", "Water space", "Sky, space", "Building". The individual writing style of Ukrainian poet presents a unique world with only his realities based, of course, on the national language paradigm. M. Vingranovsky presents all Ukraine. Cities cover the state space from the West (Lviv as city of love which is associated for the artist with I. Franko and Prince Daniel Galician) to the East (Donetsk region), from the North (Kyiv) to South (Odessa), Center (Kaniv, a famed city for everyone due to the Ukrainian T. Shevchenko, Veseli Bokovenki, Kirovohrad region), the Crimea (Sevastopol) and Krivyi Rih (iron heart of the country). The poet creates an almost cinematic image of a united integrated country – Motherland, Ukraine, Ukrainian

World to his own mind shared by the Ukrainians. The artist delights landscapes of fields, steppes, valleys, grasslands, deserts, ravines. Elements of industrial landscape – career, which is also a sign of the southern regions – are of great interest. These lands unite ways, paths not only in geographical sense, but also in the sense of life styles. Created landscape is complemented by forests, groves, plantings, gardens. Space poetic lines can not be imagined without the rivers Dnieper, Desna, Ros, Psel, Vorskla, Sula, Yatran. Lyman, situated in the south of Ukraine, takes the reader to the Black Sea and the Azov Sea, the lake Sivash. And in the center of the universe – simple and clear house with a yard and attic, fold, shop and school, threshold of family home and orphanage where the children, having become the victims of the war, live, and a window overlooking an unexplored way to the boundless sky.

Key words: language picture of the world, individual author's worldview, thematic fields of vocabulary, lexical-semantic group.

Проблема дослідження «мовної картини світу» була сформульована в мовознавстві ще у XIX столітті в лінгвофілософських працях В. фон Гумбольдта, який акцентував на тому, що мова пов'язана з оригінальним національним мисленням і світосприйняттям на кожному зі своїх рівнів, починаючи від фонетичної системи і завершуючи найвищим ярусом – граматичною організацією. У межах одного мовного колективу формується специфічний образ світу, що визначається національним характером і психотипом та впливає на систему духовних архетипів народу. Послідовники німецького науковця Л. Вайсгербер, який увів сам термін «мовна картина світу», Л. Вітгенштейн, М. Хайдегер, поетично називаючи мову «оселею духу», розвинули концепцію національно-мовної картини світу, зазначаючи її динамізм, зв'язок з психологією й історією етносу та його мови. Соціокультурні універсалії, що презентують культуру народу загалом, сформувалися під впливом своєрідного бачення світу. Американські науковці Е. Сепір та Б. Уорф зазначали, що реальний світ сприймається кожним представником народу опосередковано через сформовані протягом століть концепти культури, яка реалізуються в мові. Серед вітчизняних фундаторів теорії можна назвати насамперед О. Потебню, який розвернув ідеї світової науки на національному ґрунті. У XX столітті спостерігається справжній ренесанс ідей В. Гумбольдта та О. Потебні, а аналіз проблеми «мовної картини світу» представлено у працях Д. Апресяна, К. Красовської, Д. Колшанського, Д. Лихачова, В. Маслової, О. Радченка, Й. Стерніна та інших, що свідчить про її актуальність.

У науковій літературі трапляються поняття філософської,

релігійної, художньої картини світу. Мовна картина світу аналізується на фонетичному, граматичному, зокрема словотвірному, матеріалі; залучаються навіть діалектологічні дослідження, у яких стверджується ідея специфічності світосприйняття носіїв однієї мови, що проживають на різних територіях. Якщо кожен народ презентує власне бачення реальності, то, варто передбачити, і кожен із носіїв мови як член мовного колективу, а особливо майстер художнього слова, у межах загальнонаціональної мовної картини світу формує своє неповторне світобачення, пов'язане з багатьма соціальними статусами (вік, освіта, стать, місце проживання, ментальний та психічний тип особистості тощо). Іншими словами, складається індивідуально-авторське бачення світу. На нашу думку, найбільш повне уявлення про мовну картину світу можна отримати, здійснивши аналіз матеріалу на лексичному рівні.

Отже, мета статті полягає у вивченні індивідуально-авторської «мовної картини світу» М. Вінграновського (на матеріалі поетичної збірки «На срібнім березі»), а також доведенні того, що в індивідуальній манері письма поета представлено цілісний український світ із тільки йому притаманними реаліями, які спираються, безумовно, на національне світосприйняття. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: дослідити тематичний розподіл лексики поетичного мовлення автора; окреслити мовну картину світу як прояв оригінальності світобачення та індивідуальної творчої манери митця.

Назвою поетичної збірки «На срібнім березі» М. Вінграновський окреслив важливість просторової характеристики для розуміння сутності його сприйняття світу. Тематичне поле «Простір» представлено лексемами, які можна розподілити за 10 лексико-семантичними групами (ЛСГ).

ЛСГ 1 «Топоніми»:

Севастополь (*Гірка моя прискорена любов: / На світі Севастополів немає! / Постріляна і перебита кров / Мене далеко й довго обнімає*);

Одеса (*Лампачу насушим – шифер / На привозі десь в Одесі*);

Канів (*Я вже прошу судьбу – могокан / з могоканів – / Я вже човен в снігах. / Я в сніги вже гребу / Лиш Десна молода... / молодесенький / Канів...*);

Київ (Що гай з землі дивився і стояв, / Що солов'ї маліли, як морельки, / А **Київ**, мов шалений, цілував, / В степах село чиєсь, далеке і маленьке);

Холодна Балка (В **Холодній Балці** над лиманом / Нирки пірнають в золоте. / І Сіра Відьма крупним планом / Собі коханнячко плете);

Кривий Ріг (Душа моя в цвітінні – і немає, / Нема цвітіння – більшого нема!.. / А снігодоц над вовком пролітає / І Ріг Кривий поволі обніма);

Веселі Боковеньки (А там за Ятранню – **Веселі Боковеньки!** / Роса, і степ, і світлі снігурі);

місто-любов (Львів) (Моє місто-любове, нам з тобою священні / І світанок Данила, і вечір Франка).

ЛСГ 2 «Країни»:

Молдавія (Довго-довго давнє літо давніло, / Де не йшло – стояла синя мла. / Мамалижна хмара на Молдавію / Ще одну, рябеньку, повела);

Україна (Щаслився ж і цвіти, метелику малий, / На долю і на волю тополину, / Понад Дніпром, де сонце, де орли, / Понад Дніпром на світ, на **Україну**. / В білій льолі люлі / Спатоньки-спатулі, / Тато-мама, тато-мама / Цілували...);

Вітчизна (Де вітру синьо-голубий огин / Весінню під горою сушить глину, / Не надивлюсь на погляд дорогий, / На цю свою нестомлену **Вітчизну**).

ЛСГ 3 «Екзотичні власні географічні назви»:

Цейлон (Як чорний чай, як чорний чай **Цейлону**, Мені це літо впало у лиман...).

ЛСГ 4 «Гідроніми»:

Псло, Ворскла, Сула (На **Псло**, на **Ворсклу**, на **Сулу**, / На юні води непочаті / Ліг золотий осінній сум, / Поліг багрець у тихім святі / На **Псло**, на **Ворсклу**, на **Сулу**);

Десна (З того боку снігів задиміла весна, / Білим димом снігів засиніло за **Десну**; Благословенні води літ, / Літа **Десни** благословенні, / І часу вічного політ / В однім осяянім іменні);

Ятрань (А там за **Ятранню** – **Веселі Боковеньки!** / Роса, і степ, і світлі снігурі);

Рось (Минає все у плині дорогому... / Під синіми вітрилами ночей / Вона тече старому і малому, / На все життя єдина **Рось** тече);

Сиваш (Я вас люблю, як сіль свою – **Сиваш**...).

ЛСГ 5 «Ландшафт»:

земля (могила, землянка) (*Земля – могила для загиблих, / земля – землянка для живих; Земля на небі, вечір, щастя, дим, / Роки і рік, сніги, водою стерті, / Вони мені одне лиш: ви і ви...; Благословенна срібна **твердь** / Землі і неба, дня і ночі; На віки вічні і назавтра, Як і на вчора, як тепер, І мерзлу **землю** гріє ватра, – На ватрі возник перемерх*);

село (*В невільнім вив'яленім літі, / Де в переліті вже крило, / Де сохнуть далі перемліті / І за **селом** сидить село, – / Мене окликнув хтось!..*);

поле (*Притихли далі охололі, / І висвист птичого крила / Затих над хвилею і в полі, / І небо падає поволі / В холодній краплі із весла; За птахом піниться вода. / В малому полі мак червоний / Пречисту хмару вигляда / І макоцвітний погляд ронить*);

степ (*Дорогою століть в очах мого народу / Іде на вітрі чорноплечий **степ**; Моя ви пам'ять **степу-ковили**, Зорі червоний голос і свободи; Човни і ми в човнах стемніли, / Стемніла птиця на льоту, / Лише козацькі дві могили / Темніють довго у **степу**); Колесо котить себе. / В голосі колеса сухо. / **Степ** даленіє в рябе, / Дихає спеченим духом; Сміється заєць з морквою за вухом: / Мокреньким носом ловить сніженя... / І пахне шишка біля себе сухо, / І **степ** лежить від мене – до коня...);*

паша (*Вологий запах, запах **паші** / В сухому сяєві стожар. / Почав уже в багатті нашім / Дрімати жар, куняти жар*);

дорога (*Твоя **дорога** – / Мої там кроки, / І голос і луна, / Дитинна давнина / Все при мені; Зірно каже собі про дощ, / Про краплину малу на ньому, / Про чорнобил, і нехвороц, / І **дорогу** – назад додому; У кожної **дороги** – ноги. / І крок дороги – крок розлук... / Мені невидимі дороги – / **Дороги** снів твоїх і рук...; Блакитно на душі... забудь, коли мовчав... / Вже гасли пальці, билася **дорога**, / А тут тобі і нате: молочай / При березі, в камінні, на порогах...; Лиш літо синіє до білих одеж, / Та буде, та буде **дорога** сивова; Зірно каже собі про дощ, / Про краплину малу на ньому, / Про чорнобил, і нехвороц, / І **дорогу** – назад додому; Лиш літо синіє до білих одеж, / Та буде, та буде **дорога** сивова; Лиш літо синіє до білих одеж, / Та буде, та буде **дорога** сивова; Заспіваю твоє ім'я. / Твоє тихе ім'я вишневе, / Де між хмарами обійма / Свою ніжну дорогу небо. / Де горить під зорею мак / І говорить гроза з грозою. / Переманює – перейма*

*/ Хвиля хвилю попід горою. / Заспіваю твою любов / У великій твоїй
дорозі, / В тій дорозі, де й я ішов / В кароокій рясній тривозі, / Де цілує
росу роса, / Де дніпрова світання повінь / І на ластівці не згаса / Молодий
вечоровий промінь; Але душа моя затерпла – / Відкрилась голосом отим /
Дорога біла серед степна, / Де йшлося великим і малим...);*

стежка (*І стежка вже не лацється під ноги, / І не співає –
каркає лиш птах... / Взуваймось добре на свою дорогу, / Вдягаймось
тепло на зимовий шлях);*

шлях (*Чи то було мені, чи снилося мені – / Синіли груші, груші
чи смереки, – / Як чорнобривий шлях у срібному вікні / Проліг мені із
коником сивеньким);*

пустелі (*Течить, народи многоликі, / Поміж пустель, степів,
дїбров, / Із нами наші мудрі ріки – / Надія, віра і любов);*

долина (*Прозорий холод гір не покидає, / Лежав на ліктях у
долинах морок);*

луг (*На маленькій планеті у великому лузі / Сходить вечір на
синє, на сизе й сумне);*

гори (*На міднім небі вечір почорнів, / Малі, без голосу, у ніч летіли
птиці. / Згори гора дивилась у черлінь, / І хилитався човен до човниці;
Прозорий холод гір не покидає, / Лежав на ліктях у долинах морок);*

береги (*Повідтуманіли береги, / Понанахилились оберези, /
Глянули з-під інею луги, / Як встає місяць обережний);*

яри (*Ярами бурими, гнідими / Тумани впали й поповзли);*

руйновища (*Лежать руйновища. Затихли);*

кар'єр (*А тим часом старе горе / Вже по-свому хазяйнує: /
Молотком дорогу мостить, / Возить щебінь із кар'єру, / Дітям гудзик
пришиває, Через яр до школи водить).*

ЛСГ 6 «Грунт»:

пісок (*Дивно на піску / Лежали тіні легкобоко...);*

глина (*Подовшали тривоги і листи, / Ліси на глину, на пісок
опали; З-поза чого, з далекого незгоддя / Заснув у глині шумерійський
серп).*

ЛСГ 7 «Рослинні насадження»:

ліс (*Подовшали тривоги і листи, / Ліси на глину, на пісок опали);*

сад (*Відчорніли в саду переспілі пасльони, / Зимували сніги ув
обійми ріки...; Зимовий сад під вороном білів. / Стояли очі у вікні сухому. /
Смеркалося. Година йшла на сьому. / Життя лежало тихо, як посів);*

дiброва (Спи і слухай: вітер шаста / То в дiброви, то з дiбров...);
гаї (В холодні землі взулися гаї / І стали біля неба, як стояли);
посадки (Риплять під інєєм останні капусти, / Стручки акації
тремтять уздовж **посадки**);

комиші (Пришерхла тиша – сіра миша – / У жовто-білих
комишах. / І попелясто від кошар / Вівці копитьце землю пише. /
Пришерхла тиша – сіра миша – / У жовто-білих **комишах**, / І сизий
цап – іранський шах – / Пришерхлу тишу тихо лиже).

ЛСГ 8 «Водний простір»:

лиман (На сірім мурі чорний кіт / Крізь білі вуса парко диха, / За
ним **лиман** синіє стиха – / Синіє осені приліт); (Дрімає вітру срібна
дуда, / І дика груша в сні дичить. / Лиш не ляга моя прибудда, / **Лиманом**
з поля ідучи); (Вийшла з дому зоря й піднімає вітрило, / Степ з **лиманом**
лягли – ждуть вітрило зорі; Над **лиманом** білять синім, / Білять білим
над **лиманом**, / Над **лиманом** кукурудза / Світлі вуса опустила; Дві
дитини плачуть в люльці – / Тато з мамою сміються. / А під хатою з
лиманом / Дід із прадідом бухика: / Душать гроно винограду – /
Зимувати цілу зиму; Пасе кози над **лиманом** / В сіре вдягнена прабаба. /
Баба – та копа картоплю / Й відганя бджолу від вуха); Та і я роблю тут
децо, / Правда, діло несерйозне, / Бо люблю щось недалеко, / Бо своє
люблю при собі, / Як любив його і вчора, – / Синій побіл над **лиманом**, /
Сірий глід з гніздом сорочим, / Срібне слово павутини!; А тим часом над
лиманом / Почорніло щось і згасло, / Перебігло щось дорогу, / Холодком
перейнялось, – / І за руку старе горе / Веде горе молоденьке, / Веде горе
попід гору / Від **лимана** полинами; А тим часом над **лиманом** / Чорт
зубами тягне хмару, / Другий ззаду підтихає, / Тягнуть хмару на прабабу
/ І над нею виливають. / Та, тікаючи, прабаба – / Зі своїми кізьми в
скирту – / З хлібом синю цибулину / На пеньках жує чорненьких!;
Колисало небо / Білу хмару...);

море (Нас пам'ятає хліб: Дніпро тече про нас. / На краплю
молиться всеокеанське **море**, / І мати біля груші, і вікно: / З руки із
нашої себе зерно приоре, / Цілуєм колос – шлях свій ведемо; А там за
ними **море** грає! / Шугають зорі до стожар! / І в попелястий сон
лягає / Червоноокий тихий жар; Колисало море / Хвилю кару...;
Світилися моря, мов сонечка рябі, / І кожне море мало по тривозі);

вода (Цвіркун сокиркою січе Весло з **водою**, зими й весни; Лиш я
незчуєсь, як стихлилась хода, / Як простелився вітер за плечима, / І на

слова мої дивилася **вода** / Кленовими осінніми очима);

річка (*Шепоче дощ про тебе у траві, / Ріку читає сірими очима; / І ріки з водами, і вечір за горою, / І ранку під горою течія...; Тремтіло в річки по боках / Тонке зелене диво*).

ЛСГ 9 «Небо, космічний простір»:

небо, небеса (*Бринзою пахне роса, / В меду злипаються очі. / Бог прикотив небеса / Темною хмарою з ночі. / Позахолодало на ріллю, / На ріллю, де енко-енко-венко, – / Подивилось небо крізь зорю, / Як морозить хвилю морозенко; Коло тебенько я – дивись! / Ходять хмари нехмарним небом, / По воді сон зорі повивсь / Біля тебенько, коло тебе. / Коло тебенько я – за всіх. / А як ні – за одне лиш небо... / Збився з ніг золотий поріг / Біля тебенько, коло тебе; Високий цвіт небес біля мого народу, / Високий синій цвіт між хмарами іде...);*

зоря (*Дрімає небо, і тече / Дорога зір на давню Десну*);

Місяць, Земля (*Щось далечі було... терново світ наливсь... / Земля і Місяць вдвох дивились око в око*);

ЛСГ 10 «Будівлі»:

поріг (*Який поріг? – Нема порога*);

вікно (*Нас пам'ятає хліб: Дніпро тече про нас. / На краплю молиться всеокеанське море, / І мати біля груші, і вікно: / З руки із нашої себе зерно приоре, / Цілуєм колос – шлях свій ведемо; Ми сядемо за хліб, і за вино, / І за вареники з картоплею пухкою / І за чарчиною хмільного супокою / Згадаємо чиєсь сумне вікно*);

хата (*А ти, мати, мене та від хати, / Будеш, мати, мене проваджати, / Мене проваджати та не забувати...);*

подвір'я (*А на весну козенятко / Розчепірить в хаті ніжки / Й застрибає по подвір'ю / По калюжі вдвох з собою*);

кошара (*Пришерхла тиша – сіра миша – / У жовто-білих комишах. І попелясто від кошар / Вівці копитце землю тише*);

школа, крамниця (*А тим часом старе горе... / Тягне сіті із лиману, / В'ялить глосики з бичками, / Квасить в діжці помідори, / Куфайки несе з крамниці...).*

Просторова парадигма М. Вінграновського презентує всю Україну. Міста охоплюють простір держави від Заходу (Львів, місто серця, кохання, пов'язане для митця з іменами І. Франка та князя Данила Галицького) до Сходу (Холодна Балка, Донецька область), від Півночі (Київ) до Півдня (Одеса), Центр (Канів, знакове місто для

кожного українця у зв'язку із Т. Шевченком, Веселі Боковеньки зі знаменитим Давидівським парком, Кіровоградська область), Крим (Севастополь) і Кривий Ріг (залізне серце країни). Поет створює майже кінематографічну картинку однієї цілісної єдиної країни – Вітчизни, України, не розділяючи у власній свідомості цей простір українського світу, де Київ як столиця і маленьке село біля *великого луку* – разом на *маленькій планеті*. Із чужого світу представлено близьку Молдавію та далекий екзотичний Цейлон. Будучи уродженцем Миколаївщини, митець уподобав ландшафти полів, степів, долин, лугів, пустель, ярів. Вражаючими вкрапленнями є елементи промислового пейзажу – кар'єри, що також є ознакою південних регіонів. Усі ці землі об'єднують дорога, шлях, стежина як у географічному розумінні, так і в сенсі життєвих напрямів. Створений краєвид доповнюється лісами, дібровами, гаями, посадками, садами. Простір у поетичних рядках не можна уявити без павутиння річок Дніпра, Десни, Росі, Псла, Ворскли, Сули, Ятрані, із зеленим чудом і комишами на берегах, що формує нашу уяву про мальовничу Україну. Річки Псло і Сула протікають на землях Сумщини, Ворскла – на Полтавщині, Ятрань – на Черкащині, Десна – на Чернігівщині. Усе це притоки Дніпра, що входять до акваторії Чорного моря. У поезіях митця згадуються видатні діячі української культури, деякі географічні назви є культурологічно значущими, наприклад, Десна як джерело таланту О. Довженка. Лимани, поширені в Україні на півдні в гирлах річок, які впадають до Чорного та Азовського морів.

І в центрі цього Всесвіту – прості та зрозумілі кожному хата з подвір'ям і горищем, кошара, крамниця і школа, рідний поріг батьківської оселі й дитячого будинку, у котрому знайшли притулок згорьовані діти війни, і вікно, звідки відкривається несподіваний шлях до безкрайого неба, зір та космосу.

Отже, картина світу поета відображає все те, що близьке серцю кожного представника нашого народу. Як майстер художнього слова, автор відтворив неповторний світ нашої батьківщини, нашого берега любові, чистого, рідного, срібного.

Література

1. Андрухович А. А. Языковая картина мира как концепт / А. А. Андрухович // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2010.

– № 910. – Ч. I. – С. 90–95.

2. Березович Е. Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е. Л. Березович // Вопросы языкознания. – 2004. – №6. – С. 5–25.

3. Биль О. Н. Национально-культурная специфика наименования пространства в поэтическом слове К. Бальмонта, В. Брюсова, М. Волошина, Н. Гумилева / О. Н. Биль // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2010. – № 910. – Ч. I. – С. 262–267.

4. Вінграновський М. На срібнім березі. Збірка поезій [Електронний ресурс] / М. Вінграновський. – Режим доступу : <http://umka.com/rus/catalogue/songbooks-notes-poetry>

5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем. Г. В. Ранишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.

6. Іовхімчук Н. Мовний образ дороги в українській народній пісні / Н. Іовхімчук // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 659. Романослов'янський дискурс. – Чернівці, 2013. – С. 165–168.

7. Потєбня О. О. Думка й мова (фрагменти) : Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / О. О. Потєбня ; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів, 1996. – 238 с.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2015 р.

УДК 811.161.2'27

Ю. В. Єловська

ТАБУЇЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *СМЕРТЬ*

Єловська Ю. В. Табуїзація концепту *СМЕРТЬ*.

У пропонованій статті зроблено спробу окреслити табу, наявні в українській культурі. Предметом особливого зацікавлення стають заборони, що виникли на основі ціннісно-значущих образів концептосфери українців, зокрема пов'язаних із концептом «смерть». У розвідці проаналізовано фразеологічний корпус і літературні твори українських письменників, виділено основні способи актуалізації табу, дотичних до зазначеного вище образу.

Ключові слова: концепт, табу, фразеологізм, образ, смерть.

Еловская Ю. В. Табуизация концепта *СМЕРТЬ*.

В статье осуществлена попытка представить табу, свойственные украинской культуре. Предметом особого интереса являются запреты, возникшие на основе ценностно-значимых образов концептосферы украинцев, а именно связанных с концептом «смерть». В данном исследовании проанализирован корпус фразеологизмов, а также ряд художественных произведений украинских писателей, выделены способы актуализации табу, касающиеся вышеупомянутого образа.

Ключевые слова: концепт, табу, фразеологизм, образ, смерть.

Yelovska Yu. V. Taboos within “the death” concept.

This article attempts to outline taboos in Ukrainian culture. The main outlook is given to the prohibition arising from Ukrainian value-significant conceptual images, in particular the bans related to the “death” concept. This paper focuses on analyzing Ukrainian idioms stock and literary works of Ukrainian writers, and distinguishing the main ways of taboos representation.

The death image is one of the central Ukrainian archetypes. Ukrainians imagine death as an ambivalent nature symbol. On the one hand, it represents the end of the human’s body life, and on the other it is a kind of transition from this world to another world (eg. Ukrainians believed that after dying a person either falls asleep or becomes the guardian of the family). Everything associated with the loss of life and funeral processions requires special attention, since these ritual activities have a number of prohibitions and restrictions; also certain taboos are imposed on the process of speaking itself.

Being cautious in word usage is a specific characteristic of Ukrainians, which can be directly traced while discussing notions indicating death concept. Certain fears in pronouncing the words nominating keywords such as death, to dye, deadman are associated with the strong belief in the magical power of words and the initial fright of incurring misfortune. Accordingly, a person tries to avoid explicit concept definitions while replacing them by means of periphrastic constructions. Taking into account the nuclear and peripheral components of the death concept and analyzing the Ukrainian language a number of central units can be distinguished (death, dying, dead, cemetery) and some peripherals, which represent associative and figurative meaning through interconcept connections giving additional shades, narrowing and clarifying the general concept content.

Language materials confirm the purpose avoid of death nominations. The language units structural characteristics show that the death concept is mostly described by predicate or infinitive constructions, sometimes complicated by additional elements that give this image the processing sign. Frequently the keywords are replaced by the substitutes containing such mental images as land, world, soul/spirit, path/ road etc. Decoding these paraphrase constructions requires contextual guidance and knowledge of Ukrainian cultural features.

Key words: concept, a taboo, idiom, image, death.

Мова – один із найголовніших чинників, який вирізняє певну національну спільноту з-поміж інших, виражає її етнічну самобутність і неповторність. За В. Масловою, мова постає фактом культури, її складовою частиною, у якій акумулюються ключові концепти культури народу [7, с. 53]. Зацікавлення дослідників проблемою ідентифікації сутності концепту, його диференціації у площині різних етнокультур засвідчує поява низки наукових публікацій зарубіжних і вітчизняних мовознавців (А. Бабушкін, С. Воркачов, О. Залевська, В. Карасик, О. Кубрякова, Т. Луньова, В. Маслова, З. Попова, А. Приходько, Ю. Степанов Й. Стернін, О. Хорошун, І. Штерн та ін.). Й. Стернін так витлумачує концепт – «це одиниця концептосфери, тобто упорядкованої сукупності одиниць мислення народу, яка

містить у собі всі ментальні ознаки того чи того явища, відображені у свідомості народу на даному етапі розвитку, і забезпечує осмислення дійсності» [8, с. 65]. Планом змісту концептів є вся сукупність знання про певний об'єкт навколишньої дійсності, а планом вираження – сукупність різних мовних засобів. Концептами стають тільки ті явища дійсності, які актуальні й цінні для цієї культури, мають велику кількість одиниць для їхньої фіксації, виступають темою прислів'їв і приказок, поетичних, прозаїчних текстів тощо [7, с. 28]. Сукупність ціннісно-значущих образів, що складають концептосферу окремої етнокультури та впливають на формування у свідомості її носіїв певних правил і норм поведінки, а також табу, яких має дотримуватися людина.

Під табу розуміємо передусім заборону, накладену на окремі об'єкти та види дійсності (предмети побуту, їжу, місця перебування). З позиції лінгвістики табуйованими стають лінгвоодиниці (звуки, букви, лексеми, словосполучення тощо), а також теми, тактики, спілкування з окремими особами, зумовлені різними екстралінгвальними чинниками.

Метою цієї розвідки є визначення особливостей вербалізації табуйованих явищ, пов'язаних із провідними концептами української лінгвоспільноти, зокрема концептом «смерть».

Образ смерті – це один із центральних архетипів української лінгвокультури. В уявленнях українців смерть має амбівалентну природу. З одного боку, вона уособлює припинення існування людини чи тварини, її кончину, а з іншого, – перехід в інший світ або форму існування (наприклад, українці вірили, що помираючи, людина або засинає, або стає охоронцем родини) [2, с. 553–554]. Страх і благоговіння перед смертю змушують виявляти поважне ставлення як до самої події, так і до супровідних явищ (поховальні церемонії, поведіння з померлим, ритуалізована поведінка живих на кладовищі тощо). Узагалі все, що пов'язане з втратою життя та поховальними процесіями, потребує особливої уваги, оскільки ця обрядова діяльність містить низку заборон й обмежень, так само певні табу накладаються на процес говоріння.

Обережність у слововживанні, яка є специфічною характеристикою представників української лінгвоспільноти, прямо простежується у використанні лексем на позначення смерті.

Побоювання безпосереднього вживання ключових слів *смерть*, *померти*, *мрець* пов'язуємо з вірою в магічну силу слова та первісним страхом накликати на себе нещастя. Відповідно, людина намагається уникати промовляння експліцитних лексем-репрезентантів концепту *смерть*, замінюючи їх перифразами. Зазначена підсвідома тривога змушує комунікантів утриматися від прямого називання смерті і сприяє виникненню евфемістичних слів-замінників. Одним із різновидів таких евфемістичних сполук вважаємо фразеологізми.

Зважаючи на ядерну й периферійну складові згаданого вище концепту, виокремимо центральні мовні одиниці цього образу (*смерть*, *померти*, *мрець*, *цвинтар*) і периферійні номінації, які увиразнюють додаткові відтінки, звужують і уточнюють загальне поняття, репрезентують асоціативно-образні значення через міжконцептні зв'язки. Аналіз мовного матеріалу підтверджує думку спеціального уникання номінацій смерті. Проведені спостереження засвідчують, що за структурними характеристиками серед лінгвоодиниць на позначення смерті переважають дієслівні предикативні чи інфінітивні конструкції, подекуди ускладнені додатковими елементами. Д. Зеленін зазначає, що іменників, які б називали цю подію, досить мало, і навпаки, її більше характеризують дієслова *пропасти*, *піти*, *спочити*, *заснути*, *відійти*, *покинути* тощо [3, с. 64–65, 77, 152–155], що очевидно надає цьому концепту ознак процесуальності.

Цікавою маркаційною особливістю вербалізації концепту *смерть* в українській культурі є заміщення небажаної лексеми номенами інших концептів. Припускаємо, що, конструюючи евфемістичні фразеологічні замітники на позначення смерті, українці свідомо вдаються до використання більш «безпечних» номінацій. З-поміж них частотними є ядерні дієслівні поєднання з лексемами-репрезентантами таких ментальних образів як:

– земля: *іти в сиру землю* (5, с. 278), *із сирюю землею повинчатися* (5, с. 283), *покритися землею* (5, с. 536);

– світ: *переходити на той світ* (5, с. 278), *розлучитися зі світом* (5, с. 612), *іти на той світ* (5, с. 278), *прощатися з білим світом* (5, с. 581), *відходити / відійти у Царство Небесне* (5, с. 101);

– душа / дух: *погубити душу з тілом* (5, с. 528), *душа вилетіла з тіла* (5, с. 226), *душа переставилася* (5, с. 226), *душа прощається з тілом* (5, с. 227), *спустити дух* (5, с. 686);

– путь / дорога / шлях: *іти в останню путь* (5, с. 84), *іти в далеку дорогу* (5, с. 277), *скінчити свій шлях* (5, с. 587);

– лава: *лягти вздовж лави / на лаву* (5, с. 360), *положити на лаву* (5, с. 538), *на лаві* (про небіжчика / померлого) (5, с. 322) тощо.

Чимало прикладів застережного ставлення до образу *смерті* фіксуємо у творах українських письменників: *Жив із нею як із жінкою. Розписуватися мали. А його ж відмовляли. Переказували стерегтися маскальки. Через неї і в землю пішов. А їй Бог дав життя. І дитині дав життя* (3, с. 144); *Марат швидко зорієнтувався в ситуації, змусив перехожу викликати міліцію та швидку, і доки та набирала холодними пальцями потрібні номери, зробив невідомому масаж серця, повернувши сердегу фактично з того світу. Після чого дочекався медиків та міліцію й навіть проїхав до відділку, аби все пояснити* (2, с. 98); *Син Шкандиби гуляє з старою Лимерихою, п'яницею непросипною, що прогуляла всю свою худобу, все своє добро! Боже мій, боже! Як йому на тому світі лежатиметься? Та його і кісточки під землею зворухнуться!.. Що якби він устав та подивився на свого сина, глянув на його, – од нестямки б знову умер!* (4, с. 210); *Її головонька схилилась і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад* (1, с. 12).

Наведені ілюстрації експліцитно не називають факт смерті, проте спонукають співрозмовника звернутися до пресупозиційного фонду знань, які містяться в його свідомості, задля правильного декодування інформації, завуальованої у фраземах. Так, *земля* ще з язичницьких часів шанувалася та вважалася священною. Будучи персоніфікованою істотою, вона сприймалася наче мати, що дає людям усе, потрібне для життя, і водночас забирає до себе по смерті. Тому в уявленнях українців земля стає праобразом могили, останнього спочинку праху людини [2, с. 243–245].

Наступний концепт – *світ* – представлений у двох протилежних значеннях: 1) *цей / білий світ*, що уособлює життя й репрезентує світ живих; 2) *той світ* – потойбічне життя, світ мертвих. Пізніше з розповсюдженням християнства найменування місця перебування душі померлого після смерті отримало нову назву, а саме – *царство Небесне*. Відповідно, фразеологічні одиниці *розлучитися зі світом*, *прощатися з білим світом*, *іти / переходити на той світ*, *відходити / відійти у Царство Небесне* засвідчують факт перетину межі між

світами, який відбувається лише по смерті людини. Об'єктом переосмислення в народній уяві стає концепт *дорога*, який являє собою прожите людиною життя, а кінець дороги – її смерть [2, с. 196].

Лави постає предметом побуту (дошка або кілька дощочок на стояках), на яку сідають, кладуть або ставлять що-небудь. Українці, згідно зі звичаєм, використовували *лаву* в поховальних процесіях, зокрема на неї клали небіжчиків, перед тим як віднести тіло на кладовище. Звідси й впливає значення фразеологізму *лягти вздовж лави, положити на лаві* – тобто померти [2, с. 326]. Очевидно, така традиція стала підґрунтям для створення низки фразем на позначення концепту *смерть*.

Рушійною силою людини, за міркуваннями українців, є дух і душа. *Дух* постає сутністю, що бере участь у житті природи та людини, виступає посередником між душею й тілом, є своєрідною свідомістю душі. *Душа*, за релігійними уявленнями українців, – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя, яка по смерті відділяється від тіла [2, с. 208–209]. Очевидно, тому в зазначених прикладах дієслово *вмирати* замінюється конструкціями на позначення виходу *душі* чи *духу* з тіла (*спустити дух, погубити душу з тілом, душа вилетіла з тіла* тощо), що означає відсутність життєдайної сили в людині, тобто смерть.

Поховальні традиції українців мають низку застережень, пов'язаних із тілом померлого, поведінкою людини під час похорону й на кладовищі тощо. В уявленнях представників української лінгвоспільноти не прийнято голосно говорити, кричати, стукати в домі, де є покійник. Також не можна залишати тіло померлого вночі самого, щоб нечистий не забрав його душу [5, с. 312; 6 с. 431]. Чимало правил існує при підготовці небіжчика до поховання, як-от: омивання, переодягання, спалювання, готування поминального обіду і т. д.

Певних заборон зобов'язані дотримуватися й родичі покійного. Так, наприклад, якщо в хаті є померлий, вони не повинні багато говорити чи приказувати особливо протягом приготування чи подавання поминального обіду. Здебільшого члени родини мають мовчазно готуватися до ритуалу поховання: *А як будуть столуватися, а ви отут перед хати, але ні, ліпше у саду столи покладіть, то ви, домашні, не говоріть багато. Не бігайте одно перед одного, то вам, кажу, не весілля – то комашня, то поминки. Най одна носить тарелі.*

Друга забирає. Але не приказуйте коло стола, як коло вмерлого. Не всім людям смутно буде, як вам. То нащо на людей смуток нагонити? Ще скажуть, що їди вам було шкода, то й голосили коло столів, аби люди менше їли (3, с. 128–129).

В українській традиції існують і перестороги щодо поведінки поряд з тілом небіжчика. Наведені нижче ілюстрації репрезентують заборону на сварку й надто довге голосіння за померлим родичем: <...> **Коло тіла ні за що не сваріться. Бо то таке... Котрась забуде, де що поклала, а друга влютиться, та й маєш готову сварку. А коло тіла сваритися не можна. Підіть у комору й по мирові переговоріться собі та й зробіть так, як треба. <...> І не тужіть довго. Туга людину старить. Та й від людей нефайно. Згадати – згадуйте. Службу за упокій душі наймайте. Але не ридайте так, якби учора мене поховали. То є недобре** (3, с. 129).

Не всі особи допускаються до мерця. Так, наприклад, до тіла померлого забороняється підходити вагітним жінкам навіть, якщо вони є кровними родичами. В уявленнях українців контактування з покійником може нашкодити як на самій жінці, так і дитині, тому таких контактів слід уникати: <...> **А якби котра з вас була перед злогами, видиши, скільки у фамілії молодих невісток, – щоби не йшла до тіла, аби не перепудилася, бо все може бути. Тіло може бути не дуже файне, а набереться страху – дитину мертво потому може вродити. До тіла тяжкій жінці не конче йти. Надивилися діти й онуки, й невістки на бабу за життя. Їм стане, аби згадувати <...>** (3, с. 130). Крім того, не дозволяється допускати до тіла померлого осіб, що володіють надприродними силами чи ворожать. Тому родичі померлого мають слідкувати або до покійника не доступалися знахарки, ворожки, а надто відьми: **А тих, що люблять ворожити, не пускайте близько до тіла. Бо то таке можна наворожити на мертвій людині, що не одна жива, як мертва, стане! То є такі господиньки, й у нашому селі є, що на ворожці з мерця пенсію би собі заробляли. Роботи їм не дай, а дай лише дірватися в хату, де хтось спокійнився!** (3, с. 128). Імовірно такі заборони спричинені вірою в те, що предмети, які перебували в контакті з померлим (власні речі, земля з кладовища, вода або їжа для мерця тощо), набувають магічних властивостей і стають також табуйованими. Зазначена група осіб через використання таких предметів завдяки магічним обрядам може

насилати вроки на живих людей. Необхідність дотримання згаданого вище табу пояснюється негативними наслідками, які можуть спіткати порушника (*не одна жива, як мертва, стане*).

Важливим є також виконання післяпоховальних правил. Неприпустимим за українським звичаєм є святкування весілля чи відвідування веселих заходів протягом певного періоду після смерті одного з родичів: ***На весіллях до року не співайте й не гуляйте, бо то не годиться, та й від людей встид буде. Мені там уже однаково буде, чи ви веселитесь, чи ні, але то є такий закон людський і не треба його переступати*** (3, с. 130). Численні імперативні заперечні дієслівні конструкції (*не говоріть, не приказуйте, не сваріться, не ридайте, не співайте, не гуляйте* тощо) підкреслюють високу категоричність накладених заборон та сувору необхідність їх дотримання.

Викладене вище дає змогу зробити висновок, що мовленнєвій практиці українців властиве уникання лексем на позначення концепту *смерть*, ядерних і периферійних компонентів цього образу (*мрець, вмирати* тощо). Актуалізація цих табу представлена здебільшого евфемістичними заміниками центральних номінацій, вираженими за допомогою інших ціннісно-значущих символів (*земля, світ, душа, лава* тощо). Декодування таких перифразів потребує наявності контекстуального супроводу та знання культурних особливостей української лінгвоспільноти. Подальші наукові пошуки вбачаємо у вивченні табу, дотичних до інших концептів української культури.

Література

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; [пер. с англ. Е. В. Падучевой]. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: [словник-довідник] / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Зеленин Д. К. Табу слов у народів Восточної Європи и Северної Азії / Д. К. Зеленин // Сб. музея антропологии и этнографии. – 1929. – Т. VIII. – 152 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Лепеха Т. В. Українознавство: [навчальний посібник] / Т. В. Лепеха. – К.: Просвіта, 2005. – 374 с.
6. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – Харків: Мандрівець, 2011. – 512 с.
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие] / В. А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.

8. Попова З. Д. Проблема моделювання концептів в лінгвокогнітивних дослідженнях / З. Д. Попова, І. А. Стернин // Мир человека и мир языка : [коллективная монография]. – Кемерово : Комплекс «Графика». – 356 с.

Список використаних джерел

1. Грінченко Б. Олесь : оповідання / Б. Грінченко. – Торонто : ОПЛІДМ, 1977. – 13 с.
2. Жадан С. Месопотамія : Роман / С. Жадан. – Харків : Книжковий клуб, 2014. – 368 с.
3. Матіос М. Нація / М. Матіос. – Львів : Кальварія, 2002. – 216 с.
4. Мирний П. Лимерівна // Зібрання творів : у 7 т., Т. 6. / П. Мирний. – К., 1970. С.9–75
5. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2015 р.

УДК 811.161 : 41

С. Є. Ігнат'єва

АРХЕТИП МАТЕРІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ігнат'єва С. Є. Архетип *МАТЕРІ* в українському щоденниковому дискурсі.

У статті виокремлено особливий складник образної системи наратора щоденникового дискурсу – архетип Матері, визначено його глибоке етнокультурне коріння та структурно-семантичну основу. З'ясовано місце архетипу Матері в українському щоденниковому дискурсі. Простежено зв'язок між ним та архетипом Дитини, Долі. Установлено вплив архетипу Матері на формування особливої духовно-емоційної атмосфери українців та схарактеризовано виняткове значення жінки-матері в ментальному просторі українців у щоденниковому дискурсі.

Ключові слова: щоденниковий дискурс, архетип, архаїчний образ, архетип Матері, наратор, етнопсихологія, ментальність.

Ігнат'єва С. Е. Архетип *МАТЕРИ* в украинском дневниковом дискурсе.

В статье выделено особенную составляющую образной системы наратора дневникового дискурса – архетип Матери, определен его глубокий корень и структурно – семантическую основу. Выяснено место архетипа Матери в украинском дневниковом дискурсе. Прослежена связь между ним и архетипом Ребенка, Судьбы. Установлено влияние архетипа Матери на формирование особенной духовно-эмоциональной атмосферы украинцев, охарактеризовано исключительное значение женщины-матери в ментальном пространстве украинцев в дневниковом дискурсе.

Ключевые слова: дневниковый дискурс, архетип, архаический образ, архетип Матери, наратор, этнопсихология, ментальность

Ignatyeva S. Ye. *MOTHER* archetype in Ukrainian diary discourse.

The article emphasizes specific component of complex system of narrator in the context of diary discourse – the archetype of Mother with following definition of its profound ethnocultural background and structural and semantic basis of both sociolinguistic and social and cultural phenomenon acquiring mythological status. It is stressed that a diary discourse narrator is able both to reflect reality universally and penetrate into its deep and eternal aspirations and desires. Correct appeal to collective unconscious is the key to obtain the intended effect. Archetypes are the most ancient universal forms of thinking represented in human minds as numerous collective images and symbols. They are coded and formalized samples as well as models of human behaviour. It is stated that all the images positioned in a diary discourse are weaved naturally into the text owing to mythological means of the interpretation of the world. While appealing to the mythological experience of the mankind and addressing to archetype phenomenon we interpret diary discourse as an important cultural component as it duplicates traditional ethological and artistic means which help both to interpret and reflect the reality.

Role of Mother archetype in Ukrainian diary discourse has been specified. It has been determined that it is the most important, widespread and significant “eternal” image in the Ukrainian diary text medium. Multidimensionality of the image of Mother testified by text materials by Oles Gonchar, Oleksandr Dovzhenko, Oles Volia has been highlighted. It has been defined that in general Mother archetype has profound ethnocultural background disclosing specific features of Ukrainian mentality; the archetype is the essential factor of learning ethnic sociocultural and ethnic and psychological peculiarities of the Ukrainian people; it also determines spiritual medium of the nation. This archetype determines traditionally not only the image of mother – the dearest and the most important person for everyone but a generalized image of a woman being either mythical or real one. In the context of a diary discourse this archetype is developed to the full extent in a multifunctional eternal image of Mother-Earth. The connection between the archetype of Mother and archetype of Child, Destiny has been traced. Life priority of a woman-mother which means taking care of her family has been specified. Influence of Mother archetype upon the formation of specific spiritual and emotional atmosphere of the Ukrainians has been determined; essential role of woman-mother in the context of Ukrainian mental medium in terms of diary discourse has been characterized.

Key words: diary discourse, archetype, archaic image, Mother archetype, narrator, ethnopsychology, mentality.

Міфологічні засади мислення наратора щоденникового дискурсу – це його образне уявлення про навколишню дійсність, яке ґрунтується на етнічному моделюванні світу, традиціях та пов'язується з уживанням його етнічно мовних, образних та символічних засобів. Найбільш універсальні архаїчні образи становлять основу щоденникового дискурсу. Архетипи визначають його структурно-семантичну основу як соціолінгвального й суспільно-культурного феноменів, що набувають міфологічного статусу. Це

зумовлено насамперед тим, що щоденниковий текст за своєю сутністю спрямований на універсальність засобів відображення дійсності та їхню здатність проникати в глибинні й одвічні прагнення й бажання людей. Архетипи репрезентують те позасвідоме, що може змінюватися та ставати свідомим і сприйнятим.

Наратор щоденникового дискурсу постійно звертається до колективного позасвідомого, що забезпечує бажаний результат. Пояснюючи значення архетипів щоденникового дискурсу, враховуємо загальнокультурний і національний контекст до якого вони належать, оскільки кожна національна культура вирізняється своїми домінуючими етнокультурними архетипами-символами. Зазвичай, вони й визначають особливості світогляду наратора, характер його щоденникової творчості, а також історичну долю народу й ментальність.

У запропонованому розумінні архетип, а точніше система архетипів, постає як напрацьоване естетичне (для щоденникового дискурсу в широкому сенсі слова – соціально-культурне) підґрунтя. Людина, як соціальна одиниця, може усвідомлювати рухомо-цілісну систему суспільства та визначати його цінності. Безумовно, таке розуміння архетипу дає змогу адресату не тільки орієнтуватися у соціальному середовищі, а й створювати загальний соціальний простір, сприяти тісній взаємодії між комунікантами. Оскільки архетип – це підґрунтя, до нього не тільки можливо, а й необхідно створювати надбудову – неотип, який у процесі свого існування й розвитку стане архетипом і зіллється зі своєю основою. Усі позиційовані в щоденниковому дискурсі образи органічно вплітаються в тканину тексту завдяки міфологічним засобам трактування світу. Архетипи – найдавніші універсальні форми мислення, що виявляються у свідомості людини у формі численних колективних образів і символів. Вони є закодованими, формалізованими зразками, моделями людської поведінки. Наскрізне апелювання до архетипних образів і символів та наслідування в різних креативно-функціональних варіантах архетипових мотивів надає звичайним діям наратора вищого сенсу і значущості, уписує пропонований об'єкт у тло одвічних концептуальних реалій. Швейцарський вчений К. Юнг вагається в точному визначенні архетипу. Для нього він становить «комплекс позаперсонального досвіду, а також образ, який концентрує навколо об'єкта такі психологічні ситуації, що

представляють певну дію і структуру первісних образів колективної позасвідомої фантазії, і, нарешті, категорію символічної думки, яка організує уявлення, що надходять ззовні» [9, с. 34]. За теорією К. Юнга, архетипи – це уроджені тенденції в рамках колективного позасвідомого, що є внутрішніми детермінантами психічного життя людини. Вони відбивають досвід попередніх поколінь й уособлюються в загальнолюдських першообразах. Найважливішими К. Юнг вважає архетипи Матері, Дитини, Мудрого старого тощо [9, с. 123]. Водночас К. Юнг зазначає, що зворотний бік материнського архетипу охоплює все таємне, приховане, темне; безодню та царство мертвих; все, що неминуче, як доля.

Інший учасник дискусії – Є. Мелетинський – у статті «Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов» [7] наголошує на метафоричному, символічному характері архетипів, які можуть впливати на дії людини, як це простежено в діях наших предків. Зазвичай, вони пов'язані з важливими, іноді ініціативними моментами і станами з життєвого досвіду – такими, як народження або смерть, самотність, основні етапи життєвого шляху (наприклад, дитинство, старість). Сюди ж віднесено також реакцію на смертельну небезпеку й навіть психічні розлади. У нашому дослідженні ми орієнтуємося на концепцію Є. Мелетинського, згідно з якою «...*архетип* як продукт колективно-позасвідомого виникає за умови зниженої інтенсивності свідомості» [7, с. 17]. Учений стверджує, що «різні міфологічні мотиви повторюються в архаїчному фольклорі різних країн» [7, с. 25].

Перспективним у проекції на щоденниковий текстовий матеріал є дослідження О. Андрієнко «Соціальна міфологія у контексті суспільних трансформацій» [1]. Авторка розглядає міфотворчість як «процес свідомого або несвідомого наділення певного об'єкта або явища властивостями міфу» [1, с. 9]. Вона справедливо зауважує, що соціальний міф є символічно вираженим поєднанням онтологізованих уявлень, ідеалів та переконань, що є актуальним для суспільства. Такі міфи власне й «віддзеркалюють світогляд епохи та різноманітні аспекти життя соціуму» й водночас «...не є пасивними та ізольованими складниками суспільного буття, а й активно взаємодіють із ним на ідеологічному, економічному, політичному, релігійному, екологічному та інших рівнях» [1, с. 7]. У контексті

проблем дослідження архетипу в щоденниковому дискурсі важливою й цікавою виглядає концепція Н. Шульги, спрямована, передовсім, на те, що «міфологеми виступають модифікацією процесів оновлення, руйнуючи один соціальний порядок і створюючи інший. Міфологеми створюють ефективний механізм, завдяки якому люди адаптуються до складних ситуацій буття [8]. Міфологеми сприяють символічно долати індивіду перепони, пов'язані з матеріальними нестатками, боротися з ворогами тощо. Поза іншим, саме апелюючи до міфологічного досвіду людства – і на рівні засадничому, і на рівні інструментарію для концептуалізації прагматичних реалій (апелюючи до феномена архетипу) – щоденниковий дискурс потрактовуємо як важливий складник культури, оскільки він присутньо дублює традиційно міфологічні та художні засоби, які відтворюють дійсність.

Привертає увагу те, що українські письменники відтворювали естетичні ідеали у своїх улюблених, провідних образах, зокрема архетипі жінки-матері. Автори поверталися до нього на різних етапах творчості, однак винятково розлогим і популярним він є в українському щоденниковому дискурсі. Кожний виокремлений архетип є живим відображенням дійсності. Він піддається різній розумовій обробці і є найгострішим знаряддям трансформації самої дійсності, що якраз виразно репрезентує себе в щоденниковому дискурсі.

Архетипні образи-денотати, характерні для образної свідомості українців загалом, їхнє значення зумовлене контекстом (у нашому разі щоденником). Архетип Матері активно позиціонується в українському щоденниковому дискурсі. Його можна визначити як значущий, найпоширеніший і визначальний «вічний» образ в українському щоденниковому текстовому просторі. Це особливий архетип з глибоким етнокультурним корінням, здатний виявляти особливості ментальності українців, створювати духовний простір нації, етнічні соціокультурні та морально-психологічні особливості українського народу. Його традиційно визначає не лише образ матері – найдорожчої, найріднішої, наймилішої людини для кожного, а й узагальнений образ жінки – міфічної чи реальної.

У численних досліджуваних щоденникових текстах важливим складником образної системи є образ матері, який формує в них особливу духовно-емоційну атмосферу. Не випадково саме цей образ-символ увібрив у себе моральну чистоту й духовну велич, святість і

жертвність, любов і доброту, вірність і безкорисливість, співчуття і милосердя: *Яке велике торжество в світі – народження людини. Яка краса і диво! Музика матері. Раділи й величали матір і його* (6, с. 337).

У системі мовних засобів, що є маркерами соціального статусу людини, важливе місце посідають образи-архетипи, що найширше зреалізують себе через символи, які досить виразно інтерпретуються, на нашу думку, у щоденниковому дискурсі. За своєю природою образ-архетип є водночас умовним і символічним завдяки своїй здатності в одиничному втілювати загальне. Кожен мовець як духовно-соціальна істота є носієм різних понять, значень, смислів, духовних цінностей, стереотипів, вірувань, почуттів, зразків і форм поведінки, сформованих протягом розвитку людства й конкретного етносу. Наратор у щоденниковому дискурсі здебільшого творча особистість, яка вміло використовуючи й перетворюючи минулий досвід людства чи своєї нації, додає власне бачення навколишнього світу, своїх взаємозв'язків з ним та іншими.

Архетип матері в щоденниковому дискурсі багатоаспектний. Мати співає колискову своєму маляткові. Скільки колискових пісень створив народ! Кожна мати має свою улюблену колискову пісню. Саме пісенний талант української жінки-матері виокремлює О.Довженко: *...записав од матері **десять чудесних колядок і п'ять нових старих пісень**. Так було приємно записувати. Просто сльози наверталися од радості чи зворушення. **Колядки мати наспівувала. У неї лишився чудесний слух. Вона потонула у спогади дитинства і проспівала мені п'ять пісень улюблених свого батька, а мого діда, ткача Ярмоли, що дуже любив співати було за своїм верстатом. «Ото було тче і так співає, тільки човник бігає. А часом співає-співає та й заплаче, їй-богу, правда»*** (6, с. 239). Ще один діарист – Олесь Воля нагадує про п'ять талантів у своєї матінки: *талант оповідачки, талант малювати, талант вишивальниці, талант до писання (нереалізований), талант до співу* (2, с. 615). Він також стверджує, що *«пісні, Вами, мамо, співані, я з трепетом і любов'ю записую й підспівую. Записую, щоб не згинули, в небуття не пішли. Щоб нас, українців, ніяка зловорожа нечисть не викорінила. Все записую, як Ваша пам'ять тримає і як Ви співаєте»* (2, с. 615).

У щоденниковому дискурсі архетип Матері найповніше розкривається в багатофункційному вічному образі Матері-Землі. Тут

простежується благодатний зв'язок людини із землею: *...справжня красуня, але вражаючи мала. І там, на орбіті, особливо гостро відчуваєш, що саме Земля – це своєрідний космічний корабель. Він має обмежені ресурси й екіпаж – людство, яке повинно берегти свою тендітну планету, її запаси, берегти само себе* (4, с. 497). Саме Земля зі своїм величезним творчим потенціалом, дає найбільшу аналогію з матір'ю в уяві давніх людей. З ним асоціюються такі людські якості як материнська турбота і співчуття; магічна влада жінки; мудрість і духовна екзальтація (піднесення над розумом); будь-який корисний інстинкт або поривання; усе те, що вирізняється добротою, турботою чи підтримкою, сприяє росту чи родючості: *Земля мусить добре випаровуватись весною – тоді буде врожай* (4, с. 64). Складним і суперечливим був життєвий і творчий шлях українських діаристів, сповнений сумнівів, розчарувань, що, зазвичай, позначилося на їхній щоденниковій творчості, на мовному осмисленні дійсності. Різноманітні аспекти етнопсихології українців, спрямовані насамперед у річище осмислення значення та ролі родинного виховання, особливостей життя української родини. Так, Мати у щоденниковому тексті *«ради дітей готова зректися всього», а «своє щастя вона знаходить у самопожертві. І все це в неї природно, звично, вона себе й не уявляє інакше, як жити для сім'ї»* (4, с. 74). Життєвий пріоритет кожної жінки-матері – піклуватися про родину: *На будь-які труднощі піде, щоб тільки оберегти дітей, захистити від горя. І знову ж – ніякої пози, все просто, такий уже склад материнської душі* (4, с. 74). Архетип української матері тісно пов'язаний з архетипом дитини, долі: *Думаю про те, що вельми виховувати у дітей повагу, вірніше: розуміння того, звідки все береться (це взагалі має бути стрижнем виховавчим); звідки беруться гроші – бодай на прожиття; звідки і яким трудом, нервами й клопатами придбаваються речі, одяг, взуття; звідки з'являється на столі масло, м'ясо і білий або чорний хліб* (2, с. 534). Вічна турбота про своїх дітей, їхнє здоров'я, долю – домінують у її свідомості, а тому зосереджені в основі цього архетипу: *Ще й досі озиваються матері. Ось пише 83-річна: син був студентом Харківського механіко-машинобудівного, пішов з III курсу, і досі звістки нема. Чугуєв – Сухоліси – Біла Церква – пунктир життя...* (4, с. 463).

В українському щоденниковому дискурсі лексема *мати* актуалізує різні смислові значення. Здебільшого передає душевний стан

наратора: *Пожалій маму. Той, хто здатен пожаліти іншого, сам одразу стає кращим. Це сказати Лесі. Подарувати цю думку їй – на все життя* (5, с. 158). Доповнює цей зв'язок обов'язок дитини піклуватися про своїх батьків: *Привіз з Києва стареньку свою матір...* (6, с. 234); *Мати живе у моїй кімнаті. Мені стало трохи легше на душі* (6, с. 227). Мати завжди чекає на своїх дітей, вірить у їхню невмирущість, вона має міцну материнську пам'ять: *А мати жде. Нема нічого на світі міцнішого за материнську пам'ять! Вже й своє горе підзабуваємо, а вона не втрачає надії. Питає, чи не зустрічались тоді, адже ровесники, люди однієї судьби...* (4, с. 463). Мати любить свою дитину протягом усього свого життя. Для матері дитина завжди є дитиною, незважаючи на її вік: *Лист мамин знову сумний: «Страшно, сину, робиться за тебе – прилаштовуйся до життя. І сниться четверту ніч знову, що ти, Сашин, і досі не дотягуєшся руками до хатньої заціпки, щоб двері відчинити...». А я й справді геть вичерпався. Дурне відчуття ями, з якої не можу виборсатися...* (2, с. 630).

Привертає увагу те, що архетип матері в українському щоденниковому дискурсі доповнює образ Терези (Агнес Гонджа Бояджід) – католицької черниці, засновниці жіночої чернечої конгрегації: *...ця черниця заслуговує глибокої шани. Її мета – допомагати приреченим* (5, с. 158). Цей образ тяжіє до усталених стереотипів та асоціацій і завдяки цьому добре зрозумілий реципієнтам: *...сухенька, чепурна, з добротою в очах бабуся. Її місія милосердя відома в усьому світі... Говорила про силу співчуття й любові, яка так потрібна сучасним людям. ...Серед її шанувальників є багаті люди, мільйонери... і їм потрібне втішання, відкриття віри, бо й з матеріальними багатствами людина часто лишається бідна душею, іноді бідніша за останнього злидаря...* (5, с. 158).

Уважне ознайомлення з українським щоденниковим дискурсом дає підстави зробити висновок про те, що винятковим є архетип Матері в ментальності українців, оскільки саме родина є тим середовищем, що формує характер, вдачу людини. Життя в лоні родини з перших днів народження дитини дає ключ до розуміння структури її характеру. Переживання раннього дитинства, зазвичай, стираються в пам'яті, однак їхні сліди діють підсвідомо і в майбутньому керують поведінкою дорослої людини – наратора щоденникового дискурсу.

Література

1. Андрієнко О. В. Соціальна міфологія у контексті суспільних трансформацій : автореф. дис. ... канд. філос. наук / О. В. Андрієнко. – Донецьк, 2008. – 19 с.
2. Воля О. Щоденник. Сорок років. 1969-2009 / О. Воля. – К. : Аконтіт, 2011. – 1208 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. : Т. 1 (1943-1967) / О. Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. – [2-ге вид., вир. і доп.]. – К. : Веселка, 2008. – 455 с.
4. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. : Т.2 (1968-1983) / О. Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. – [2-ге вид., вир. і доп.]. – К. : Веселка, 2008. – 607 с.
5. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. : Т. 3 (1984-1995) / О. Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. – [2-ге вид., вир. і доп.]. – К. : Веселка, 2008. – 646 с.
6. Довженко О. П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник / О. П. Довженко ; упоряд. і автор передм. О. М. Підсуха. – К. : Рад. письменник, 1990. – 416 с.
7. Мелетинський Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – №10. – С. 41–48.
8. Шульга Н. В. Политические мифологемы в современном мире [Электронный ресурс] / Н. В. Шульга. – Режим доступа : <http://drupal.psychosfera.ru/?g=node/858>.
9. Юнг К. Г. Душа и миф : шесть архетипов / К. Г. Юнг ; [пер. с англ.]. – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015 р.

УДК 808.3-55.01:800.2/24

К. А. Качайло

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ У ПОЕЗІЇ ГРИГОРІЯ ЛІЩЕНЮКА**

Качайло К. А. Структурно-семантичні особливості похідних іменників у поезії Григорія Ліщенкока.

У статті в дериваційному аспекті розглянуто поетичні твори Григорія Ліщенкока, сучасного письменника рідного краю; визначено словотвірну структуру похідних іменників, зафіксованих у досліджуваних віршах; з'ясовано особливості семантики дериватів, утворених суфіксальним, конфіксальним, префіксальним, безафіксним способами творення, а також шляхом основокладання та морфолого-синтаксичним способом (субстантивацією).

Ключові слова: словотвірний тип, словотвірна структура, семантика, дериват.

Качайло К. А. Структурно-семантические особенности производных имен существительных в поэзии Григория Лищенкока.

В статті в дериваційному аспекті розглянуті поетическі твори Григорія Лищенко, сучасного письменника рідного краю; визначена словообразовательна структура похідних імен іменників, зафіксованих в досліджуваних віршотворах; встановлені особливості семантики дериватів, утворених суфіксальним, конфіксальним, префіксальним, безафіксним способами утворення, а також шляхом складання основ і морфолого-синтаксическим способом (субстантивациєю).

Ключові слова: словообразовательний тип, словообразовательна структура, семантика, дериват.

Kachaylo K. A. Structural-semantic features of derivative in Gregory Lischenyuk's poetry.

The article deals with Gregory Lischenyuk's poetry in the derivation aspect. It defines derivational structure of derivative nouns, fixed in the studied poems; establishes the peculiarities of the semantics of derivatives which have been formed with a help of suffix, confix, prefix, without affix as well as by stem composition and morphological and syntactic way (substantivation).

The Productivity of word-formation types and the potency of morphemes are displayed in the description of the eighteen suffixes, affixes, as well as lexical and word-building groups of studied derivatives. Suffixes -к-, -ин(а), -ість showed high productivity, seven formants (-нн(я), -ець, -ок, -от(а), -ств(о), -иц(я), -ик) – average productivity and eight affixes (-чик, -ар, -ц-, -очк-, -ичк-, -ечк-, -ив(о), -тель) were less productive.

Comprehensive analysis of the factual material allowed to identify: derived words with the suffix -к-; derivatives with formant -ин(а); word-formation type with the suffix -ість; derivatives with suffixes -нн(я) and -ець; nouns with affixes -ок and -от(а); with formants -ств(о), -иц(я), -ик; linguistic units with suffixes -чик, -ар, -ц-, -очк- in the word-formation structure; derived words with formants -ичк-, -ечк-, -ив(о), -тель.

It is defined that nouns formed by stem-composition constitute compound words, which are formed by pure composition and the one that is accompanied with suffixes on such models: «N + V»: листопад, буревій, сінокіс; «Adj. + N»: сухоцвіт, жовтоцвіт, живопліт; «V + N»: падолист, болиголов; «N + N»: небокрай, волосожар, листожар; «Pr + N»: всесвіт; «Num. + N»: сорокоуст; двобій; «Pr. + N + -н(я)»: сьогодні; «N+ V + -ець»: іконописець.

In Gregory Lischenyuk's poems derivatives with a value of the result of action formed without affix are fixed. These are verbal masculine nouns: *погляд, полон, щем*; as well as the verbal feminine nouns: *розлука, розплата, зневіра*. The presence of derivatives without affixes in the poetry of Gregory Lischenyuk accentuates their deep content; it gives a certain uniqueness of each work.

The derived words, formed with a help of confix, are functional. They have an interesting and diverse semantics and word-formation structure. Confix structures are presented by nouns which are formed with a help of confix formants.

Key words: word-formation type, word-formation structure, semantics, derivative.

У сучасній лінгвістиці вивчення українського словотвору відбувається в різних напрямках. Відомі праці П. Білоусенка,

К. Городенської, В. Горпинича, В. Грещука, Я. Закревської, І. Іншакової, В. Німчука, О. Меркулової, С. Панцьо, Н. Клименко, О. Кубрякової, Н. Тишківської та інших.

Мовознавці приділяють увагу й вивченню в дериваційному аспекті мови прози та поезії, зокрема особливості структури й семантики оказіональних іменників із абстрактним значенням у мовотворчості Т. Мельничука та С. Сапеляка описує К. Дюкар [1], актуалізацію семантики лінгвальних засобів традиційного словника поезії П. Гірника з'ясовує Н. Ладияк [2], словотвірну структуру і функції абстрактних іменників в оповіданнях Оксани Забужко розглядає Л. Приблуда [3].

З огляду на те, що українська література на початку ХХІ століття збагатилася новими творами, та все більш актуальним стає вивчення творчості письменників рідного краю, доречним і своєчасним, на нашу думку, є дослідження в дериваційному аспекті поетичних творів митця з Кіровоградщини Григорія Ліщенюка.

Мета статті – з'ясувати структурно-семантичні особливості похідних іменників, використаних у поезії Григорія Ліщенюка.

Григорій Васильович Ліщенюк (1956 року народження) нині працює егерем у Петрівському УТМР, має кілька збірок поезій, які вийшли друком протягом останніх років. Як показує фактологічний матеріал, мова творчого доробку Григорія Ліщенюка (збірки «Жовтоцвіти», «Сорокоуст. Сонети», «Тридцять три осінні сонети») насичена великою кількістю похідних іменників, утворених різними способами словотворення. Серед ста шістдесяті дібраних дериватів сто чотири мовних одиниці утворені за допомогою суфіксації, дев'ятнадцять іменників – шляхом основоскладання, п'ятнадцять – безафіксним способом, одинадцять – способом конфіксації, по шість похідних слів утворено префіксальним та морфолого-синтаксичним способом.

За даними фактологічного матеріалу, найбільша кількість похідних іменників утворена за допомогою суфіксального способу творення (64 % від загальної кількості проаналізованих дериватів), тому важливо простежити продуктивність словотвірних типів та активність морфем. Зважаючи на те, що у словотвірній структурі досліджуваних слів виокремлено вісімнадцять суфіксальних формантів, подальший виклад матеріалу здійснено з урахуванням зменшення рівня активності афіксів. На першому місці за кількістю

стоять похідні слова з суфіксом **-к-**. Такі деривати можна представити лексико-словотвірними групами:

– назви рослин та їх частин: *гілка* – *В саду моєму сумно зараз досить, **Гілки** над головою заплелись* (Тт 6); *По стінах від **гілок** безлистих тіні* (Сс 8); *квітка* – ***Квітками** і травою заросли Могили ваші* (Тт 13); *пелюстка* – *Вітри з дощами, ніби для забави, В далекім лузі витоптавши трави, На хризантемах **пелюстки** зірвуть* (Сс 8); *травинка* – *Запам'ятай, що тут усе твоє, мала комаха і **травинка** кожна* (Ж 18);

– найменування місцевості: *стежка* – *Ночами часто бродить коло хати, Шука давно загублені **стежки*** (Тт 15); *верхівка* – *Спішать кудись отави сірі хмар, Торкаючись тополі до **верхівки*** (Тт 25); *бруківка* – *Дощ цвяхами свинцевими прибив Дукати листя просто до **бруківки*** (Тт 25);

– назви одягу: *сорочка* – *Ти ж істину єдину пам'ятай – Своя **сорочка** ближче в них до тіла* (Сс 17); *хустка* – *І бродить попід вікнами журба, Закутавшись у чорну **хустку** ночі* (Ж 17);

– найменування результату виконаної дії: *думка* – *Мій давній друже нині я хворію, Роями надокучливих **думок*** (Тт 5); *звичка* – *Все поміняєш – погляди і **звички*** (Тт 7);

– найменування приміщень та їх частин: *домівка* – *У дядька Лева затишно в **домівці*** (Тт 26); *шибка* – *В розбиту **шибку** різжусь нанівець* (Тт 5); *Ще пахне димом крізь розбиту **шибку*** (Тт 25); *Закашляє, неначе дід недужий, Забившись в **шибку** хворими грудьми* (Сс 14);

– назви предметів: *фіранка* – *Гойдає вітер на вікні **фіранку*** (Тт 25); *нитка* – *Немов **нитки**, сотаю їх в клубок І на долонях, як дитя лелію* (Тт 5); *сторінка* – *Невпинно пам'ять **сторінки** гортає* (Тт 13);

– найменування частин тіла та результату психічної діяльності: *кістка* – *Вологий холод до **кісток** пройма* (Тт 14); *сльозинка* – *За ним він лє на землю почорнілу **Сльозинки** рос, ще важчі, аніж град* (Сс 11);

– назва птаха: *пташка* – *Покинула гніздо остання **пташка*** (Тт 33); *Рвуть крилами на клапті хмари сині **Пташки**, які не вернуться назад* (Сс 11);

– найменування музичного інструмента: *сопілка* – *Там Лукаш Мавці грає на **сопілці*** (Тт 26);

– назва явища природи: *іскорка* – *Вогонь, що в кузні батьковій горів, Тепер в мені лиш **іскоркою** тліє* (Тт 24).

Далі за кількістю йдуть деривати з формантом **-ин(а)**, їх можна класифікувати за такими лексико-словотвірними групами:

– назви місцевості: *долина* – *Блукає сірій ранок у долині* (Тт 14); *глибина* – *Яка блакитна неба глибина, Я б в ній розтанув, якби були крила* (Тт 4); *мілина* – *Мій човен весь дрижить на мілині, Бортами об гранітні скелі б'ється* (Сс 28); *бистрина* – *Спішіть у сні по синій бистрині* (Сс 35); *чужина* – *Чужина довкола, чужина, Дні короткі тонуть у журбі* (Ж 4);

– найменування одиничних предметів з ряду однорідних: *краплина* – *Роса стіка на землю по краплині* (Тт 14); *Збираю смуток по малій краплині* (Сс 38); *Збираю літо в жменю по краплині* (Тт 30); *Над літом, що згоріло по краплині, Вони «Сорокоуст» читають нині, Мені до ранку спати не дають* (Сс 8); *комишина* – *Всю душу розтривоживши до сліз, На комишині вітер грає соло* (Ж 22); *стеблина* – *В знедоленій країні, там де ти Існуєш, мов стеблина при дорозі* (Сс 17); *свитина* – *Під вікнами сумує листопад У мокрій з листя жовтого свитині* (Сс 11);

– назви певних проміжків часу: *хвилина* – *Хапаюся безсило за життя, А жити залишаються хвилини* (Тт 12); *давнина* – *І ніби диво сталося зі мною, В мені озвався голос давнини* (Сс 19);

– найменування приміщення: *хатина* – *Стара хатина, дах сніпками вкритий, Ніколи час її не шкодував* (Тт 15); *В покинутій хатині зі стіни Я зняв стару, занедбану ікону* (Сс 19);

– назви явищ природи: *хуртовина* – *Як холодно в цій жовтій хуртовині* (Тт 17); *павутина* – *Думки снуються ніби павутина, Обволікають мозок мій повільно* (Тт 12);

– найменування стану людини та опредмеченої ознаки: *самотина* – *Як холодно в оцій самотині* (Тт 9); *сивина* – *Гірчить квітучих вишень білий дим І падає на скроні сивиною* (Ж 17).

Наступним за продуктивністю є словотвірний тип із суфіксом **-ість**. Дібрані іменники – абстрактні назви, що представлені такими лексико-словотвірними групами:

– найменування певних психічних якостей, що стосуються осіб: *совість* – *А совість інше, що там говорити* (Тт 16); *вірність* – *І щоб тирану вірність доказати, Ще гризлись між собою, як вовки* (Сс 26); *свідомість* – *Моє життя свідомість, як в кіно, Назад перемотати не забуде* (Сс 15);

– назви певних фізичних якостей, що стосуються осіб: *старість* – *І буде тобі **старість** за сестричку* (Тт 7); *Від **старості** ніде не захватись* (Сс 43); *кульгавість* – *Кульгавість* – *то була лише дрібниця* (Сс 20); *бідність* – *Їй долею судилось горювати І в **бідності** свої дожити дні* (Сс 20);

– найменування певних ознак предметів: *вартість* – *Багато в цім житті було турбот, Які сьгодні **вартості** не мають* (Тт 32); *буйність* – *Поселитись в лісах чи в степу серед **буйності** трав* (Ж 26);

– назва просторово-часового періоду або проміжку: *вічність* – *Стискаю **вічність** у єдину мить* (Тт 5); *безкінечність* – *Летять у **безкінечність** день за днем* (Ж 17).

Однакову кількість складають деривати з суфіксами **-нн(я)** та **-ець** і представляють такі лексико-словотвірні групи:

– назви опредмеченої дії: *кохання* – *Лягають на папір сумні рядки Обманутого долею **кохання*** (Тт 24); *бідкування* – *Я пережив митарства й **бідкування*** (Сс 23); *віршування* – *А ввечері сїдав за **віршування*** (Сс 23); *страждання* – *Забувши про хворобу і **страждання*** (Сс 23);

– найменування результату дії: *прощання* – *Я нині сам на острові **прощання*** (Тт 4); *Пора **прощань** пропахла полинами* (Тт 34); *прозріння* – *світлий час **прозріння**, Все має свій початок і кінець* (Тт 7); *нагадування* – *Волога твоя тягнеться до рук, **Нагадуванням** спаленого літа* (Тт 17); *визнання* – *Що при житті **визнання** не знайшов* (Сс 23); *рубець* – *Сотні Небесної Шлях – Вічний на серці **рубець*** (Ж 5); *терпець* – *Але колись увірветься **терпець*** (Сс 36);

– назви осіб за характерними ознаками: *сліпець* – *Збираючи метафори ночами, Навпомацки блукаю, мов **сліпець*** (Тт 5); *мудрець* – *«Всьому свій час, – повів колись **мудрець**. – Час розкидати і збирає каміння»* (Тт 7); *мрець* – *Короткий день, блідий неначе **мрець**, Лежить на білім савані зі снігу* (Тт 12); *ловець* – *Компрачікоси – доль чужих **ловці*** (Тт 21);

– найменування меблів: *стілець* – *О, як вам дуже хочеться корони, Щоб троном став звичайний ваш **стілець*** (Сс 36);

– назви грошових одиниць: *червінець* – *Сиплють клени **червінці** кругом, Обдаровують золотом осінь* (Ж 16).

Іменники з афіксами **-ок** та **-от(а)** класифікуємо за такими лексико-словотвірними групами:

– назви періодів доби: *ранок* – *Прокинеться росою **ранок***

вмитий (Тт 15); Вони «Сорокоуст» читають нині, Мені до ранку спати не дають (Сс 8); темнота – Час **темноти** і світлий час прозріння, Все має свій початок і кінець (Тт 7);

– найменування місця: куток – *Лежить у **кутку** кімнати, Не хочеться йти нікуди* (Ж 13); висота – Вони себе понад усе любили, Завжди хотіли тільки **висоти** (Сс 41);

– назви частин рослин, виробів з них: листок – *Я зірваним **листочком** здаюся нині* (Тт 22); вінок – *Неначе у **вінок** дрібні квітки, Вплітаю в храм поезії рядки* (Тт 3); сніпок – *Стара хатина, дах **сніпками** вкритий* (Тт 15);

– найменування станів людини: самота – *Гойдає вітер гнізд порожніх тишу, Минає час в холодній **самоті*** (Тт 23); гіркота – *Далекий спогад **гіркоту** приносить* (Тт 6); турбота – *Сьогодні в неї лиш одна **турбота** – Рахує дні до осені вона* (Тт 30).

Поодинокими прикладами представлені назви осіб: свідок – *А **свідками** моїми були грати, Перо, папір та ще журливі дні* (Сс 27); найменування хвороби: сухоти – ***Сухоти** роздирають мої груди, Я знаю, скоро вже мене не буде, Та буде слово – вічне і святе* (Тт 28); абстрактна назва: марнота – *Все, врешті-решт, **марнота** із **марном*** (Тт 32).

Невелику кількість похідних слів складають деривати із суфіксами **-ств(о)**, **-иц(я)** та **-ик**. Означені іменники можна поділити на такі лексико-словотвірні групи:

– назви людських якостей та вмінь: лукавство – *Отак в **лукавстві** згинете усі* (Тт 19); акторство – *Та вам цього здається недоволі, Ще хочете **акторства**, далєбі* (Тт 19); нахабство – *Та їм, бувало, вистачало сили Своїм **нахабством**, що не мало меж* (Сс 41);

– найменування споруд та їх частин: в'язниця – *Набудували стільки вже **в'язниць**, Що ними край увесь заповонили* (Сс 39); віконниця – ***Віконницями** вітер сонно грима* (Тт 5); криниця – *У вибалках **криниця** ледь жива* (Тт 17);

– назви водного транспорту: вітрильник – *Гойда **вітрильник** сивий океан* (Тт 21); кораблик – ***Кораблики** із мрій моїх далеких, Спішіть у сні по синій бистрині* (Сс 35).

Одним прикладом представлені групи: назви місця: царство – *Неквпно час у цьому **царстві** лине* (Тт 12); найменування періоду життя людини: дитинство – *І лиш пам'яті сивої схрон Зберігає **дитинство** далеке* (Ж 23); найменування предмета: дрібниця –

Кульгавість – то була лише **дрібниця** (СС 20); назва комахи: *метелик* – **Метеликом** барвистим уночі, *Розгойдується полум'я свічі* (Тт 8).

Частина суфіксальних дериватів налічує по кілька мовних одиниць (з формантами **-чик**, **-ар**, **-ц-**, **-очк-** у словотвірній структурі), а інша частина – по одному прикладу (з суфіксами **-ичк-**, **-ечк-**, **-ив(о)**, **-тель**). Доречно їх об'єднати в такі лексико-словотвірні групи:

– назви певних спеціальних предметів: *тягар* – *І станеш **тягарем** ти сам собі* (Тт 7); *хабар* – *За **хабарі** усякому годив* (СС 40); *сильце* – *Життя летить так швидко, наче птах, Але в **сильце** його ти не спіймаєш* (СС 43); *ниточка* – *Старезний клен до **ниточки** промок* (Тт 25); *І сонний ранок бродить по долині В промоклому до **ниточки** плаці* (СС 18);

– найменування місцин: *кінчик* – *Збираю смуток по малій краплині На **кінчику** тоненького пера* (СС 38); *окрайчик* – *І правдами, і кривдами, та все ж **Окрайчик** щастя часом ще ловили* (СС 41); *плетиво* – *І безкінечне **плетиво** доріг, Мені покірно стелиться до ніг* (Тт 11); *В мені живуть лісів зелені крони, Високі скелі, **плетиво** ожин* (Тт 27); *джерельце* – *Тепер усе віддав би залюбки, Аби устами до її руки Припасти, наче спраглий до **джерельця*** (СС 9);

– назви осіб за сімейними стосунками та видом діяльності: *сестричка* – *І буде тобі старість за **сестричку*** (Тт 7); *служитель* – *Хто і коли вас научив так жити, **Служителі** безпринципних ідей?* (Тт 19); *Смішні людиці, **служителі** мамони* (СС 36);

– найменування пори року: *літечко* – *Збираються з негодами вітри, По **літечку** відправить панахиду* (Тт 22);

– назва частини тіла тварини: *мордочка* – *Всю **мордочку** струпи крили Котові, що зветься Васька* (Ж 13).

Іменників, що утворилися шляхом основоскладання зафіксовано дванадцять відсотків від усієї кількості досліджуваних дериватів. Дібрані з поетичних творів Григорія Ліщенко складні слова, утворені способом чистого основоскладання, і такого, що супроводжується суфіксацією. Усі проаналізовані похідні іменники можна представити такими моделями:

– «іменник + дієслово»: *листопад* – *Тепер шукати марно поміж трав, Те що давно вже **листопад** забрав* (Тт 5); *Під вікнами сумує **листопад** У мокрій з листя жовтого свитині* (СС 11); *буревій* – *Солому тут і там повиривав, зі стріхи **буревій** несамовитий* (Тт 15); *Тривога все*

ество моє проймає, І на душі – неначе буревій (СС 21); *сновида* – *Вона ночами схожа на сновиду* (Тт 22); *сінокіс* – *Вже косами не дзвонить сінокіс, Стернею поколовши вітру ноги* (СС 10); *казнокради* – *Лакеї, казнокради й бюрократи* *Месіями сьогодні хочуть стати* (СС 29);

– «прикметник + іменник»: *сухоцвіт* – *Як холодно в оцій самотині, Стаю поволі жовтим сухоцвітом* (Тт 9); *жовтоцвіти* – *Жовтоцвіти мої, жовтоцвіти...* *Сірий день на морозі зачах* (Ж 3); *живопліт* – *Купе літа зозуля у саду Та й кидає усі за живопліт* (Ж 26);

– «дієслово + іменник»: *падолист* – *Фарбує жовтень сонну далечінь Та падолисту поки що немає* (Ж 17); *болиголов* – *Бо кругом поріс болиголов, Густо так, що й стежки не знайти* (Ж 23);

– «іменник + іменник»: *небокрай* – *Пливуть мої літа до небокраю, Як те вербове листя восени* (Тт 32); *волосожар* – *Спиваю сірий сум посеред ночі, Волосожар виблискує в імлі* (Тт 10); *листожар* – *В саду господарює листожар* (Тт 25);

– «займенник + іменник»: *Всесвіт* – *Навколо сіра каламуть чатує, Та цілий Всесвіт з болю і тривоги* (Тт 14);

– «числівник + іменник»: *Сорокоуст* – *Вони «Сорокоуст» читають нині, Мені до ранку спати не дають* (СС 8); *двобій* – *Я знаю, що не вернуся з двобою, Але моя душа завжди з тобою* (Тт 26);

– «займенник + іменник + -н(я)»: *сьогодення* – *Із сьогодення у минуле рвуся, Шукаю там змарнованих років* (Тт 20);

– «іменник + дієслово + -ець»: *іконописець* – *Здалося, я іконописця знав, Не раз вели ми дружню з ним розмову* (СС 19).

За семантикою складні слова виявилися назвами осіб (*іконописець, казнокради, сновида*), найменуваннями природних явищ (*буревій, листопад, падолист*), назвами часово-просторового характеру (*Всесвіт, сьогодення, небокрай*), найменуваннями рослин і предметів, зроблених з них (*сухоцвіт, жовтоцвіти, живопліт, болиголов*), назвами діяльності людей (*двобій, сінокіс*), найменуванням результату мовленнєвої діяльності (*Сорокоуст*).

Безафікським способом, за нашими даними, утворено деривати зі значенням опредмеченої дії або результату дії, яку називає твірна основа (9 %), їх можна поділити на такі групи:

– віддієслівні іменники чоловічого роду: *погляд* – *Все поміняєш – погляди і звички* (Тт 7); *полон* – *Я хочу спати, тільки де той сон, Коли зима взяла все у полон* (Тт 12); *політ* – *Летять як і*

колись невпинно дні, Лише в **політ** усіх не запросили (Тт 13); поклон – **Поклони** відбиваєте доземно, Вже й бачите себе на небесі (Тт 19); щем – Неначе б то у вирій відлітаю, До відчаю стискає груди **щем** (Тт 31); причал – Хай до **причалу** так і не приб'юся, Як добре, що глибин я не боюся (Сс 28);

– віддієслівні іменники жіночого роду: розлука – Оця **розлука**, Боже, як гірчить (Тт 9); завія – Коли зима потоне у **завіях**, Мене це не злякає ні на мить (Тт 11); оселя – Блукає ніч по закутках **осель** (Тт 13); зажура – Взяв листопад усе в полон **зажура** (Тт 33); розплата – Історія не вміє пробачати, І час **розплати** завжди настає (Тт 35); розмова – Не раз вели ми дружню з ним **розмову** (Сс 19); зневіра – Лише не хочу вмерти у **зневірі** (Сс 21); забава – То це душі схотілося **забави** (Сс 30); втома – Та раптом ненароком помічаєш **втому** у своїх очах (Сс 43).

Далі за кількістю йдуть похідні слова, утворені конфіксальним способом творення (7 %). Дібрані з поезій деривати характеризуються цікавою семантикою та словотвірною структурою. Так, наприклад, з постпозитивним компонентом **-й/ї(а)** у структурі словотвірної морфемі наявні іменники зі значенням:

– те, що не містить чогось, названого твірною основою: **без-...-й/ї(а)** – безгоміння – Поринути колись у **безгоміння** тут кожному судилося із нас (Ж 27); **не-...-й/ї(а)** – небуття – Його забрала вічність в **небуття** (Сс 32); Міст в **небуття** невидимий, хисткий, Але усі перейдемо по ньому (Ж 18);

– те, що називає сукупність чого-небудь, названого твірною основою: **су-...-й/ї(а)** – суцвіття – Кануть в Лету і болі, і втрати, І **суцвіття** зів'яне за мить (Ж 3);

– те, що називає результат після чогось, названого твірною основою: **по-...-й/ї(а)** – похмілля – Болить твоя з **похмілля** голова (Сс 33);

– те, що обрамляє щось, назване твірною основою: **об-...-й/ї(а)** – обличчя – Спотворених **облич** весела маска, Скаліченого тіла не шкода (Тт 21); Знайомі риси час з **обличчя** стер, Лиш згадую, що брови мав кошлаті (Сс 32).

За даними фактологічного матеріалу, деякі деривати утворені шляхом приєднання конфіксів з другими компонентами **-ок**, **-иц(я)** та матеріально не вираженою другою частиною, наприклад: **за-...-ок**:

закуток – *Блукає ніч по закутках осель* (Тт 13); *про-...-ок*: *просвіток* – *Навколо ніч, ні просвітку нема* (Сс 27); *ви-...-ок*: *вибалок* – *У вибалках криниця ледь жива* (Тт 17); *по-...-иц(я)*: *потилиця* – *О, як ви вміли вправно, залюбки Безвинним у потилиці стріляти!* (Сс 26); *по-...о*: *повітря* – *Лелечий сум повітря напоїв* (Тт 17); *Достиглим плодом пахне у повітрі* (Сс 24); *Повітря* *перегіркло* *полинами* (Ж 19); *позолота* – *Що позолота з кленів обліта* (Сс 10).

Незважаючи на невелику кількість похідних, семантика проаналізованих конфіксальних іменників є цікавою та різноманітною, тому що вони є назвами: частини тіла людини: *обличчя*, *потилиця*; певного місця: *закуток*, *просвіток*, *вибалок*; абстрактного поняття: *небуття*; частини рослини: *суцвіття*; явищ природи: *повітря*, *позолота*.

Іменників, утворених шляхом префіксального способу творення, виявилось небагато – 4 % від усієї кількості проаналізованих дериватів. Найбільш активним є префікс *не-*, який надає похідним словам значення заперечення, через що вони виступають антонімами до мотивуючих слів і належать до таких лексико-словотвірних груп:

– назви характерних якостей особи: *нещирість* – *Нещирості до себе не дозволю Й себе їй на поталу не віддам* (Тт 29);

– найменування певних станів: *неспокій* – *Холодної зими важка хода Відлунює тривогу і неспокій* (Ж 13); *невдача* – *Суцільна смуга із одних невдач* (Тт 8); *неволя* – *Моє життя – неволя, біль і втрати, Свої роки найкращі їм віддав* (Сс 27);

– назва особи: *недруг* – *Ні друга, а ні недруга немає* (Тт 14).

Префікс *без-* у досліджуваних мовних одиницях виступає зі значенням відсутності чогось, названого твірною основою. За нашими даними, це лише один дериват – абстрактна назва, вжита у невластивій для неї формі множини: *безнадія* – *Вони, здається, згодом всі розбились Об гострі скелі сірих безнадій* (Сс 47).

Зібраний фактологічний матеріал засвідчує дію морфолого-синтаксичного способу при творенні деяких похідних іменників (4 %). Так, наприклад, субстантивовані прикметники використовуються на позначення назв осіб: *перехожий* – *На себе з боку глянеш крадькома, Як перехожий дивиться на дурня* (Сс 33); *прохожий* – *Тепер прохожий навіть не помітить Отого, що забулося давно* (Сс 42); *лукавий* – *Аби її не спокушав лукавий, Ховалася аж на самому дні* (Сс 30); *безвинні* – *О,*

як ви вміли вправно, залюбки **Безвинним** у потилиці стріляти! (Сс 26). Субстантивовані дієприкметники є назвами, які означають щось, що в часовому вираженні було колись: *забуте – І сум липкий та чорний наче сіль, В забуте хвору душу повертає* (Тт 13); *минуле – Ви ж як посли, З минулого приходите неждано* (Тт 13).

Отже, словотвірний аналіз похідних іменників, утворених суфіксальним способом, показав, що з вісімнадцяти суфіксів, які наявні у словотвірній структурі дериватів, три (-к-, -ин(а), -ість) виявили високу активність, сім (-нн(я), -ець, -ок, -от(а), -ств(о), -иц(я), -ик) – середню, а вісім формантів (-чик, -ар, -ц-, -очк-, -ичк-, -ечк-, -ив(о), -тель) були малоактивними. Складні іменники, які використані у поетичних творах письменника, хоча й представлені невеликою кількістю похідних, мають цікаву семантику й різноманітну словотвірну структуру. Наявність безафіксних іменників у поезії Григорія Ліщенька увиразнює її зміст, надає певної образності та неповторності кожному віршу. Конфіксальні структури, віднайдені у трьох збірках письменника, представлені іменниками, що утворені за допомогою десяти конфіксальних формантів. Щодо префіксальних дериватів, то невелика їх кількість обумовлюється й тим, що цей спосіб творення є малопродуктивним у словотвірній системі іменника. Прикметною рисою ідіостилю Григорія Ліщенька є використання похідних слів, які утворені морфолого-синтаксичним способом (субстантивацією). Описані похідні іменники свідчать про оригінальну авторську позицію у відтворенні художньої дійсності засобом реалізації стилетвірного потенціалу дериватів.

Література

1. Дюкар К. В. Особливості структури й семантики оказіональних іменників із абстрактним значенням у мовотворчості Т. Мельничука та С. Сапеляка [Електронний ресурс] / К. В. Дюкар. – Режим доступу : http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2013_1/18.pdf
2. Ладиняк Н. Б. Актуалізація семантики лінгвальних засобів традиційного словника поезії П. Гірника [Електронний ресурс] / Н. Б. Ладиняк. – Режим доступу : http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/ohie/9/1_10.pdf
3. Приблуда Л. М. Словотвірна структура і функції абстрактних іменників в оповіданнях Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Л. М. Приблуда. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/476>

Список умовних скорочень джерел

Ж – Ліщеньок Г. Жовтоцвіти / Григорій Ліщеньок. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. – 70 с.

СС – Ліщенко Г. Сорокоуст. Сонети / Григорій Ліщенко. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2013. – 48 с.

Тт – Ліщенко Г. Тридцять три осінні сонети / Григорій Ліщенко. – Кіровоград, 2011. – 35 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.

УДК 811.161.2'36

Ж. В. Колоїз

ЛІНГВАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛЮДСТВО В ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Колоїз Ж. В. Лінгвальна інтерпретація концепту *ЛЮДСТВО* в поетичній мовотворчості Ліни Костенко.

У статті йдеться про репрезентацію концепту *людство* в поетичній мовотворчості Ліни Костенко. Концепт *людство* схарактеризовано як особливу внутрішню організацію та складну структуру, сформовану на основі відповідного поняття, підгрунтам якого є сукупність лексичних значень слова *людство*. Письмениця інтерпретує концепт *людство* крізь призму основних понять *люди* (*люд*), *людина*. Людину представлено не лише як біологічну, але й як соціальну істоту, що вирізняється як природженими, так і породженими в умовах суспільного життя властивостями, здібностями, манерою поведінки і т. ін. У більшості ситуацій сконцентровано найрізноманітніші образні асоціації.

Акцентовано, що семантика аналізованих лексем доволі часто конкретизується за допомогою епітетів внутрішньопсихологічного сприймання, а також так званих соціумних епітетів, які засвідчують соціальний статус, належність до тієї чи тієї формації, культури, території, виробничої сфери і т. ін. Це певною мірою свідчить про те, що людина як біологічна істота, яка належить до людської спільноти, не лише має психічні й фізичні відчуття, але й зазнає суспільно-історичного впливу. Зауважено, що художньо-семантична репрезентація концепту *людство*, ґрунтована на триаді *людство* ← *люди* (*люд*, *людність*) ← *людина*, увиразнюється й за рахунок приядерної та периферійної частин.

Ключові слова: поетична мовотворчість, концепт, лексема, одиниця, значення, образні асоціації, семантичне наповнення.

Колоїз Ж. В. Лінгвальная интерпретация концепта *ЛЮДСТВО* в поэтической речи Лины Костенко.

В статье идет речь о репрезентации концепта *людство* в поэтической речи Лины Костенко. Концепт *людство* характеризуется как особенная внутренняя организация и сложная структура, сформированная на основе соответствующего понятия, основой которого является совокупность лексических смыслов слова *людство*. Писательница интерпретирует концепт *людство* сквозь призму основных понятий *люди* (*люд*), *людина*. Человек интерпретируется не только как биологическое,

но и как социальное существо, которому свойственны как прирожденные, так и порожденные в условиях общественной жизни свойства, способности, манера поведения и т. д. В большинстве ситуаций сконцентрированы самые разнообразные образные ассоциации.

Акцентируется внимание на том, что семантика анализируемых единиц достаточно часто конкретизируется эпитетами внутриспсихологического восприятия, а также так называемыми социальными эпитетами, которые демонстрируют социальный статус, принадлежность к той или иной формации, культуре, территории, производственной сферы и т. д. Это в определенной степени свидетельствует о том, что человек как биологическое существо, принадлежащее к человеческому сообществу, не только имеет психические и физические ощущения, но и испытывает общественно-историческое влияние. Констатируется тот факт, что художественно-семантическая репрезентация концепта *людство*, основанная на триаде *людство* ← *люди* (*люд, людність*) ← *людина*, делается выразительнее и за счет приядерной и периферийной частей.

Ключевые слова: поэтическая речь, концепт, лексема, единица, значение, образные ассоциации, семантическое наполнение.

Koloiz Zh. V. Lingual interpretation of the *HUMANITY* concept within the poetic works of Lina Kostenko.

The article represents the *humanity* concept in the poetic works of Lina Kostenko. The term “*humanity* concept” is determined as a special internal organization and complex structure which is formed by a set of the corresponding notions and lexical meanings of the word “*humanity*”. Among these definitions can be distinguished the following: a) all people of the Earth, mankind, human society; b) people who live now and become the contemporaries to a certain person or some significant event; c) a large number of people united by certain positive traits.

The paper points at the fact that in terms of a certain context the analyzed language unit modifies its semantics in different ways. Humanity is perceived not only as a set of people consisting of individuals, but also it is supposed to be as a certain human community which has played a leading role in the cultural and historical processes. This article reveals the idea that within the poetic works of L. Kostenko the *humanity* concept is represented mainly through the prism of the people notion which is marked with multiple forms of expression and comes into synonymic relations with a colloquial word people. Lingual interpretation of the *humanity* concept is investigated through the prism of the person concept expressed by the word person.

Lina Kostenko successfully attempts to introduce a person not only as a biological individual, but also as a social creature. A person has both innate features and socially generated qualities, abilities, inclinations and behavior traits etc.

The thorough analysis demonstrates that fiction and semantic content of the *humanity* concept is built by the writer in a way of the triad: *humanity* ← *people (humanity)* ← *person*. This article confirms the idea that the semantics of the analyzed lexical units is often specified by using emotive innerperceived psychological adjectives and so-called social epithets certifying social status, belonging to this or that formation, culture, territory, production sphere. A person can adjust his / her natural temperament, control instincts and needs, perceive and

understand aesthetic values, maintain mutual relations, communicate etc.

This paper also focuses on the analysis of verbs that accompany the word, used to denote the corresponding concept, including dynamic and state verbs of different kinds.

Key words: poetic works, concept, word, value, figurative associations, semantic content.

В українському мовно-літературному просторі Ліна Костенко як представниця нової генерації української інтелігенції, що увійшла в культуру в період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги», як митець, який вирізняється «культурологічною насиченістю поетичних медитацій» [2, с. 123], посідає важливе місце. Особливість її творчості полягає в тому, «що вона завжди актуальна, а з часом набуває ваги» [6], бо репрезентує «олюднення часу, людського ментального упокорення минулості й утривалення творчого духу» [5]. Її письменницький доробок, покликаний урятувати українську культуру від «духовної провінційності» [2, с. 130], неодноразово викликав зацікавлення науковців різних царин [10], однак «справжнє розуміння місця поезії Ліни Василівни в сучасній літературі (і мові – Ж. К.) та й у ширшому часовому континуумі ще тільки починається» [6], «її поезія не вкладається у виміри сьогодення», а сама поетеса «уся йще в дорозі – до невідомого обрїю свого людського й художнього єства» [1].

Художня довершеність, майстерність, потужний стилістичний потенціал, прагматична значущість, концептуальність і т. ін. поетичних текстів демонструють якісно новий рівень культурно-філософської думки й розвій української літературної мови, зразки нового, оригінального, «інтелектуального поетичного слова» [7, с. 187]. Лінгвістичні підходи, скеровані передусім на виявлення специфічних ознак ідіостилію письменниці, актуалізувалися у працях Т. Бабич, С. Барабаш, З. Валюх, З. Висоцької, В. Власенко, О. Дубовик, С. Єрмоленко, І. Заремської, Т. Іванової, О. Ковалевського, О. Козлової, Ж. Колоїз, Т. Коляди, Н. Піддубної, Л. Ставицької, І. Шапошникової та ін.

Творчість Ліни Костенко настільки популярна, що, здавалося б, важко відшукати той чи той аспект, який не привертав би увагу лінгвістів, проте письменницький доробок як джерельна база наукових студій з огляду на різновекторність дослідницьких підходів та наукових інтерпретацій дає невичерпні можливості щодо вибору предмета дослідження. До того ж розмаїтий ілюстративний матеріал,

уведений у науковий обіг, подекуди не підданий ґрунтовному й вичерпному аналізу. Це стосується передусім і явища, кваліфікованого в лінгвістиці як концепт, що являє собою вербалізоване вираження певного культурного змісту з усім розмаїттям супровідних значень та асоціацій, засвідчує національно-культурний та особистий досвід і знання людини про світ, а також є прототипом групи похідних і взаємопов'язаних понять.

Питання концептуальних картин світу, концептосфер, концептів і т. ін. не є новими, однак не втрачають своєї перспективності, викликають неабиякий інтерес серед учених (А. Вежбицька, В. Гак, В. Звєгінцев, О. Кубрякова, Л. Лисиченко, З. Попова, О. Селіванова, Ю. Степанов, Й. Стернін, О. Тараненко, Г. Токарев, В. Ужченко та ін.).

Мета запропонованої статті – з'ясувати особливості репрезентації та лінгвально-художньої інтерпретації концепту *людство* в поетичній мовотворчості Ліни Костенко.

Концепт *людство* характеризується особливою внутрішньою організацією та складною структурою, формується на основі відповідного поняття, підґрунтя якого складає сукупність лексичних значень слова *людство*, зокрема: а) усі люди землі, рід людський, людське суспільство; б) люди, які зараз живуть на землі або є сучасниками певної особи чи якоїсь знаменної події; в) велика кількість людей, об'єднаних певними позитивними ознаками [3, с. 499]. Наприклад: *Який був світ / античний і готичний! / Це снилось людству / чи таки було? / Світ робиться сухий і прагматичний / Вже ледве б'є кастальське джерело* (9, с. 264–265); *Струїли все / пора на карантин / і вам поля / й тобі соснова кроно / А може й зараз твориться бурштин / але про це це людству невідомо* (9, с. 265); *Дай хоч на мить забути слово – «мушу», / це перше слово з букваря дорослих. / Мені без тебе сумно серед людства. / Вже людству не до себе й не до нас. / А дика груша світиться, як люстра. / І чутно гомін тополиних трас...* (9, с. 300); *Мужчини, руки од мазуту вимивши, / ковтали в пресі де яка стаття, / оскільки людство допливло наввимашки / до значно вищих форм свого буття* (9, с. 351); *Чи ми кого в житті неправедно карали? / Чи, може, наш народ кого зі світу зжив? / От тільки і всього: у людства курку вкрали. / Чи, може, який циган в поліції служив?* (9, с. 404); *Кити хоч викидаються на сушу. / А людству викидатися куди?!* (9, с. 541); *Чи страх*

пропорційний до маси тіла? / На цьому дереві і людство – горобець. / Але ми знаєм виміри легенди (9, с. 547) тощо.

У такому разі варто, очевидно, говорити про те, що в умовах того чи того контекстуального оточення аналізована лексема модифікує, конкретизує свою семантику: *людство* сприймається не лише як сукупність людей, що складається з окремих індивідів, а як та чи та людська спільнота, яка відіграла провідну роль у культурно-історичних процесах, посіла важливе місце в цивілізаційному просторі, досягла відповідного рівня суспільного розвитку і матеріальної культури: *Те, що вчора було прогресом, / завтра стане іхтіозавром. / Але чи так уже й по висхідній / іде фантазія людства?* (9, с. 545); *Мабуть, ще людство дуже молоде. / Бо скільки б ми не загинали пальці, – / ХХ вік! – ай досі де-не-де / трапляються іще неандертальці* (9, с. 64) (пор.: з одного боку, *людство* *молоде*, тобто людське суспільство, яке недавно виникло, має небагато років, не досягло зрілого віку [3, с. 537]; з іншого, – *неандерталець* – «давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту в деяких районах земної кулі (безпосередній предок сучасної людини)» [3, с. 591]). Попри те, що *людство* *дуже молоде*, воно цілком самодостатнє, окреслило свої духовні цінності, пріоритети, які сповідує, утвердило моральні закони, сформовані протягом не одного століття.

Звідси, відповідно, цілком закономірно, що письменниця доволі часто будує однорідні сурядні ряди, компоненти яких увиразнюють відповідну лінгвоодиницю, як-от: *Душа належить людству і епохам. / Чому ж її так раптом потрясли / осінні яблука, що сумно пахнуть льохом, / і руки матері, що яблука внесли?* (9, с. 27); *Ти схуд, Джордано. Одіспався б трохи. / Ти ж був дитя, вони вважали – тигр. / Ти все віддав для людства, для епохи. / Чи ти хоч, хлопче, налюбитись встиг?* (9, с. 256), де *епоха* – «великий період часу з визначними подіями, явищами або процесами у природі, суспільстві, науці, мистецтві і т. ін.» [3, с. 266]; *Хоч знаю: все це їй не первина. / Але колись нап'ється ж до переситу! / Захоче винити не крові, а вина / за щастя людства, / за здоров'я всесвіту!* (9, с. 151), де *всесвіт* має переосмислену семантику, уживається у значенні «населення всієї землі» [3, с. 162]. У такому разі лексеми *людство* та *всесвіт* сприймаються як контекстуальні синоніми.

Осмилення поняття *людство* відбувається з позицій духовно багатой і зрілої особистості, вихованої в душі найкращих українських традицій, яка вболіває за долю роду людського, за всіх людей землі: *Віки минули / і віки грядуть / Чи людством бути / люди ще спроможні? / Демографічні вулики гудуть / а стільники розтоптані й порожні* (9, с. 262). У проілюстрованому контексті засвідчена тавтологія, побудована на зіставленні двох лексем, значення яких співвідносяться як загальне і часткове: *людство* – *люди*. Таке зіставлення є непоодиноким, подекуди контексти репрезентують відповідні ієрархічні відношення, як-от: *І хто ми є? Усі усім мільйони. / А хтось комусь однісінький-один. / Тому ми люди. І життя навколо. / Тому є людство. Нація. Сім'я. / Нема на світі в тебе вже нікого. / Але у тебе є на світі я* (9, с. 397) (пор.: з одного боку, *я* → *ми* → *усі* → *люди* → *людство*; з іншого, – *людство* (тобто *люди*) → *нація* → *сім'я*, де *нація* – «конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру» [3, с. 588]; *сім'я* – «група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами; родина» [3, с. 1129]. Лексичні значення відповідних лексем засвідчують як інтегральні, так і диференційні семи. До того ж відношення між компонентами *людство*, *нація*, *сім'я* можна розглядати не лише як ієрархічні, читати їх «зліва» «направо», але й навпаки «справа» «наліво», зокрема: *людство* (тобто *людське суспільство*) ← *нація* ← *сім'я*, де *суспільство* – «сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, зумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ» [3, с. 1218]; *нація* – «конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру» [3, с. 588]; *сім'я* – «група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей, інших родичів, що живуть разом; родина» [3, с. 1129]. Цілком очевидно, що поняття *людське суспільство* є ширшим за поняття *нація*, яке, своєю чергою, передбачає поняття *сім'я* у значенні «родина»; на основі загальнолюдських цінностей створюються національні, що лягають в основу не лише національного, а й сімейного виховання.

Людство, або людське суспільство, як відомо, вважають

найвищим ступенем розвитку природного середовища, де люди (певна, зазвичай велика кількість людей) в усій сукупності і зв'язках становлять його ядро. Імовірно, саме тому в мовотворчості Ліни Костенко концепт *людство* репрезентовано переважно крізь призму поняття *люди*, позначуваного множинною матеріальною формою вираження: *Подивися: і що воно таке? / Не допоможе й двоопукла лінза. / Здається ж, люди, все у них людське, / але душа ще з дерева не злізла* (9, с. 64); *В епоху спорту і синтетики / людей велика ряснота. / Нехай тендітні пальці етики / торкнуться вам серце і уста* (9, с. 66); *А темрява! Іду, не спотикаюсь. / А люди, люди! Десь вони та є. / І все-таки, до чого я торкаюсь, / воно ж таки хоч трохи відтає* (9, с. 215); *Життя серед людей – / це та ж кімната сміху / Між тисячі дзеркал жахаєшся – / невже?! / Хто так спотворив нас? / Хто має з того втіху – / приписувати нам зображення чуже?!* (9, с. 260); *Біля стоянка первісних людей, / котра охороняється законом, – / палеоліт, печерна цитадель – / була між нами річка Рубіконом* (9, с. 351); *Бо це ж тобі не дворики ольвійські, / жінки в сандалях і тварини свійські. / Тут вільний степ, і люди в ньому суці, / на цілий степ стада свої пасуці* (9, с. 423); *Понад Дніпром жили все хлібороби, / що звав їх Геродот – борнсфеніти. / Були людьми не східної подоби, / лишили голос у віках дзвеніти* (9, с. 427); *Та тільки хто б на чому не спинився, / яких припущень ми б не спорудили, – / коли цим горам Київ ще й не снився, / тут люди вже на мамонта ходили* (9, с. 428). Такі контексти актуалізують передусім основне значення (пор.: *люди* – «суспільні істоти, що являють собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, мають свідомість, володіють членороздільною мовою, виробляють і використовують знаряддя праці» [3, с. 499]). Лексема *люди* використовується перш за все для позначення істот у протиставленні іншим істотам. У поєднанні з означенням, як-от, наприклад (*первісні люди, люди не східної подоби*), може сприйматися як матеріальна форма вираження, яка використовується для маніфестації осіб, «що належать до певної суспільної групи, середовища», об'єднаних певними характерними або спільними ознаками [3, с. 499], або осіб, задіяних у тій чи тій царині виробництва.

Десь-не-десь аналізована лексема може мати при собі квантитативний компонент, який увиразнює відповідну кількісну семантику: *Хтось ними плавав, мучився, болів, / із них почав і ними ж*

*і завершив, / Людей мільярди, і мільярди слів, / а ти їх маєш вимовити
вперше!* (9, с. 138);

Крім того, у поетичному доробку письменниці натрапляємо й на мовленнєві ситуації, що маніфестують розмовну лексему *люд*, яка вступає в синонімічні відношення зі словом *люди*, засвідчують зразки чи то абсолютних, чи то семантичних різновидів синонімів, де останні відрізняється один від одного тими чи тими семантичними відтінками: *Наука вглиб, і праця титанічна. / Загадка, не розгадана здавен, – / чи це була експансія етнічна, / чи це союз споріднених племен? / Це люд місцевий чи це люди східні, – / у цьому вчені теж неоднозгідні* (9, с. 428); *Які б тут не були стовпотворіння, / хто б звідки не накочував сюди, / а люд був корінний тут, бо коріння / в такому ґрунті глибоко сидить* (9, с. 428); *Слова уже не вірили словам / і мружились од правди, як од сонця. / Не переможе істина без нас. / Ой, скільки люду збіглося на Парнас!* (9, с. 534). Зауважимо, слово *люд*, супроводжуване атрибутивним поширювачем, маніфестує й значення «група людей, належних до якого-небудь середовища»; «населення певної країни; народ» [3, с. 499] (пор.: *люд місцевий* і *люди східні*; *люд корінний*). З подібною семантикою (зокрема, «населення») образно використовується й лексема *людність*: *Насправді ж тут, на узбережжях Лети, / не кіммерійці населяли край, / а перша людність тут була – таргети, / отож і пращур їхній – Таргітай* (9, с. 433), що містить ремарку *діал.* [3, с. 499].

Лінгвальна інтерпретація концепту *людство* відбувається й крізь призму поняття *людина*, маніфестованого лексемою *людина*, якою поетеса послуговується насамперед для позначення будь-якої особи, кожного індивіда: *Страждаю, мучусь, і живу, і гину, / благословляю біль твоїх тенет. / Цю грудочку тепла – у Всесвіті – людину!* / *І Всесвіт цей – акваріум планет* (9, с. 33); *Митцю не треба нагород, / його судьба нагородила. / Коли в людині є народ, / тоді вона уже людина* (9, с. 38); *Я чую смутку пальці крижані. / Розрісся цвинтар. Груша постаріла. / Мабуть, людину десь на чужині / отак би жодна пташка не зустріла* (9, с. 67); *Вирлооке сонце / сідає на чорну скелю. / З неба, гір і свободи собі вбудувала дім я. / Небосхил для людини – / якраз відповідна стеля. / Піднімеш думку – і не розіб'єш їй тім'я* (9, с. 142); *Мої кохані, милі вороги! / Я мушу вам освідчитись в симпатії. / Якби було вас менше навкруги, – / людина може*

вдаритись в апатію (9, с. 150); *Спортивна форма – гарне відчуття, / Марудна справа – жити без баталій. / Людина від спокійного життя / журіє серцем і втрачав талію* (9, с. 150) тощо. Ліна Костенко робить загалом успішну спробу представити людину не лише як біологічну, але й як соціальну істоту, що вирізняється як природженими, так і породженими в умовах суспільного життя властивостями, здібностями, нахилами, манерою поведінки і т. ін. У більшості ситуацій сконцентровано та узгоджено найрізноманітніші образні асоціації (пор.: *людина* → *грудочка тепла у Всесвіті*, тобто має тепло, властиве живому організмові).

Людина – «одиничне до люди» [3, с. 499] – сприймається як щось незначне за величиною, особливо в тому разі, коли в тій чи тій мовленнєвій ситуації наявні й одиниці протилежної семантики (вказують на велику кількість), як-от: *людина – народ* (пор.: «1. Населення держави, жителі країни. 2. Форма національної та етнічної єдності» [3, с. 578]). Пор. також: *Сказати б, зброя, це хіба єдине? / Так що б зробили стражники юрбі? / А в юрмах тих малесенька людина / тягла хреста важкого на собі* (9, с. 364); *Тепер Жар-птиці не буває. / Жар-птицю будень убиває. / Людина знівельована юрбою. / Заснути. Все забудь. Прокинутись собою* (9, с. 541), де *людина* (*малесенька людина*) протиставляється *юрбі* – «велике безладне, неорганізоване скупчення людей; натовп» [3, с. 1420].

Звідси, відповідно, можна говорити про те, що художньо-семантичне наповнення концепту *людство* письменника вибудовує передовсім на триаді: *людство* ← *люди* (*люд, людність*) ← *людина*. Аналізований концепт, крім ядра, містить у своїй структурі приядерні та периферійні елементи, представлені найрізноманітнішими мовними засобами, здебільшого лексемами.

Щоправда, іноді індивідуально-авторське потрактування відповідного поняття маніфестують і описові, перефразистичні конструкції: *Душі людської туго і тайго! / Це гарний звір, без нього зле живеться. / Але не треба кликати його. / Він прийде сам і вже не відсахнеться* (9, с. 82); *У драмі людській небагато дій: / дитинство, юність, молодість і старість. / Роби що хоч, ридай або радій. / Неси свій хрест. Все інше – позostalість* (9, с. 178); *Посмішки, / цвітіння людських облич – / червоні троянди пристрасті, / білий гнів*

ломикаменю, / колюча шипшина зневаги, / сині іриски втоми, – / мене морозить, коди я бачу посмішку пошляка / або лакизи (9, с. 118); *І знов те ж саме / знову за своє / І дух людський знемігся, / окрилатів / Христос / не знаю / може де і є / Зате в очах рябіє од Пілатів* (9, с. 266–267); *Знав городища, і степи, і плавні. / Чув цілий хор людських різноголось. / Та вище, де Дніпро не судноплавний, / і Геродоту бути не довелось* (9, с. 428); *Глухих лісів німі аборигени, / людського духу навіть не ази, / вже як не є – спасибі вам за гени. / Хай грають далі в довгої лози* (9, с. 350). Еквівалентні слову аналітичні метафоричні висловлення є образними найменуваннями істот, осіб, описовими назвами за їхніми характерними ознаками, діями (пор., наприклад, *душа* – «внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями» [3, с. 252]; *дух* – «за релігійними уявленнями, безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, відрізняє від тварини; душа» [3, с. 252]). Подекуди метафора розширює логічні межі тієї чи тієї номінації (пор.: *драма* – «1. Літературний твір, побудований у формі діалогу без авторської мови і призначений для специфічного виконання. <...> 4. *перен.* Яка-небудь подія, що приносить горе, страждання і т. ін. в особистому або громадському житті. // Тяжке душевне переживання» [3, с. 246] і *людська драма* – «людське буття; життя, існування людини з усіма тяжкими душевними переживаннями»).

У розумінні Ліни Костенко *людство* є суб'єктивним буттям суспільства, у якому відбувається становлення людей загалом і кожної людини зокрема: *На старих фотографіях всі молоді. / За роками людина сама себе кличе. / У зінціях печалі, як в чорній воді, / відбиваються люди, дерева, обличчя* (9, с. 392); *Хороші діти. Спокійна совість. / Люблю свою працю. Щаслива в родині. / Чого ще треба сучасній людині?* (9, с. 401); *Усе було на світі позавчора. / В зінціях Часу предковичний лід. / Людино, людино, людино, людино! / Збери себе всю у собі воєдино* (9, с. 535) тощо. У людському суспільстві формується світогляд, моральні принципи, громадянська позиція, мотиви поведінки і т. ін.: *Тож веселімось, людоньки, на людях. / Хай меле млин свою одвічну дерть / Застряло серце, мов осколок, в грудях. / Нічого, все це вилікує смерть* (9, с. 13); *О, не взискуй гіркого меду слави! / Той мед недобрый, від кусючих бджіл. / Взискуй сказать поблідлими вустами / хоч кілька людам необхідних слів. / Взискуй*

прожить несуетно і дзвінко. / Взискуй терпіння витримати все. / А справжня слава – це прекрасна жінка, / що на могилу квіти принесе (9, с. 52); І ні копійки ж, бо не візьме зроду, / бо що ви, люди, на чужій біді?! / А може, то в душі свого народу / я прихилила голову тоді? (9, с. 73); Смійтесь, люди. А діди зникають. / Сивий сон у вічність однесе... / Є скарби, допоки їх шукають. / Перестануть – от тоді вже все (9, с. 109); Я гордий був. Принаймні хоч гордині / ніхто не сміє збавити людині (9, с. 487); У людині з фашизмом генетична несумісність. / Скажіть, будь ласка, фантасте Уеллс, / чи буває фантазія похмуриша, ніж дійсність? (9, с. 537); Такий туман, аж піють сірі півні. / Людина йде з туману у туман. / Ми всі, по суті, живемо / якоюсь мірою в тумані (9, с. 547); Хто дивиться нам вслід, / той плаче за собою. / Віддай людині крихітку себе. / За це душа поповнюється світлом (9, с. 549).

Письменниця зазвичай не вдається до виокремлення людської унікальності чи неповторності: *Повзе гадюка в чорний телефон. / Мигтять людей столикі дублікати. / А я стою. І це мій марафон – / самій від себе безвісти тікати (9, с. 284); А ноги довгі, ноги, не котурни. / Б'ють по литках терни і бур'яни. / Стугнуть земля. Ідуть великі юрми. / Ти думав – люди, глянув – барани! (9, с. 176).* У першому контексті аналітична метафорична конструкція *людей столикі дублікати* є компресованою, згорненою одиницею тексту, достатньо інформативною, результатом індивідуально-авторського бачення відповідного предмета (пор.: *столикий* – «який виявляється в різноманітних формах; різноманітний» [3, с. 1199] і *дублікат* – «другий примірник документа, що має однакову з оригіналом юридичну силу» [3, с. 250]; *людей столикі дублікати* – «найрізноманітніші люди, безліч людей, що мають однакову подобу, повторюють, дублюють, наслідують чий-небудь дії, поведінку, манери і т. ін., прагнуть бути цілком подібними до кого-небудь, схожими на когось», адже анатомофізіологічні характеристики генетично зумовлені, передаються по спадковості). У зв'язку з тим, що подібні метафори актуалізують не всі семи, залишається можливість різного сприймання і тлумачення. Це очевидно, адже семантична структура метафори завжди складна, вона асоціює щонайменше два об'єкти (пор.: *ти думав – люди, глянув – барани*, де лексема *баран*, що використовується для позначення нерозумної, слабодухої людини

[3, с. 36], засвідчує метафоричне перенесення за емоційним враженням від предмета (назва тварини → людина, подібна до цієї тварини за порівнюваними інтелектуальними здібностями, характером, особливостями поведінки).

У поетичному доробку Ліни Костенко семантика аналізованих лексем (людина → люди (люд, людність) → людство) доволі часто конкретизується за допомогою епітетів, передусім емотивних епітетів внутрішньопсихологічного сприймання: *І чую тишу. І співають пташці. / Проходять люди гарні і незлі. / В пахучій хмарі дощової глици / стоїть туман, як небо на землі* (9, с. 44); *Лежи, Іване. Світ вже був немилый. / В дорозі вмерти – теж не до ладу. / Тут Рось тобі камінчиків намила, / з них добрі люди пам'ятник складуть* (9, с. 240); *А я дивлюсь і думаю про вірші. / Коли їм сумно – хай вони сумують. / Хай тільки не сміються штучним сміхом, / бо щирі люди зачиняють вікна* (9, с. 136); *Прощай, прощай, чужа мені людино! / Ще не було ріднішого, як ти. / Оце і є той випадок єдиний, / коли найбільша мужність – утекти* (9, с. 286); *Про скіфів добре згадував Есхіл. / В Гомера є, що скіфи – справедливі. / В цьому краю царів і пастухів / суворі люди, горді і вродливі* (9, с. 430); *А навкруги – природа первозданна. / І люди щедрі й добрі, як вона. / Все їм дала богиня їхня Дана. / Живе народ. Кочують племена* (9, с. 454); *А не без того. Гетьмана – на покуті. / Такенна миска страви на столі. / І риба, й мед. Все своє, напихваті, / У нас гостинні люди у селі* (9, с. 518). Такі епітети здебільшого є постійними, у позитивному плані оцінюють відповідні суб'єкти буття (пор.: *люди вродливі, гарні, горді, добрі, щедрі, щирі* і т. ін. – люди, що мають привабливу зовнішність, привабливі риси обличчя, позитивні якості, сповнені особистої гідності, самоповаги, прямо, безкорисливо, чистосердечно виражають свої почуття, відверті, правдиві, доброзичливо, приязно, чуйно ставляться до інших людей, вирізняються зразковою поведінкою і т. ін.). Інакше кажучи, *люди людяні: Не хочу я в рай, і не заздрю я Крезові. / Заб'юся в глухий оцей кут. / Тут сосни соснові, берези березові, / і люди людяні тут* (9, с. 411) (пор.: *людяний* – «який щиро, доброзичливо, чуйно ставиться до інших; уважний до чужих потреб; гуманний» [3, с. 499]).

Схвальну характеристику репрезентують не лише так звані стверджувальні епітети, представлені матеріальною формою

вираження, використовуваною для позначення тих чи тих високих моральних якостей, а й ті, які утверджують позитивну оцінку через заперечення, як-от *люди гарні і незлі* (пор.: *незлий* – «який не заподіює зла іншим, не схильний до цього; добрий; який виражає доброзичливість, прихильність до кого-небудь» [3, с. 603]).

Зауважимо, деякі з якісних непохідних прикметників є постійними супровідниками лексеми *люди*, тривала традиція їх образного використання уможливила надання їм статусу готових образних засобів, якими можна послуговуватися як усталеними конструкціями, відтворювати їх у готовому вигляді: *І сивий жрець сказав їм, як із неба: / – Гей, добрі люди, а чого вам треба? / Вклонились греки звичаям тутешніми / Спитали греки, що це за ріка. / І сивий жрець вклонився низько теж їм, / хоча дивився дуже звисока* (9, с. 458).

У контексті *Відтак велично показав їм костуром – / там далі місто й люди не скупі. / Сказав, що обрій – це усмішка простору / і що їм'я цієї річечці – Суній* (9, с. 458) конструкція *люди не скупі* являє собою епітетну предикативну основу, у якій загалом заперечується ознака, виражена предикатом у позиції присудка (пор.: *скупий* – «який уникає витрат; надміру, до жадібності ощадливий» [3, с. 1145] і *щедрий* – «який охоче ділиться своїм майном, коштами і т. ін., не шкодує витрачати що-небудь» [3, с. 1413], тобто *не скупий* = *щедрий*). Заперечна модальність наявна й тоді, коли авторка робить спробу окреслити віковий етап, період життя: *Але ж, даруй, ми люди не старі. / Хіба можливо, щоб така скульптура / стояла тут у нас в монастирі?* (9, с. 509).

У творчості поетеси натрапляємо й на кількокомпонентні марковані атрибути (*Пливуть вони між тими берегами. / А скрізь луги безмежні за лугами. / Піщаний берег в решеті стрижів. / І добрі люди гарних типажів* (9, с. 457), які мають образно-означальне наповнення (пор.: *добрі люди гарних типажів*).

Чимало атрибутивних поширювачів демонструють відповідний соціальний статус, належність до тієї чи тієї формації, культури, території, виробничої сфери і т. ін.: *І десь, в якійсь пустелі, з'їдять його верблюди. / Забудуть його діти, і виростуть німі. / Бредуть, бредуть вигнанці.../ бредуть бездомні люди.../ Ні даху ж, ні притулку, – буквар їм на умі!* (9, с. 23); *На берег, вийшли, б люди тогобічні, / і мовчки-*

мовчки, бачили б вони, / що це пливе князь Полоцький, у вічність, / а з ним Рогніда і його сини (9, с. 379); Коли в лісах ревели йще буй-тури, – / Дажбогу сонце приміряло німб, / і люди чорноліської культури / жили, співали, сіяли свій хліб (9, с. 428); Ніхто з купців тут не застряв ні разу. / Були тут греки і майстри з Кавказу. / І фінікійці, люди всюдисущі, / не раз перепливали тут по суші (9, с. 452); Ніхто із вас додому не доїде, / з'їдять вас андрофаги-людодіди. / Тут люди дикі у своїй основі. / Будини тут їдять шишки соснові (9, с. 453); Тут люд осілий. Тут шанують труд. / І рух дадуть і кругові, і кросну. / Кують залізо із місцевих руд. / І мають славу дуже розголосьну (9, с. 442); Шумів базар. Проходили транзити. / Лежали хури червонястих руд. / Вгорі жили царі і ворожбити. / Внизу роївся ремісничий люд (9, с. 443); Там зброю вміють у руках тримати. / Живуть на схилах люди з ремеслом. / А тут з куців як вискочат сармати, – / чим будеш одбиватися, веслом? (9, с. 458) тощо.

Це певною мірою свідчить про те, що людина як біологічна істота, яка належить до людської спільноти, не лише має психічні й фізичні відчуття, але й зазнає суспільно-історичного впливу. Вона може коригувати свій природний темперамент, приборкувати інстинкти, керувати потребами, здатна сприймати й усвідомлювати естетичні цінності, підтримувати взаємні стосунки, порозумітися, передавати досвід і т. ін.: Не встигнеш людям передати й досвіду. / Лиш блискавки напишуть від руки, як ти загинув, Дон Кіхоте, вдосвіта, / шукаючи грукучі вітряки (9, с. 177); Людей на світі смуток не трима / Розвію хмару над життям навислу / Іронія – / це блискавка ума / котра освітить всі глибини смислу (9, с. 267); І верби прийшли. І прийшло незабутнє. / І люди, й не люди, добро і зло. / Але майбутнє тому і майбутнє, / що має бути, що б не було! (9, с. 110); Ой доле, доле, що з людьми ти коїш? / Цим осокорам вже по двісті літ. / Із катапульти гойдалки такої ж / колись я звідси вилетіла в світ (9, с. 112); А хто ж розкаже людям про ті криваві сльози / у тих лісах волинських, де пам'ять аж / кричить, – / коли ми йшли в безвихідь, у голод, у морози, / тікаючи од звіра, що звався геноцид?! (9, с. 409); Живе у Римі. Має свій куток. / Згорбатів у труді, посивів у скорботі, / а людям чорно в роті од пліток (9, с. 497). Як справедливо зауважують учені різних наукових царин, «людина постає єдністю, сумою та органічним породженням і продовженням власної минувшини, а сутність людини значною мірою

формує її історія», «у структурі пріоритетів людини вагому роль відіграють соціумні орієнтації, що спричиняють не лише вчинкові, але й поведінкову культуру» [4, с. 218]. У такому разі узуальний сегмент поняття «людина» доповнюється індивідуально-авторським, що маніфестує додаткові смисли, які увиразнюють, конкретизують, доповнюють узагальнені знання соціуму, зокрема про людину як суспільну істоту, покликану зберігати духовну й інтелектуальну культуру етносу [8, с. 217].

Водночас людина є біологічним видом *Homo sapiens*, частиною природи і мала б гармонійно вписуватися в природне середовище, мирно співіснувати з іншими його елементами, зокрема рослинним і тваринним світом: *Малі озерця блискають незлісно, / колише хмара втомлені громи. / Поїдемо поговорити з лісом, / а вже тоді я можу і з людьми* (9, с. 51); *Сосновий ліс перебирає струни. / Рокоче тиша на глухих басах. / Бринять берези. І блукають луни, / людьми забуті звечора в лісах* (9, с. 108); *Шипшина важко віддає плоди. / Вона людей хапає за рукава. / Вона кричить: Людино, подожди! / О, подожди, людино, будь ласкава. / Не всі, не всі, хоч ягідку облиш! / Одна пташина так мене просила! / Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш. / І просто осінь щоб була красива* (9, с. 336). Однак, на превеликий жаль, життя вносить свої корективи, людські вчинки доволі часто суперечать суспільним законам, є аморальними й такими, що викликають осуд і супротив, як-от: *І тільки при людях, мабуть, / дерева тремтять від жаху, / бо кращих із них поведуть / ні за що ні про що на плаху* (9, с. 124). У таких ситуаціях розгортається складна система стосунків людини і природи.

Лексеми, що використовуються для позначення аналізованих понять, супроводжуються дієсловами буття, дії, психологічного / фізіологічного стану чи процесів, ментальних і соціальних дій суб'єкта (фізичної чи інтелектуальної діяльності або відпочинку, мовлення, мислення, пізнання, сприйняття) і т. ін.: *А вів їм склав усі свої трофеї – / кременний ніж, сокиру кам'яну. / – Чи не прибив нас вітер до Гілеї? / Жили тут люди в давню давнину* (9, с. 451); *Там переходять шлях уповні, / Під осінь в кожному селі / немов димки димлять жертovní – / копають люди картоплі* (9, с. 123); *І сміються люди вже у вічі: / треба ж так от збутися ума, / щоб оце в двадцятому сторіччі / та шукати те, чого нема!* (9, с. 109); *Ви*

ставите вище комір. / А всі ідуть звідусюди. / Чи це Вам так тільки здається? / Це осінь так шелестить, / Пробачте їм, пане Гамсун. Вас надто любили люди, / А Ви їх так ошукали, вони не зможуть простить (9, с. 253–254); А люди спали. Людям снились жахи. / Хтось щось палив. Їм снилася війна. / А дим казав: – Вона вже грала в шахи / сама з собою. Виграла слона (9, с. 246); Вже й пес не гарчить. / І осінь / захрипла шерехом криги. / І садівник оббиває об дерево чорні граблі. / А люди проходять, проходять, і просто кидають книги. / Так просто, як у могилу кидають грудки землі (9, с. 254); Чи зрікся Галілео Галілей? / Щось люди там балакали про втому. / Про те, що рятувався він. Але й / не певна я, бо не була при тому (9, с. 227); Е, щоб люди знали! / Он як про тебе і про Сулиму, / як ви Кодак-фортецю зруйнували, / а потім як на страту вас везли, / і як ти чудом жив-здоров лишився, / та й знов на Січ подався Низову, – / от про таке у нас в селі співали! / І люди плакали. Але ж то й сльози інші (9, с. 523) тощо.

Людина здатна контролювати свої дії і вчинки, несе за них відповідальність. Правильність, розумність чиєїсь поведінки великою мірою залежить від віри, як від «упевненості в чомусь, у здійсненні чого-небудь», так і від «визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного» [3, с. 147]. Авторка констатує: Я в людей попрошу тільки віри / в кожне слово, почуте від мене, / в кожний погляд очей моїх сірих, / в кожну ласку рук нестудених (9, с. 139); І завжди люди гинули за віру. / Цей спорт одвічний винайшли не ми. / Тут головне – дивитись в очі звіру / і просто – залишатися людьми (9, с. 205); Єдиний Боже! Все обсіли хами. / Веди мене шляхетними шляхами. / І не віддай цим людям на поталу, – / вони вже іншу віру напिताли (9, с. 217). У подібних ситуаціях, цілком закономірно, актуалізується й лексема *віра*. Щоправда, подекуди про належність до того чи того віросповідання письменниця говорить метафорично, послуговуючись лексемами певної семантичної групи: Не визнають тут Зевса і Паллади. / Тут сповідають люди на Дніпрі / високий культ астральної тріади – / культ Місяця, культ Сонця, культ Зорі (9, с. 454); Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть. / Не бий на сполох в невідлтий дзвін (9, с. 545). Особа як утілення високих інтелектуальних і моральних властивостей, якою є людина, у супереч обставинам, повинна робити

те, що узгоджується з загальнолюдськими цінностями. І передусім згадати про людське в людині.

Ліна Костенко, змальовуючи реалії сьогодення, закликає виходити зі стану спокою, застою і т. ін., ставати активними, діяльними: *Усі усіх не люблять. Це біда. / Це чорний дим невидимого пекла. / Ми вчаділи за декілька століть. / В цій п'есі дирижує сам диявол. / Проснітьсья, люди! Це погані сні* (9, с. 549). Через подібні звертання письменниця привертає увагу до висловленого, акцентує на актуальності інформації, що стала сутністю відповідної комунікативної ситуації і задля повідомлення якої ця комунікація відбулася. Пор. також: *Люди мої, рідна моя рідність! / Щось мені так сумно, аж лякаюсь. / Щось приходжу я в невідповідність, / і чомусь, злочинниця, не каюсь* (9, с. 172); *І якби на те моя воля, / написала б я скрізь курсивами: / – Так багато на світі горя, / люди, будьте взаємно красивими!* (9, с. 193); *Мікро-Содом, зашторена Гоморра, / проснітьсья, люди, чуєте, біда! / Гули вже сходи маршем Чорномора, / стелився дим, як сива борода* (9, с. 246–247) тощо.

Художньо-семантична репрезентація концепту *людство*, ґрунтована на тріаді *людство* ← *люди* ← *людина*, увиразнюється й за рахунок приядерної та периферійної частин, що пов'язуються, наприклад, з лексемами на позначення родинних стосунків на зразок *чоловік*, *жінка* і т. ін., з найменуваннями осіб за сферою діяльності і т. ін.: *Він прихилився раптом до колони. / Сльоза чомусь набігла до повік. / Бо, знаєте... із каторги в салони... / не зразу усміхнеться чоловік...* (9, с. 16); *А потім зникла музика. Антракт. / Усі мужчини говорили прозою. / Жінки мовчали. Все було не так. / їм не хотілось пива і морозива* (9, с. 46); *Старий співав без гриму і гримас. / Були слова палкими й не сучасними. / О, заспівайте дівчині романс! / Жінки втомилась бути не прекрасними* (9, с. 46). І не тільки. Їх ґрунтовне дослідження, лінгвальна інтерпретація у творчому доробку письменниці вимагає окремої уваги, дасть змогу змоделювати відповідну концептосферу індивідуально-авторського стилю, проілюструвати концептуальну парадигму.

Мовотворчість Ліни Костенко засвідчує посилений інтерес до суб'єкта буття, співвідносного передовсім із людським індивідом, у ширшому потрактуванні – із сукупністю людських індивідів, людською спільнотою, родом людським. Матеріальною основою

(організуючим ядром) концепту *людство*, репрезентованого творчим доробком письменниці, є лексеми *людина* → *люди* (*люд*, *людність*) → *людство*. Зміст аналізованого концепту ґрунтується на контекстуальному оточенні, що уможливлює виявлення тих чи тих семантичних площин та образних характеристик.

Література

1. Банківська Н. «Я вибрала... долю, а не вірші». Ліні Костенко – 75 [Електронний ресурс] / Н. Банківська, А. Яковець // Дзеркало тижня. – 2005. – 19 березня. – № 10 (538). – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ya_vibrala_dolyu_a_ne_virshi_lini_kostenko_75.html
2. Брюховецький В. С. Ліна Костенко. Нарис творчості / В. С. Брюховецький. – К. : Дніпро, 1990. – 262 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упорядн. та гол. ред. : В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
4. Голобородько К. Лінгвоментальне моделювання когнітипу *ЛЮДИНА* в Олесеїв мово сфері / К. Голобородько // Голобородько К. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація. – Харків : ХІФТ, 2010. – С. 218–296.
5. Дзюба І. «Мадонна перехресть» : Розділ з книжки «Є поети для епох» [Електронний ресурс] / І. Дзюба // День. – 2011. – №205. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/madonna-perehrest>
6. Дроздовський Д. «Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних, або післямова до круглого столу» [Електронний ресурс] / Д. Дроздовський // Дзеркало тижня. – 2005. – 16 липня. – № 27 (555). – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/poeziya_lini_kostenko_v_chasah_perehidnih_i_vichnih_abo_pislyamova_do_kruglogo_stolu.html
7. Єрмоленко С. Я. Інтелектуалізація сучасної літературної мови в поезії Ліни Костенко / С. Я. Єрмоленко // Мовно-естетичні знаки української культури : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Балюк І. Б., 2009. – С. 187–200.
8. Колоїз Ж. В. Афоризми Ліни Костенко як транслятори загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 11. / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацькі та ін.]. – Кривий Ріг, 2014. – С. 210–232.
9. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 558 с.
10. Ліна Костенко : біобібліографічний покажчик / уклад. А. І. Мартинюк ; відп. за вип. Т. Є. Клименко ; за ред. Т. Є. Клименко. – Житомир, 2012. – 44 с.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2015 р.

СУГЕСТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ СЛОГАНІВ РЕКЛАМИ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Конюхова Л. І. Сугестивні властивості слоганів банківських послуг.

Проаналізовано сугестивні особливості рекламних текстів, виявлено вербальні лексичні засоби, що мають сугестивне значення, з'ясовано механізм впливу цих засобів на споживача реклами банків. Виявлено, що особливостями сугестії слоганів реклами банківських послуг є використання слів, які здатні навіяти споживачеві думку про престиж і надійність банку та спонукати до дії.

Ключові слова: сугестія, сугестивні властивості, особові займенники, дієслова наказового способу, мовні одиниці з національно-культурним компонентом.

Конюхова Л. И. Суггестивные особенности слоганов рекламы банковских услуг.

Проанализированы суггестивные особенности рекламных текстов, выявлены вербальные лексические средства, имеющие суггестивное значение, и выяснен механизм влияния этих средств на потребителя рекламы банков. Указано, что особенностями суггестии слоганов рекламы банковских услуг есть использование слов, которые могут навеять мысль о престиже и надежности банка и побуждать к действию.

Ключевые слова: суггестия, суггестивные свойства, вербальные средства, интонационные особенности, глаголы повелительного наклонения.

Koniukhova L. I. The suggestive qualities of slogans of banking advertisement.

The suggestive peculiarities of advertising texts are analysed, the verbal means with suggestive meaning are found out, the mechanism of their influence on consumer is explained. The article deals with the suggestive component of advertising. The suggestive peculiarities of advertising texts are analysed, the verbal means with suggestive meaning are found out, the mechanism of their influence on a consumer is explained.

The article states that it is through advertising that the banking sphere tries to attract attention of consumers. This is why the new ways of suggestion are looked for all the time while trying to persuade the consumers that their bank is the unsurpassed one.

The article proves that suggestive meaning is inherent in the words bearing positive information and pointing the social worth of banking services. It is quite often that in the advertising texts we notice adjectives of the highest degree of comparison or the ones that in their semantics perform the meaning of certain “superiority” over the other qualities. They are used to persuade the consumer that what is advertised is the best. Generally, the advertising texts are replete with the attributes helping to call positive associations in a consumer.

The review of advertising slogans showed that advertisers often use linguistic units of the national-cultural component, such as geographical names not related to Ukraine, the names of well-known brands and others.

Our observations have shown that the characteristics of suggestion of banking

advertising slogans is the use of words that are able to convince the consumer in the prestige and the reliability of the bank. These words are also nouns which name social priorities, imperative verbs that are aiming to induce action, personal and possessive pronouns aimed to “bring” banking institution to the consumer, regional vocabulary.

In most cases analyzed slogans give no clear guidelines, and the words used with the suggestive aim are perceived naturally, they easily fall into the conscious, a person does not take these words for an instruction, people believe that they decide to take advantage of this particular bank themselves. This type of suggestion we call the indirect one. It is organized so that the suggestive information is being provided in a discrete way. This contributes to unconscious, obscure, this contributes unconscious, invisible, spontaneous accepting information. Indirect suggestion is very often involuntary, unconscious. It is a common component of everyday communication. It is hidden, obscure, and therefore it is very suitable for advertising of banks, as preferences and peculiarities of human behavior very often happen to be dictated by the suggestions that are unconscious.

Key words: suggestion, suggestive qualities, personal pronouns, reflexive pronoun, imperative mood verbs, qualifier, language units with national-cultural component.

Сьогодні банки, як відомо, працюють в умовах ринку, тому одним із найважливіших завдань їхньої діяльності є реалізація послуг, які вони пропонують. Метою політики керівництва кожного банку є розширення клієнтури, збільшення сфери збуту, завоювання ринку, зростання отриманого прибутку. Досягти цієї мети допомагає реклама. Саме за допомогою реклами сучасні банкіри намагаються привернути увагу споживачів й задля цього вишукують все нові й нові способи навіювання думки про те, що тільки їхній банк є неперевершеним у наданні фінансових послуг.

Відомо чимало досліджень, у яких розглянуто шляхи досягнення успіху реклами. Так, М. Сокуленко у праці «Американська технологія створення рекламних текстів» звертає увагу на особливості реклами взагалі та вказує на те, що дієвим засобом її впливу на споживача є сугестія, тобто навіювання. Відомий семіолог Р. Барт вказує на те, що маніпулювати свідомістю людей дуже легко, якщо правильно створити» семіологічну систему, яка претендує на те, щоб перетворитися на систему фактів» [2, с. 101]. Львівська дослідниця мови засобів масової інформації Л. Павлюк також переконує в тому, що формувати думку можна за допомогою слів-знаків, слів-символів [3]. Дослідниця мови рекламних текстів Л. М'ясянкіна вважає, що основним чинником ефективності реклами є експресивно забарвлена інформація [4, с. 396]. Н. Фурманкевич зазначає, що слова, використані в рекламному тексті, «накопичують ауру асоціацій» [5, с. 147].

Ми ж ставимо за мету вказати на особливості реклами банківських послуг та визначити вербальні сугестивні засоби такої реклами.

Наші спостереження свідчать, що реклама банківських послуг наділена сугестивними особливостями. Простежимо, яка саме лексика переважає в рекламних слоганах банків та визначимо сугестивні властивості використовуваних слів. Наприклад:

IdeaBank пропонує слоган: *Ідеальний розпродаж*.

Обидва слова цього слогана несуть прийнятну для споживача реклами інформацію: по-перше, люди люблять розпродаж, бо очікують від нього знижок; по-друге, прикметник *ідеальний* допомагає впевнитися в тому, що ліпшого, ніж пропонує **IdeaBank**, бути не може.

Внешторгбанк подає такий рекламний слоган: *Банківський сервіс найвищого татунку*.

Усі слова слогана несуть позитивну інформацію. Приємно сприймається іменник *сервіс (обслуговування)*. Не секрет, що людям узагалі хочеться, щоб їх обслуговували, клієнти очікують від банку якісного обслуговування. Означення *найвищий*, виражене прикметником найвищого ступеня, допомагає увіразнити позитивні характеристики банківських послуг.

Otpbank пропонує *вір-обслуговування та найкращі пропозиції*. Означення *вір* передає значення престижу, чогось особливого (аббревіатура *вір* має значення «very important person», що в перекладі з англійської означає «дуже важлива персона»). Слово *вір* у рекламі вживається у значенні «преміум-класу, елітарне». Означення ж *найкращі*, виражене прикметником найвищого ступеня порівняння, вказує на неперевершеність банку. А іменник *обслуговування*, як і *сервіс*, ніби підкреслює готовність банку служити клієнтові. За допомогою іменника *пропозиції* банк запевняє, що він не нав'яже своїх послуг, а лише пропонує їх увазі споживача на вибір, виносить їх на розгляд. Така ненав'язливість банку теж викликає довіру до нього.

Як бачимо, означення вказують на цінність і соціальний престиж банківських послуг. Аби переконати споживача в тому, що рекламоване є найліпшим, рекламісти часто використовують прикметники найвищого ступеня порівняння або такі, що своєю семантикою засвідчують свого роду «вищість» над іншими ознаками. Загалом же рекламні тексти насичені означеннями, які допомагають

викликати в людини позитивні асоціації.

Навіювати думку про престиж банку допомагають і прислівники, утворені від якісних прикметників. Наприклад, **ProCreditBank** рекламує ощадну картку та стверджує: *Надійно зберігати, зручно купувати.*

У слогані реклами цього банку функцію навіювання виконують прислівники *зручно, надійно*, утворені від якісних прикметників, які теж мають позитивні характеристики. Дієслова *зберігати* та *купувати* передають значення основних функцій, реалізувати які допоможе банк. А саме питання надійного збереження заощаджених коштів та зручного користування ними є актуальними для кожного, отже, банк відповідає запитам своїх клієнтів. Усі слова розглядуваної реклами **ProCreditBanky** наділені сугестивними властивостями.

Огляд рекламних слоганів засвідчив, що рекламисти, намагаючись привабити клієнта, нерідко використовують мовні одиниці з національно-культурним компонентом: географічні назви, не пов'язані з Україною, імена всесвітньо відомих особистостей, назви загальновідомих торгових марок і т. ін. У рекламі банків простежується часте використання краєзнавчої лексики. Так, слоган **Кредобанку** переконує:

Польський досвід. Український успіх. Європейське майбутнє.

У пересічного українця сформована думка, що європейське завжди краще, що це те, до чого він прагне. Українські банки вже встигли дещо дискредитувати себе, тому зараз люди більше довіряють саме неукраїнським банкам, а, наприклад, таким, що мають польський досвід, тобто є стабільнішими. Отже, думка споживача реклами спрацьовує приблизно так: якщо скористатися послугами банку з польським досвідом, то й в Україні можна вигідно вкладати гроші та успішно провадити різні фінансові операції. А робити це заохочує словосполучення *український успіх*.

Банк Форум стверджує: *Бізнес по-німецьки.*

Споживач, зрозуміло, асоціює все німецьке з надійним та якісним, а отже, йому хочеться скористатися послугами фірми, яка працюватиме чітко – по-німецьки. Іменник *бізнес* наштовхує на думку про те, що саме банк допоможе вдало розгорнути підприємницьку діяльність, яка стане джерелом збагачення.

Банк БТА під зображенням дівчини у вінку з квітів подає

слоган: *Вирушай на парад квітів до Амстердама.*

Географічна назва покликана викликати в уяві потенційних клієнтів банку приємні асоціації та спонукати мріяти про досі незвідане – про Амстердам, куди можна потрапити, скориставшись послугами банку БТА.

Otpbank заохочує: *Виграй поїздку в Угорщину.*

Для того, щоб у клієнта швидше спрацювала уява про перебування в королівській країні, подано зображення чоловіка в колоритному угорському національному однострої. Слоган розрахований на те, що людина сама додумає приблизно такий підтекст: саме **Otpbank** допоможе мені романтично провести час.

Рекламістові важливо, щоб споживач не лише отримав інформацію про банк, а й асоціював його з країнами, містами, які користуються авторитетом. Самі ж географічні назви в цьому разі виступають ніби гарантом якості та надійності, часто й респектабельності, або ж, спокушаючи до романтичних подорожей, спонукають скористатися послугами банку. Отже, лінгвокраїнознавча лексика теж має притягувальну силу. Загалом же будь-які слова, що здатні викликати довіру, позитивну реакцію, можна вважати привабливими.

Ми виявили, що в рекламі здебільшого одночасно функціонують різні слова, що мають на меті привабити споживача. Так, в останніх наведених прикладах слоганів спостерігаємо вживання дієслів наказового способу *вирушай, виграй*, які виразно спонукають до дії. А пропущений займенник *ти*, який легко можна відновити, уможливорює псевдодіалог зі споживачем. Особові та присвійні займенники приваблюють того, хто сприймає рекламу. Слова *Вам, для Вас, Тобі, Вам, Твій, Наш* вказують на те, що запропонована інформація стосується людини особисто, а не якоїсь абстрактної аудиторії.

Наші спостереження свідчать, що рекламисти, намагаючись психологічно вплинути на споживача, вдаються й до пріоритетів суспільства. Так, останнім часом у зв'язку з політичними подіями дещо змістилися акценти в цінностях суспільства: зріс престиж українського патріотизму, популярною стала підтримка й пропаганда української національної ідеї. Реклама банків одразу відреагувала на такі суспільні порухи. Приватбанк на кредитній картці жовто-синього кольору подає напис: *Слава Україні! Героям слава!* Інших слів узагалі немає. Але цей свого роду рекламний слоган ніби засвідчує:

«Українці, ми з вами, ми за Вас. Можете нам довіряти».

Подібно рекламує свої послуги й Альфа-банк. На тлі неба й просторів України подано напис: *З днем народження, Україно*. Інша реклама цього ж банку пропонує слоган: *Майбутнє України у твоїх руках*.

Банк «Хрещатик» під зображенням неба й колосся пшениці розташував слоган: *Вірю в Україну*. Для переконливості цей напис відтінено зображенням жовто-синьої стрічки.

Банк «Надра» запропонував свою рекламу в короткометражному фільмі «Я люблю Україну». Сама назва фільму, яку подано на тлі карти України, використана у фільмі патріотична композиція Олександра Пономарьова «Заспіваймо пісню про Україну», вислови творців фільму на кшталт: *Банк «Надра» – це банк кожної родини* є рекламою проукраїнськості банку. Засвідчивши свою позицію у ставленні до України, банк спонукає українського споживача довіряти своїй установі та скористатися її послугами.

Гадаємо, що використання в рекламі національної символіки й словесне вираження підтримки України спонукає споживачів банківських послуг повірити в порядність банківської установи, адже вона теж переймається проблемами України, любить Україну, а значить, підтримає й пересічних українців.

Наші спостереження засвідчили, що особливостями сугестії слоганів реклами банківських послуг є використання слів, які здатні навіяти споживачеві думку про престиж та надійність банку. Такими словами є якісні прикметники найвищого ступеня порівняння або такі, що передають позитивні характеристики рекламованого, іменники, що є назвами суспільних пріоритетів, дієслова наказового способу, здатні спонукати до дії, особові та присвійні займенники, які ніби наближують банківську установу до споживача її послуг, краєзнавча лексика.

У проаналізованих слоганах банківських послуг здебільшого немає чітких директив, а слова, використані із сугестивною метою, сприймаються невимушено, непомітно, вони просто «падають» у підсвідомість: людина не сприймає цих слів як якусь інструкцію, вона вважає, що сама приймає рішення скористатися послугою банку. Таке навіювання думки вважаємо непрямим. Непряме або опосередковане навіювання організовано так, що інформація сугестії подається в замаскованому вигляді. Відповідний добір мовних засобів сприяє

неусвідомленому, непомітному, мимовільному засвоєнню інформації. Дослідник сугестогенних інновацій рекламних повідомлень В. Лученко зазначає: «М'які форми непрямого навіювання рідко натрапляють на опір сугеренда. Непряме навіювання дуже часто може бути мимовільним. Воно є звичайним компонентом буденного спілкування» [9]. Воно є невимушеним, непомітним, а тому й дуже прийнятним для реклами банків, адже вподобання та особливості поведінки людини часто продиктовані навіюванням, яке не усвідомлюється.

Література

1. Барт Р. Война языков. Избранные работы : Семиотика: поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1994. – 616 с.
2. Павлюк Л. Знак символ-міф у масовій комунікації / Л. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2006. – 120 с.
3. М'ясянкіна Л. Експресивність рекламного тексту / Л. М'ясянкіна // Українська журналістика в контексті доби : Матеріали всеукраїнської практичної конференції. – Львів, 2004. – С. 394–396.
4. Фурманкевич Н. Реклама: культура мови та мовна норма. Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору / Н. Фурманкевич // Збірник наукових праць. – Тернопіль-Львів, 2008. – Т. 2.
5. Лученко В. Сугестия в рекламе / В. Лученко // Політика. – 10 марта 2009 г.
Стаття надійшла до редакції 23.11.2015 р.

УДК 811.161.2'373

Н. М. Малюга

СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ЗАСОБАМИ СЛОВОТВОРЕННЯ (ПРО МОВНЕ ЧУТТЯ ОСТАПА ВИШНІ)

Малюга Н. М. Створення комічного ефекту засобами словотворення (про мовне чуття Остапа Вишні).

У статті йдеться про особливості використання словесних засобів комічного в мові творів Остапа Вишні. Описано стилістично зумовлені порушення словотвірних норм, продукування «словотворчих пародій» за зразком книжної мови. Стверджується, що всі похідні взаємопов'язані й за формою, і за змістом, їхнє функціонування в мовному контексті підпорядковане авторському задуму. Обґрунтовано доречність представлених письменником псевдоетимологічних тлумачень та псевдоісторичних коментарів як спосіб висміювання невігластва і графоманії в науці.

Ключові слова: словотвірні засоби створення комічного, словотвірна норма, спосіб словотворення, хибна мотивація, псевдоетимологічні тлумачення.

Малюга Н. Н. Создание комического эффекта средствами словообразования (о языковом чутье Остапа Вишни).

В статье говорится об особенностях использования словесных средств комического в языке произведений Остапа Вишни. Описаны стилистически обусловленные нарушения словообразовательных норм, продуцирование «словообразовательных пародий» по образцу книжного языка. Утверждается, что все производные взаимосвязаны и по форме, и по содержанию, их функционирование в языковом контексте определяется авторским замыслом. Обоснована уместность предложенных писателем псевдоэтимологических толкований и псевдоисторических комментариев как способ обличения невежества и графомании в науке.

Ключевые слова: словообразовательные средства создания комического, норма словообразования, способ словообразования, ошибочная мотивация.

Maliuga N. M. Creating comic effect by means of word formation (linguistic sense of ostap vyshnya).

The article deals with the comic verbal means in the works of Ostap Vyshnya. This paper confirms conscious word standards violation and describes the creation of humorous, satirical, ironic effects due to the usage of stylistic structural word means.

Ostap Vyshnya produces “comic” words (similar to existing words) indicating the action (derived from occupation, profession, place of the performance etc.), the subject concepts, marking nominations by means of adding affixes to initial words that do not correspond to the norms of Ukrainian literary language.

This research shows that the humorist tends to certain condensation in the semantics of his poetic language and using the bookish models, he actively creates difficult for pronunciation units, so called his own style of “derivation parody”. Thanks to excessively complicated structure such language units consisting from several stems and affixes dim their primary lexical meaning and become pun words.

One of the main means to produce stylistically marked units in the poetic language of Ostap Vyshnya is lexical and semantic word forming method, which is actively determined in the category of proper names. All the derivatives are interrelated in their form, content and the performance in the language context according to the author’s intention.

Ostap Vyshnya is aware of the idea that comic effects reduce the distance in the interpersonal communication, uncover the hidden irony and help in perceiving jokes. Above mentioned writer, ridiculing ignorance in sciences, supplies pseudoetymological interpretation with pseudocommentary. The conscious use of false motivations, interpretation and pseudoetymology is a defining feature of Ostap Vyshnya’s poetic style.

Key words: word formation means creating comic effects, derivation standard, word formation method, false motivation, pseudoetymological interpretation.

Дослідження словесних засобів комічного – важливий напрямок сучасної філологічної науки. Це насамперед вивчення мовних явищ, які спричиняють сміх, і особливостей їх використання у творчості того чи того письменника. Роль словотвірних стилістичних засобів для створення комічного (гумористичного, сатиричного, іронічного)

ефекту вивчали В. Виноградова, О. Калита, лексичні засоби створення комічного – О. Кузьмич, Т. Пересунько, Я. Януш та ін. [4].

Дослідники в царині лінгвостилістики лише побіжно торкаються мовної майстерності Остапа Вишні у створенні комічного. Поділяємо думку Б. Пришви, одного з перших дослідників мови гумориста: «Глибока обізнаність з різними стилями мови, з її лексичними шарами і різновидами давала можливість письменникові майстерно використовувати скарбницю українського народного гумору, створювати надзвичайно ефективні засоби комічного» [6, с. 114]. Остап Вишня мав особливе мовне чуття, він розширив комічні можливості рідного слова в метафоричному, метонімічному, тавтологічному вживанні; розкрив ряд ефективних різновидів гумористичного використання слів із широким і вузьким значенням, із спотвореним звуковим комплексом; створив арсенал контрастних неологізмів; увів нові варіанти комічної евфемізації [6, с. 20].

У праці «Виникнення і розвиток літературних мов» академік Л. Булаховський зазначає: «Хай вигадані відповідним митцем нові слова залишаються назавжди тільки його словами, хай вони не надходять до активного фонду загальної мови, але там, де їх ужито, вони живуть своїм повним художньо-естетичним життям. На своєму місці вони є збагаченням мови як засобу служити виявом певної дійової образності та емоційності і, подобаючись хоча б певному колу читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування» [1, с. 136]. Цілком погоджуємося з Ж. Колоїз, яка пише: «Продукти вербальної комунікації є результатами чи то узуальних, чи то оказіональних дериваційних процесів, реалізують конкретні прагматичні цілі та відповідний функціонально-стилістичний потенціал» [5, с. 223].

Стилістичні можливості словотвору виявляються при зіставленні слів, які мають однаковий корінь і значення, але різне словотворче оформлення. Одним із найбільш стилістично виразних словотворчих засобів є суфікси.

Як відомо, слова із суфіксами позитивної і негативної оцінки мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення. Приєднуючись до основи слова, ці суфікси вносять додаткові відтінки здрибності, пестливості, ласкавості, ніжності, зневаги, згрубілості тощо. У мові Остапа Вишні емоційно-оцінні суфікси із значенням

здрібнілості-пестливості вживаються на позначення лише зменшеності рідко, вони досить активно слугують засобом вираження іронії. У такому разі простежуємо семантичну несумісність імені та його атрибута. Наприклад: *Кримські гори – так само не низенькі, не маленькі й не коротенькі...* (3, с. 75).

У разі, коли демінутивність поєднується із значенням позитивної оцінки, ласкавості, мова накладає семантичні обмеження на твірні основи. У мові творів Остапа Вишні простежуємо свідоме порушення словотвірної норми: *Ось і Нікітський сад... Знаменитий і славнозвісний ботанічний садок, мабуть, чи не на цілу Європу...* (3, с. 89); *То птичка пурхнула через озеро; може, очеретянка, може, бугайчик, а може, по рясці пробігла чорнявенька дика курочка* (3, с. 161); *Хай царствує покійничок* (3, с. 4). Так, лексичне сполучення *ботанічний сад* означає науковий і культурно-освітній заклад, у якому вивчають і демонструють різні рослини [2, с. 1094], а, як відомо, компоненти стійкого словосполучення не можуть зазнавати модифікаційних змін. *Бугай 2*. Нічний болотяний птах із родини чапель [2, с. 65]. *Покійник*. Померла людина; небіжчик // Уживається для вказівки, що той, про кого говорять, уже не живе [2, с. 840].

Остап Вишня конструює оказіональні демінутивні іменники середнього роду із суфіксом **-ен-**: *І гарби, і вози, і возенята...* (3, с. 22); *Придбали ви чудесне, приміром, пойнтереня* (3, с. 123). Значення недорослості в наведених ілюстраціях знівельовано.

Збільшувально-згрубілі суфікси відіграють важливу роль як експресивно-характеристичні засоби. У художній літературі їхня функція – підкреслення сили, міцності, великого розміру. Похідні лексеми з цими суфіксами вживаються і для вираження зневаги, презирства, грубої характеристики. Суфікси **-ак-**, **-аг-**, **-уган-** поєднують аугментативне значення з фамільярно-зневажливим відтінком: *Як я вже назнав, де вже сідає такий табуняка, так я ж і заряд відповідний повинен мати* (3, с. 138); *Вчив мене хороший учитель Іван Максимович, доброї душі дідуган, білий-білий, як білі бувають у нас перед зеленими святами хати* (3, с. 6). У досліджуваних творах часом натрапляємо на похідні зі збільшувально-згрубілими суфіксами, які виражають фамільярну прихильність. Як свідчить ілюстративний матеріал, у цих типах

можлива нейтралізація аугментативного значення і розвиток позитивної оцінки: *Я вже був чималим **чолов'ягою*** (3, с. 42).

Похідні комічні назви предметних понять містять суфікси, які за нормами української літературної мови не приєднуються до цих твірних: *Чорний **красунь** кипарис* (3, с. 97); *Він **ворожій!*** (3, с. 98); *Співали вони так, що їхні сусіди, **атлантидяни** оті самі, аж вікна, було, зачиняють...* (3, с. 44); *Починається виховання мисливського собаки, а від виховання залежить все: і **добутливість** вашого полювання, і вся краса й насолода від полювання з мисливською собакою високих кровей* (3, с. 123).

Чисельними є ненормативні новоутворення із значеннями ознаки (прикметники та прислівники): *Якби вам ще штук із четверо гірських, – ну хоч **козинячих** ніг, та якби ззаду за вами бігло штук із трое хортів та цілкий мисливець, – ви б отих «дванадцять верстов» узяли за півгодини...* (3, с. 88); *Коли в **качачому** полюванні більшу вагу мали помідори й огірки, то тут їх заміняють сало й ковбаса* (3, с. 117); *Спочатку було **тяжкувато**, бо папір попервах був **поганкуватий** і чорнило не дуже добре, та й олівці часто ламались, а потім, як «Книгоспілка» взялась постачати добре канцприладдя – стало легше* (3, с. 10); *Бандит був молодший, **піратіший** (бистріший), але не такий досвідчений, як Докучай, голос у нього був із заливом, тонкий, заливчастий* (3, с. 184).

Остап Вишня продукує «комічні» слова (аналогічно до наявних слів), що позначають дію (за родом діяльності, професією, місцем, де відбувається дія): *Дика качка любить **убиватись** тихими-тихими вечорами ...* (3, с. 106); *Летіла, побачила, що націляюсь, виходу не було, взяла й... **зарізалась**...* (3, с. 108); *Населення **хліборобствує, виноградарствує, садівникує, скотарствує і курортствує*** (3, с. 70).

Стилістично виразнішими роблять слова й префікси. Особливої експресії набувають слова з префіксом **по-**, що має дистрибутивне значення: *Бо однаково, коли приїдете додому, члени вашого **посемейства** спитають вас: – Дорогі, мабуть, тепер качки?* (3, с. 108); *– Досить, досить! – поспішає **посемейство**...* (3, с. 117); *– А де ж рушниця? – питається **посемейство*** (3, с. 120); *Напружена тиша. Тільки все **посемейство** суворо якомось дихає* (3, с. 125).

За допомогою префікса **недо-** виражається відтінок неповноти виконання дії: *Як я на неї видерся, вбійте мене, й досі **недопойму**...*

(3, с 155). Префікс **про-** в дієсловах означає «випустити, пропустити що-небудь, здійснюючи дію, названу мотивуючим словом»: *Одна була лисичача капелюха, та й ту прополовав* (3, с. 113). Префікс **під-**уживаний із значенням «дію, названу мотивуючим словом, здійснити з незначною інтенсивністю», наприклад: *А тепер би ще писалося, та, знаєте, треба підмемуарити життя пройдене* (3, с. 10), де *підмемуарити* означає *підправити, підкоректувати*. У мові Остапа Вишні такі оказіональні деривати є непоодинокими.

У наступних ілюстраціях простежуємо виразну стилістичну функцію ужитих препозитивних морфем: *...крик бугая на болоті бринить в їхніх вухах, як козловське **распрон'янісімо** ля в серці тихомрійної блондинки ...* (3, с. 115); *А ви, маститий, сопричислений до старої **дегенерації**, коли до вас прийде хто-небудь з молодої **дегенерації** письменників, говоритимете: – Писати, товаришу, складна штука!* (3, с. 10) Так, префікса **рас-** літературна українська мова не знає; зважаючи на семантику **п'янісімо** – дуже тихо, ще тихіше, ніж *піано* (про силу звуку при виконанні музичного твору), – черезступеневий (не існує слова з префіксом **про-**) оказіональний дериват слід кваліфікувати як «майже нечутно». У другому прикладі префікс **де-**, що означає 1) віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення чого-небудь; 2) рух донизу, зниження, змінює значення слова *генерація* (покоління) на *дегенерація* (виродження, погіршення з покоління в покоління певних рис або властивостей організму).

Стилістичне забарвлення складних слів пов'язане здебільшого з новим значенням, що виникає внаслідок поєднання слів або основ слів. Складні слова виконують різні стилістичні функції. Так, словоскладання, що становить редуплікацію (а часто повтор трьох однакових слів), виконує експресивну й емотивну функції. Крім того, повтор твірних має квалітативне значення, вносить відтінок частотності, поширеності, повторюваності, міри вияву ознаки: *Колись-колись-колись Крим, як відомо, звався Таврія* (3, с. 67); – *Ти їдиш-їдиш, стріляєш-стріляєш, собак годуєш, а в Ганни Іванівни он яка чорнобурка!* (3, с. 109); *Серед очеретів тих густо-буйних озера-свічада, а на озерах латаття, а на озерах білі лілеї і килими-килими-килими з темно-зеленої ряски...* (3, с. 159); *«Птиця» гречана на масть, з козинцями й худа-худа-худа...* (3, с. 34); *Як зацвіте-зацвіте* (3, с. 46); *Щоб не так прямо все йшло, а щоб **отак-***

отак-отак (тут письменник не знайшов слів для пояснення своїх думок і оте показав пальцем) (3, с. 60).

Із других компонентів складних слів слід виокремити запозичені **-лог(ія)**, **-філь(ство)**, **-фоб(ство)**, **-ман(ія)**, які відзначаються виразним книжним забарвленням. Поєднання цих компонентів із стилістично або семантично невідповідними основами створює яскраві стилістичні ефекти. За зразком книжних складень, як свого роду «словотворчі пародії», утворює чимало похідних Остап Вишня: *...і ви знову маєте змогу не тільки, сказати би, поповнити свої продовольчі ресурси, не тільки допомогти державі в м'ясозаготівлях, а й задовольнити себе як природознавця, **природофіла** й спортсмена* (3, с. 113); *Коли роман складається з кількох книг, він уже тоді буде – «логія». Як з **трьох** книг – **трилогія**. З **трьохсот** книг – **трьохсотлогія**. А як більше, то вже буде «Рятуєтелогія»* (3, с. 59).

Своєрідність композитних утворень спостерігається передусім у лексичній семантиці, що ґрунтується на поєднанні значень компонентів: *Жоднісінького тоді клаптика **білотуманової** на нім вовни!* (3, с. 99); *А в «яструбкові» сидить – може, білява, може, русява, може, чорнява – дівчинка й **мертвопетлює**, усміхаючись* (3, с. 58). У наведених прикладах похідні утворені оказіональним способом: *біло + тумановий, мертво + петлювати*.

У мові творів Остапа Вишні чисельною є група складних слів, які поєднують несумісні поняття. За походженням твірні таких похідних можуть бути однієї мови і різномовними. Гуморист активно продукує слова, складні для вимови. Через їх надмірну величину (тричотири твірні основи) лексичні значення цих слів затемнюються і стають каламбурними: *Зліталася туди вся «стомлена», «перетомлена», «виснажена», «недоїдаюча», «недопитюча» царська **аристократично-бюрократично-поміщицько-купецька** Росія й відпочивала по гостинцях, по реставрація, по яхтах, по автах, по фаєтонах от «трудова праведних», громлячи дзеркала, лапаючи наяд **пудронафарбованих** і роблячи «акварії» з росяля та коробки сардинок за допомогою своєї **триперо-діабетичної** сечі... (3, с. 81); *Грозправляється тоді й партійна, і радянська, і професійна людина, і кудись іде, і чогось хоче, і співає, і правою ногою **радянсько-партійно-професійною** притакує, і всміхається... (3, с. 97). Оказіональні похідні, утворені способом основоскладання, виконують**

компресивно-експресивну функцію. Іронія дає змогу приховати смуток автора, який усвідомлює трагізм реалій буття.

Схильність до конденсації семантики робить процес творення складних слів у поетичній мові досить продуктивним. Крім того, багато типів складних слів постають майже автоматично, за наявними в мові зразками, вони творяться в межах словотворчих і граматичних закономірностей загальнонародної мови.

Стилістичні функції субстантивації неоднакові в кожному конкретному випадку, але загалом вони залежать від двох причин: від ступеня субстантивації, яка може бути остаточною, частковою і каузальною (спорадичною), і від належності субстантивованих слів до певної лексико-семантичної групи. Якщо узуальні синкретичні слова переважно стилістично нейтральні, то оказіональні синкретичні слова експресивні: *За двадцять чотири роки спільного їхнього життя послав їм Господь усього тільки сімнадцятеро дітей, бо вмiли вони молитись милосердному* (3, с. 4).

Особливо виразними є випадки оказіональної субстантивації звуконаслідувань (1) та вербалізації вигуків (2), що притаманне мовленню. Наприклад: (1) *До Сімферополя Кримський півострів особливого собою нічого не уявляє, і ви до того Сімферополя спокійно спите, лагідно похрюпуючи під тра-та-та* пультманівського вагона (3, с. 63); (2) *І ваша права сусідка – «ах!», і ваш лівий сусідка – «ах!», і передні сусіди – «ах!», і задні сусіди – «ах!», і ви самі – «ах!»... Тільки сам шофер не «ах!», а косо на помічника: – Увага!* (3, с. 66).

Задля створення комічного ефекту під час продукування власних назв та назв осіб за видом діяльності Остап Вишня вдається до лексико-синтаксичного способу словотвору, зокрема моделі «2 ос. одн. наказ. способу + Зн. в. одн.»: *Кіндрат Калістратович Моргниоко, давній і досвідчений убийвовк, – так він усім розповідав і всіх учив, що вовк – звір надто полохливий і боязкий* (3, с. 126); *Країна «Чукрен», як про те свідчать матеріали, знайдені при розкопках гробниці чухраїнського царя Передериматнюріохора, розлягалася на чималім просторіні від біблійської річки Сону до біблійської річки Дяну* (3, с. 46). Твірною базою за такого способу творення виступає не будь-яке сполучення слів, а тільки синтаксична одиниця – словосполучення. Складне слово, утворене лексико-синтаксичним способом, переймає флексію другого слова словосполучення, тому флексія не визначається у словотвірній

структурі мотивованого: *моргни око* → *Моргниоко* (+ онімізація); *убий вовк* → *убийвовк*.

Одним з основних способів продукування стилістично маркованих одиниць у мові Остапа Вишні є лексико-семантичний спосіб словотвору, при якому звукова форма твірного слова (мотиватора), залишаючись незмінною, набуває нового значення і стає семантично похідною (мотивованою).

Лексико-семантичний спосіб словотвору активно виявляється в системі номінації власних назв: *А моя Мура так ніби не Мура, а ніби я, Кіндрат Стерня...* (3, с. 50); *Коли ось двері на танок – рип! – виходять троє: двоє, чую, фашисти, а третій Панько **Нужник**, – за старосту вони його призначили* (3, с. 52). Прізвище *Стерня*, яким Остап Вишня наділив персонажа-селянина, власника корови, мотивується загальною назвою *стерня* 1. Поле, на якому зібрано хлібні рослини й залишилися лише зрізані біля кореня їхні стебла. 2. Зрізані біля кореня стебла хлібних рослин, що стоять на пні [2, с. 1194]. Прізвище *Нужник* мотивується відповідною загальною назвою, що означає те саме, що й *убиральня* 3. Приміщення, призначене для відправлення природних потреб людини [2, с. 1281]. Номінації не ізольовані від інших одиниць, як і від мовного контексту загалом, не замкнені в собі. Усі похідні взаємопов'язані й за формою, і за змістом, їхнє продукування і використання підпорядковане авторському задуму.

Наявність у мовній системі типових, регулярних і закономірних мотиваційних зв'язків уможлиблює виділення таких різновидів лексико-семантичного способу, як-от:

– дериваційна метафора: *В Харків «мене переїхали» 1920 року, в жовтні місяці* (3, с. 9); *Уже так, коли придивися на волосся, видно, що щодня «маститості» прибавляється. Швидко-швидко вже замість волосся сама «маститість» на голові буде* (3, с. 10);

– дериваційна метонімія: *Читай Гоція, Вергілія, Овідія та інших Гомерів* (3, с. 7); *А «Зоя Владимировна» чи «Клара Соломоновна» зі своїми «Севкою» чи «Абрашкою» на веранді сидять, та ще й під парасолькою...* (3, с. 19).

Метонімія є більш важливим джерелом номінації як у кількісному плані, так і щодо різноманітності мотивацій для називання. Більшість лексико-семантичних інновацій Остапа Вишні твориться шляхом метонімізації, що пояснюється досить прозорими

мотиваційними зв'язками базового слова і новоутвореного найменування. Так, в останній ілюстрації лексико-семантичні деривати «*Зоя Владимировна*», «*Клара Соломоновна*», «*Сєвка*», «*Абрашка*» подають додаткову інформацію про національність та суспільний статус номінантів, відбувається перенесення за суміжністю.

Основними механізмами лексико-семантичного способу словотвору в цій підсистемі мови є онімізація (перехід загальної назви у власну); трансонімізація (перехід власної назви з одного класу назв до іншого); онімотрансонімізація (комбіноване використання різновидів способу за моделлю: онімізація + трансонімізація). Кожен з цих різновидів пов'язаний із семантичними і граматичними змінами мовних одиниць.

Як митець слова, Остап Вишня задля досягнення гумористичного ефекту досить часто вдається до свідомого застосування хибної мотивації: *Або горобець на Основі на тину й горобець у Криму на пальмі! Різниця! На основі він горобець, а тут – жар-птиця, бо йому жарко!* (3, с. 71); *Султанка – це риба. Справжня риба. Зветься вона султанкою через те, що турецькі султани ніколи такої паршивої риби не їли* (3, с. 74).

Остап Вишня свідомий того, що комічний ефект скорочує дистанцію в міжособистісному спілкуванні, сприяє розшифровці прихованої іронії, сприйняттю жартів. Підґрунтям комічного неодмінно є будь-які колізії, об'єднання в одне ціле кількох уявлень, чужих один одному за своїм внутрішнім змістом: *Гори тут дуже лякливі! Назви в їх здебільше з «Ай» починаються: Ай-Петрі, Ай-Микола, Ай-Тодор, Ай-Я і т. ін.* (3, с. 77). Так, у перекладі з грецької «ай» – святий, відтак гора *Ай-Петрі* означає «гора Святого Петра», *Ай-Тодор* – «гора Святого Федора» відповідно. *Ай-Я* – це мис «Святий», а вже *Ай-Микола* – жарт Остапа Вишні, оказіональне утворення за наявною моделлю.

У властивій іронічній манері гуморист, оперуючи біологічними термінами, описує коропів-гібридів: *Не коропи, а жеребці! Вони в нас особливої породи – гібриди: мати дзеркальна, а батько – симентал* (3, с. 180). Так, *короп дзеркальний* – порода коропа, що відрізняється тілом, нерівномірно вкритим лусками, із ділянками голої шкіри. Уважають, що дзеркальний короп був виведений селекцією ченцями, аби полегшити приготування для вживання в їжу. Рекордні за масою екземпляри коропа сягають маси до 25 кг (рекорд – 40,2 кг).

Симентальська порода – порода великої рогатої худоби молочно-м'ясного напрямку. Виведена у Швейцарії. У Росію симентальську породу завозили з другої половини XIX століття. Биків використовували для схрещування з місцевою худобою. Завдяки схрещуванню з різними місцевими породами утворено кілька зональних типів Симентальської породи (сичевський, степовий, український, приволзький, приуральський, сибірський, далекосхідний). Бики важать 800–1100, корови – 550–600 кг. Тварини добре відгодовуються.

Остап Вишня успішно випробовує прийом тлумачення 1 ступеня – тлумачення 2 ступеня – тлумачення 3 ступеня тощо. Наприклад: *Найстрашніший дикий кабан – «одинець», – це запеклий кнур-індивідуаліст, старий досвідчений кнуряка, що прибивається до табуна тільки тоді, коли свині весілля справляють* (3, с. 152). Найстрашніший дикий кабан – «одинець» (1); «одинець» – це запеклий кнур-індивідуаліст (2); кнур-індивідуаліст (тобто «одинець») – старий досвідчений кнуряка (3). Пор.: *Одинець* 2. мисл. Стара тварина, що веде самотній спосіб життя [2, с. 660]. *Індивідуаліст*. Людина, що виявляє індивідуалізм у поглядах, поведінці [2, с. 398].

Письменник, висміюючи невігластво і графоманію в науці, псевдоетимологічні тлумачення супроводжує псевдоісторичними коментарями: *Звалася так та казкова країна через те, що її населення, люд тобто її божий, завжди чухався.* <...>

Через те й країна звалася «Чукрен»...

Власне кажучи, перша її назва була не «Чукрен», а «Чухрен», але згодом «хи» перейшло в «ки», а правописна комісія той перехід «хи» на «ки» затвердила (3, с. 44).

Отже, письменник звертається до різноманітних і часто дуже оригінальних мовностилістичних засобів комічного. Свідоме використання хибної мотивації, псевдоетимологічних тлумачень є визначальною ознакою стилю Остапа Вишні. Аналіз мовностилістичних засобів творення комічного є важливим напрямком дослідження майстерності Остапа Вишні і повинно стати частиною ґрунтовнішого вивчення його творчої спадщини.

До словесних прийомів створення гумору, широко використовуваних Остапом Вишнею, слід віднести конструювання контрастних слів, не властивих літературній мові. Вони викликають сміх тим, що називають поняття незвично, дещо «вивернуто», так, як не

прийнято говорити. Письменник шукає економну і змістовну форму створення образу, намагається знайти у слові нові відтінки значення, продукуючи індивідуальні комічні неологізми, в основу яких покладено принцип контрасту. Незважаючи на те, що такі одиниці переважно залишилися новоутвореннями індивідуального характеру, мовотворчість Остапа Вишні збагачує художній стиль мови і його виражальні засоби.

Література

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Мовознавство. – 1947. – Т. 4–5. – С. 116–173.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 / [уклад., гол. ред. В. Т. Бусел]. – [3-є вид., доп.]. – К. - Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с.
3. Вишня О. Зенітка : Гуморески, усмішки / О. Вишня. – Дніпропетровськ : Січ, 1993. – 191 с.
4. Калита О. М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. М. Калита. – К., 2006. – 23 с.
5. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
6. Пришва Б. Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні / Б. Г. Пришва. – К. : Вища школа, 1977. – 118 с.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015 р.

УДК 811.161.2'38

Т. В. Мелкумова

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЬ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ МАС-МЕДІА

Мелкумова Т. В. Безсполучниковість як засіб увиразнення мовлення мас-медіа.

У статті з'ясовуються комунікативно-прагматичні функції безсполучниковості. Особливості використання асиндетону досліджуються на матеріалі інформаційного та публіцистичного мовлення. Безсполучниковість розглядається як стилістична фігура, заснована на пропускові сполучних засобів між компонентами речення. Дослідження стилістичних фігур у мовленні сучасних мас-медіа відкриває перспективи в поглибленні знань про тексти різного функційного призначення.

Ключові слова: безсполучниковість, асиндетон, комунікативно-прагматична функція, виражальний засіб, мас-медійне мовлення.

Мелкумова Т. В. Бессоюзие как средство усиления выразительности речи масс-медиа.

В статье выясняются коммуникативно-прагматические функции бессоюзия. Особенности использования асиндетона исследуются на материале информационной

и публицистической речи. Бессоюзие рассматривается как стилистическая фигура, основанная на пропуске соединительных средств между компонентами предложения. Исследование стилистических фигур в речи современных масс-медиа открывает перспективы в углублении знаний о текстах разного функционального назначения.

Ключевые слова: бессоюзие, асиндетон, коммуникативно-прагматическая функция, выразительное средство, масс-медийная речь.

Melkumova T. W. Asyndetically structure as a mean of strengthening expressive speech of media.

Today the role of mass media is increasing in modern society. The linguists broadly explore instruments of influence and strengthening expressive speech of media. The actual problems of modern linguistics are peculiarities of use and functions of expression syntax means. The article investigates the communicative pragmatic function of asyndetically structures. The features of asydeton using are studied in the information and journalistic speech. Asydeton is seen as a stylistic figure, based on the pass connecting means between the components of the sentence or text. The asyndetic connection between parts of a sentence is based on the semantic filling of parts of speech, which are incorporated in complex sentences and form semantic and intonation unity. In speech, this relationship is expressed by rhythmic and melodic means, in writing – punctuation. The emission of a conjunction of the parts before each sentence has a definite meaning and intonation shade throughout statement. The reduction syntactic structure, including asyndetically structure, promotes statements of pragmatic communicative functions: representative, declarative, affirmative, expressive, appellative and more. The interaction among asydeton with other stylistic figures allows the speaker to single out the important piece of information, enhance the expression of certain components, provide the dynamism of speech and so on. The elucidation of the interaction means of expression syntax and pragmatic functions within a mass-media text is important for its understanding of the production and perception. Sometimes expressiveness is achieved by the combination asyndetic and complex conjunctive connection: complex conjunctive structure creates a slow pace, which shows especial contrast in impression of asydeton. The asydeton implements the information texts more than commentary. This is due to various pragmatic purpose of these kinds of texts. The research stylistic figures in modern media speech offers the prospect of a deepening knowledge of the texts of various functional purpose.

Key words: asyndetically structure, asydeton, communicative pragmatic function, expression mean, mass media speech.

З огляду на зростання ролі мас-медіа в житті сучасного суспільства мовознавці широко досліджують посилення виразності мовлення засобів масової інформації. Сучасна лінгвістика приділяє багато уваги вивченню функцій і особливостей уживання виражальних засобів синтаксису; найбільш частотними з них у медіа-текстах є повтор, парцеляція, риторичне питання. Асиндетон, якщо й не знаходиться на периферії мовознавчих зацікавлень (як плока), тим не менш належить до рідко досліджуваних явищ синтаксичної

© Т. В. Мелкумова, 2016. -226-

стилістики (на матеріалі мас-медійних текстів), що й зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Словники розтлумачують дефініцію «асиндетон» так: «безсполучниковий зв'язок» [1, с. 57]; «будова переважно поетичного мовлення, з якого усунені сполучники задля увиразнення та стислості виразу» [5, с. 66]. Спільної думки дотримуються лінгвісти здебільшого при визначенні безсполучниковості як фігури та при окресленні її стилістичних функцій [2, с. 308; 4, с. 229]. О. Пономарів зазначає, що безсполучниковий виклад сприяє стислості мовлення, надає йому виразності й стрімкості [6, с. 241]. «Явище безсполучниковості стилістично вмотивоване, – стверджує В. Ващенко. – Як контраст до сполучникових конструкцій, асиндетичні речення виступають у мовленні досить виразним стилістичним засобом. Дають можливість повніше й яскравіше зафіксувати деякі вузлові моменти вислову, підкреслити й увиразнити якісь відтінки, зміцнити їх стилістичну вагу» [3, с. 35].

Метою статті є визначити комунікативно-прагматичні функції безсполучниковості в мас-медійних текстах. Джерельною базою послужили матеріали радіопередачі «Новини» Національної радіокомпанії України; мережевого інформаційного агентства «Новини» Львівської обласної державної адміністрації; інформаційної телепередачі «Факти» (ICTV); телепрограм «Дуель» (ТРК «Україна»), «Свобода слова» (ICTV), «Я так думаю» («1+1»), «Шустер live» (ТРК «Україна»); газет «Вісті Придніпров'я», «День», «Україна молода», «Українське слово»; журналу «Сучасність».

Безсполучниковість може сприяти реалізації власне репрезентативної (номінативної) функції: *Але нам не кажуть, що в пожежі треба знайти винних, допомогти людям, ліквідувати наслідки. Нам кажуть: «Давайте вибори»* [ЯТД, 17.04.2008]; *Ви обіцяли, вони теж обіцяють* [Д, 22.11.2007]. Окрім повідомлення, наведені тексти передають емоції, зокрема обурення. Зауважимо, що ступінь виразності асиндетичних конструкцій бінарного типу залежить від їхньої лаконічності: виразнішими є більш лаконічні висловлювання. Асиндетон інтенсифікує власне репрезентативну функцію і в таких контекстах: *Чудово працював на тому заводі. Провів інвестиції, заробітна плата, нові люди зберуться на роботу, нормально все. Беруть, відбирають в нього, повертають до*

держави [ШЛ, 18.06.2010]; Аргументація «проти» з їх боку була такою – *Польща втратить свої традиції, історію, мову* [ВП, 27.11.2003]. Опис аргументів завдяки безсполучниковості лаконічний, стрімкий, позиція автора завуальована.

Безсполучниковість інформаційного тексту конденсує подачу інформації: *Вже встановлено два ряди пам'ятників, взялися за третій* [Дн, 15.12.2015]; *Двоє військовослужбовців добровольчого батальйону загинули під час обстрілу автобуса на блокпості в Донецькій області 13 серпня, третій солдат загинув у Старобешівському районі Донецької області в кінці липня* [Дн, 25.09.2014]; *Сам Джуліан Ассандж нині перебуває на території Великобританії, вивчається питання його екстрадиції до Швеції* [НРКУ, 24.12.2010]. Відсутність сполучників надає висловленню конденсованості змісту.

Асиндетон інтенсифікує експозитивну функцію (підстави й аргументи повідомлень) у мас-медійних текстах: *...число вже ввійшло в українську історію: дванадцять мільйонів чотириста вісімдесят одна тисяча двісті шістдесят шість – кількість голосів за четвертого Президента* [Ст, 2010, № 5, с. 164]. Екскурс у історію здійснено з використанням безсполучниковості. Саме асиндетичний зв'язок є тут засобом створення фотографічної точності опису, також допомагає виявити авторське ставлення до зображуваного, посилюючи тим самим комунікативно-прагматичний вплив тексту.

Конденсація думки, що досягається завдяки безсполучниковості, виразно експлікує пояснювальне значення речення: *Наскільки одновимірною була сила «правильна» (православ'я – Росія – мир – єдність – процвітання), настільки ж багатоплановою, однак у всіх своїх площинах загрозливою видавалася сила протилежна (Захід – Україна – війна – розкол – занепад)* [Ст, 2007, № 10, с. 77]; *Така готовність закривати очі пояснюється тим, що ці люди вважають, санкції не працюють («не змінилися поведінку Росії»), вони бояться подальших втрат бізнесу, думають у дуже коротких циклах, таємно захоплюються Путіним (Орбан), обурюються німецьким лідерством* [Дн, 11.12.2015].

Безсполучниковість може посилювати декларативність (сповіщальна функція): *І якщо прогнозувати можливий сценарій розвитку подій, то він розгорнеться в такій послідовності:*

ослаблення зв'язків між різними групами – маючи «благословення» Леоніда Кучми, СДПУ(о) переконує різними способами депутатів погодитися на її сценарій – відбувається зміна декорацій [УС, 04.12.–10.12.2003]. Завдяки асиндетону мовлення стає лаконічним, покликане збуджувати в уяві адресата чітку зміну подій, які мовець робить спробу передбачити. Асиндетичний зв'язок між компонентами конденсує інформацію, сприяє лаконічності повідомлення: *Нині пам'ятка перебуває у незадовільному стані – необхідно провести термінові протиаварійні та ремонтно-реставраційні роботи* [ЛЮДА, 24.12.2010].

Для публіцистичного мовлення стверджувальної настанови характерна взаємодія стилістичних фігур. Так, сприяти експлікації репрезентативної прагматичної мети «ствердження» може антитеза в поєднанні з безсполучниковістю: *Справді: на одному кінці Хрещатика – Ленін, на іншому – монумент Незалежності* [Ст, 2001, № 10, с. 73]. Виразно інтенсифікує стверджувальну функцію еліipsis: *А зашморг – був, усі його бачили і всі відчували* [Ст, 2010, № 5, с. 165]. У цьому реченні прагматична мета досягається й за допомогою висхідної градації та синтаксичного паралелізму (друга й третя предикативні частини). Реалізації функції ствердження слугує і асиндетон: *Більші гроші – краща армія – відповідь сусідів. І ця спіраль розвивається у Європі аж до ХХ сторіччя* [Ст, 2010, № 5, с. 188].

Безсполучниковість може сприяти виконанню висловлюванням:

1) експресивної функції: *Крок у крок, лоб у лоб* [УМ, 02.11.2004] – безсполучниковість і паралельна побудова предикативних частин наведеного складного речення сприяють увиразненню зображенню наполегливості та невідступності в намірах певних осіб; 2) апелятивної функції (звернення до реципієнтів): *В прокуратуру, в СБУ? Куди, коли всі одна влада?* [ШЛ, 19.12.2008]; 3) волюнтаривної функції (функції впливу): *Звернімо увагу: високі мусульманські достойники слушно наголошують, що іслам не схвалює вбивства людей* [Ст, 2001, № 12, с. 72]; *Всім нагадую Будапештський меморандум, почитайте його* [ЯТД, 08.06.2005] – асиндетон надає викладу динамічності, допомагає мовцю сконденсовано висловити думку, звернутися до читачів / слухачів із певними пропозиціями (*Звернімо увагу; Почитайте*).

Отже, безсполучниковість, функціонуючи в мас-медійному

мовленні, інтенсифікує його комунікативно-прагматичний вплив – експресивність, комісивність, волонтактивність, репрезентативність тощо. Узаємодія асиндетону з іншими засобами (зокрема з паралелізмом, ампліфікацією, анафорою та ін.) дозволяє мовцю виокремити важливу частину інформації, підсилити певні компоненти висловлення, надає тексту динамізму. Загалом дослідження стилістичних фігур у мовленні сучасних мас-медіа відкриває перспективи в поглибленні знань про тексти різного функційного призначення.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [4-е изд., стереотип.]. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М. П. Брандес. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Ващенко В. С. Стилистика речення в українській мові : [навчальний посібник] / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ, 1968. – 158 с.
4. Галич О. А. Теорія літератури : [підручник] / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв ; за наук. ред. О. А. Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
5. Літературознавчий словник-довідник : [довідково-енциклопедичне видання] / авт. кол. : О. Астаф'єв, З. Бичко, Б. Бірчак та ін. ; ред. кол. : Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Пономарів О. Д. Стилистика сучасної української мови : [підручник] / О. Д. Пономарів. – [3-тє вид., перероб. і доповн.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.

Перелік умовних скорочень

- ВП – «Вісті Придніпров'я», обласна газета
Д – «Дуель», ток-шоу (ТРК «Україна»)
Дн – «День», газета (м. Київ)
ЛЮДА – «Новини» Львівської обласної державної адміністрації, мережеве інформаційне агентство
НРКУ – «Новини» (Національна радіокомпанія України)
СС – «Свобода слова», ток-шоу (ICTV)
Ст – «Сучасність», журнал (м. Київ)
УМ – «Україна молода», газета (м. Київ)
УС – «Українське слово», газета (м. Київ)
Ф – «Факти», інформаційна телепрограма (ICTV)
ЯТД – «Я так думаю», ток-шоу («1+1»)
ШЛ – «Шустер live», телешоу (ТРК «Україна»)

Стаття надійшла до редакції 08.11.2015 р.

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА СУСПІЛЬНО-ПОБУТОВА ПІСНЯ: ОСМИСЛЕННЯ НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ

Мельник Н. Г. Українська народна суспільно-побутова пісня: осмислення нових соціальних ролей.

У статті йдеться про особливості народного осмислення нових соціальних ролей людини відповідно до історичних та психологічних чинників її буття. Акцентовано на тому, що соціально-побутовий фольклор відображає результати осмислення народом різних явищ, подій, обставин суспільного життя, пропонує цілісне, узагальнене, типове ставлення до них. З'ясовано, що досліджувані тексти репрезентують трансформації соціальних норм поведінки, етико-естетичних принципів, що стали логічним результатом історичних, політичних та психологічних зрушень.

Ключові слова: народ, українська суспільно-побутова пісня, соціальна роль.

Мельник Н. Г. Украинская народная общественно-бытовая песня: осмысление новых социальных ролей.

В статье идет речь об особенностях народного осмысления новых социальных ролей человека в соответствии с историческими и психологическими факторами его бытия. Акцентируется внимание на том, что социально-бытовой фольклор отображает результаты осмысления народом разных явлений, событий, обстоятельств общественной жизни, предлагает целостное, обобщенное, типичное отношение к ним. Устанавливается, что исследуемые тексты представляют трансформации социальных норм поведения, эстетических принципов, которые стали логическим результатом исторических, политических и психологических сдвигов.

Ключевые слова: народ, украинская общественно-бытовая песня, социальная роль.

Melnick N. G. The Ukrainian folk social daily song: the understanding of the new social roles.

The article is about the features of people's understanding of the new social roles of a person according to historical and psychological factors of its being. This is most turn out in the social folklore, especially in a lyrical song.

The social folklore is a separate layer of the oral traditional culture, which unites a large number of works and reflects the results of the people's thinking of the various phenomena, events or circumstances of the social life, offers a holistic that is generalized with typical attitude towards them.

Traditionally, works in this direction associated with a reflection of the social problems, however, a deep analysis of their content leads to the conclusion that quite often they contain the results of the philosophical understanding of the problems of the existence of man, his place in the world, claiming the superiority of the spiritual values over the

material, a freedom of the choice, the idea of the building a harmonious society in which each person is able to realize their abilities and needs.

The texts of the Cossack, recruiting and soldier's songs became the object of the study, represent the transformation of the social norms, behaviors, ethical and aesthetic principles, which have become the logical result of the historical, political and psychological shifts.

The recruit's, soldier's songs are characterized by the description of the situation that is underlined in the tragic terms, a person's realization of the fact of the violation of the usual harmonious living conditions, the destruction of an ideal picture of the world, which implies a peaceful family existence.

The results of the reconstruction of the mental and emotional conditions of the person in the process of the implementing new social roles which are reflected in lyric songs of the social orientation that indicate the transfer of its aesthetic estimates from the heroic to the tragic plane.

Key words: people, Ukrainian social song, social role.

Аналіз сучасної ситуації в Україні змушує замислитися над тим, що стало причиною втрати значною частиною українства національної гідності, руйнування традиційної системи цінностей. Очевидно, що через політичні, ідеологічні, історичні чинники досить тривалий час суспільство (влада) свідомо чи несвідомо залишали поза увагою питання збереження та розвитку традиційної системи цінностей. Це призводить до помітного гальмування суспільного прогресу, адже, як слушно зауважує В. Пилипенко, «...без уваги до традицій і успадкованих засобів інтелектуального та емоційного засвоєння дійсності неможливо розібратися в житті сучасного суспільства і вибудувати осмислену соціальну та культурну політику» [13]. Активно працюючи в галузі соціології культури, науковець вважає необхідним звернення до народного мистецтва, що має великий вплив на формування уявлень людини про суспільство і свою роль у ньому [13].

М. Дмитренко вказує на те, що в сучасній гуманітарній науці започатковано «...новий соціологічно-фольклористичний напрям вивчення суспільства через соціум із його різноманітними локальними та професійними середовищами, масовими акціями та подіями відповідно певними фольклорними явищами, що витворені під час цих подій, супроводжують повсякденне життя малих соціальних колективів», коли «...актуалізується вивчення не виконавця (носія, респондента під час виконання твору), тексту і контексту, а інтегроване пізнання вченими різних галузей наук фольклорних елементів соціального життя (соціальні норми, поведінку, політику, етикет і т.п.)» [3, с. 9].

На думку О. Пахльовської, починаючи з XVIII ст. «через вимушену втрату національної еліти бере на себе роль інтерпретатора історичного буття народу в його суспільних, етичних, естетичних, психологічних вимірах – фольклор, створюючи потужний усний літопис національного життя <...> Фольклор відтворює життя поневоленої нації в автентичних формах, він фіксує мову, він реєструє» Відтак у культурі формується концепція «національного» під знаком фольклору[12, с. 67–68].

Значним пластом усної традиційної культури, який відображає результати осмислення народом різних явищ, подій чи обставин суспільного життя та пропонує цілісне, узагальнене, типове ставлення до них, є соціально-побутовий фольклор. Традиційно твори цієї спрямованості пов'язані з відображенням соціально-побутових проблем, проте глибокий аналіз їхнього змісту дає змогу зробити висновок про те, що досить часто вони містять результати філософського осмислення проблем буття людини, її місця у світі, утверджують перевагу духовних цінностей над матеріальними, свободу вибору, ідею гармонійної побудови суспільства, у якому кожна особистість зуміла б реалізувати свої здібності та потреби.

Особливо ілюстративними в цьому плані є соціально-побутова лірика, зокрема, козацькі, рекрутські, солдатські (жовнірські) пісні. Ці твори об'єднані військовими мотивами і репрезентують результати осмислення людиною (чоловіком) ставлення до військової діяльності.

Українське традиційне суспільство завжди мало своєрідну ієрархічну будову, у якій кожний соціальний прошарок виконував відповідну роль. У середовищі цих прошарків формувалися ідеали суспільного й особистого життя. Козацтво і селянство – дві верстви, що великою мірою визначили провідні риси українського національного характеру. На думку багатьох науковців, життєві концепції цих соціальних прошарків – діаметрально протилежні.

Згідно з позицією О. Нельги, українській ментальності притаманні «три етноархетипні символи українства: символ Матері-господарки, тобто символ дітородності й водночас охоронниці хатнього вогнища, який уособлює українська жінка; символ хлібодара-землероба, який уособлює український селянин; символ захисника-оборонця, який уособлює український козак. До речі, головне в козаків та козацтві – не їхнє ставлення до жінки, а їхні соціальні функції щодо

всього українського народу. Саме через ці функції козаки міцно з'єдналися із субстратом українського етносу й надали цьому етносу ментальної ознаки козацтва» [11, с. 142]. Дослідник визначає козацькість як істотну якісну відзнаку української ментальності, указуючи на певну синкретичність цієї якості: з одного боку, волелюбність, незалежність селянського індивідуалізму, з іншого, – «вимушено мілітарний спосіб життя. Це поставала ментальна якість народу, що був орачем-воїном» [11, с. 180].

О. Івановська, розуміючи фольклор як суб'єктно-образну систему, так визначає провідні життєві концепти цих соціальних прошарків: «...показовим прикладом може бути опозиція концепту стабільного в селянина-хлібороба до концептів нестійкого, тимчасового, сьогоденного в козака, чумака (соціально-побутова лірика)» [7, с. 19].

Предметом зацікавлення багатьох науковців стало питання: чому, маючи в національній історії таку яскраву сторінку, як козацтво, значна частина українства, поступово збайдужіла до громадянських питань, виробила в собі риси національної пасивності? Продуктивним в цьому сенсі, на нашу думку, є аналіз ціннісних трансформацій, відображених у козацькій та рекрутській (солдатській) пісенності.

П. Кононенко стверджує, що виникнення й розвиток козащини «були зумовлені вкрай складними і суперечливими соціально-економічними й політичними умовами життя народу, незадовільним станом його культурного й етнонаціонального розвитку» [6, с. 53].

Козацтво залишило свій відбиток не тільки на політичному тлі, а й позначилося на народних смаках, позиціях, уподобаннях; створило свій ідеал чоловіка-оборонця вітчизни, активного, дійового, відданого великій меті; виробило особливі етико-естетичні норми, які ґрунтуються на осмисленні людини, її життя з громадської позиції. Учені наголошують на провідній ролі козацтва у процесі формування духовності нації, вважають козацьке середовище творцем ментальності українського народу [1, с. 107].

Сучасна дослідниця української філософської думки І. Грабовська зазначає: «Багато в чому козацтво наслідує і традиції дружин кийвських князів Х–ХІІІ ст. – лицарський кодекс поведінки, родинний принцип організації ватаг, культ меча-шаблі, коня, святих-покровителів, Марію, Покрову, Св. Юра, тип зброї, зовнішність, зокрема й зачіску та вуса і т. ін. Однак, у порівнянні з західним

становим лицарством та княжим дружинництвом воно мало значно більше східних рис – одяг, тактику ведення бою та спосіб життя, та й сформувалося не безпосередньо із княжої дружини ранньої держави, а як форма альтернативної мобільності в соціумі [2, с. 96]. Козаки в народній традиції – носії лицарської слави.

Рекрутчина, солдатчина, запроваджені після зруйнування Запорізької Січі, відобразилася в народній пам'яті багатоманітністю мотивів, образів, сюжетів і зумовила виникнення цілого пласту народної творчості – рекрутських та солдатських пісень. Л. Єфремова визначає рекрутські та солдатські пісні як «жанр необрядової соціально-побутової лірики, який виник у XVIII–XIX ст. після введення примусового набору до солдатської служби рекрутів. Регіональні назви: некрут, вояк, москаль, жовнір (звідси жовнірські, вояцькі, некрутські пісні)[5, с. 67–79].

Військова служба для козака була змістом життя. Для солдата примусова служба у війську означає неминучу фізичну або моральну смерть, тому рекрутчина сприймається народом як аномальне явище, що яскраво репрезентовано в рекрутських та солдатських піснях.

Набір у військо в назвах творів осмислюється як родинне горе. Фольклорна пам'ять ілюструє різну поведінку козака, солдата під час набору. Козак іде у військо добровільно, рекрут – примусово.

Картини ловів рекрутів є в піснях досить численними. Парубок здатен на все, аби його обминула доля вояка. В. Скрипка у процесі аналізу чеських, словацьких та українських пісень про солдатчину приходиться до цікавих висновків: «З пісень (чеських – Н. М.) з'ясовується, що втікачі боронилися. Не одного бідняка чеха, словака, як і Кармалюка на Україні, рекрутчина перетворила в «розбійника»[15, с. 381].

Д. Ревуцький називає рекрутський цикл «піснями про горе», оскільки військове життя стає для парубка справжньою трагедією, що закономірно призводить до швидкого чи повільного, фізичного або духовного вмирання. Дослідник зазначає: «У піснях не видно, щоб солдати розуміли ту мету, для якої існує їхня служба, розуміли зв'язок між народними інтересами й причинами набору. Народ, що утворив героїчну Січ, коли робив це по своїй власній волі, полохливо, як заєць, тікав від рекрутського набору, куди приганяли його палицею» [14, с. 245–247].

Народна творчість ілюструє приклади, коли козак вважає негідним *«на воли козацьким голосом гукати, в пилу китайки пилити»*. Відповідальність перед батьківщиною, мужність та військова гідність переважають над інтересами селянина:

Усі сфери суспільного життя підпорядковані естетиці патріотизму, що зумовлює козацьке ставлення до родинного, яке позначене визначальною роллю національного, перевагою громадського над особистим. Суспільна необхідність саме такого ставлення до громадянського обов'язку визначає відповідну реакцію в межах соціуму. Родина свідомо ставиться до такої поведінки «пасіонарного» індивіда. Війна, зумовлена національними потребами, вважається вмотивованою, а така поведінка козака вкладається в модель суспільства «героїчної» доби [4]. Дружина (дівчина) з розумінням сприймає те, що козак навіть вдома, ступивши в комору, сидельце шукає, вийшовши у станочок, коня напуває, зеленого сіна підкладає. Адже він не може *«по ріллі спотикати, за плугом спину ламати»*, коли його товариші ідуть на війну, бо ідея товариства в козацькому середовищі абсолютизована. Мати виряджає сина, навчає його поводитися у війську, благословляє. Козак, виступаючи в похід, радиться з батьками, іде *«к отцю на пораду»*.

Пісня подає типовий образ козака як людини, свідомої власної ролі захисника батьківщини. Військова служба, вороний кінь, піднесений настрій – невід'ємні атрибути цього суспільного типу. Тому відсутність у козака цих традиційних ознак викликає подив чи занепокоєння. Зажити слави та не втратити її протягом життя – найважливіші завдання козака: *Як я маю, козак Нечай, / Звідси утікати, / Славу мою козацькою / Марно потеряти?* [16, с. 58]

Рекрутська пісня подає розуміння родиною алогічності, безпідставності війни, яка не випливає з необхідності захисту власної країни, а виступає несправедливою, загарбницькою.

Якщо в козацьких піснях чітко висловлені, пояснені причини війни (потреба відстоювання незалежності країни, особистої гідності козака, захист від чужоземних релігійних впливів), то в рекрутських, солдатських народ знаходить такі причини у примхах турецької, цісарської матері, у бажанні цісаря *«загатити солдатами море»*, нагодувати їх м'ясом звірів, напоїти їх кров'ю птахів.

Рекрут, солдат відчуває себе довічним невольником, мотиви

«вічної служби», «вічної розлуки» – провідні в пісні. Сприйняття військової служби як вічної, нескінченної психологічно вмотивоване, оскільки людина відчуває себе комфортно лише в тій сфері діяльності, яка відповідає її внутрішній природі.

О. Кузьменко зазначає: «Мотив «служба – кінець життя», з одного боку, є відображенням змін у фольклорній свідомості, впливу раціонального мислення людини на вербалізований текст, а з іншого, – це традиційна форма його передачі, хоч і відбувається безпосереднє дешифрування архаїчного метафоричного образу «мила, дружина – могила» – «могила – кінець життя»[10, с. 200].

Ситуація перебування людини в умовах чужої культури, іншомовної стихії зумовлює виникнення стану дискомфорту, і, як зазначають науковці, негативно впливає на ментальність особистості. Крім того, перебування людини у війську супроводжувалися жорстоким ставленням, часто знущаннями та катуваннями. Д. Ревуцький у праці «Українські думи та пісні історичні» наводить вислів, що був поширений у Пруссії ХІХ ст.: «Солдат повинен боятися ціпка в руках свого капрала більше, як ворожої кулі» [14, с. 245]. Власне, ця формула міжособистісних стосунків «командир – солдат» стала основою порядків, що визначали сутність російської армії.

Народна пісня відобразила деструктивні процеси у свідомості певних верств українства. Фольклорна пам'ять ілюструє зміни у психіці юнака, під впливом яких він почуває себе знярядям праці у панському маєтку, вважаючи життя в такій ролі нормою. Наприклад: *Не бийте нас, не лайте нас, / Тільки навчайте, / Бо нашії руки /Цього не робили... / Лиш сіяли та орали, / Ціном молотили*[16, с. 149].

Якщо для козака воля – військова діяльність, національна непідлеглість, свобода життєвого вибору, непідвладність панові, то для рекрута, солдата воля уособлюється в картинах мирної праці в колі сім'ї, спокійного життя (іноді під паном); неволя – солдатчина, військова служба: *Я ж думала, синку, тебе оженити, / А ти ідеши, синку, в солдати служити. / Я ж думала, синку, що то ворон криче, / А то за тобою дівчинька плаче. / Я ж думала, синку, що то скрипка грає, / А т за тобою дівчина вмирає. / Я ж думала, синку, невісточку мати, / А ти ідеши, синку, врага побіждати* [17].

У творі наявні підкреслений трагізм ситуації, усвідомлення людиною порушення звичних гармонійних умов життя, руйнування

ідеальної картини світу, що передбачає спокійне родинне існування. Традиційний підтекст визначає глибинний зміст твору (образи дівчини, невістки, наявність музичних інструментів виводять носія національної культури на рівень асоціацій «весілля-смерть», «дружина-могила»), позначаючи невідворотний кінець життєвого шляху.

Отже, відповідно до історичних потреб у середовищі козацької суспільної верстви поступово (від усвідомлення себе як вільної, незалежної від родини, сільської моралі, наявної суспільної ієрархії, особистості до ролі воїна-оборонця рідної землі) формуються естетичні, психологічні, поведінкові риси, що відповідають соціальній ролі захисника вітчизни.

Під впливом історичних, політичних чинників у психіці особистості відбуваються трансформації життєвих цінностей та уявлень про відповідність людини певній суспільній ролі. Так на зміну суспільній відповідальності, активності приходять національна пасивність, байдужість до громадського та надмірний індивідуалізм.

Література

1. Апанович О. Козацтво – ментальність українського народу / О. Апанович // Сучасність. – 1995. – № 9. – С. 106–108.
2. Грабовська І. М. Філософія українського буття : [монографія] / І. М. Грабовська, Т. М. Ємець, О. І. Мостяєв. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2006. – 295 с.
3. Дмитренко М. Фольклор : категорія жанру (критико-аналітичний огляд) / М. Дмитренко // Український фольклор : методологія дослідження, динаміка функціонування : [колективна монографія] ; за ред. проф. М. К. Дмитренка. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. – С. 9–21.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич, 1991. – 342 с.
5. Єфремова Л. Вояцькі пісні : каталогізація, динаміка жанроутворення, російські та польські впливи / Л. Єфремова // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2008. – Вип. 7(9). – С. 67–79.
6. Історія українознавства : [навчальний посібник] / П. П. Кононенко, Л. К. Токар, О. Г. Бажан; за ред. П. П. Кононенка. – К. : Академвидав, 2011. – 512 с.
7. Івановська О. Фольклор як суб'єктно-образна система / О. Івановська // Міфологія і фольклор. – № 1(2) – 2009. – С. 17–22.
8. Кімакович І. Фольклорна свідомість: естетичні моделі фольклорної дійсності / І. Кімакович // Український фольклор : методологія дослідження, динаміка функціонування : [колективна монографія] ; за ред. проф. М. К. Дмитренка. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. – С. 39–58.
9. Коломийки [упорядкув., передм. і примітки Н. С. Шумеди; нот. матеріал упоряд. З. І. Василенко]. – К. : Музична Україна, 1973. – 439 с.

10. Кузьменко О. Морфологія українських соціально-побутових пісень [Електронний ресурс] / О. Кузьменко. – Режим доступу : [mue.etnolog.org.ua / zmist / 2013 / 194. Pdf](http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2013/194.Pdf).
11. Нельга О. В. Теорія етносу. Курс лекцій [навчальний посібник] / О. В. Нельга. – К. : ТанDEM, 1997. – 368 с.
12. Пахльовська О. Україна : шлях до Європи...Через Константинополь / О. Пахльовська // Сучасність. – 1994. – № 1. – С. 54–68.
13. Пилипенко В. Є. Нові реалії функціонування художньої культури [Електронний ресурс] / В. Є. Пилипенко. – Режим доступу : [http://pidruchniki.ws / 15840720/sotsiologiya/spetsialni ta galuzevi sotsiologii – pilipenko vye](http://pidruchniki.ws/15840720/sotsiologiya/spetsialni%20ta%20galuzevi%20sotsiologii%20-%20pilipenko%20vye).
14. Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні. 1919. / Д. Ревуцький – К. : ВЦ «Асоціація етнологів» при ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, 2001. – 369 с.
15. Скрипка В. М. Чеські, словацькі та українські пісні про солдатчину / В. М. Скрипка // Славістичний збірник. – К., 1963. – С. 374–387.
16. Соціально-побутові пісні [упоряд. і передм. О. М. Хмільовської]. – К.: Дніпро, 1985. – 331 с.
17. ФЗСФ – фольклорні записи студентів-філологів факультету української філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ»
18. Храмова В. М. До проблеми української ментальності : Замість передмови / В. М. Храмова // Українська душа. – К., 1992. – С. 3–36.
19. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6-и т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2001 – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – 496 с.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

УДК 811.133.1

N. O. Miedviedieva

LA DISLOCATION DANS LES ÉNONCÉS INTERROGATIFS (SUR LE MATÉRIEL DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISE CONTEMPORAINE)

Медведева Н. О. Сегментація в питальних висловленнях (на матеріалі сучасної французької художньої літератури).

У запропонованій статті основну увагу приділено аналізу особливостей застосування сегментації в питальному висловленні. Питальне сегментоване висловлення являє синтез сегментації та інтерогативної форми, що знаходить відображення як у синтаксичній структурі, а саме появи відокремленого компонента, повтореного у формі прономінального субститути в основній частині висловлення, так і в семантико-прагматичній характеристиці відповідного типу висловлень.

Акцентовано передовсім на тому, що в питальному сегментованому висловленні тематичного значення набуває відокремлений сегмент як суб'єктивно

найважливіший компонент висловлення, а не питальний елемент або особова форма дієслова залежно від типу питання. Іншими словами, сегментація в питальному висловленні переносить фокус уваги співрозмовника на тематичний елемент, обраний мовцем, а не зумовлений типом самого питання.

З'ясовано, що наявність сегмента надає питальній конструкції більшої точності й чіткості, мовець більш зрозуміло окреслює той спектр інформації, який його цікавить. Як результат, з одного боку, мовець уникає двозначної інтерпретації змісту свого висловлення реципієнтом, а з іншого, – реципієнт чітко розуміє комунікативну інтенцію мовця. Крім того, питальне сегментоване висловлення може набувати відтінку протиставлення і передавати цілий ряд емоцій: здивування, нерозуміння, обурення тощо. Оскільки питальне сегментоване висловлення найчастіше є відправною точкою комунікації, то воно часто скеровує рух подальшої бесіди і певним чином моделює реакцію слухача.

Репрезентовано результати кількісних підрахунків, що відображають симптоматику використання питальних сегментованих висловлень у французькій художній літературі ХХ–ХХІ ст. Зокрема, аналіз корпусу прикладів свідчить, що використання питальних конструкцій з антиципацією перевищує питальні висловлення з репрізою майже вдвічі. Виявлено, що репріза частіше використовується в загальних питаннях, тоді як антиципація рівномірно поширена і в загальних, і у спеціальних питальних висловленнях.

Ключові слова: сегментація, питальне сегментоване висловлення, відокремлений компонент, тема висловлення.

Медведева Н. А. Сегментация в вопросительных высказываниях (на материале современной французской художественной литературы).

В предложенной статье основное внимание уделено анализу особенностей сегментированных вопросительных высказываний, которые представляют синтез сегментированной структуры и вопросительной формы, что находит отображение как в структуре высказывания, так и в его семантико-прагматической характеристике.

Ключевые слова: сегментация, вопросительное сегментированное высказывание, обособленный компонент, тема высказывания.

Miedviedieva N. O. Segmentation in interrogative utterances (on the material of contemporary French fiction).

This article is devoted to the analysis of main characteristics of interrogative segmented utterances that present a synthesis of segmented structure and interrogative sentence. This type of utterance has a certain syntactic structure that conditions its semantic and pragmatic characteristics.

Key words: segmentation, interrogative segmented utterance, detached component, topic (theme).

Née au sein de la langue parlée, la dislocation ou la segmentation de l'énoncé s'est largement répandue dans la langue écrite, surtout dans les textes littéraires contemporains, et à présent elle représente l'une des

tendances principales de l'organisation de l'énoncé dans le français contemporain.

Le phénomène de la dislocation de l'énoncé ne cesse pas d'attirer l'attention des linguistes et reste toujours un objet d'étude actuel et perspectif malgré les nombreux travaux entrepris sur ce sujet. Un intérêt pareil s'explique par un grand potentiel expressif de la segmentation et par un caractère imprévu, inattendu de son apparition dans l'énoncé ce qui caractérise la dislocation comme un phénomène émergent.

L'objet d'étude de cet article est les énoncés segmentés (disloqués) interrogatifs. Un objet pareil est considéré comme **actuel** et il a été incité par deux raisons essentielles. Premièrement, les linguistes en analysant les constructions segmentées citent souvent des exemples représentant les énoncés segmentés interrogatifs mais dans la plupart des cas ils les traitent sans prêter attention à leur spécificité communicative: la forme interrogative. Il est à noter que l'analyse plus approfondie de ce type de constructions segmentées on trouve dans les travaux de R. Druetta [7] et de V. I. Luiev [4]. Il est évident que ce problème est peu étudié. En second lieu, les énoncés disloqués interrogatifs sont assez répandus dans le français contemporain. Ce fait est prouvé par l'analyse d'un corpus d'exemples des constructions segmentées tirés des oeuvres des écrivains français du XX – XXI siècle. Notre corpus se compose de plus de 3000 exemples dont 12 % représentent les énoncés segmentés interrogatifs.

Ainsi le **but** de cet article est de révéler les particularités syntaxiques, sémantiques et pragmatiques des énoncés disloqués interrogatifs en comparaison avec la dislocation d'un énoncé déclaratif.

Nous pensons que les énoncés segmentés interrogatifs représentent une certaine synthèse de la dislocation et de l'interrogation ce qui nous oblige à prendre en considération les particularités propres à chaque type d'énoncé mentionné.

L'essence de la dislocation consiste en ce que l'un des éléments (constituants) de l'énoncé obtient une certaine autonomie et rompant la structure ordonnée, ordinaire de l'énoncé, s'en détache pour se mettre au début ou à la fin, c'est-à-dire avant ou après son centre, formellement prédicatif, à condition d'être doublé, – repris ou anticipé, – par un pronom conjoint personnel, démonstratif ou adverbial, respectivement propre à le représenter dans le segment régulier dont il s'est pour ainsi dire échappé formant un segment à part [1, p. 80]. En d'autres termes, la construction

segmentée représente une structure binaire où le constituant disloqué est considéré comme thème de cet énoncé et le reste de l'énoncé est déterminé comme rhème ou propos. Il faut ajouter que dans ce type de construction le thème représente l'information la plus importante, celle qu'on veut souligner à l'aide de dislocation, de plus le choix du thème est absolument subjectif et inattendu pour l'interlocuteur. D'après la position de l'élément disloqué on distingue deux types de la dislocation: reprise ou dislocation à gauche (a) et anticipation ou dislocation à droite (b):

a) *La vérité, je la connais depuis quarante ans, mais je voudrais que tu me la dises* (4, p. 43–44); *Une cravate, ici, vous n'y pensez pas ! répondit Henri* (1, p. 80);

b) *Et pourquoi tu n'as rien vu? Tu y étais bien, sur ce bateau ...* (3, p. 37); «*Il cherche à me terroriser, celui-là!*» *songe Arthur, qui lève les yeux et prétend soutenir le regard du patron* (1, p. 298).

En ce qui concerne l'interrogation, il faut se rendre compte qu'elle exprime d'autres relations entre le locuteur et l'allocutaire en comparaison avec l'énoncé déclaratif [5, p. 57]. A la différence de l'énoncé déclaratif où le locuteur possède une certaine connaissance et l'annonce à son interlocuteur, le but principal de l'énoncé interrogatif est d'obtenir quelques informations de son interlocuteur [ibid, p. 57]:

– *Et qu'est-ce que vous allez en faire, au juste, de ce piano?*

– *Ça, on ne sait toujours pas, confia Cerveza en haussant les épaules* (3, p. 204).

Il faut souligner que la réception d'une nouvelle connaissance est basée sur les connaissances déjà données, c'est-à-dire l'interlocuteur peut répondre à la question à condition qu'il comprenne de quoi il s'agit:

– *Et cette voiture, bon Dieu, elle est prête?*

– *La Mercedes? Elle est prête, monsieur* (5, p. 172).

Si la question posée ne correspond pas au niveau de connaissance de l'allocutaire cela peut provoquer des malentendus et dans les cas pareils le locuteur doit préciser, expliquer ce qui l'intéresse:

– *Alors qu'est-ce que c'est?*

– *Un piano, tu vois bien!*

– *Non, je veux parler de ce qu'il joue, ce type* (3, p. 26);

– *Et Belleville? demanda soudain Loussa.*

– *Quoi, Belleville?*

– *Tes potes de Belleville, qu'est-ce qu'ils en pensent?* (5, p. 40).

Tout ceci nous conduit à supposer que l'énoncé interrogatif aussi bien que l'énoncé segmenté comprend deux constituants essentiels: thème et propos (rhème). Il est à noter que la répartition des constituants de l'énoncé en éléments thématiques et rhématiques dépend du type de l'interrogation. "Il convient de séparer deux grandes catégories d'interrogatives qui, tout en ayant recours à des paramètres semblables, se distinguent par leur portée, c'est-à-dire le type de réponse qu'elles appellent: l'interrogation totale et l'interrogation partielle" [8, p. 11].

L'interrogation totale n'exige pas de terme interrogatif (pronom, adjectif ou adverbe) et porte sur l'ensemble de l'énoncé en réclamant une réponse globale du type *oui* ou *non* tandis que l'interrogation partielle est ouverte toujours par un terme interrogatif, porte sur l'un des constituants de l'énoncé et appelle une réponse adaptée venant préciser la variable donnée comme non identifiée dans l'interrogation [8, p. 11, 12; 2, p. 71].

Selon M. Halliday, le thème de l'interrogative représente une information inconnue et le but du locuteur est l'apprendre, tandis que le rhème contient l'explication de ses demandes [5, p. 59]. S'appuyant sur cette supposition, il sera logique et juste de déterminer le terme interrogatif dans le cas de l'interrogation partielle et le verbe-prédicat dans le cas de l'interrogation totale comme thème de ces types de l'interrogation [ibid, p. 57].

En prenant en considération tout ledit, il devient évident que la dislocation dans les énoncés interrogatifs change la répartition des constituants en thématiques et rhématiques car en ce cas le rôle thématique appartient à l'élément disloqué choisi par le locuteur qui veut souligner le constituant le plus important de son point de vue:

Que lui reproche-t-on, à mon mari? (1, p. 361);

– *Où se trouve-t-il, cet Indien?*

– *En principe, je devais le retrouver à San Carlos* (3, p. 129).

Le corpus d'exemples analysé atteste que sur le plan syntaxique la structure de l'interrogative segmentée et de celle pas segmentée ne diffère que par la présence d'un constituant disloqué. Le constituant segmenté ne perd pas son autonomie positionnelle et on peut différencier deux types structurels de l'énoncé disloqué interrogatif: la reprise et l'anticipation:

– *Ce vin, ça ne te rappelle rien?*

– *Oh ! que si ! Ça me rappelle que nous en avons bu pour notre mariage !* (4, p. 40);

– *Et d'où vient-il, ce Krämer?*

– *Vos camarades vont vous le dire* (5, p. 296).

Selon nos comptages, l'emploi des interrogatives avec l'anticipation dépasse presque deux fois plus l'emploi des interrogatives avec la reprise. En outre, on trouve la reprise plus souvent dans les interrogatives totales tandis que l'anticipation est également répandue dans les deux types de l'interrogation.

Il est à noter que bien que la première fonction de l'interrogation soit d'appeler une réponse [6, p. 13], cette valeur n'est pas la seule. "D'après Benvéniste, l'interrogation est un outil dont dispose un locuteur pour influencer quelqu'un ou pour agir sur un allocataire en visant à modifier son comportement" [ibid, p. 13]. L'interrogation sert également à traduire l'étonnement et l'exhortation [ibid, p. 13], l'incertitude du sujet parlant devant un problème à résoudre ou devant un acte à accomplir (délibération), à faire confirmer ce dont on vient d'être informé et qu'on accueille avec étonnement, indignation, amusement, ironie, etc.; elle peut encore être un moyen stylistique d'affirmer ou de nier avec vigueur (on parle alors d'interrogation oratoire), de commander, de formuler une hypothèse [8, p. 49].

Dans l'énoncé segmenté interrogatif la diversité des valeurs mentionnées ci-dessous se combine avec les ressources expressives de la dislocation. Ainsi, la segmentation ajoute à l'énoncé interrogatif de divers effets de sens complémentaires. Examinons l'énoncé ci-dessous:

Et cet homme, le voyez-vous? (8, p. 135).

Dans l'énoncé cité le thème est représenté par le segment *cet homme*. A l'aide de la segmentation le locuteur veut souligner que c'est cet homme qui l'intéresse. De plus, le locuteur dirige le cours de la conversation qui va se dérouler. Si nous transformons cet énoncé disloqué dans une interrogative ordinaire: *Voyez-vous cet homme?* – l'accent logique passe sur la capacité ou la possibilité de l'allocataire de voir cet homme. Évidemment, la présence du constituant disloqué déplace le centre d'attention de l'interlocuteur et précise l'intention pragmatique du sujet parlant.

Les énoncés disloqués interrogatifs expriment souvent la valeur de l'opposition et/ou celle de la comparaison qui caractérisent les énoncés segmentés en général: *Il est fâché parce que je ne fais pas son travail. Mais lui, est-ce qu'il m'aide à faire mes devoirs?* (4, p. 125); *Qu'est-ce qu'elle voulait dire exactement avec son le «pauvre»? Tu as compris, toi?* (2, p. 118).

Dans le premier exemple cité le garçon s'oppose à son ami. De plus,

il est possible de déterminer l'état émotionnel du locuteur: il est étonné et indigné, il ne comprend pas pourquoi il doit aider son ami, si celui-ci ne l'aide jamais.

Le second exemple cité ci-dessus est tiré d'une conversation du mari et de sa femme après l'entretien avec leur fille. L'homme est stupéfait, il a besoin d'un conseil, d'une explication des paroles de sa fille, il est incertain que sa femme a compris leur fille et il l'incite à réagir. En ce cas on peut compléter cette question: Tu as compris, toi? Parce que moi, je n'ai rien compris.

Citons encore quelques exemples qui démontrent que la segmentation sert à préciser, à déchiffrer l'intention communicative du sujet parlant, à délimiter la sorte d'information qu'il veut obtenir:

– *Elle est très réservée, et cela peut venir: il faut du temps, dit Kathé après la visite. Et toi, Jim, que penses-tu d'elle?*

– *Elle est dans son genre parfaite, dit Jim (6, p. 173–174);*

Vous ne trouvez pas ça admirable, quand même, Luce, la campagne? disait Diane (7, p. 16);

– *Et qu'est-ce qu'il en pensait, A.S. Neill, du beau Clarence?*

– *Il se demandait si son projet allait réussir. Il en doutait, je crois (5, p. 60).*

Les données que nous venons de présenter permettent de tirer la conclusion suivante. La dislocation change la structure formelle de l'interrogative ce qui influence ses caractéristiques sémantiques et pragmatiques. En effet, sur le plan sémantique et pragmatique la particularité de l'utilisation des interrogatives segmentées consiste en interaction des valeurs propres à chaque type d'énoncé à part ce qui a comme résultat l'apparition d'un énoncé plus affectif qui exprime plus clairement l'intention communicative du locuteur, focalise l'attention de l'interlocuteur et assure l'interprétation appropriée du contenu de l'interrogative. Il faut ajouter que comme l'interrogative représente souvent le point de départ d'une conversation, la dislocation peut aider à déterminer le cours de cette conversation et en quelque sorte diriger la réaction de l'interlocuteur.

Literature

1. Андриевская А. А. Синтаксис современного французского языка / А. А. Андриевская. – К. : Вища школа, 1973. – 204 с.

2. Веденина Л. Г. Некоторые особенности вопросительных предложений в разных функциональных стилях современного французского языка / Л. Г. Веденина // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1968. – № 2. – С. 69–78.

3. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
4. Луев В. И. Вопросительные предложения в современном французском языке: (синтагматическая и парадигматическая характеристика): дисс. ... канд. филол. наук / В. И. Луев. – Белгород, 1972. – 196 с.
5. Фирбас Я. Функции вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 55–65.
6. Calas F. De la syntaxe à la pragmatique: étude de l'interrogation dans deux monologues de Bérénice (Monologue d'Antiochus, 1, 2; Monologue de Titus, IV, 4) / F. Calas // L'information grammaticale. – 1996. – № 68. – P. 11–15.
7. Druetta R. Les formes interrogatives au début du XXIe siècle: évolution ou continuité? / R. Druetta // L'information grammaticale. – 2011. – № 129. – P. 26–34.
8. Moignet G. Esquisse d'une théorie psycho-mécanique de la phrase interrogative / G. Moignet // Langages. – 1966. – № 3. – P. 49–66.

Illustrative material

1. Bazin H. La tête contre les murs / H. Bazin. – Paris : Bernard Grasset, 1949. – 435 p.
  2. Boissard J. Bébé couple / J. Boissard – Paris : Fayard, 1997. – 283 p.
  3. Ferminé M. Amazone / M. Ferminé. – Paris : Éditions Albin Michel, 2004. – 260 p.
  4. Pagnol M. Le temps des secrets. Souvenirs d'enfance. Tome 3 / M. Pagnol. – Paris : Éditions de Fallois, 1988. – 288 p.
  5. Pennac D. La petite marchande de prose / D. Pennac. – Paris : Gallimard, 1989. – 372 p.
  6. Roché H.-P. Jules et Jim / H.-P. Roché. – Paris : Gallimard, 1953. – 254 p.
  7. Sagan F. Les faux-fuyants / F. Sagan – Paris : Julliard, 1991. – 194 p.
  8. Thomas C. Les adieux à la reine / C. Thomas. – Paris : Éditions du Seuil, 2002. – 254 p.
- Стаття надійшла до редакції 15.11.2015 р.*

УДК 811.161.2'42

Т. М. Мішеніна

**ЛІНГВОКОГНІТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ
ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ЮРІЯ
МУШКЕТИКА «СТАРИЙ У ЗАДУМІ» І «СЛЬОЗА ОФЕЛІЇ»)**

Мішеніна Т. М. Лінгвокогнітивна інтерпретація художньої творчості митця (на прикладі творів Юрія Мушкетика «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії»).

Статтю присвячено розкриттю лінгвокогнітивних параметрів інтерпретації художньої творчості митця у доробку Юрія Мушкетика. Мистецький шлях розглянуто у співвідношенні з долею, переживання якої відбувається в рамках сакральних понять (*віра, душа, дух, вічність, буття / небуття, діалектика*), де душа художника переживає етапи пізнання, інтеракції, емпатії на рівні *митець / ініца людина / суспільство*. Поняття *краси, довершеності, гармонії* – через уміння відчутти майстром їх зміст на рівні внутрішнього світу – *душі*.

Ключові слова: лінгвокогнітивна інтепретація, мовна категоризація, сакральне поняття, художній образ, естетика мистецького твору.

Мишенина Т. М. Лингвокогнитивная интерпретация художественного творчества творца (на примере Юрия Мушкетика «Старик в раздумье» и «Слеза Офелии»).

Статья посвящена раскрытию лингвокогнитивных параметров интерпретации художественного творчества творца в прозе Юрия Мушкетика. Путь искусства рассмотрен в соответствии с *судьбой*, переживание которой происходит в рамках сакральных понятий (*вера, душа, дух, вечность, бытие / небытие, диалектика*), где душа художника переживает этапы познания, интеракции, эмпатии на уровне *творец / другой человек / общество*. Понятия *красоты, совершенства, гармонии* – через умение ощутить мастером содержание на уровне внутреннего мира *души*.

Ключевые слова: лингвокогнитивная интерпретация, языковая категоризация, сакральное понятие, художественный образ, эстетика произведения искусства.

Mishenina T. M. Linguistic and cognitive interpretation of art work of an author (on the example of Yuri Mushketyk's works «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії»)

The article is devoted to the revealing of cognitive parameters of interpretation of Yuri Mushketyk's creation. Masterful way, reproduced in Yuri Mushketyk's creation, correlates with the path of life, which is the master's fate. Since finding of the artistic image combines not only a search of the means of expression, but also hard work, writer interprets the concept of beauty, perfection, harmony through author's ability to feel their content on the level of inner world – the soul.

In the works of «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії» a stage of the creative process, which is in observing and experiencing the events on the example of autobiographical way, interprets the content of life perception solely on brightness, sincerity, depth, on the meaningfulness of the feeling that in the creative framing is embodied in artistic image (technique (skillfulness) in the using of artistic means – vigorousness of the inner world – creativity).

Essence of the art further in Yuri Mushketyk's stories uncovers on the basis of close relationship of sensory and rational rudiments. Contemplation of the art work promotes interaction that makes possible decoding of an artistic image according to the level of aesthetic threshold and experience.

In the artistic interpretation of a work of art the figurativeness is related to the conceptual thinking on the basis of comparison, differentiation, grouping, correlation of created images pursuant to certain ideals, conceptions as the author's strictly, and those that have found consistent coverage at the level of national / world culture. The terminal component of the life in the reproducible biographical line of a sculptor correlates with socio-cultural and spiritual levels.

Author's path is largely marked with sacral thing (faith, soul, spirit, eternity, existence/ non-existence, the dialectic), where the artist's soul experiences the stages of knowledge, interactions, empathy at the level artist / other people / society.

Art reproduction combines opposites. The dialectic of the artistic image is constituted to implement the idea of correlation, which is interpreted as proportionality of soul, spirit and flesh in the religion. Artistic cost of such work is in dialectic combination of sensual (irrational) and rational (formal) with determinism of sensual vision of work. The stages of internal improvement of the sculptor realized in artistic images «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії», «Мавка». The writer's selected genre of a parables made it possible to

submit the philosophical and aesthetic understanding of creative way, which has a determining thing and very deep residing of existence by author's soul.

Key words: linguistic and cognitive interpretation, language categorization, sacral concept, art image, aesthetics of an artwork.

У межах мовознавчого напрямку, у якому функціонування мови розглядається як різновид пізнавальної діяльності, лінгвокогнітивний аналіз уможливорює здійснення ґрунтовного аналізу когнітивних механізмів і структур людської свідомості через мовні явища. Когнітивна семантика сприяє виявленню й поясненню знання про світ, потрактуванню сформованих понять про світобудову, їх розкриттю на рівні концептуалізації (Ю. Апресян, Н. Арютюнова, І. Бетко, А. Вежбицька, Л. Глівінська, С. Єрмоленко, В. Кононенко, В. Маслов, О. Падучева, Т. Радзієвська, М. Скаб, Г. Яворська та інші).

Розвідки науковців дозволяють переосмислити усталені позиції щодо потрактування соціокультурних явищ, процесів, подій, абстрактних категорій.

Нашу увагу привернув творчий доробок Юрія Мушкетика, який своєрідно інтерпретує творчий процес митця, який прагне досягти досконалості своєї майстерності через внутрішнє (сакральне) переживання *долі митця* як інтеракції людини і вищої сили.

Новітня українська, як і європейська, література позначена морально-філософським осмисленням описуваних явищ, перевагою роздумів, своєрідної рефлексії сприйнятого і відображуваного з позиції діалектичного (абстрагованого) й соціокультурного (суспільно детермінованого) поглядів. Притча демонструє сюжет, у якому на передній план висувається обстоювана ідея, яка втілює сутність позиції, явища, процесу, субстанції тощо, що мають статус металогічних художніх образів. По суті йдеться про герменевтичний напрям у філософсько-естичному осмисленні художньої дійсності, який знайшов послідовну реалізацію у жанрі притчі – повчальної алегоричної оповіді, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору. На відміну від багатозначності тлумачення байки у притчі зосереджується дидактична ідея [5, с. 573]. Оригінальність авторського стилю Юрія Мушкетика визначається насамперед наочно-образною інтерпретацією дійсності, що конституюється на поняттєвому й інтуїтивно-чуттєвому вимірах в розумінні долі митця.

Мета публікації – схарактеризувати лінгвокогнітивні параметри

інтерпретації художньої творчості митця у доробку Юрія Мушкетика.

Юрій Мушкетик, художньо інтерпретуючи процес скульптуротворення як мистецтво творення малих архітектурних форм (*мистецтво* – 1) творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність // сфера творчої художньої діяльності; 2) досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність [3, с. 668]; *мистецтво* – одна з форм суспільної свідомості, специфічний рід практично-духовного пізнання світу [8, с. 227]), оперує поняттями, що розкривають сутність творення художніми засобами (каменю):

– визнання досконалості природи і наслідування її як естетичний принцип творення (*краса* – 1) властивість, якість гарного, прекрасного; 2) оздоба, прикраса кого-, чого-небудь [3, с. 383]; *гармонія* – категорія, що відображає співрозмірність й упорядкованість складників цілого, єдність багатоманіття, узгодження форми і змісту об'єкта [8, с. 108]): *Природа сама по собі народжує красу і гармонію, отож приймай її в душу, милуйся, вливайся в неї* (6, с. 413);

– розуміння досконалості, довершеності мистецького твору як корелятивів гармонії і краси, розуміння яких засвідчує вироблення естетичного смаку: *Вона (дзвіниця Ковніра) кожного разу поставала в ньому інакше і водночас була тією ж самою, творила те ж відчуття гармонії, краси, чогось схожого до міражу – щемкого, болючого, чого вічно прагне й боїться людина. Те відчуття в ньому народила й поселила назавжди дзвіниця Ковніра – мистецький твір незвичайної краси й досконалості* (6, с. 356).

Мистецький твір, на думку автора, втілює вічність, визначає її як даність, якщо її пізнає людина, осмислює, відчуває (*вічність* – безкінечність часу існування матеріального світу, зумовлена нестворимістю і незнищенністю матерії і її атрибутів, матеріальною єдністю світу [8, с. 87]). Підкреслимо, що кількісний аспект актуальної безкінечності полягає у відтворенні часових інтервалів, співвідносних з напрямками мистецтва; у якісному розумінні вічність, закладена в мистецькому витворі, охоплює послідовність якісних змін зображуваної матерії, зміну її станів, форм і законів руху, необмежене багатоманіття просторово-часових структур: *Ноги самі несли його до дзвіниці Ковніра, де, як здавалося Долині, час переставав летіти швидко й мовби спресовувався у камені. Велике, нетлінне – в оцих покладених один на один каменях, у химерних, гармонійно сплетених в одне візерунках.*

Ковнірові заміри – то вже вічність (6, с. 371); *Тут скрізь позалишала свої сліди вічність. Хоч уся земля вічна, давня кожна її грудочка, нас вражають тільки ті її шматочки, де розписалася людина. Й що давніше розписалася, то глибше втискуються в мозок ті карби. «Ось цього каменя торкнулися чийсь руки...»* (6, с. 357).

Митець (*митець* – 1) той, хто працює в якому-небудь виді мистецтва; 2) людина, обізнана, вправна у якій-небудь справі; майстер [3, с. 668]) в аналізованих творах Юрія Мушкетика постає як людина, яка завжди перебуває в пошуку творення досконалого мистецького твору, який би максимально був наближеним до уявлення про гармонію і красу: *Чеканні успіху. Кохання. А найперше – краси. Прагнення довершення... То – смуток і радість. Ми часто відчуваємо, де вона, ота довершеність, тільки не вміємо передати її в камені чи малюнкові* (6, с. 364).

У такому розумінні довершеність мистецького твору визначається мірою розуміння сутності безкінечності всесвіту протягом творчого і життєвого шляху: *Суть життя і особливо творення – в чеканні. Воно безконечне* (6, с. 364).

У творах «Старий у задумі» і «Сльоза Офелії» етап творчого процесу, який полягає у спостереженні й переживанні подій на прикладі автобіографічного шляху, витлумачує зміст пізнання життя виключно на основі яскравості, щирості, глибини, багатозмістовності відчуття, яке у творчому обрамленні втілюється в художньому образі (*техніка (вправність) у використанні художніх засобів – активність внутрішнього світу – творчість*): *Арсенал засобів скульптора дуже обмежений, з усіх мистецтв природа, либонь, була найкупішою до скульптора. Спробуй виразити по-справжньому в холодному камені бодай одне почуття! Живописець тратить на те безліч кольорів, письменник добирає сотні слів, а в скульптора тільки камінь* (6, с. 465); *Важко, просто неможливо було віднести портрет до якоїсь школи, до якоїсь категорії. Ніби строге, класичне карбування, але водночас простота, невимушеність. З іншого боку – повна ясність, чистота роботи і якийсь секрет, якась глибоко прихована творча нитка, яка не давалася в руки* (6, с. 384).

Наведені фрагменти інтерпретують мистецтво в широкому смислі, позначаючи (поряд із високим рівнем вправності, майстерності у відтворенні художніми засобами ліній, викресланих із кам'яної

брили, гармонійного співвідношення ліній, досягненням естетичної значущості) насамперед специфічний духовний зміст і соціокультурне функціонування, що уможлиблює втілення заданого митцем змісту в національну і світову культури.

Реалізація сформованого й осмисленого задуму потребує значних творчих зусиль, відповідної мистецької вимогливості до техніки використання художніх засобів. Автор обстоює думку про те, що талант вигартовується значною мірою тривалою, часто важкою працею, позначеною численними невдалими спробами. Технічні грані таланту митця набувають вивершеності за умови поєднання вправності у техніці, безперервності зусиль і глибини почуття (*працелюбність* – властивість за значенням *працелюбний* (який любить працю, старанно, ревно, із запалом працює) [3, с. 1103]): *Це було мовби німе змагання. Сашко тесав і тесав. І все – майже безуспішно. Й тоді він відважився вдруге. На оцю мармурову брилу. Він зумів зберегти віру, щоденно гартував її, споглядаючи отой вже обтесаний, безживний мармур. Він змушував себе ходити до дзвіниці Ковніра, дивитися на товсті столітні мури й контрфорси. Контрфорси стояли, а віра почала ламатися* (6, с. 361).

Творчий процес у розглядуваних творах розгортається через визначальний внутрішній складник (*віра* – у гносеології і методології науки прийняття будь-якого знання без безпосереднього емпіричного й раціонального обґрунтувань [8, с. 85]; *натхнення* – стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів [3, с. 741]): *Різав камінь і почував невиситиму жагу, яку не можна було погамувати. Так, це було більше, ніж просте бажання працювати. Він бачив, як точно лягає удар різця, як ...байдуже обличчя (скульптури) перетворюється на тонке, сповнене задуми обличчя невідомої людини. Він не міг пояснити, з чого йшли ця віра і натхнення* (с. 369). У наведеному контексті розуміємо жагу як творчу енергію, що дозволяє трансформувати від чуттєві параметри у художньому образі, що певною мірою наближається до енергії суті всесвіту (*енергія* – 1. Одна з основних властивостей матерії, загальна міра всіх форм руху [3, с. 351]).

Оскільки розуміння *віри* й *натхнення* стягується під один знаменник світовідчуття *душею* (*душа* – 1) внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями // за релігійними

уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини; 2) сукупність рис, якостей, властивих певній особі // людина як носій тих чи тих рис, якостей; // почуття, натхнення, енергія // про людину з прекрасними рисами характеру [3, с. 333]), констатуємо перевагу чуттєвого складника, що сприяє якомога повному відтворенню пізнаного процесу, явища; пережитого конструктивного / деструктивного стану. Маємо говорити про первинність душевної рівноваги, що уможливило створення довершеного мистецького твору: *І ще більше дивувався, що йому все дужче і дужче починає подобатись оця невідома людина, він мовби витягав її з небуття, вів у життя, наближав до себе, входив з нею у якісь тонкі, що химерно переплелися в його душі стосунки* (6, с. 369) – буття / небуття художнього образу. У наведеному текстовому фрагменті семантичний простір лексеми *душа* охоплює компоненти *відчуття, буття*.

Сутність мистецтва далі у повістях Юрія Мушкетика розкривається на основі тісного взаємозв'язку чуттєвого й раціонального начал. Споглядання мистецького твору сприяє інтеракції, що уможливило декодування художнього образу відповідно до рівня естетичного порогу та життєвого досвіду. Критерієм довершеності мистецького твору визначається його душевно трансформаційного, емпатійного потенціалу: *Тверезо і розважливо подумав, що мав би ... втішатися Дніпром, п'янким вітром, високим небом. Щоб вони вливалися в нього, сповнювали снагою і енергією. Але він не вмів того. Просто не міг жити так, плинути кудись з рікою, з літом і не думати, куди плине. Він усе осягав розумом. Тільки розумом. Його стихією, його життям стало мистецтво, хоч і в ньому, почував, теж жив занадто тверезо. А воно (мистецтво – Т.М.) – порив, шалений біг крові і солодка туга в серці. Адже тільки така туга може народити відгомін в іншому серці, і це серце все зрозуміє й собі заплаче або засміється. І тоді возвеличить розумом їхнього творця. Отого митця, що виплеснув їх у світ. А він того не вмів* (6, с. 401). Розмежуємо поняття *душа* (*почуття*) і *дух* (*розум*) (*дух* – мислення, свідомість, позамисленнєві аспекти: воля, уява, інтуїція тощо [8, с. 185]): те, що відчуте душею, вистраждане може відтворити розум з допомогою художніх засобів.

Інтеракція уможливило герменевтичне розуміння значеннєвих

відтінків художнього образу: ... Його (скульптора) піймало почуття, буцім і справді зустрівся з кимось знайомим, із ким не сподівався і не хотів зустрітись. Оця тиша, оця напівтемрява творили настрій **невидимого спілкування, обопільного споглядання** (6, с. 407).

Становлення справжнього майстра спостерігаємо відповідно до етапів вироблення душевного поступу, що має реалізацію відчуття внутрішнього світу:

– окремої людини: *«Лісову пісню»* Долина знав трохи не напам'ять. Але тепер ця драма наповнилася для нього новим змістом. І той зміст принесла Люся. ... Мабуть, то була **трагедія самої Люсі... Вся наструнчена, тонка й чутлива, мов скрипка...** (6, с. 426);

– усталених стандартів відображення внутрішніх станів і почуттів; осмислених етапів життєвого шляху: ... Він (скульптор) уже **інтуїтивно вловлював мистецьку суть кохання, його найтрагічнішу ноту, котрої ще нікому не вдалося виразити. Відмовся від кохання – це майже смерть, заперечення буття, але ж хіба може серце, коли б'ється, заперечити себе? Хіба воно не поривається, хіба не хоче продовжитись у світі? І ця суть захована не тільки в згасанні кохання. А й усього суцього. Хіба наше життя не є одним з виявів цього закону?** (6, с. 427); ... Він не уклав своєї концепції образу, а тільки вловив висловлену геніальною поетесою **мить людського болю й надлому, трагічність відходження в небуття того, що породжене буттям** (6, с. 431);

– власне переживання подібних станів і почуттів, перевага чуттєвого (ірраціонального) над осмисленням раціонального створення художнього образу: *Ті слова: «Я хочу забуття!»* – були сповнені справжнього, а не артистичного болю і справжньої розпуки. Вони призначались... Він (скульптор) тільки почував у **серці живий біль втрати і потребу та силу зупинити його, відтворити в камені. Відтворити саме оте, повернене назад, що залишала Мавка, що призначалося саме йому. Так, воно було його, тільки його, і через те в його серці й виникло бажання викарбувати його в камені. Він його викарбує. ... Але люди відчують силу його почуття, його мистецьку силу** (6, с. 428);

– усвідомлення того, що лише власний пережитий досвід радостей і болів, розуміння внутрішнього стану іншого (емпатія) уможлиблюють мистецьке утілення в художньому образі досвіду

людства (мистецьке прозріння – мистецька вправність): ... Він повірив, що йому вдалося вчинити майже **мефістофельський обмін: взамін любові одержати мистецьке прозріння**, і він був готовий погодитися на те (6, с. 431); Насамперед він почав **порівнювати її (Мавку) з тим, що задумував спочатку, що намагався вдихнути в оцю холодну глину**. Він хотів владі мороку, яка уже, по суті, забрала людину, протиставити **інстинктивний порив до життя, до світла, до любові**: Мавка йде в небуття не тому, що Марище дужче, а що в неї самої не вистачило більше сили жити, страждати й мучитись і щось у ній шкодує за тим. Чорну силу він не збирався зображувати – вона мала мовби повиснути над скульптурою, тобто її повинні вгадувати, а момент боротьби мав закарбувати вочевидь (6, с. 436).

Художнє мислення як синтезований психічний процес, що передує створенню мистецького твору, об'єднує уявлення й образи уяви, почуття (відчуття), які через численність і глибину уможливають створення чуттєво-конкретного образу, який одночасно є інтенційним, тобто передбачає додаткові значеннєві відтінки, змістове навантаження яких залежить як від порогу естетичної чутливості того, хто сприймає й декодує мистецький твір, так і від досвіду переживання реальних подій на різних етапах життєвого шляху та чуттєвого досвіду їх переживання.

Ідеться про так званий шлях особистості, який становить не лише природно-історичний процес, що повторюється, але й унікальний сценарій життя як своєї драми, кожна сцена якої є результатом поєднання і подальшого перебігу індивідуально-неповторних характерів і обставин [4, с. 67–69]. Осмислення життєвого шляху поєднує біографічне й історичне, що знаходить послідовне відображення в історії формування й подальшого розвитку людини в певній соціокультурній дійсності, сучасника доби, й ровесника певного покоління [1, с. 104–105]. Оскільки з вище зазначеного життєвий шлях митця є одночасно індивідуальним й суспільно-історичним, життєвий світ митця вибудовується у процесі саморозгортання особистості, зростання його суб'єктності й подальшої автономності в осмисленні подій, що відбуваються, здатності до рефлексії того, що відбувається. У такий спосіб подійно-біографічний вектор художнього відтворення конкретно-чуттєвих образів дозволяє втілити образ «життєвого шляху митця» в контексті

всього суспільства (минулого, особливостей культурного розвою; умов, які створюються в соціокультурній дійсності задля розвитку особистості, можливостей утілення її перспектив, планів, сподівань і можливих умов та засобів їх досягнення).

У художній інтерпретації мистецького твору образність співвідноситься з понятійним мисленням на ґрунті зіставлення, диференціації, групування, взаємозв'язку створюваних образів відповідно до певних ідеалів, концепцій як власне митця, так і тих, що знайшли послідовне висвітлення на рівні національної / світової культури.

Особливістю зіставлення в художній творчості Юрія Мушкетика є наскрізне порівняння образів, утілених у скульптурі, з літературними образами національної культури (*Мавки*); світової культури (*Офелії*).

Загальновідомим є те, що митець художніми засобами відтворює у його змісті духовні цінності (*добро, краса, любов, жертвовність, справедливість, сміливість, звитяга, патріотизм, чесність, істина, щирість, духовність, шляхетність* тощо), інтеріоризація (засвоєння) яких сприяє подальшому одухотворенню людини, сприяє розкриттю окремої особистості й суспільства в цілому розвиватися відповідно до заданих ідеалів краси й істини.

Скульптурні портрети *Мавки й Офелії*, відтворювані засобами типізації літературних героїв, становлять символи сконденсованого життєвого досвіду, які реалізуються в досвіді переживання митцем любові і зради; життя і смерті; духовного піднесення і його занепаду (або уповільнення). Елементи мистецької майстерності скульптора, які сприяють виноансовуванню стилістичної вправності, побудовані на основі поєднання викрешуваних ліній і вправності наслідування реальний прообразів, становлять їх художньо-естетичну вартість.

Термінальний складник *життя* у відтворюваній подійно-біографічній лінії скульптора співвідноситься із соціокультурним і духовним рівнями.

Критерієм довершеності мистецького твору вплив на душу людини, ушляхетнення її, спрямування її до цінностей суспільства: ... *Митці покликані творити красу, оточувати нею людину, будити в її душі високе й притлумлювати низьке. Тільки вдосконалюючи душу власну і тих, хто живе поруч з тобою, є смисл летіти разом з цією*

зеленою кулькою довкола он того вогняного кружала (6, с. 356). Наведений уривок переконує в тому, що лексема *душа* становить не лише (і не стільки) лінгвостилістичний елемент, а набуває символічного значення – *душа як сутність (духовна основа людини)*, причому означальний складник *духовний* співвідносний із внутрішньою формою аналізованого поняття з позиції первинного тлумачення сутності людини в релігійному ракурсі (*людина є душею*). Убачаємо також потужний виховний потенціал мистецького твору, оскільки він здатен удосконалювати *душу*, яка потребує уваги, любові до себе і має безперервно розвиватися.

Діалектичний взаємозв'язок убачаємо в тому, що такого зразка мистецький твір може мати місце, якщо сам його творець має такі цінності інтеріоризованими і такими, які набули значущості на прикладі власного життєвого шляху. Юрій Мушкетик послідовно доводить думку про те, що *шлях* митця є його *долею*, тобто сукупністю каузально-причинових подій, які водночас мають основним складником *досвід його душі*: *В світі є речі, які може осягнути тільки досвід. В кінцевому результаті талант, мабуть, це теж тільки досвід, сконцентрований у якійсь краплині і переданий чи то ранковим променем, чи співом солов'я, чи співом матері, чи порухом батькової руки. А потім талант примножує досвід* (6, с. 389) – *талант* – видатні природні здібності людини; *хист*, обдаровання // здібності до чогось, уміння робити щось [3, с. 1428]; *хист* – уміння що-небудь робити; здібності // надзвичайний природний дар, високий ступінь обдарованості, талант. Природний нахил, потяг до чого-небудь [3, с. 1561]. Наведений уривок дозволяє говорити про використання лексеми *досвід* для позначення психічного світу певного колективу людей, нації (ідеться про ментальність як динамічну структуру, що розкриває національно-психологічні особливості національної психології; особливості світорозуміння). Національною специфікою української культури, яка визначає органічну рису мистецьких творів, є світосприйняття через усталені образи *ранкового променя, співу солов'я, співу матері, поруху батькової руки*.

Набутий досвід митець утілює в художньому образі, який відображає неповторність пройденого життєвого шляху. Його глибоке внутрішнє переосмислення: *Те, що здобувається ціною власної крові, серця – його не виміряєш ніякою міркою. Бо немає однієї мірки*

навіть для двох людей. Так, це **цінності, які не мають одного еталона, в кожному окремому випадку – окрема міра... Узгодження з совістю – то не проста річ** (6, с. 421). *Совість* розуміється як камертон душі: лише справжні відчуття, переживання можуть надати художньому образу глибини, відтворити зміст гармонії; мистецька імітація відчуттів залишить художній образ нерухливим, не здатним на інтеракцію з внутрішнім світом іншої людини.

Утілення досвіду переживання своєї долі діалектично поєднує радості і страждання; такий досвід сприяє виробленню високості душі, що, на думку автора, і становить критерій мистецької вартості твору – уміння передати напругу і безмір внутрішнього життя людини, переживань і почуттів, які становлять основу людського ества: ... **Влізти у камінь. Заціпеніти в мармурі. Скільки зможеш, теши себе самого. В іншій оболонці. Вдосконалюй своє ество. Нехай душа відіб'ється задумою на обличчі. Не бійся, скінчиш, вилізеши, хоч частка душі й залишиться там. Але саме вона й промовлятиме до всіх...** (6, с. 367); **У справжньому творі видно глибину душі того, хто творить** (6, с. 465); *Вона (дзвіниця Ковніра) стояла на крутій горі по той бік байраку, вся залита призахідним сонцем, стрімкі бокові шпилі й округла баня, витонченість і простота, яєсь дивне чарівне поєднання природного смаку, розрахунку, мрійливої задуми і буряного пориву стражденної душі (6, с. 356).*

Розуміння долі як перебігу подій, їх глибоке осмислення, усвідомлення їх умотивованості, що уможливило якісну зміну внутрішнього психічного світу людини, актуалізує додатковий семантичний відтінок *осмислення, рефлексії, задуми*. Такий погляд на життєвий шлях актуалізує перевагу в людині її сакрального внутрішнього світу: *Він уже давно бачив, що його скульптурний портрет – щось більше, ніж просто «Старий у задумі». Що це не буденна задума, а задума над долею. Над тим, що збулося й що не збулося. Старий занурився в думу глибоко, до краю* (6, с. 381).

Подамо коментар про те, що *доля* у повістях Юрія Мушкетика потрактовується, на наше переконання, відповідно до християнського бачення світобудови, пор.: *доля – перебіг подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби залежать від бажання, волі людини; // умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому трапляється* [3, с. 315]; *доля – визначеність подій і вчинків людини; каузальна детермінація*

[8, с. 635]. Повість-притча «Старий у задумі» і повість «Сльоза Офелії» розгортає життєвий шлях митця, побудований на глибокому співрозуміння вищої сили і митця, який прагне відтворити досконалість через чуттєву тотожність. Іншими словами, поняття *долі* митця не стільки передбачена, скільки спрямована на звершення; така, що надає змогу митцю реалізувати енергійну творчу якість, якою його налічено (активізовано такі додаткові семантичні компоненти: *визначеність, достатність, цілеспрямованість, віра, доленосність*).

Зважаючи на те, що мистецький твір має перевагою духовний початок, його художнє відтворення співмірно поєднує протилежності, діалектика художнього образу конститується на реалізації ідеї взаємозв'язку, що витлумачується в релігії як співмірність *душі, духу і плоті*. Художня вартість такого твору полягає в діалектиці поєднання чуттєвого (ірраціонального) й раціонального (формального) з детермінованістю чуттєвого бачення твору (*діалектика* – загальний взаємозв'язок, становлення і розвиток, які осмислюються з допомогою усієї історично сформованої системи категорій і законів [8, с. 163]). Діалектика поєднання ідеального й матеріального уможлиблює рух душі, її розвиток у:

– щасті і горі; злетах і занепадах; радостях і печалях; русі і спокої в долі (на життєвому шляху): *Задума мусить бути красивою... Скульптор відчув якийсь новий, ще один сенс своєї роботи, і йому здалося, що відгадав, чого не вистачає його скульптурі. Внутрішньої шляхетності, високості мислі. Отже, його старий думає хоч і гірко, але шляхетно й високо. Він здатний на суворе, а може, й фатальне рішення, – вистраждав його, виболів у тяжкій задумі, – але він не здатен на підлоту* (6, с. 383);

– житті і смерті; коханні і стражданні від нерозділеного кохання (втраченого кохання): *Мавка... З боку мистецької техніки... Це мало бути протиставлення руху й спокою. В оцьому спокої мав жити порив оживлення мармуру* (6, с. 436); *В «Офелії» поєдналися, злилися в одне дві сили: сила страждання і сила кохання. Йї обидві такі бездонні, що стискається серце. Кохання не може бути вічне, воно минує (кохання вгадується в скульптурі, хоч, здається, скульптор і «не планував» його), а страждання може бути безкінечним, бо воно – вічне, й безмір страждання закарбувався на обличчі дівчини. Це могло бути будь-яке страждання – не лише любові, кривди, неправди,*

власної недосконалості, зневіри в близьких і рідних і самому світові. Можна було сказати, що це мука душі, духу, а не плоти, плоть болить, а дух – страждає (6, с. 464).

Найвищим рівнем вияву майстерності митця є уміння «оживити» матеріал, який здатен утілити / імітувати момент поруху душі людини. У цьому і полягає справжня діалектика досконалого художнього образу: ... *Справжня творчість складна. ... Талант вбирає у себе все – всі думки, переживання, устремління багатьох людей свого покоління. А тут мовби немає й складності. Все просто... А осягти до кінця неможливо. Горе каменю значно більше за будь-яке твоє, пережите раніше. Й цим воно тривожить, цим непокоїть: не тільки тією простою сентенцією, що на землі є дві крайні точки – радості й страждання, а що точки ці до кінця ще не осягнені людиною, людство до них ще не дійшло. ... Потаємний смисл «Офелії» – у засторозі* (6, с. 464); *Глибокі зморшки, які скульптор проклав на чолі і щоках старого, надавали портрету повної схожості з обличчям старої людини, а кілька менших, ледь помітних, підкреслювали й інше – невпинну руйнацію, швидкий поступ людини в небуття... Скульптору здавалося, що обіймає світ ширше, плин ніше, діалектніше. Так, пролягають глибокі борозни, але очі не сумують за тим і думка не гасне, вона знає: десь народжуються нові пластичні лінії, новий неспинний рух* (6, с. 381).

Первинність душевного прозріння передбачає зануреність душі людини-митця у створювану / модельовану художню дійсність, глибинне переживання на рівні *інша людина – митець – нація – людство* (*шедевр* – зразковий витвір, що є найвищим досягненням мистецтва, майстерності [3, с. 1617]): *Шедеври* з'являються рідко. *Здебільшого вони забирають всю людську душу* (6, с. 492).

Мистецький шлях, відтворений у доробку Юрія Мушкетика, співвідноситься із життєвим шляхом, який є *долею митця*. Оскільки віднайдення художнього образу поєднує не лише пошук виражальних засобів, але і наполегливу працю, прозаїк інтерпретує поняття *краси, довершеності, гармонії* через уміння відчутти майстром їх зміст на рівні внутрішнього світу – *душі*. Мистецький шлях позначений значною мірою сакральністю (*віра, душа, дух, вічність, буття / небуття, діалектика*), де душа художника переживає етапи пізнання, інтеракції, емпатії на рівні *митець / інша людина / суспільство*. Етапи

внутрішнього вдосконалення скульптора відтворені у художніх образах «Старого у задумі», «Мавки», «Сльоза Офелії». Обраний письменником жанр *притчі* дозволив подати філософсько-естетичне розуміння творчого шляху, ознакою якого є доленосність і надзвичайно глибоке проживання буття душею митця.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : ЛГУ, 1968. – 340 с.
2. Арютюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арютюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
4. Кроник А. А. Новые методы психологии жизненного пути / А. А. Кроник. – М. : Наука, 1993. – 280 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Мушкетик Ю. М. Твори : у 5 т. Т. 4. : Біль: повість; Обвал : повість; «Старий у задумі» : повість-притча; «Сльоза Офелії» : повість / Ю. М. Мушкетик. – К. : Дніпро, 1988. – 493 с.
7. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
8. Философский энциклопедический словарь / [редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – [2-е изд.]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.
9. Юркевич П. Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия / П. Д. Юркевич // Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 69–104.
10. Яковлев Е. Г. Художник: личность и творчество / Е. Г. Яковлев // Эстетика : [учебное пособие]. – М. : Гардарики, 2004. – С. 132–283.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2015 р.

УДК 81'42:811.13

С. М. Мусійчук

ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Мусійчук С. М. Прагматична спрямованість рекламного тексту (на матеріалі французької мови).

У статті розглянуто рекламу як форму соціально зорієнтованої комунікації, що характеризується виразною прагматичною метою. Прагматична установка пов'язана з певними функціями, які рекламний текст виконує задля отримання бажаного ефекту

© С. М. Мусійчук, 2016.

впливу на споживача. На прикладі французьких рекламних текстів показано, що реалізації прагматичних функцій, виконуваних цими текстами, сприяє врахування соціальних і культурних орієнтирів, наявних у певному соціумі.

Ключові слова: рекламний текст, прагматична установка, прецедентна ситуація, цільова аудиторія, рекламна комунікація, гендерний аспект.

Мусейчук С. Н. Прагматическая направленность рекламного текста (на материале французского языка).

В статье рассматривается реклама как форма социально ориентированной коммуникации, характеризующейся отчетливой прагматической целью. Прагматическая установка связана с определенными функциями, которые рекламный текст выполняет в целях получения желаемого эффекта воздействия на потребителя. На примере французских рекламных текстов показано, что реализации прагматических функций, выполняемых этими текстами, способствует учет социальных и культурных ориентиров, существующих в определенном социуме.

Ключевые слова: рекламный текст, прагматическая установка, прецедентная ситуация, целевая аудитория, рекламная коммуникация, гендерный аспект.

Musiichuk S. M. The pragmatic orientation of the advertising text (on a material of the French language).

The article considers advertising as a form of socially oriented communications, characterized by distinct pragmatic purpose.

Advertising communication takes connotative function, i. e. the creation of the advertising message sender factor takes into account the recipient. Pragmatic bundled with certain functions which ad text performs to obtain the desired effect impact on consumers. By effective remedies consumer phenomena related case law (case text, case statements, case name, case situation), designed for a community of knowledge communicants.

Pragmatic focus advertising text makes a number of distinctive features inherent in the language of advertising. Among the features of advertising language noted increased expressiveness of the text, the widespread use of figurative-expressive means, simplicity, brevity and concreteness of language, semantic capacity used lexical, grammatical and graphic tools, situational language, and compression of information in the ad text.

The example of the French in the advertising article shows that the implementation of pragmatic functions performed by these texts, promotes the incorporation of social and cultural reference points that exist in a particular society.

Pragmatic means possible to name the authors focused selection of linguistic resources, their method of filing and organization skilful combination of linguistic and non-linguistic resources. Compiled advertising text reckoned with the needs of the target audience according to common values, mentality, ideals. Often, advertising texts containing the names of companies, products, serve primarily culturally and socially oriented.

Recently, studies of advertising text firmly established fact about the need for gender mainstreaming.

To attract the attention of consumers often operate in ad text names of the producers themselves. In some publicity, texts predetermined range of products, thus giving preference to the firm and its products.

Advertising conducive to attracting and the culture of other countries, instilling respect for other people, its cultural and national values.

Key words: advertising text, setting pragmatic, case situation, the target audience, advertising communication, the gender aspect.

Рекламна комунікація, як будь-яка інша масова комунікація, виконує конотативну функцію (за моделлю Р. Якобсона), тобто у створенні рекламного повідомлення відправником враховується фактор адресата. При цьому рекламний текст використовує різні засоби, що зрештою дає змогу реалізувати прагматичну функцію.

Прагматична установка рекламного тексту пов'язана з певними функціями, які виконує рекламний текст задля отримання бажаного ефекту впливу на споживача. Рекламний текст є нестандартним зразком комунікації. оскільки в ньому повідомлення, створюване відправником, спрямоване на масового одержувача.

Метою статті є виявлення прагматичної спрямованості рекламного тексту та специфічних ознак, властивих мові реклами.

Явно виражена прагматична спрямованість рекламного тексту зумовлює ряд відмінних ознак, властивих мові реклами. Серед особливостей мови реклами дослідники відзначають підвищену експресивність тексту, широке використання зображально-виражальних засобів, простоту, стислість і конкретність мови, смислову ємність використовуваних лексичних, граматичних і графічних засобів, ситуативність мови, компресію інформації в рекламних текстах [1]. Це пояснює свідому мовотворчу активність автора рекламного тексту, цілеспрямований відбір мовних засобів, спосіб їх подачі й організації, уміле поєднання лінгвістичних і нелінгвістичних ресурсів, які можна назвати також прагматичними засобами.

Укладачі рекламного тексту враховують потреби цільової аудиторії відповідно до загальноприйнятих цінностей, менталітету, ідеалів. Часто рекламні тексти, що містять назви фірм, продукції, виконують здебільшого культурно і соціально зорієнтовані функції. Наприклад, реклама може закликати суспільство до здорового способу життя, містити соціальні орієнтири: *Mangez léger et buvez Contrex. Ça vous change la ligne* (реклама мінеральної води «Contrex»); *Nous avons des problèmes de dos. Maintenant nous portons des chaussures Mephisto* (реклама зручного взуття); *Martell, depuis 1715* (коньяк марки Martell); *Absolut déjà vu* (марка горілки); *Complètement givrée, cette Manzana!*

(лікер марки Manzana).

Слід при цьому зауважити, що всі тексти, що рекламують алкогольні вироби (пиво, шампанське, вино), у Франції супроводжуються попереджувальною фразою: *L'abus d'alcool est dangereux pour la santé, consommez avec modération*.

Останнім часом у дослідженнях рекламного тексту усталилася думка про необхідність урахування гендерного аспекту. «У межах соціального рекламного дискурсу можна натрапити на рекламні тексти, у яких гендерний фактор висувається на одну з провідних позицій. Такі рекламні тексти відсилають до стереотипних уявлень про соціальну роль жінок і чоловіків» [2, с. 86]. Наприклад, у таких рекламах: *Eloge de la féminité; Tout l'éclat de la femme; Mon âge? C'est moi qui le décide; Je suis ronde et alors?; Si je ne sais pas faire la couture, je suis très douée pour la porter* та ін.

Чітко простежується соціальний статус жінки у французькому суспільстві. Утім, рекламні тексти на зразок *En toute femme, il y a une Clandestine; J'ai mis un homme à mes pieds* засвідчують певну екзальтованість. У першому тексті обіграється назва парфумів “Clandestine” (фірми “Guy Laroche”) у значенні «таємність», у другому рекламується жіноче взуття фірми “JB Martin” з припискою *passionnément féminine*.

Увагу споживачів досить часто привертають і завдяки введенню в рекламний текст назв самих виробників, назв фірм, як-от: *Je suis Contrex sur toute la ligne; Ficher-Price n'en fait qu'à leur tête; Marchez avec Myrys; Berger du Nord, laine-moi*.

Крім того, у деяких рекламних текстах зумовлюється вибір продукції, тим самим надається перевага саме цій фірмі і її продукції. У такому разі використовують рекламні тексти на зразок *J'aime la caresse de tes laines, la séduction de leur matière; Elles ont le talent de me dessiner en toute simplicité la mode qui me plait et les pulls aux couleurs de mon coeur; Sublimes à porter, faciles à tricoter, tes laines, Berger du Nord, sont les complices naturelles de ma beauté*. Повна довіра до фірми “Berger du Nord”, до її продукції підтверджується стилем тексту реклами, складеного від першої особи, а також звертанням до фірми на «ти» як до старого знайомого або друга.

У рекламі подекуди наявна інформація щодо культури інших країн, тексти зосереджують увагу на культурних традиціях іншого

народу, на його національних цінностях: *Ils ont un sacré caractère, les Suisses. Et pour ça qu'on les aime. Les fromages de Suisse, passionnément suisses* (рекламується кілька провідних швейцарських фірм, що виробляють сир); *Un jour, vous en tomberez amoureux* (реклама подорожей до зарубіжних країн).

Найбільш ефективним засобом привернути увагу адресата є так звані прецедентні феномени (прецедентний текст, прецедентне висловлення, прецедентне ім'я, прецедентна ситуація) [3]. Окреслені феномени припускають наявність фонових знань членів того суспільства, у якому відбувається рекламна комунікація. Фонові знання – це передовсім інформація, що відома практично всім членам соціуму, але іноді вимагає певного культурного багажу: *Les chiens aboient, les maîtres aussi; Badoit! Il y a une vie après le repas*.

Проілюстровані приклади – зразок використання алюзивного способу формування рекламного тексту. Так, у першому тексті обіграється відоме прислів'я *Les chiens aboient, la caravane va*, перша частина якого залишається незмінною. Ідеться про рекламу книги для власників собак, у якій автор рекомендує господарям навчитися розуміти собачу «мову» своїх вихованців (книга так і називається «*Comment parler chien*»). Прислів'я отримує двозначність. Як відомо, воно апелює до речей чи подій, само собою зрозумілих або таких, що розвиваються. Однак у рекламі з'являється ефект обманутого очікування: потрібна копітка робота з вихованцями, аби не тільки «загавкати», а й навчитися розпізнавати за гавкотом їхньої настрій.

Другий текст, що рекламує мінеральну воду «Badoit», засвідчує гру слів з використанням відомого вислову *Il y a une vie après la mort*. Обидва розглянуті рекламні тексти передбачають прецедентні висловлення, що привертають увагу адресата.

Уміле використання прецедентного феномена спостерігаємо і в інших рекламних текстах, як-от: *Un café nommé désir* (Café Noir) ← *Un tramway nommé désir* (назва п'єси і американського фільму); *Dolce Gervita* (солодкий сирок) ← *La dolce vita* (назва фільму Ф. Фелліні «Солодке життя»); *Aide-toi, Contrex t'aidera* ← *Aide-toi le Dieu t'aidera* (приказка); *Hemingway, aurait aimé cette Amérique-là, ingénue et un rien perverse, mêlant les couleurs chamarrées d'un éternel été*. В останньому прикладі наявне прецедентне ім'я – американського письменника Е. Хемінгуей, використання якого можна пояснити через прецедентну

ситуацію. Відповідний рекламний слоган поміщений у журналі, що рекламує колекцію жіночого літнього одягу з підкресленою в рекламі особливістю – палітрою різних яскравих кольорів, здебільшого непокєднуваних (пор.: твори відомого письменника характеризуються еклектичною тенденцією; тобто з ім'ям Хемінгуея автори реклами пов'язують стереотип «поєднання непокєднуваного»).

Рекламний текст під заголовком «*Interrompre Mozart*» викликає асоціації, пов'язані з музикою, з ім'ям великого композитора: *Ça vous agace d'entendre le téléphone sonner quand vous êtes chez vous en train d'écouter de la musique? Maintenant cela peut vous arriver partout. Grâce à son lecteur MP3 intégré, le téléphone mobile Simens SL45 joue jusqu'à 45 minutes de musique mais s'arrête dès que vous recevez un appel. Désolé, Wolfgang.* Рекламується нова модель мобільного телефону фірми «Siemens», що має вдосконалені технічні можливості при відтворенні і слуханні музики.

Рекламні тексти французькою мовою часто передають французькі реалії, що стосуються французького суспільства. Однією з таких реалій є політичне життя. Так, під час кампанії президентських виборів у Франції (2012 рік) з'явилося безліч рекламних текстів, створених задля пропаганди з ініціативи самих кандидатів у президенти. Усім відомий слоган передвиборної реклами Н. Саркозі “*La France forte*”, який зазнав модифікацій у ЗМІ: *La France flotte; La France morte; La farce forte; La franc forte; La dette forte; A la forte; A la porte.*

Ситуацією передвиборної кампанії кандидатів у президенти скористалися і рекламодавці. В агентстві з прокату автомобілів Sixt з'явилася реклама на зразок: *Désolé, M. Sarkozy, en France on se fait doubler par la gauche; Désolé, M. Hollande, en France on roule à droite; M. Sarkozy, M. Hollande, elle va aussi bien à gauche qu'à droite.* Виразність таких рекламних текстів досягається за рахунок обігрування слів *gauche* і *droite*, що вказують на партійну належність кандидатів Н. Саркозі і Ф. Олланда (праві і ліві), а також за допомогою використання прецедентних імен (Н. Саркозі, Ф. Олланд).

Імплицитний спосіб подачі інформації можна простежити на прикладі рекламного тексту цього ж агентства, що рекламує послуги перевізника: *M. Hollande, M. Sarkozy, besoin d'un utilitaire pour emménager ou déménager?* Обіграються значення дієслів *emménager* і *déménager*, які імплицитно позначають перевезення коробок із речами

в Єлісейській палац (того, хто стане президентом) або з Єлісейського палацу (того, хто покине резиденцію президента).

Отже, рекламна є самостійним текстом, зорієнтованим на максимальний вплив на адресата. Реалізації прагматичної функції сприяє врахування соціальних і культурних орієнтирів, наявних у певному соціумі. До ефективних засобів впливу на споживача належать прецедентні феномени, розраховані на певну спільність знань у комунікантів. Актуалізацію рекламної комунікації уможлиблює прагматична установка рекламного тексту.

Література

1. Медведева Е. В. Рекламный текст в плане межкультурной коммуникации : дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Медведева. – М., 2002.
2. Гусейнова И. А. Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материале журнальной прессы ФРГ) / И. А. Гусейнова, М. В. Томская // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 149–157.
3. Постнова Т. Е. Прецедентные тексты в печатной рекламе / Т. Е. Постнова // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 2. – С. 52–59.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2015 р.

УДК 811.112.2'37

Н. В. Романова

СЕМАНТИКА НОВОТВОРІВ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Романова Н. В. Семантика новотворів у сучасному німецькому поетичному мовленні.

У статті розглядається лексична семантика авторських новотворів у сучасному німецькому поетичному мовленні. Виокремлено дві групи слів: композити та субстантивати, що походять генетично від питомих і запозичених елементів. Виділено 14 семантичних типів композитів із питомими основами та один тип із запозиченими, відповідно. Семантика субстантиватів розмаїта: охоплює 11 реєстрів. Доведено ілюстративно, що в контексті авангардних поезій новотвори набувають додаткових відтінків метафоричного значення.

Ключові слова: новотвір, семантика авторського новотвору, іменниковий композит, субстантиват, повноскладений композит, неповноскладений композит.

Романова Н. В. Семантика новообразований в современной немецкой поэтической речи.

В статье рассматривается лексическая семантика авторских новообразований в современной немецкой поэтической речи. Выделено две группы слов: композиты и субстантиваты, происходящие от исконных и заимствованных элементов. Дифференцировано 14 семантических типов композитов с исконными основами и один тип с заимствованными, соответственно. Семантика субстантиватов – разнообразная, охватывает 11 позиций. Иллюстративно доказывается, что в контексте авангардных стихотворений новообразования приобретают дополнительные оттенки метафорического значения.

Ключевые слова: новообразование, семантика авторского новообразования, именной композит, субстантиват, полносложный композит, неполносложный композит.

Romanova N. V. Semantics of innovations in modern German poetic discourse.

Denominating certain objects, people differentiate and classify an objective world according to the most significant features. Individual and original nominations in poetry give an opportunity to reconstruct a linguistic image, identify a lexical-semantic value of word formation subsystem, and define semantic spheres of usage of language units.

The purpose of our study is to analyze semantics of innovations in modern German Bernhard Lierheimer's avant-garde poems. A complex of interacting general scientific and special linguistic methods has been used for compassing the purpose, specifically, inductive and deductive methods, analysis and synthesis, structural and semantic, logical and semantic, contextual, and comparative methods.

Principal findings of the study comprise specification of the definition "innovation", highlighting specific and borrowed new-formed elements, structural and genetic peculiarities of the phenomenon, "parts of speech" division in a verbal fabric of content and factual materials, a lexical and semantic classification of studied language units.

Originality of the findings of the study consists in the following: German avant-garde poetry of the early 21st century was analyzed by Ukrainian philologists for the first time; two groups of individual and original nominations were distinguished for the first time: composites and substantivata. Fourteen semantic types of composites with specific stems and one type with borrowed stem were specified. A register of semantics of substantivata, which comprises eleven positions, was suggested for the first time. It was instantiated that innovations acquire optional shades of metaphorical meaning in the context of avant-garde poetry. Dominant semantic spheres were reconstructed: colour – mental phenomena – human-being. A characteristic of perception of innovations in avant-garde German poetry is original. Differentiation of analyzed lexical units according to the approach of grammatical and lexical-semantic categorization is also original.

As the findings of the study following conclusions were drawn: semantics of new nominations reflects author and persona's encyclopaedic knowledge, their original way of thinking, a new philosophical view of nature and human-being, represents a semantic shift in an objective and an associative world. Both an objective and an associative world are structured in the limits of integrity and determined with sociocultural and psychological and aesthetic factors.

Key words: neologism, semantic of the author's neologism, the composite noun substantive, fully-formed composite, non-fully-formed composite.

Мовленнєві новотвори як репрезентанти індивідуально-авторських номінацій привертають увагу зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (праці О. Земської, Ж. Колоїз, О. Ликова, В. Чабаненка та ін.). Поява таких новотворів зумовлена бажанням автора висвітлити певні відтінки й смисли зображуваного поняття. Завдяки лексичним інноваціям у поетичних творах можна реконструювати мовну картину світу, виявити можливості словотвірної мовної підсистеми, окреслити семантичні сфери вживання тощо.

Метою нашої статті є аналіз семантики новотворів в авангардних поезіях Б. Ліргеймера, творчість якого характеризується багатством «почуттів і образів, тісно переплетених із глибоко філософським поглядом на Світ» [7, с. 3].

До новотворів зараховуємо некодифіковані словниками слова й сполучення, утворені за наявними в сучасній німецькій мові моделями та вжитими лише в певному контексті [2, с. 218]. Попередньо зауважимо, що більшість лексем – це іменникові композити, утворені від питомих іменникових основ (*Apfeltraum*), запозичених прикметниково-іменникових основ (*Blowjobs*) і способом зрушення (*Nichtmehrsein*). При цьому питомі іменникові композити поділяємо на повно- та неповноскладені сполучення.

У повноскладених сполученнях перший компонент має форму основи: *Ein **Lackmütest** für Liebe* [7, S. 10], у неповноскладених – до основи додається ще й сполучний елемент *-en-*: *Morgen sind alle, die so wie er litten / Zum Tanze bereit in dem **Sternenjahr*** [7, S. 60].

Друга група новотворів охоплює субстантивати (*Vorstellbare, Liebenden*). Ілюстровані й інші субстантивати – результат конверсії, тобто переходу слів у клас іменників із інших граматичних класів без залучення будь-яких словотвірних засобів.

Іменники в німецькій мові, як відомо, супроводжує артикль: означений, неозначений або нульовий. Артикль виконує не тільки семантичні функції – виражає означеність і неозначеність, але й функції граматичні – маніфестує рід, число і відмінок. Крім того, артикль засвідчує належність слова до граматичного класу іменників. Будучи ознакою іменника, артикль стає власне засобом субстантивації.

Спостереження над фактичним матеріалом показало, що субстантивуються насамперед якісні прикметники (*Leichte*), дісприкметники I (*Liebenden*) і II (*Gebären*) та дієслова (*Vergehen*).

Розглянемо більш детально лексичну семантику індивідуально-авторських інновацій, класифікованих за структурно-генетичними ознаками.

Новотвори з питомими основами позначають:

1) метафоричні назви властивостей об'єктів: *Die Zeiten sind nicht immer traurig / Gesichter zieren **Sternspur** / Geschichten sind nicht immer schaurig / Schnell schlägt das Pendel in der Uhr* [7, S. 4], *Doch schlich sich ein ein kleiner Fehler / So wie ein Dieb ganz unbemerkt / Der sich summiert zum **Weltzerstörer*** [7, S. 72];

2) (метафоричні) назви ознак об'єктів: *Hört ihr aus jenem **Apfeltraum** / Die süße Melodie?* [7, S. 8], *Nach Wermut und nach Schierling richt / Der **Uferwind*** [7, S. 8], *Wenn ich an ein **Nebeltal** denke, so sehe ich / Kühlende **Eisperlen** an riesigen Farnwedeln* [7, S. 14];

3) метафоричні назви методів дослідження: *Ein **Lackmustest** für Liebe* [7, S. 10];

4) назви форм об'єктів: *Ungewissenheit, Hannibal, legst du den Samen wohin / In **Sklavennester**, in Kuckuckseier, oder mir in den Mund?* [7, S. 20];

5) назви осіб за характеристикою функцій, поведінкою: *Du bist keine **Märchenerzählerin**, du erzählst / Alles so, dass es wahr ist, alles ist wahr, was erzählt wird* [7, S. 14], *Die sich unter Tannen und Palmen ein Lager geschichtet / Scharren ie Leiber einander, in Scharen die Partner / **Strirnschleuderer**, Reiher, Inder auf Elefanten* [7, S. 20];

6) (метафоричні) назви філософських понять: *So wie die Sonne es gibt, auch ohne das **Menschensein*** [7, S. 20], *Meine Leben ist nur noch **Kunstschläge*** [7, S. 66];

7) назви на означення способів переробки біологічної сировини: *Die kranken Rindere vom letzten Jahr / Hielten Einzug in **Wurstdosen*** [7, S. 22];

8) метафоричні назви субстанцій: *Dein **Altarlicht** ist dunkel* [7, S. 28];

9) назви відтінків фізично-метафоричного часу: *Wenn ich dann die leichten Züge eurer Atmung höre, / die wie ein Morgenkonzert klingeln an einem **Maimorgen*** [7, S. 36];

10) назви біологічних функцій: *sichtbar zum mann geworden sein doch nimmer / die **geschlechterrolle** verstanden haben: endlich / zu lieben verstehen!* [7, S. 42];

11) метафоричні назви необмеженого простору: *Und mit die eine Ente ertränken im Blumenmeer* [7, S. 52];

12) назви кількості об'єктів: *Morgen wandre ich Wandrer eiligen Schrittes / Den mühsamen Hügel bergan / Sternstau des Wandrers Frische erquickend* [7, S. 58];

13) назви небесних тіл: *Das Sternengeviert, das heut hinter Wolken / Nur noch dem Mond entgegen lächelt* [7, S. 60];

14) метафоричні назви дії: *Die Hand in ein Schlangefass reichen* [7, S. 66].

Трапляються і випадки лексичних варіантів уживання новотворів: *Blowjobs mit Liebe geblasen / Sternenspur im Gesicht* [7, S. 10]. У наведеному прикладі *Sternenspur* виражає результат впливу небесних тіл на зовнішність людини. Поява значення «зоряний розпис» зумовлена стилістичним контекстом: перший рядок поезії містить новотвір із англомовних компонентів *Blow + jobs* – «блакитна свідомість». Метафорично раціональне *Blowjobs* підпорядковується почуттєвому *Liebe* і транспортується в космогонічне *Sternenspur*, яке проникає в соматичне *Gesicht*. Художні пошуки охоплюють формально низку семантичних сфер: колір – психіку – психічне явище – небесні тіла – результат. При цьому ініціальні іншомовні елементи – колір і психіка – не стільки формують емоційно-експресивне тло стилістичного контексту, скільки стимулюють його розгортання і реалізацію. Очевидним є вплив запозиченої лексичної семантики на питомі мовні одиниці. Генетична неоднорідність словникової тканини не може не привертати уваги адресата й не впливати на його емоційний стан.

Іменникові композити, утворені за допомогою запозичених основ, як уже зазначалося, належать до найменш чисельних у досліджуваній групі та функціонують із метафоричним значенням психіки.

Метафоричне сприйняття навколишнього світу характерне для творчої людини з образним мисленням [1, с. 32–34]. Образне мислення – це мисленнева діяльність, підґрунтям якої є поняття, «що засвоюються через сприйняття образів» [3, с. 110].

Асоціацію між блакитним кольором і свідомістю можна пояснити з позиції культурних чинників: блакитний колір тлумачиться, *по-перше*, як безкінечність, *по-друге*, як вічність, *по-третє*, як істина, *по-четверте*, як вірність, *по-п'яте*, як віра, *по-*

шосте, як чистота, *по-сьоме*, як цнотливість, *по-восьме*, як духовне життя, *по-дев'яте*, як інтелект [5, с. 334]. Формально асоціації представлено радіально й зорієнтовано на просторово-часові параметри, інформаційні, міжособистісні, естетичні, етичні та духовно-когнітивні, відповідно.

Зрушення відрізняються від повно- і неповноскладених іменників оформленням компонентів, наголосом і єдністю словотвірної основи [4, с. 117].

Оформлення компонентів релевантне морфолого-синтаксичним нормам німецької мови, наприклад: зрушення *Nichtmehrsein* поєднує в собі негативну частку *Nicht*, прислівник міри й ступеня *mehr* та абстрактний іменник *sein* – «буття». Наголос новотвору *Nichtmehrsein* – «смерть» узагальнений централізований: *Du redest vom **Nichtmehrsein** wollen, das kränkt mich, / Und ich denke an uns Hand in Hand* [7, S. 16].

Міркування автора-ліричного героя про небуття *Nichtmehrsein* перегукується з новим космічним філософським поняттям «Хаос», інтерпретація якого пов'язана з «особливою формою існування, що має індивідуальний розвиток і свою власну *Ієрархію*» [3, с. 180]. Звідси імпліцитна зацікавленість стихією вогню як охоронця життя та експліцитна десакаралізація символу християнської віри – хреста на тлі діалектичної єдності «чоловіче начало – жіноче начало»: *Dann **entzünden** wir ein **Feuer**, was uns nur mit Mühe gelingt, denn / Alles ist von einem klebrigen Film der Feuchte umgeben, doch / Die trockenen Späne, die wir von den **Kreuzen brechen** / **Lassen** den Reisig **brennen**, den wir **zusammengerech**t haben. / Und ich denke an uns **Hand in Hand*** [7, S. 16].

За зрушенням *Wortzwischenräumen* вимальовується складне поняття «друкування тексту», що вживається на позначення тісного зв'язку автора-ліричного героя із інформаційним простором: *Ich **befinde** mich aber in den **Wortzwischenräumen*** [7, S. 70].

Семантика особового займенника *Ich* у наведеному прикладі еквівалентна сполучі *ein großer Dichter*, семантика новотвору *Wortzwischenräumen* виражає сукупність вмістилища та водночас обмеження локусу матеріалізованої думки поета. Простежується протиставлення значущості *Ich* сукупності вмістилищ *Wortzwischenräumen* та ідея зіткнення антропоцентризму *aber* і соціалізації *in den*. Важливу роль при цьому відіграють екзистенційність *befinde* та внутрішній світ людини *mich*, які й

опосередковують наведену антонімічність та слугують орієнтиром і критерієм в оцінюванні щільності зв'язку між творчою особистістю та обсягом використаної інформації.

Серед семантики субстантиватів виявлено:

1) вагу: *du hast genug das bittre Zeug getrunken / das **Leichte** schwer wird, das **Schwere** wird jetzt leicht* [7, S. 12];

2) смак: *und als ich sprang, verlor ich das **Bittre** mir im Munde* [7, S. 12];

3) процес: *Alles riecht nach verhaltenem **Gebären** und Vergehen* [7, S. 14];

4) динаміку часу: *Alles riecht nach verhaltenem Gebären und **Vergehen*** [7, S. 14];

5) субстанцію: *So wie Hannibal, der unvergleichliche Strategie / Mit den Augen grub **Schlüpfriges** aus den giftigen Sümpfen* [7, S. 20];

6) емоційний стан: *Auf die Hirne gebundenes Brot, erinnernd, erfahrend / Das **Einsame** macht die Liebenden aus* [7, S. 20];

7) сукупність об'єктів (носіїв емоційного стану): *Auf die Hirne gebundenes Brot, erinnernd, erfahrend / Das **Einsame** macht die **Liebenden** aus* [7, S. 20];

8) сенсоріку: *Das nicht allzu häufige **Sehen** der Sterne / Macht meine Seele ganz wund* [7, S. 30];

9) уявлення: *Töne unberedt. In der Dunkelheit / Verlassen die Gedanken das **Vorstellbare*** [7, S. 38];

10) обсяг уявлення: *Hinter den Grenzen des **Vorstellbaren** / hantieren unsere Gedanken un gelenk* [7, S. 38];

11) знайомство: *Oder: Eine Ladung zum **Kennenlernen*** [7, S. 70].

Упадає в око абстрагованість ілюстрованої семантики субстантиватів, її реалізація у трьох часових площинах: майбутньому *wird*, минулому *verlor* і теперішньому *rieht*. Крім того, виявлено семантичну поліфункціональність мовних одиниць – означеність *das Leichte*, неозначеність *Schlüpfriges* і невизначеність *nach verhaltenem Gebären*. Означеність характеризується граматичним і типовим синкретизмом відмінків. Граматичний синкретизм відмінків репрезентують форми називного *das Leichte schwer wird* і знахідного *verlor ich das Bittre* відмінків однини. Типовість відмінків співвідноситься із родовим *Hinter den Grenzen des Vorstellbaren* і давальним *Oder: Eine Ladung zum Kennenlernen* відмінками однини.

Неозначеність зводиться лише до граматичного синкретизму відмінків і постає у вигляді особового закінчення означеного артикля середнього роду однини називного й знахідного відмінків *Schlüpfriges*. Невизначеність характерна для субстантиватів, що вживаються без артикля, містять узгоджене означення і прийменник давального відмінка *Alles riecht nach verhaltenem Gebären und Vergehen*.

Особливого статусу в досліджуваних поезіях набувають час і субстанції. Час постає як межа між небуттям і буттям, як естетична міра невидимого й видимого та як романтична лінійка життя *Maimorgen*. Субстанції розглядаються імпліцитно крізь призму двох різновидів оцінки: модусної та емоційної. Модусній оцінці зі шкалою «приємне – неприємне» підпорядковується земля *Schlüpfriges*, емоційній – зі шкалою «позитив – негатив» – світло *Altarlicht*. Крім того, оцінка землі персоніфікована історично і функціонально *Hannibal*, що можна кваліфікувати умовно як перевагу рідкої субстанції *Schlüpfriges* над духовною *Altarlicht*. Для наведених субстанцій у сиву давнину була характерна емотивна оцінка зі шкалою «добре – погано» [6, с. 5].

Отже, сучасне німецьке поетичне мовлення запозичує почасти ідеї старовини та інтерпретує їх у світлі реалій соціально-психологічного буття. Саме реалії, точніше, їхня значущість і зумовлюють певне ставлення автора-ліричного героя до навколишнього світу.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження індивідуально-авторських новотворів у сучасному німецькому поетичному мовленні, можна зробити такі висновки: семантика нових номінацій відображає енциклопедичність знань автора-ліричного героя, його неординарний тип мислення, новий філософський погляд на природу і людину, репрезентує семантичні зрушення у предметному світі та асоціативному. І предметний, і асоціативний світ структуруються в межах цілісності та детерміновані соціально-культурними й психологічно-естетичними чинниками. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в можливості зіставного дослідження семантики індивідуально-авторських новотворів у поетичному й художньому або публіцистичному мовленні.

Література

1. Бабій І. Вторинна номінація кольору в художній картині світу / І. Бабій // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць]. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – Вип. 11. – С. 31–34.
2. Жарко С. Словотвірні особливості індивідуально-авторських номінацій у творах О. Гончара / С. Жарко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : [зб. наук. праць]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. – Вип. 12. – С. 217–221.
3. Секлитова Л. А. Словарь космической философии / Л. А. Секлитова, Л. Л. Стрельникова. – М. : Амрита-Русь, 2004. – 208 с.
4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : ЛИЯ, 1953. – 376 с.
5. Тресиддер Дж. Словарь символов / Джек Тресиддер. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
6. Die Bibel Altes und Neues Testament / [hrsg. im Auftrag der Bischöfe Deutschlands, Österreichs, der Schweiz, des Bischofs von Luxemburg, des Bischofs von Lüttich, des Bischofs von Bozen-Brixen]. – Freiburg : Herder, 1993. – 1460 S.
7. Lierheimer В. Manchmal sehe ich die Sterne Лирхаймер Б. Иногда я вижу звёзды / В. Lierheimer Б. Лирхаймер ; [пер. с нем. И. Лирхаймер и Ю. Топунова]. – Херсон : Айлант, 2008. – 76 с.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.

УДК 811.161.2'37

Ж. М. Свірська

**КАТЕГОРІЯ «СМЕРТЬ» У ТЕКСТОВОМУ КОНЦЕПТІ
НОВЕЛ М. ХВИЛЬОВОГО**

Свірська Ж. М. Категорія «смерть» у текстовому концепті новел М. Хвильового.

У статті послідовно розгортаються трагічні мотиви перебудови світу за жорстокими правилами, до яких людина виявляється не готовою. Шляхом аналізу й зіставлення текстових концептів новел М.Хвильового окреслено реакції персонажів на почуття «зайвості» в пореволюційні часи ХХ століття. У дослідженні акцентується на вагомих складниках екзистенційної суперечності між прагненням до самореалізації та відсутністю перспектив. Виокремлено проблематику новел: за втрат впевненості у світлому майбутті настроєва чи подієва смерть – невідворотний результат.

Ключові слова: концепт «смерть», «конфліктогенний» соціальний статус, екзистенційний вибір, психологічна напруга, депресія.

Свирская Ж. Н. Категория «смерть» в текстовом концепте новел Н. Хвильового.

Статья посвящена художественному анализу новел Н. Хвильового. Автор, наделяя центральных персонажей конфликтным социальным статусом, обращает внимание на составные экзистенциального выбора между стремлением к самореализации и отсутствием перспектив. В статье выделена проблематика: без

уверенности в светлом будущем разочарование, депрессия или смерть – неизбежный результат.

Ключевые слова: концепт «смерть», конфликтный социальный статус, экзистенциальный выбор, депрессия.

Svirs'ka Z. M. The category of "death" in a text concept of M. Khvylovyy's novels.

Artistic thanatology becomes the new research field of contemporary literature. Thanatological motives of M. Khvylovyy's creative concept left unattended by scientists, which is an obstacle to comprehension of the writer's individual style.

The article adherently shows a tragic motive of the world brutal restructuring, to the rules of which the person is not ready. The text selection caused by a distinct psychology of the characters, which is manifested through the constant "death". Author puts characters in the same conditions: the loss of ideological illusions committed in frustration, a sense of superficial things in the "winners festival", the constant environmental pressure. The main characters of stories exist in non-existent world of revolution, which is the "Dreamland" and the "country of explosions" at the same time. The central characters are endowed with "conflict" social status. In the early 20s they faced with frustration and depression due to the inability to find usability of their potential. The study focused on the important components of existential conflict between the desire for self-fulfillment and the lack of prospects. And then – psychological tension, depression, passionate looking into death.

Psychoanalytic interpretation is chosen for studying the concept of "death" in the individual style of the artist, the artistic structure of the stories especially. Special attention is paid to the stylistic originality of M. Khvylovyy's prose. Spiritual-value orientation of characters were found while analyzing and comparing stories. Author outlines causes and consequences of the collapse of ideals and awaited reaction to the feeling of «superficial things» in post-revolutionary times. First, singled out problems: the emotional or eventual death is the inevitable result of losing the confidence of the bright future.

Key words: "conflict" social status and existential contradiction.

Художня танатологія – нова сфера досліджень сучасного українського літературознавства. Аналіз наукових розвідок засвідчує, що ця важлива антропологічна та культурологічна проблема вивчалася з різних кутів. У розвідках історико-літературного характеру простежувалося семантичне наповнення мотиву смерті, функціонування танатологічних елементів у художньому тексті. Ю. Лотман застосовував структурний метод, шлях інтуїтивістів обирав В. Топоров, М. Бахтін – наратологічний.

Микола Хвильовий одним із перших в українській літературі періоду державотворення суб'єктивно й пристрасно почав осмислювати проблему смерті. Знецінення вартості життя у ХХ столітті пов'язано з репресивними механізмами. Засновник течії активного романтизму передчасно пішов у засвіти на сороковому році.

Безумовно, нині маємо розлогу палітру літературознавчих інтерпретацій прози М. Хвильового. Науковці аналізували парадигму невротичного героя в наративі повістей, дотичні гендерні аспекти творчої концепції. Численними є статті, де приділено увагу дисгармонійному як аксіологічній складовій поетики митця, експресіоністичним тенденціям творів [1; 3; 5; 9].

Грунтовно висвітлює психопатичний дискурс Миколи Хвильового С. Павличко, яка зазначає: «він пережив світоглядну кризу, яка поставила його на межу постійного душевного зриву. Неврастенія, душевна криза, психічна хвороба, ненормальність, істерія – цими словами визначаються лейтмотиви його прози» [6, с. 266]. Однак поза увагою залишаються танатологічні мотиви новел, що є перепорою на шляху до досягнення стильової своєрідності письменника. Вибір текстів зумовлений яскраво вираженою психологією персонажів Миколи Хвильового, що проявляється через константу «смерть».

Мета статті: через аналіз і зіставлення текстових концептів новел «Юрко» та «Заулок» окреслити причини й наслідки краху омріяних ідеалів та реакцію персонажів на почуття «зайвості» в пореволюційні часи.

Як основний метод варто обрати історико-літературний, щодо вивчення феномена «смерть» в індивідуальному стилі митця, зосібна в художній структурі новел застосуємо психоаналітичну інтерпретацію. Для тлумачення текстів орієнтуємося на концепцію М. Моклиці, яка в монографії «Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика» розглянула естетику модерну на основі психологічних типів К. Юнга [4].

Початок ХХ століття став переламним періодом як у суспільстві, так і в розвитку літератури, що пориває з традицією та шукає шляхи відображення дійсності. Результатом пошуку стають новий тип людини у новій системі соціальних відносин, нові моделі стосунків. Цю тезу вповні ілюструє творчість М. Хвильового, який писав: «Я вірю в «загірню комуну», вірю так божевільно, що можна вмерти» [7, с. 113]. Природно, що через його новели наскрізне проходить концепт «смерть».

Письменник, який руйнує усталені класичні варіанти, послідовно розгортає трагічний мотив перебудови світу за

жорстокими правилами, до яких людина виявляється не готовою. Автор уміщує персонажів у однакові умови: втрати ідеологічних ілюзій, розчарованості у здійсненому, сталого тиску оточення. А відтак – депресія, пристрасне видивляння у смерть.

Герої новел «Юрко», «Заулок» знають, що минуле залишилося в минулому – «назад нема вороття» [7, с. 169]. Треба зробити вибір: або, або («дух творчості, дух руйнування») [7, с. 169]. На ґрунті духовного вакууму виникає відчуття абсолютної зайвості на «святі переможців», викликане відірваністю від життя. Психологічна напруга підсилюються спогадами про часи, коли чекісти вершили долі інших, стояли з тим, хто знав прагнення мільйонів. Слід обирати: змиритися чи піти з життя. Змиритися – означає для революціонерів відмову від ідей, мрій, того, за що вмирили, убивали, чому присвятили себе і чого ніколи не буде у збудованому суспільстві.

Юрко, із однойменної новели, після громадянської війни потрапляє на Донеччину – «в завод» [7, с. 169]. За згадками про Перекоп зрозуміло, що йдеться про 20-й рік. Після революції, коли, здавалося, пройде певний відтинок часу й народжені в битвах омріяні ідеали гармонійної світобудови втіляться в реальність, настала «стадія організації». Життя поділилося на «тепер» і «тоді».

У наративі твору важливо те, що Юрко був не лише причетним до революційних подій. Саме революція спровокувала глобальність його інтересів: «гори Юри (Швайцарія), юрта, за юртою тайга» [7, с. 169]. Тавтологія «молодість молода» виявляє граничну тугу за часом, коли «юні дзвони юність молоду дзвонили». Залізо «співає», молотки «верещать» – звуки закликають до пам'яті «тихі спогади у гострих лезах тонкого упаду». Без революції, «коли нема творчості, життя тече нудно, одноманітно» [7, с. 170]. Тепер для Юрка пересипаються у кошику часу дні, тижні: «холодні й теплі, близькі, далекі...» [7, с. 170]. У новелі принаймні кілька разів виникає характеристика «довгих днів цілого року» [7, с. 169]. Письменник поступово вибудовує ланцюжки подій через низку асоціацій, що виступають головним засобом формування сенсу життя: «Тече життєва ріка одноманітно». Навколо «...приклад, будні, зажури, як до революції» [7, с. 169]. Гостро відчутна мотивна тенденція катастрофізму: «тоскно дивитись на степ, де мріє даліна» [7, с. 169]. Романтичний, запальний молодий чоловік бачить перед собою тільки

темряву («Що думає ніч?») [7, с. 169]). Він постійно «думає», а осмисливши події останніх років, жахається. У романтика світлої комуні майбутнього завжди «нудить під серцем» [7, с. 176].

Юрко, який опинився на маргінесі поза товариством «бойовим» і мирним, безнадійно споглядає життя. Експресивні припущення: «Припустім, <...> Я завідував би райрибою. Ти розумієш – райрибою! А може, райсіллю? Ха!» [7, с. 177] підкреслюють безперспективність майбутнього. Герой новели – ні живий, ні мертвий. Він кляне завод, не сприймає потреби щоденної праці, яка не приносить втіхи: «А на заводі я теж не можу – тут треба марудної праці, а я не можу... а завідувати райрибою я теж не можу» [7, с. 177].

М. Хвильовий з'ясовує вагомий аспект мотиву зникнення інтелігенції, ґрунтований на оцінці пролетаріату. Юрка ображають обмежена відвертість робітника – «чоловіка темного, який досі не добрав що до чого» [7, с. 169]. Про пролетаріат йдеться не дарма, у цій фразі зосереджено кілька важливих інформаційних вузлів. До структури новели введено «текст у тексті», де постає переживання трагізму, породженого наслідками революції. «Клянуся, що комуніст» [7, с. 177], – константа поведінки героя, його провідна риса. Проте комітетчики називають Юрка «гість» [7, с. 173], до «справжніх представників пролетаріату» [7, с. 173] заводські робітники зараховують себе. А «попутчик», – це підозріло-ненадійний прошарок, що його слід скеровувати, перевиховувати («не так лекції читає») [7, с. 172].

Звісно, гасло пролетаріату – «Моя власть, і баста!» [7, с. 174]. Це той гегемон, що «плює на всіх і вся» [7, с. 174]. Юрко «на споді душі» їх саркастично характеризує: «таранкувати, мамулувати», «типічні сурйози» [7, с. 173]. Наступна поява в семантичному світі новели «залізного, кам'яного» – «ми» виводить мотив крізь призму авторського сарказму у ширший контекст. «Ми – король землі!» Пафосна лінія пройнята іронією: «Отче наш, електричної системи віку, да буде твоя непохитна воля там – на землі, як тут – у заводі» [7, с. 174]. Розрив між ідеями та реальністю нестерпний, песимізм посилюються тим, що новоявленого «всі» нахабно висміюють. «Попутчик... так...» – стає однією з найбільших трагедій, які доводиться переживати («Юрко спалахував») [7, с. 174].

Які ще причини позбавляють його душевної рівноваги? Епізод, що пов'язується з окремими деталями настроєвого, подієвого або

ідеологічного кодів новели, прояснює моральні пріоритети героя новели. Пиятика – нормальне явище («діло заводське» [7, с. 178]). У ячейці «уламують» випити «всі». Голова фабзавкому недарма «примружує око»: «справді, чи не випити?» [7, с. 172]. І секретар під'юджує: «Лий, та не пропивай розуму», і Наталка ущипливо ганить: «Та що це ви, Юрко! Невже ми в черниці приписалися?» [7, с. 173]. Читачеві зрозуміло, чому переконаний «комуніст» їх цурається. Цілісний більшовик не п'є, та йому не вірять: «хіба таки Троцький не п'є?» [7, с. 173]. Упадає в око, що товариші комуністи п'ють небагато, бо «більш не було» [7, с. 173].

Револуційні завоювання деградують. Ваговита невідповідність між «учора» й «сьогодні» – у прямолінійних аргументах робітника, позаяк недоумкуватий Остап: «вип'є пляшку, то й за владу совітів. Більшовиків подавай... більшовицьку владу, а то й у саму ком'ячку записуй» [7, с. 173]. Остап «і сьогодні випив» [7, с. 178], і «Наталка пила» [7, с. 176]. Ця дисгармонія – причина душевних мук і життєвої драми. Згодом бунтар проти всього, що не вкладалося в його розуміння ідеального образу революції лише здвигає плечі. Так маркується мотив розчарування. «Божевільна віра» мала стати основою романтизму революції (романтики вітаїзму), яка допомогла б перемоти її ж таки трагізм і розчарування», – уважає С. Павличко [6, с. 267].

У «сонному посольку» – «багато» людей («багато творять, багато – так») [7, с. 170]. Він намагається тверезо оцінювати сучасність: «люди однакові, люди різні» [7, с. 169]. Чоловік розуміє: «Люди – не воли», та спосіб їх життя для нього примітивний. Інтереси людей «в заводі – і за заводом» видаються йому дріб'язковими: «Улаштували вистави – (заводська молодь у футбол і лявн-теніс грає)» [7, с. 171]. «Нові люди» та культура «як до революції» – речі несумісні. Дратує музика на міщанський мотив, гнітить, що «знову був трактир», – на правду химерно «сьогоднішнє» еднається із позавчорашнім.

Свідок епохальних подій недавнього минулого не виносить тиші: «досі почуваю гармати, досі бачу барикади» [7, с. 177]. Персонаж під впливом стресу виявляє патологічні риси, схиляється до немотивованого радикалізму: «Я родився для вибухів...», «Я ладен робити замах хоч на самого Пуанкаре» [7, с. 177]. Відсутність

чутливості до смерті спричиняє появу думок про унікальність та обираність («за кордон революцію робити» [7, с. 169]). Найтрагічніше те, що у спотвореній свідомості відбулося жаске зрощення: «дух руйнування» – життя, праця – символ духовної смерті.

Для людини, що тривалий час перебувала у світі екзистенційної катастрофи, майже не залишалось шансів на порятунок. Зрештою, «Я-концепція» героя твору руйнується. Звернімо увагу, що власне на «Я...» обривається лист. Першою реакцією цього процесу була апатія: «лягав не роздягаючись, «не вмивався, «гуляти» «не ходив», на танцях «позіхав» [7, с. 174]. Наступна – «тиха лютість» [7, с. 174] – не натяк на душевні муки героя. Це пряме формування мотиву смерті після того, як прекрасна ідея обернулася чорною реальністю.

Юрко, незважаючи на безліч підкреслених «я не можу» – «я не винесу», ще не думає про суїцид. «Звичайнісінька людина», розуміючи слушність фрази «людина, хоч і комуніст», відчайдушно шукає соломинку, щоб ухопитися. Герой новели «уперто думає про жінку», яка «одчинить двері, трішки заспана, теплий жіночий дух від неї... і, як у молоденької дівчини, зітхання» [7, с. 170].

Водночас Наталка, – «не тишина жєнцина», як Мар'яна, чи красуня Б'янка, чи Вівдя, яка «дуже гарна з себе». У Наталки «ноги трішки колесом» [7, с. 170]. На передній план виходить далеко не зовнішність, а те, що надає сенсу життю. Згадаймо зізнання М. Фітільова у «Вступній новелі»: «Я до безумства люблю ніжних женщин з добрими, розумними очима» [7, с. 113]. Жінка – «дивиться синьо», так «дивляться не всі», так «буває не часто» [7, с. 170]. Зазначимо, що дослідники чимало уваги приділили функціональним особливостям епітету «синій», – улюбленого тропу митця.

Показово, що Наталка першою розпочинає закохувати в себе. Простежимо вибір вербальних та невербальних засобів, що сприяють реалізації інтрижки: «бере за руку»; зустрічає «в одній сорочці» [7, с. 170]; увійшла в Юркову кімнату «білою плямою»; «сиділа поруч Юрка»; «її тіло торкалось його тіла»; «підставляє...дзеркало». «Гарний? <...> Гарно? <...> Гарно. <...> Гарно? [7, с. 170]. Урешті є порятунок для пошматованої душі: «йому було гарно» [7, с. 170].

Здатність до вбивства вимагає потенційних можливостей, особливої сили волі. Натомість людина, наділена величезною енергією, не наважується «зачепити» жінку, у якої «горіли очі», з

обличчям «світлим, як винне повітря восени – ранньої» [7, с. 173]. Чоловік, який «родився для вибухів», втратив мужність. Виявляється, «просто сказати – зовсім не просто» [7, с. 174].

І хоч манить млосне бажання володіти («Він сів біля неї» [7, с. 175]), чоловік діє продумано: «подумав і взяв її за руку» [7, с. 175]. Попри недвозначний натяк («вона знизилася вії»), – він урешті-решт зметукував: «і йому забилося серце» [7, с. 175].

Кульмінація в новелі маркується: «були останні дні червня, запашні... І прийшла неділя» [7, с. 176]. Семантична роль епізоду на леваді Торця начебто зрозуміла. Жінка активно зваблює чоловіка: «надто весела, сміялась», «стан її манливо колихався», «раз у раз голосно скрикувала», «з реготом розказувала» [7, с. 176] про кумедний випадок, набиваючи собі ціну. Збуджена Наталка уміло кокетує, начебто «уважно розглядає куц осики» [7, с. 176].

Елегійно-мінорний опис мовчазного поля постає в одній площині з настроєм, що веде до легкого смутку. Однак «сонце мжить золото на ріку», – чутливість загострюється. Юрко сідає біля Наталки, пригортає її. Оповідь чимдалі інтимізується: він «узяв за талію» <...> «поцілував її шию» [7, с. 176]. Кожна дія чоловіка коментується автором: «Вона не говорила». За переконанням Сімони де Бовуар, «мовчання – подоба спільництва: воно висловлює згоду, надто глибоку для слів» [2, с. 234] Усупереч сподіванням молодій жінки, обранця не вдалося намовити на близькість, вони «сиділи цілу годину – так» [7, с. 177].

Зрештою з'являється «широке поле», і «все було видно» [7, с. 177]. Аскетичний Юрко вкотре «думає» («думав її схилити на землю») [7, с. 177]. Жінка упевнена у своїй перемозі, однак чоловік поспіхом підвівся. Знову на позначення загибелі з'являється образ ночі. Примара «синьої тіні», що фігурує на початку новели, не є семантичною константою, вона стає репрезентантом трагічного мотиву. Винятково цікавим є питання: чому чоловік відмовляється від статевих стосунків із жінкою, яка «дивиться синьо»?

Зневажена Наталка, хоч і дивується невідповідності щодо очікуваного, поводить себе раціонально виважено. Спершу ані найменшим жестом не виявляє розчарованості, згодом «зажурено» говорить про емісію-девальвацію. А щойно Остап пішов, «одразу захропла» [7, с. 178].

Заміжня жінка мала б розуміти, що, загорнувши сніданок іншому, дає тому сподівання на взаємність, надійну підтримку. Сімона де Бовуар підкреслювала: «Шлюб – це єдина можливість забезпечити своє існування, єдине виправдання власного покликання на землі. Суспільство зобов'язує жінок брати шлюб, аби вони змогли виконати дві функції, перша з яких – дітонародження. І, отже, друга функція жінки – це вдоволення сексуальних потреб чоловіка і турбота про його домашнє вогнище» [2, с. 8].

В аналізі кризового стану Юрко доходить до розуміння, що його зможе врятувати сім'я. Автор натякає на два можливі варіанти, які, врешті, об'єднуються в один. Кохана *зблідла*, вже ось *«сіла на ліжку»*, поруч – чоловік. Він стривожено-розсудливо, з надією уточнює у жінки, яка його домагалась: *«Я вам, як товариш, як...»* [7, с. 178]. Урешті з'ясовується каузальний аспект проблеми: спустошений невротичний чоловік хоче жіночого тіла лише за умови сердечної приязні. *«Вона подивилась на Юрка – йому горіли очі, і їй спалахнули очі»* [7, с. 178].

В українців тілесна насолода має специфічну рису – кордоцентризм. Юрко не прагне тваринного лібідо, він прагне, щоб жінка належала йому думками, не дарма міцно обняв *«її голову»* [7, с. 178].

Найбільш емоційним є епізод, коли Юрко наважується: *«Наталю! – і голос йому затремтів <...>»* [7, с. 178]. М. Хвильовий не повідомляє, що промовив чоловік. Мабуть, прозвучало найприродніше освідчення, щемке визнання про муки нереалізованих почуттів. Із розпуки, відчаю, з безнадії та безвиході народжуються лише щирі слова, що мають сакральне значення. Однак *у посьолку було тихо»* [7, с. 178]. Це зависла тиша-смерть, що перетворює слова на примару.

Тишу в кімнаті порушує відгомін дитячих голосів, що долинає з вулиць: *«тільки діти кричали»* [7, с. 178]. Художня логіка веде до підтексту про побачену та окреслену життєву перспективу одруження, про одвічні вартості, без яких не може існувати, розвиватися суспільство, які відкидалися революцією, нівелювалися. Панує настанова на шлюб як на договір між індивідуумами, ґрунтований лише на вільному волевиявленні. Наступний діалог переконливо свідчить про події соціальної історії України першої чверті

XX століття. Читача не дивує відмова молодій жінці від звичайного людського щастя. *«Вона тихо говорила: У мене не було дітей... Що ви кажете?... Я не хочу... <...> Що ви кажете?.... Не хочу... [7, с. 178].* У перехідну добу шлюб перестав бути цінністю, позаяк на повсякдень не забезпечує ні вірою, ні захистом. У новелі остаточно окреслюється мотив зникнення – Юрко приречений на життєву поразку.

Жанр твору дає змогу не вдаватися до маскуванню особи автора, тому його «Я» у структурі новели є цілком логічним (*«І як ви думаєте, чи не час мені плюнути й почати нову новелу? Час, певно, час»*) [7, с. 178]. Нам імпонує думка С. Павличко: *«Хвильовий часто ділиться з читачем своїми думками про власний текст, грається з ним. <...> У такому стилі письма сюжетна послідовність і завершеність тексту чи класична виписаність характеру героя не мають сенсу»* [6, с. 268].

Автор робить останнє зусилля, проте остаточної крапки не ставить. Неодмінною ознакою фіналу вибудованих подій має стати життєва драма. Грань мотиву руйнації матеріалізується через звукові образи пожежі на заводі, нічної тривоги: *«гули гудки», «хтось закричав на вулиці»* [7, с. 177]. Конкретною ознакою атрибуту смерті є художня деталь *«стальна хрестовина»* [7, с. 179]. Ця антитеза життю образно демонструє, що примирення з життям означає небуття.

У психології чекістів укорінюється мізантропія. І Юрко, і Мар'яна, не порозумівшись із оточенням, гризоти, що їх точать, пристрасно виливають «товаришам». Схвильований Юрко *«довго, надхненно»* пише невідомому нам адресату. Адресат Мар'яни на *«Севері»* [7, с. 325]. *«Милій друг»* із далекого *«російського»* минулого не відчує *«грусти»*, він не підтримає сьогодні. Попри те, що монологів здебільше не розуміють, їм нікому це сказати – вони чужі серед своїх близьких. Істеричне *«не можу»*: *«жити», «боротися», «змиритися», «нічого змінити»,* – є свідченням психічної деградації.

Герої новел «Юрко» і «Заулок» жалкують за жагою до боїв, до вибухів, до вбивств. Жаскі зрощення тривоги та лиходійства, крові та смерті стають невід'ємними складовими самозречених *«муралів»* революції. С. Павличко вважала: *«у випадку Хвильового маємо справу з «божевільною вірою», від якої можна вмерти»* [6, с. 267].

М. Хвильовий натиснув на больові точки як своєї так і сьогодношньої епохи. Художня інтерпретація мотиву смерті

реалізується автором у модель світобудови, провідною ознакою якої є відчуття трагічної безвиході: «*От тобі й революція: і не видно її, і видно її. Як ота благодать з неба: щось, десь, а в руки не візьмеш...*» [7, с. 171]. Загроза потрапити під вплив агітаційних міфів для втілення примарного «*царства справедливості*» нависає повсякчас. Сучасне суспільство характеризується ослабленим переживанням смерті, а символи насильства та індустрія образів знищення людини спотворюють свідомість покоління перших десятиліть ХХІ ст. Відкрити дорогу насильству може неусвідомлена «манія величі». У підтексті новел наявний футуристичний прогноз – «*як почнеш шукати правди, то, гляди, і залізеши у кривду*» [7, с. 169]. Імовірно, для багатьох чоловіків і жінок подальший перехід від руйнівної діяльності до щоденної праці стане глухим кутом.

Література

1. Агеєва В. «Зайві люди» у прозі М. Хвильового / В. Агеєва // Слово і час. – 1990. – № 10. – С. 3–9.
2. Бовуар Сімона де. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 390 с.
3. Жадан С. Хроніка ідеального самогубства : [до 70-річчя з дня загибелі М.Хвильового] / С. Жадан // Столичные новости. – 2003. – № 17 (13–19 мая).
4. Моклиця М. В. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика : [монографія] / М. В. Моклиця. – [2-е вид., доповн. і переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2002. – 389 с.
5. Немченко І. Ю. Герой в пошуках сенсу життя чи смерті? (на матеріалі новел М. Хвильового) / І. Ю. Немченко // Діалог душ : зб. наук. ст. за матеріалами конф., присвяч. пам'яті проф. В. В. Фашенка. – Одеса, 2001. – С. 95–101.
6. Павличко С. Д. Психопатичний дискурс : Микола Хвильовий / С. Д. Павличко // Теорія літератури. – К. : Основи, 2002. – 679 с.
7. Хвильовий М. Твори : у 5-и т. / [упоряд. і загал. ред. : Г. Костюк] – Нью-Йорк ; Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1978–1986. – Т. 1 : [передм. Г. Костюка]. – 1978. – 437 с.
8. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К. Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. – М., 1986. – 547 с.
9. Ямчук П. М. Екзистенціальна проблематика імпресіоністичної новелістики Миколи Хвильового / П. М. Ямчук // Історико-літературний журнал – 1996. – № 2. – С. 47–50.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2015 р.

ДИСКУРС МИСТЕЦТВА В ПОЕЗИЯХ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА

Семененко Л. М. Дискурс мистецтва в поезіях Володимира Самійленка.

У статті розглядаються особливості змісту та художньої реалізації дискурсу мистецтва в поетичній творчості відомого українського автора межі XIX–XX століть Володимира Самійленка. Відзначено, що в поетичному доробку письменника своєрідно поєдналися елементи народницького та модерністського по трактування сутності мистецтва і його місця в людському житті. У статті розкрито основні художні образи, актуальні для дискурсу мистецтва у творчості поета.

Ключові слова: дискурс, мистецтво, поезія, народництво, модернізм, художній образ.

Семененко Л. Н. Дискурс искусства в поэзиях Владимира Самийленко.

В статье рассматриваются особенности содержания и художественной реализации дискурса искусства в поэтическом творчестве известного украинского автора рубежа XIX–XX веков Владимира Самойленко. Отмечается, что в поэтическом наследии писателя своеобразно объединены элементы народнической и современной трактовки сущности искусства и его места в человеческой жизни. В статье раскрываются основные художественные образы, актуальные для дискурса искусства в творчестве поэта.

Ключевые слова: дискурс, искусство, поэзия, народничество, модернизм, художественный образ.

Semenenko L. M. Discourse of art in poetry Volodymyr Samiilenko.

The article deals with the peculiarities of the content and implementation of artistic discourse in the poetic works of art by famous Ukrainian author limits nineteenth and twentieth centuries Volodymyr Samiilenko. It is noted that improvements in the Ukrainian poet occupies the context of this day a special place, as in the poetic works of the writer uniquely combines elements of populist and modernist correctly interpreting the nature of art and its place in human life. In the article the basic art images relevant to the discourse of art in his poetry. In particular, it insults the song, muse, Ukraine, poetic speech. In poetry Volodymyr Samiilenko used as satirical and humorous images are tailored respective artistic genres. On the material analysis of different poetic works of the author have been allocated the basic elements of horizontal and vertical paradigm of artistic vision of the poet. Outlined that the center of the art world, which is presented in the artistic heritage of Volodymyr Samiilenko, there is a person, artistically interpreted in conjunction intellectual and sensory principles. This approach peculiar to Ukrainian culture, history and literary discourse limits the nineteenth and twentieth centuries.

Key words: discourse, art, poetry, populism, modernism, artistic image.

Поетичний доробок Володимира Самійленка, яскравого представника української літератури зламу XIX–XX століть, відзначається неоднозначністю й оригінальністю. Творячи на межі ідеологій та літературних епох, поет продовжував традиції своїх попередників, актуалізував у ранніх творах усталені народницькі тенденції. Відомий дослідник творчості письменника М. Бондар підкреслював, що «шлях поета-лірика В. Самійленко починав із засвоєння утопічної народницької схеми» [2, с. 21–22]. Водночас поет не міг залишитися осторонь від модерністських шукань своєї доби і, як більшість молодих авторів цього періоду, звертався у своїх пошуках не лише до українського класичного, але й до європейського літературного контексту. На зв'язок поетичного доробку В. Самійленка із зразками світової літератури в контексті використання загальноживаних тем і мотивів вказував О. Бабишкін [1, с. 37]. Однією з таких стала тема сутності мистецтва та митця, помітно актуалізована в літературному дискурсі раннього українського модернізму. Значущість поетичних і філософських шукань у ракурсі окресленої тематики та проблематики у творах Володимира Самійленка підкреслюється широтою й багатогранністю її презентації в різнопланових і різножанрових поетичних творах.

На особливості мистецького дискурсу творчості Володимира Самійленка фрагментарно вказували різні дослідники. М. Бондар відзначав наявність елементів романтизму та філософської інтерпретації дійсності. Науковець підкреслював, що твори В. Самійленка «поминального характеру», тобто присвячені пам'яті діячів української літератури та культури, «прикметні пошаною, а той пістетом до людей, діяльністю яких є слово» [2, с. 28]. Як зазначає О. Турган, «І. Франко, як і інші письменники другої половини XIX ст., деміфологізує античний міф і його героїв, тоді як Леся Українка, В. Самійленко, М. Вороний, поети-молодомузівці звертаються до традиційного в українській літературі сприйняття образу музи» [4, с. 10]. Дослідниця зауважує, що «муза у В. Самійленка повинна виконувати всі накази поета» [4, с. 331].

Мета статті – розглянути дискурс мистецтва в поетичних творах Володимира Самійленка, з'ясувати специфіку його художньої інтерпретації.

Традиційним для поетичного доробку автора, як і більшості авторів II половини та кінця XIX століття, є звернення до творчого

осмислення патріотичних та суспільних завдань мистецтва. Такий підхід реалізується через актуалізацію мотиву служіння мистецтва Україні (як батьківщині, матері). Цілком природним у руслі народницької концепції мистецтва є використання образів «плачу», «ридання», «сліз» за долю України. За їх допомогою створюється не лише дискурс небайдужості до долі України, але й проголошується віра в її майбутнє: *Так плачмо ж, ридаймо, забудьмо пісні, / Що склали ми в щасті, на волі, / Аж поки минуться злиденні часи / Й дізнаєм ми кращої долі* (3, с. 55).

Подібний мотив звучить і в поезії «До ньки», де використано традиційну літературно-фольклорну парадигму звернення до вітру, апеляції до славетного минулого (образ «духу козачого»), відсилки реципієнта до горя України. Виразником означеної парадигми постає образ пісні як атрибута мистецтва. Надметою, якої має досягти пісня, тобто основним завданням митця бачиться не тільки донесення відомостей про «горе» та «неправду», але й «порада» та пробудження: *Навій мені пісню, щоб виспівать горе; / Нехай моя пісня голосно заплаче, / Нехай у могилах будить дух козачий, / Нехай всім розкаже про тяжку неправду, / Нехай Україні подає раду* (3, с. 58).

Отже, служіння мистецтва та митця Україні розцінюється як необхідне, багатогранне явище. При цьому суттєво важливою є декларація не лише готовності до такого служіння, але й виокремлення концепту рідної мови як атрибутивного елемента мистецького існування: *Прийми ж мої пісні, як дар малий / Великої і вірної любові! / Що зможе дати мій талан слабкий / В скарбницю любові твоєї мови* (3, с. 50). Світоглядна значущість шанобливого ставлення до української мови підкреслена не в одній поезії автора (певно, найбільш відомий у цьому сенсі його вірш «Українська мова»).

У віршах пізнішого періоду акценти дещо змінюються. Поет відкидає ідею «сліз» над долею України й надає нового забарвлення образу «поетичного слова», підкреслюючи поєднання в ньому раціонального і творчого начал, активність у втручанні в життя. Таке семантичне навантаження образу «поетичного слова» є виразно спорідненим із подібним навантаженням цього образу у творах Олександра Олеся, Лесі Українки та інших авторів порубіжжя ХІХ–ХХ століть: *Кохання істини на шлях нас наведе, / Натхнення дасть і сили слову. / І наш гарячий ямб грімницею впаде / На кривди гидкую*

будову (3 с. 68). Відзначимо, що роль «гримниці» надається саме віршовому розміру ямба, підтриманому епітетом «гарячий».

Своєрідна констатація значущості впливу пісні на людські почуття наявна в поезії «Пісня». Підкреслюючи божественне походження пісні, автор відзначає, що вона може впливати на цілком різні грані людського буття, давати втіху в нудзї та праці, надїї та віру в них, здатна відтворити найпотаємніші бажання, горе, викликати співчуття в «найзапекліших». Винятковість пісні, яка послідовно утверджується автором, корелює з піднесенням унікальності мистецтва, актуальним для світогляду та творчості раннього модернізму.

Філософське осмислення значущості слова як виразника духовного світу звучить в VI вірші циклу «Елегії». У твір вводиться опозиційна парадигма «слова правди», яке розміщене вгорі, і людей, що риються в багні, не дивляться догори. Проте, незважаючи на минуцїсть часу та плинність людського життя, над людьми *Сїяє те ж саме високеє небо / Слів тих великих мужів, / Що вже й потлїли давно* (3, с. 60).

Непохитна віра в поезію як «творчїсть духа» виявлена у вірші «Не вмре поезія», що презентує доволі специфічну парадигму сфер людського життя, до яких звертається поетична творчїсть. Серед цих прїоритетів «природи глас», «краї, де око не сягне», «потреба вищого бажання», «рої забутих мрїй», апеляція до «вищих голосів творцїв із-за могили», людська «сльозина», «невинна втіха» тощо. Зрештою, висловлюється твердження, що поезія, а отже мистецтво, буде останнім, що загине в цьому світі: *А якщо людськості зла доля присудила / Дїждатися колїсь життя свого кїнця, / То буде на землі остання могила – / Останнього співця* (3, с. 78).

У цїй поезії спостерїгаємо своєрідне поєднання модерністського й народницького дискурсів: позиціонується всеохоплююча роль та самодостатність мистецтва, а поруч із цим автор поезії оцінюється як «спївець», що властиво передусім для естетики народництва.

Важливим для поетичного дискурсу мистецтва в ліриці Володимира Самїйленка є античний образ Музи. На значущість названого образу для поезії автора неодноразово вказували дослідники, зокрема, О. Турган [4]. Своєрідне ставлення поета до Музи як до партнерки у творчості яскраво помітне в сонеті «Коли б твоєї вроди не хвалила...». Ліричний герой не схилиється перед своєю

Музою, а додає до її визначення епітет «невдатна», постає як такий, що творить разом із нею. При цьому завданням творчості визначається суто модерністське прагнення служити красі: *Я з Музою – зберем ми сили всі, / І впевним люд ми лагідним сонетом, / Що вмієм віддавати честь красі!* (3, с. 74).

Своєрідною в мистецькому дискурсі Володимира Самійленка іронічна апеляція до античного мистецтва та митців у поезії «Шкода!». У поезії висловлюється впевненість, що українські дівчата легко могли б стати невичерпним джерелом натхнення для еллінів, і *«не прийшлося би вам здиратись на Олімп і на Парнас / І відшукувать для співів муз і грацій там своїх»* (3, с. 57). Тобто «дівчатка українські» та їх танки, жарти, погляди тощо можуть перевищити відомих натхненниць античного світу. Пріоритети автора очевидні.

Гірка іронія щодо ролі мистецтва та місця поета в людському житті звучить у вірші «До поета (Посвята всім голодним поетам)». Гіперболічно загострена опозиція духовного й матеріального світів, зіставлення творчості зі складанням некрологів та хвалебними творами дає змогу авторові підкреслити неможливість поєднання звичайного, буденного життя із начебто високим покликанням поета. Психологія зневаги до поета та поетичної творчості розкривається у творі послідовно, набуваючи нового змісту із кожною строфою: *А ти не дбай про хліб, – то був би з тебе глум, – / Тобі-бо їсти не подоба: / Ти джерело пісень, творець високих дум, / А не звичайная особа... / ...А як, знесилившись, ти ляжеш у труні, / Тоді-то нам тяжкі клопоти! / Складати некролог, хвалить твої пісні / Й твої нескінчені роботи* (3, с. 87–88).

Характерним для іронічного стилю автора в сенсі мистецтва є V вірш циклу «Елегії», де настрої та почуття поета, сенс його творчості порівнюються із настроями щасливого п'яниці, який заснув у калюжі: *Чи то не так і поет, оп'янілий від власного щастя, / В самім болоті життя пісню веселу співа?* (3, с. 60). Прийом психологічного паралелізму увиразнює іронію змісту. Риторичне запитання, використане у творі, бачиться як своєрідне підкреслення унікальності мистецтва як поетичної творчості, її окремих світ, не зрозумілий для більшості.

Роздуми над значенням та місцем у людській душі творчості Тараса Шевченка подані в поезії «На роковини смерті Шевченка». Ставлячись «із пієтетом» (М. Бондар) до постаті Кобзаря, його

творчості, її місця в українському бутті, автор закінчує кожну строфу рефреном, який містить головну ідею твору: *Поет живе в серцях свого народу!* (3 с. 62).

Подібні ідеї висловлені в поезіях «Пам'яті Л. І. Глібова», «Вінок Тарасові Шевченку в день 26 лютого», «На смерть Лесі Українки».

Поруч із цим у поезії «На смерть Трохима Зіньківського» поет висловлює гірку думку про необхідність зворотного зв'язку між митцем і його народом та відсутність цього зв'язку в умовах сучасної автору української дійсності. Високо оцінюючи з позицій розуму й почуттів діяльність та постаті подвижників української дійсності й культури, Володимир Самійленко наголошує, що й люди повинні шанувати та цінувати своїх героїв, чого не знаходить у сучасній йому Україні (зауважимо, що трохи пізніше ця думка гостро прозвучала в «Мойсеї» Івана Франка): *І смерть бере в нас силоміць / Їх щирість думки й серця міць; / І замість подвигів, – їх доля – домовина!.. / А ми, вже поховавши їх / Та придивившись до живих, / Дізнаємо, кого втратила Україна!!* (3, с. 79).

У діалогізованому творі «Поет, Греція й держави» окреслена вище думка набуває досить несподіваного розширення. У поезії розкривається проблема сутності держав, їх ставлення до поета, а в образі Греції цілком прозоро простежується алюзія до України.

Актуальними для презентованого В. Самійленком дискурсу мистецтва й митця є сатиричні вірші, у яких мистецькі реалії набувають нового, часто несподіваного звучання, маркуються авторською іронією та сарказмом. Показовою в зазначеному ракурсі є поезія із промовистою назвою «Горе поета», у вірші якого *«лойову вгорнули свічку!»* (3, с. 107), зневаживши при цьому його найтонші почуття. У вірші «Ода індику» презентується цілком буденне, побутове призначення мистецтва, реалізоване через опозицію у звертанні до музи «високого» жанру оди та приземленого змістового навантаження: *О музо, заспівай індика, / Найкращу птицю над всіма* (3, с. 108).

Широко відома також пародія В. Самійленка на «Пісню про віщого Олега» – «Пісня про віщого Василя», у якій розглядається роль цензури в мистецькій дійсності сучасної автору України та влучно розкривається ставлення до цензорів українських авторів, що постраждали від суворої великодержавної цензури. У поезії

використані різноманітні художні засоби комічного зображення цензорської діяльності.

Отже, у дискурсі мистецтва та митця, презентованому в поетичній творчості Володимира Самійленка, мистецтво утворює як горизонтальну, так і вертикальну семантичні парадигми. Складовими горизонтальної парадигми постають образи України, модуси сучасного та минулого людського життя в її межах, образи сліз, плачу, атрибутика боротьби тощо. У вертикальній парадигмі світу мистецтво, як і мудрість людська, поміщаються автором на вершину світобудови («високеє небо»), опозицією до якого є бруд життя та цілковите нерозуміння змісту й ролі мистецтва. У побудові парадигми часто використовуються гумористичні і сатиричні образи та відповідні жанрові форми.

Атрибутом мистецького буття в поетичному світі Володимира Самійленка постає образ пісні як найвищого вияву слова. Семантичне навантаження образу пісні має подвійний – і народницький, і модерністський – зміст, реалізований у поезіях різних років. Невіддільним від образу пісні постає образ Музи, створений на межі античної й модерністської культур, що надає йому своєрідного змістового та стильового забарвлення. Центром мистецького художнього світу постає людина. Сутність і модерністський естетичний зміст дискурсу мистецтва та митця в поезії Володимира Самійленка гранично чітко презентується в VII поезії циклу «Елегії»: *Годі тобі малювати Дніпро, нарікати на долю, / Та про ті очі співать, що ти й не бачив нігде. / Краще л ю д и н у змалюй, зазирни їй у душу душею, / Радість і смуток її в слові твоїм покажи* (3, с. 61).

У картинах мистецького буття, активно творених автором, сакрального значення набуває синкретичне поєднання інтелектуального та чуттєвого начал, властиве для українського культурного дискурсу межі ХІХ–ХХ століть.

Література

1. Бабишкін О. П. Володимир Самійленко. Літературно-критичний нарис / О. П. Бабишкін. – К. : Держлітвидав України, 1963. – 168 с.
2. Бондар М. П. Творчість Володимира Самійленка / М. Бондар // Самійленко В. Твори. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5–46.
3. Самійленко В. І. Твори / В. І. Самійленко. – К. : Дніпро, 1989. – 688 с.
4. Турган О. Д. Образ Музи в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О. Турган // Acta universitatis palackianae olomucensis facultas philosophica philological.

– *Ucrainica ta současná ukrajínistika problému jazyka, literatury a kultury. Sborník článků IV.* – Olomouc, 2008. – С. 331–317.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015 р.

УДК 811.111:629.7

Г. І. Сидорук

ІНТЕРНЕТ-СКОРОЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ

Сидорук Г. І. Інтернет-скорочення як засіб мовної економії.

У статті досліджено причини появи інтернет-аббревіатур, особливості їх структури, семантичного наповнення та функціонування в інтернет-просторі. Виявлено, що різні види скорочень слугують засобом експресії й художньої виразності, а користувачі інтернету виявляють дивовижну винахідливість і фантазію. Розглянуто психологічні аспекти поширення скорочень в інтернет-спілкуванні.

Ключові слова: інтернет-скорочення, інтернет-аббревіатура, ініціалізм, числова аббревіатура, спосіб скорочення, акронім.

Сидорук Г. И. Интернет-сокращения как средство языковой экономии.

В статье исследуются причины появления интернет-аббревиатур, особенности их структуры, семантического наполнения и функционирования в интернет-пространстве. Акцентируется внимание на том, что разные виды сокращений служат средством экспрессии и художественной выразительности, а пользователи интернета проявляют удивительную изобретательность и фантазию. Рассмотрены также психологические аспекты распространения сокращений в интернет-общении.

Ключевые слова: интернет-сокращение, интернет-аббревиатура, инициализм, числовая аббревиатура, способ сокращения, акроним.

Sydoruk G. I. Internet-shortenings as a means of language economy.

Conditions leading to emergence of Internet-shortenings, specifics of their structure, semantic content and functioning in Internet space have been studied. Different types of shortenings serve as a means of emotional and artistic expression, and Internet users are showing remarkable ingenuity and imagination here. The author identifies the psychological and psycholinguistic aspects of their spreading in internet-communication. The necessity to study, master and actively use the abbreviations as an effective means of language economy is emphasized. Their structural and semantic features have been described as well. Two groups of abbreviations: lexical and graphical, have been analyzed. Specific attention has been paid to numeric, alphanumeric abbreviations and initialisms. Specific forms of shortenings are used in messages: word replacement, letters and numbers homonymic in sounding to parts of words. Shortenings perform help to save time spent in network, increase the expressiveness of the text. Language of internet users is differentiated by age and profession, level of mastering computer technologies, users' interests and activities. Here we find programmers, web-designers, system engineers, hackers, gamers, etc. Each group of users uses certain shortenings that may be familiar to other groups in part or not familiar at all. Theoretical conclusions are backed up by relevant factual material.

Key words: internet abbreviation, internet shortening, initialism, numerical abbreviation, method of reduction, acronym.

Інтернет простір переповнений скороченнями, які зумовлені особливостями спілкування в ньому, необхідністю зважати на свій і чужий час, передати максимум інформації мінімальними зусиллями, швидко і в доступних для огляду обсягах. Варто враховувати зростаючу вартість споживання електроенергії, час перебування в он-лайн, скоротити який можна завдяки лаконічності висловлень. У чаті не треба перечитувати текст задля виправлення помилок “frend, bildin”. Мова як засіб спілкування виконує яскраво виражену соціальну функцію, що впливає на її структуру і визначає її розвиток.

Актуальність праці зумовлена низкою причин: мережеве спілкування в цифровому форматі потребує всебічного наукового вивчення, воно недостатньо висвітлене в лінгвістичній літературі й охоплює всі верстви населення – від програмістів до людей різних професій, соціальних груп і віку. Мета статті – виявити лінгвістичні, комунікативні та структурно-семантичні особливості інтернет-скорочень в англійській мові.

Спілкування в інтернеті стало об’єктивною лінгвістичною реальністю, оскільки є найпоширенішою формою віртуального спілкування у світі, що ігнорує канонічні засади жанру, правила, правопис, тому дослідження феномена оформлення електронних повідомлень стало дуже важливим з позиції перспектив розвитку мови й мовлення. Відомі численні праці, присвячені певним аспектам і класифікації інтернет-скорочень в англійській та українській лінгвістиці, а також психолінгвістиці (О. Кириченко, М. Макаров, О. Медвідь, Ф. Смирнов, Л. Чумак, З. Харріс Саббеттай та інші) [2; 7; 8; 10].

Абревіатура як продукт способу скорочення зазвичай складається з комбінації букв, узятих у різних поєднаннях зі скорочуваного слова або словосполучення. Цим засобом послуговуються в усіх письмових жанрах, його використання активізується завдяки електронним носіям обміну інформацією (*e.g., etc., NB, asap*). Поступово такий спосіб спілкування переходить в усне мовлення і там закріплюється остаточно: *I'd like to have it done **asap** /'eɪsəp/*.

Спілкування через електронну пошту широко використовує відомі скорочення, як-от: *bbfn – bye bye for now; btw – by the way; fyi –*

for your information; iac – in any case; imho – in my humble opinion; otoh – on the other hand; lol – laugh out loud. Ці скорочення супроводжуються так званими «смайликами» (пiктограмами, емотиконами), що відображають емоції: (=) або ;) – посмішка; (=_) – смішно до сліз;))))) – безмежна радість; =O – здивування.

Спілкуючись у мережі за допомогою коротких фраз, містких і стислих виразів, позначаючи емоції картинками, користувачі створюють нову мову, побудовану на графічних символах і словах. Символьні зображення поширюються дуже швидко, стають практично загальноприйнятим інтернет-сленгом. Сленгові слова з часом утрачають емотивне забарвлення, переходять до розряду повсякденної лексики за умови, що мають ознаки слова. Вони отримують статус ключових слів з їх певними характеристиками (коротке написання, наявність голосних і приголосних, розбивка на склади, однозначність). Цей тип абrevіатур утворюється через складення початкових букв словосполучення, які можуть бути як прописними, так і малими: *LOL* або *lol* зазвичай означає “Laugh Out Loud”. Проте наявні й інші тлумачення, якими цей перелік не обмежується: “*Lots of Laughs*” або “*Lots of Love*”.

Інтернет-спільнота неминуче переходить на скорочення мови спілкування з тієї причини, що потік інформації настільки швидкий, що реагувати на нього розлогими реченнями з правильно побудованими фразами й підібраними словами є недоречним марнотратством. – *WRU?* – *AFK! BRB.* – *WTH?* – *SC! TTYL.* Написання цього діалогу зайняло 4 секунди, що в десять разів менше, ніж відтворення цих речень повністю: – *Where are you? – Away from keyboard. Be right back. – What the hell? – Stay cool! Talk to you later* [12].

У скороченнях використовується комбінація букв і чисел, тобто алфавітно-числова абrevіація. Число 2 використовують для позначення прийменника *to*, прислівника *too*, префікса *to-*: *2day (today)*, *L2M (listening to music)*, *N2M (not to mention)*. Так само число 4 може замінювати прийменник *for* і морфему – *fore*: *B4 (before)*. Число 8 використовують для позначення морфем – *eat* або – *ate*: *GR8 (great)*, *L8R (later)*, *M8 (mate)*. Майже всі цифри можуть ставати частиною скорочення: *N-E-I ER anyone here?*; *NE1 anyone*; *N-E-I anyone*; *X-I-10 exciting*.

Числа іноді є цілком еквівалентним математичним способом запису лексичної інформації про відомі факти та події: *24 / 7* означає «весь час» (*all the time*), тобто двадцять чотири години на добу і сім

днів на тиждень;

Скорочення 9 / 11 пов'язують із терористичною атакою на нью-йоркські будівлі-близнюки 11 вересня 2001 року, є абсолютно всім зрозумілим маркером тих трагічних подій. Наявні тисячі подібних скорочень, які в зарубіжних джерелах називаються чат-абревіатурами [13]: *143 I love you; 4ever forever; AAF as a friend; A/S/L/M/H? age, sex, location, music, hobbies; AYSOS are you stupid or something; BBL be back later; BBS be back soon; AAR at any rate; B4N bye for now; BAK back at the keyboard; EMA what is your E-mail address; F2F face to face; E123 easy as 123.*

Інтернет-спілкування можна розглянути з психолінгвістичних позицій. Сучасна зарубіжна соціальна психологія оперує поняттями *linguistic skills to melt the ice, effective communication strategies* тощо, а також спеціальним терміном *self-presentation*. Обрані мовні тактики формують у співрозмовника уяву про нас, моделюють наш образ, який викликає в нього бажання спілкуватися. Інтернет-скорочення полегшують етап знайомства та заохочують до спілкування. Керуючись своєю тактикою, ми водночас повинні вміти розпізнавати ці тактики у співрозмовника й адекватно реагувати на них. «Знання поширених абревіатур, що використовуються у процесі віртуального спілкування, допомагає зрозуміти краще інших людей і спілкуватися з ними швидко й легко» [3]. Віртуальне спілкування має ряд особливостей, що докорінно відрізняють його від реального спілкування: 1) Анонімність. При віртуальному спілкуванні спостерігається приховування або презентація неправдивих відомостей про себе. У мережі допускається велика свобода висловлень і вчинків (аж до образ, нецензурних виразів), оскільки ризик викриття і негативної оцінки мінімальний. 2) Добровільність і бажаність контактів. Користувач інтернету добровільно вступає в контакти або уникає їх, може розірвати їх у будь-який момент. 3) Важкість утримання емоційного компонента спілкування і, в той же час, стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, що сприяє створенню спеціальних позначок на позначення емоцій. 4) Письмова форма спілкування, в основі якої лежить сучасна розмовна мова з її прагненням до максимальної стислості інформації. Спілкування в інтернет-чатах відбувається похапцем, нашвидкуруч і є гранично спрощеним. Тут вважається особливим шиком висловлюватися спрощеною мовою, що суперечить нормам звичайного

спілкування. «Використання специфічної комп'ютерної лексики стає засобом самовираження учасників комунікації і слугує зміцненню корпоративної єдності» [4, с. 157].

Однією з найбільш обґрунтованих теорій появи скорочень є концепція економії мовних засобів, що отримала найбільший розвиток у працях А. Мартіне. Суть «економного використання мови» полягає в забезпеченні передачі максимальної кількості інформації в одиницю часу, тобто в підвищенні комунікативної ролі мови [6, с. 7]. У сучасній мові аббревіацією нерідко послуговуються як засобом експресії та художньої виразності, і користувачі інтернету виявляють тут дивовижну винахідливість і фантазію: *XOXO hugs and kisses*, *YAA yet another acronym*, *YOYO you're on your own*, *ZZ Sleeping, Bored, Tired*, *GRRRR growling*, *H&K hug and kiss*, *HA hello again*, *TTTT these things take time*. Згідно зі статистикою одного з найбільших сайтів, присвячених скороченням у мережі, в його базі «сьогодні є 4195875 зареєстрованих англійських скорочень» [11].

Спілкування в мережі подібне до красномовства на письмі й будується за всіма законами риторики та психології. Серед скорочень слів повсякденного вжитку існує тенденція скорочувати «довгі» слова: *add – address*; *agro – aggression*; *amazn – amazing*; *broom – bathroom*; *ez – easy*; *f – female*; *grl – girl*; *jbc – just because*; *k – kiss*; *lil – little*; *lv – love*; *ppl – people* [27]. Скорочуються також фрази та терміни: *AFAIK – as far as I know* – наскільки мені відомо; *ASLMH Age / Sex / Location / Music / Hobbies* – вік / стать / місцезнаходження / музика / хобі.

Відмінною рисою аббревіації в мережевих текстах є скорочення не лише термінів, але й словосполучень і навіть цілих речень, що вживаються в розмовній мові: *DBEYR – Don't Believe Everything You Read*; *TTUTT – To Tell You the Truth*; *ATOY – Always Thinking of you*; *BWDIK – But What Do I Know?*; *TCTC – To Close To Call*; *YMML – You Make Me Laugh*.

Часто в скороченнях використовуються цифри та знаки: *@? at*, *@teotd – at the end of the day*; *1 – one or won*; *ne1 – anyone*; *% (oo) – T%k – took*; *& (and) – b& – band*; *CUI8r – see you later*; *?4U – question for you*; *2U2 – to you too*; *2MFM – too much for me*; *=w= – whatever*; **G* ? giggle or grin*; **H*? hug*; **K*? kiss*.

У мережі широко використовують ініціальні аббревіатури, що розміщуються між графічними й лексичними скороченнями, але

прирівнюються до лексичних. Вони утворені з початкових букв або звуків слів, що входять у словосполучення, і щодо вимови поділяються на такі види: 1) ініціальні аббревіатури з буквеним прочитанням (буквені аббревіатури читаються за назвою букв: *OIC* = *Oh, I see*, *CU* = *See you*, *R* = *are*); 2) ініціальні аббревіатури зі звуковим прочитанням, або акроніми (звукові аббревіатури складаються з початкових звуків слів словосполучення: *CYT* *see you tomorrow*, *DETI* *don't even think about it*, *DIKU* *do I know you?*, *CID* *crying in disgrace*, *CUZ* *because*, *CYL* *see you later*, *FUD* *fear, uncertainty, and doubt*, *GAL* *get a life*, *GIWIST* *gee, I wish I'd said that*, *GOL* *giggling out loud*, *IWALU* *I will always love you*, *JAS* *just a sec*, *KIR* *keep it real*, *KIT* *keep in touch*, *LULAB* *love you like a brother*, *LULAS* *love you like a sister*. *LYL* *love you lots*).

Зазвичай звукові аббревіатури утворюються тоді, коли всередині аббревіатури є голосні звуки. Ініціальні аббревіатури, які збігаються з англійськими словами в їх звуковій формі, називають омоакронімами, тобто акронімами, омонімічними звичайним словам: *HAND* *have a nice day*, *BAG* *busting a gut*, *BEG* *big evil grin*, *DUST* *did you see that*, *FISH* *first in, still here*, *PAL* *parents are listening*, *POTS* *plain old telephone service*, *SED* *said enough darling*, *SYS* *see you soon*, *TOM* *tomorrow*, *TOY* *thinking of you*.

Усі скорочення можна розділити на кілька основних груп. Лексичного скорочення зазнають вирази, що виступають у тексті в ролі вступних слів зі значенням відображення порядку думок та їх зв'язку; зауваження про способи оформлення думок; джерела повідомлення; спрямованості повідомлення; поєднання слів у ролі вступних пропозицій: *BOT* (*back on topic*); *BTW* (*by the way*). Аббревіації зазнають словосполучення з головним словом-дієсловом у формі наказового способу: *RBTL* (*read between the lines*); *RML* (*read my lips*). До третьої групи належать стійкі словосполучення: *ASV* (*age / sex / village*); *TIE* (*take it easy*). На окрему увагу заслуговують часто вживані різні слова, сполучення слів і речення: *HTH* (*Hope this help*); *ISP* (*Internet service provider*). П'яту групу складають стандартні скорочення-коментарі стану учасника чату: *BRB* (*be right back*). В шосту групу входять експлетиви, тобто поєднання слів, що виражають ставлення мовця до предмета висловлення, але не впливають на його зміст: *SH* (*shit happens*); *ONNA* (*Oh no, not again*).

Крім названих акронімів і напівскорочень, натрапляємо й на

такий тип лексичних скорочень, як усікання: *tlp* (*telephone*); *ppl* (*people*); *pls* (*please*).

Тяжіння до незвичайності й нестандартності форми спілкування є ще однією причиною поширення скорочень. Лексичні нововведення народжуються в невимушеній мові, у вузькому соціальному середовищі, найчастіше серед молоді, яка свідомо порушує норми, протестуючи проти них. При цьому відоме, часто вживане слово, набуває свіжої експресивності та новизни.

Мова інтернету не сприяє покращенню знань орфографічних і синтаксичних правил в учасників комунікації. У такому разі формується новий стиль інтернет-спілкування, притаманний не тільки інтернет-спільноті. Він впливає на мовленнєву поведінку всього суспільства загалом. Усі скорочення, використовувані у віртуальній комунікації, поділяють на дві групи: лексичні та графічні. Поширеними є ініціальні абрєвіатури.

Скорочення спостерігаємо в усіх цифрових засобах комунікації – чатах, блогах, форумах, конференціях, електронній пошті, засобах миттєвого обміну повідомленнями, соціальних мережах «Однокласники», «В Контакті», «Facebook». Утворені абрєвіатурні лексичні одиниці вважають інтернет-сленгом. Вони дають змогу співрозмовникам розуміти один одного з півслова, їх використовують не лише для позначення слів, словосполучень, але і цілих речень. У мережєвих текстах використовують специфічні форми скорочень (заміна слова або його частини омонімічним за звучанням найменуванням літери або цифри), що допомагають заощадити час перебування в мережі, підвищують експресивність текстєв.

Мова інтернет-користувачів диференційована за віком та професією, рівнем володіння комп'ютерними технологіями, за інтересами користувачів чи їх діяльністю. Наявна підмова програмістів з її скороченнями, підмова web-дизайнерів, системників, хакерів, любителів комп'ютерних ігор. Кожній групі користувачів властиве вживання певних скорочень, які можуть бути знайомі іншим групам частково або зовсім не знайомі.

Література

1. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия / В. В. Борисов. – М. : АСТ, 2004. – 125 с.
2. Кириченко О. А. Новації у мові комп'ютерних користувачів / О. А. Кириченко // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2. – №3. – С. 51–55.

3. Кочемайкина Е. А. Net Lingua или иностранные аббревиатуры в Интернете / Е. А. Кочемайкина. – М., 2011. – 32 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://школа-росинка.рф/students/>
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 144–238.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях / А. Мартине. – М. : Иностранная литература, 1960. – 259 с.
7. Медвідь О. М. Комп'ютерний сленг / О. М. Медвідь // Вісник СумДУ. – 2005. – №6 (78). – С. 50–56.
8. Смирнов Ф. О. Искусство общения в Интернете. Краткое руководство / Ф. О. Смирнов. – М. : Издательский дом Вильямс, 2009. – 240 с.
9. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия / Ю. Хабермас // Вестник Московского университета. – 1993. – №4. – С. 43–63.
10. Чумак Л. М. Складноскорочені слова як особливий клас слів у сучасній англійській мові / Л. М. Чумак // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – С. 212–215.
11. The Acronym Finder. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.acronymfinder.com>
12. <http://www.cosmo.com.ua/omg-internet-akronimi/>
13. <http://www.missingkids.com/adCouncil/pdf/lingo/onlinelingo.pdf>

Стаття надійшла до редакції 23.11.2015 р.

УДК 821.111.09. '715'

Л. Д. Федоряка

ЖАНРОВА ПАЛІТРА І ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН ТВОРЧОСТІ ЄЛИЗАВЕТІНСЬКОГО ЛІТЕРАТОРА Т. НЕША

Федоряка Л. Д. Жанрова палітра і тематичний діапазон творчості елизаветинського літератора Т. Неша.

У запропонованій статті виявлено специфічні риси жанрової палітри й тематичного спектру творів елизаветинського літератора Т. Неша. Акцентовано увагу на тому, що в жанровому аспекті творчість цього письменника особлива домінантним памфлетним вектором, а менш продуктивними у ній є роман, поема, драма та бурлеск. Установлено, що у творах Неша присутні як унікальні проблемно-тематичні й ідейні центри, так і нетрадиційний для тих часів стилістичний малюнок та образна система.

Ключові слова: жанр, тема, проблема, памфлет, концепт, стиль, образна система.

Федоряка Л. Д. Жанровая палитра и тематический диапазон творчества елизаветинского литератора Т. Неша.

В данной статье устанавливаются специфические черты жанровой палитры и тематического спектра произведений елизаветинского литератора Т. Нэша. Акцентируется внимание на том, что в жанровом аспекте творчество этого писателя особенно тем, что доминантным в ней есть памфлетный вектор, а менее продуктивными стоит назвать роман, поэму, драму и бурлеск. Устанавливается, что в творчестве Нэша присутствуют как уникальные проблемно-тематические и идейные центры, так и нетрадиционная стилевая картина и образная система.

Ключевые слова: жанр, тема, проблема, памфлет, концепт, стиль, образная система.

Fedoryaka L. D. The genre structure and thematic peculiarities in works of the elizabethan writer T. Nashe.

The second part of the XXth. century was marked by an increasing interest towards the literature of the Elizabethan Age. The representatives of world countries devoted their investigations to the works of fiction written in the time of Renaissance. Owing to their works the names of Th. Lodge, R. Greene, N. Breton and etc. became known among the modern scientists who are interested in the literature of the XVIth. century.

So, the goal of this article is to clarify the specific features of the genre structure and thematic aspects of the works which came out of Th. Nashe's pen. The author of this article makes a trying to arrange Nashe's works according to the different principles. The first and foremost for her is chronological which is aimed at stating a quantitative correlation between years of the author's life and publishing books by him. The second criterion, as the author persuades, is more appropriate and productive. Due to it the works by Nashe are possible to classify into several groups basing first of all on the genre principle. It is by no means rather conventional because of typical for that time genre interference, but, despite this fact, the author of the article finds it very effective and helpful. As the result in the given article the following groups are singled out: 1) pamphlet group, the most representative, counting six works; 2) critical treatises group counting three; 3) works, possessing various genre modification (novel, drama, poem, burlesque).

As Th. Nashe's literary career lasted for 12 years, we found it possible to organize it in three periods: early, mature and late.

Thematically the set of Th. Nashe's works have their peculiarities. They are the following: the themes are interconnected, they are repeated from pamphlet to novel, from drama to poem, some themes are so-called penetrating through all his works. There are some problematic aspects typical of him and some concepts, which are traditional for his works dependless of a genre. The given article also insists on existing some identical poetological details in his different works, but they are obligatory united by the patriotic imperative. Finally, the article declares that Nashe is famous for his particular style, which is characterised by combinability of "the new" and "the old".

The author of the given article comes to conclusion that the results of this panoramic investigation in future would be very useful for those scholars, who will deepen into the specific character of his works taken separately, but on the whole.

Key words: genre, theme, problem, pamphlet, concept, style, system of personages.

Друга половина ХХ ст. позначилася підсиленням науковим інтересом до англійської літератури пізнього Ренесансу. Особлива

увага вчених-англістів була прикута до питань своєрідної «реабілітації» окремих літературних персоналій, які впродовж тривалого часу вважалися або письменниками «другого ряду», або ж були відомі лише як «молодші сучасники Шекспіра». Унаслідок копіткої роботи дослідників у цьому напрямку широкому науковому загалу стали відомі імена таких самобутніх літераторів, як Т. Лодж [5], Р. Грін [1], Дж. Гасконь [4], Н. Бретон [2], Т. Неш.

Подолання упередженого ставлення світової наукової спільноти до останнього з названих імен – Томаса Неша (1567–1600(?)) – дало змогу вивільнити це ім'я з-під потужної влади довготривалого стереотипу. Справа в тім, що чи не найперша асоціація, яка впродовж екілкох століть супроводжувала прізвище Т. Неша, була незмінно пов'язана з його романом «Нешасливий мандрівник». Таке положення зіграло з письменником злий жарт. З одного боку, ім'я Неша символізувало автора першого англійського пікаресного роману, і внаслідок цього за Нешем на чотири сторіччя (з XVI ст. по XX ст.) міцно закріпився імідж романіста. Закономірно, що романові, який відтоді залишається своєрідною візитною карткою Т. Неша, присвячена чимала кількість вітчизняних та зарубіжних дослідницьких розвідок [3]. З іншого боку, цей твір привернув до себе посилену увагу фахівців, і трапилося так, що на ньому, власне, й закінчується вивчення творчої спадщини Т. Неша. Щоправда, памфлетистиці літератора, яка є основним жанровим напрямком у його творчості, присвячено кілька фундаментальних монографій зарубіжних учених [8], а панорамний огляд всієї творчої спадщини Т. Неша здійснений англійським дослідником Дж. Гіббардом [9]. Утім, у вітчизняній науці комплексного та ґрунтового дослідження творчої спадщини Т. Неша досі не зроблено.

Тож необхідною літературознавчою потребою є здійснення ретельного дослідження творчої спадщини елизаветинського літератора Томаса Неша, яке передбачає пошук відповідей на питання, одні з яких із плином часу вже встигли перетворилися на проблеми й ризикують залишитися нерозв'язаними, а інші ще мають шанс на отримання відповідей. Одне з них – питання про жанрову й тематичну специфіку творчого доробку письменника. Відповіді на поставлені запитання значною мірою стануть поштовхом до здійснення цілісної репрезентації поетики його літературних творів, а також з'ясування

ролі й і місця цих зразків у контексті пізньоренесансної літератури.

Мета статті полягає в тому, аби визначити ключові жанрові вектори та тематичні площини творів Т. Неша. З-поміж завдань, які уможливають реалізацію мети, виокремлюємо такі: установити жанрову класифікацію творів Т. Неша, періодизації творчої кар'єри митця; виявити специфічні стильові, проблемні та концептуальні особливості авторської манери письменника.

Дванадцятирічна літературна праця Т. Неша, який розпочав свій шлях під псевдонімом «Пасквіль», є доволі активною і результативною, оскільки письменникові вдалося випустити понад дванадцять творів. Різноманітність жанрової палітри передбачає можливість неоднорідних підходів до класифікації творчого доробку Неша. Найзрозумілішим є хронологічний принцип, обраний Дж. Стіном, якому вдалося встановити датування появи та виходу друком конкретних Нешевих творів.

Хронологічний варіант переліку творів Т. Неша не завжди знаходить підтримку в інших учених. Р. Маккерроу ставить під сумнів те, що памфлет «Мигдаль для папуги» належить перу Неша [11, с. 3]. В. Голден стверджує, що, крім «Мигдаля...», перу Т. Неша належать ще три твори антимарпратівського спрямування: «Удар у відповідь Мартінові молодшому» (1589), «Повернення славетного Пасквіля Англії» (1589) та «Перша частина вибачення Пасквіля» (1590) [10, с. 47]. І. Сміт поміщує у свій том ще один твір Неша, який не згадувався в переліку Стіна. Це «Передмова» до твору Ф. Сідні «Астрофіл і Стелла», написана Нешем у 1591 р. Точна дата написання поеми «Вибір коханок» (“Choice of Valentines”) невідома, але Дж. Стін включає її до своєї збірки, зважаючи на збережений текст. Д. Урнов вважає, що Неш свого часу написав кілька віршів, серед яких найбільш вдалим був нині втрачений поетичний фрагмент «Весна, весна...» [6, с. 427]. Дж. Сейнтсбері додає до Стінового списку ще два твори: «Суперечку» (“Flytings”), написану Нешем у співавторстві з В. Чечардом та братами Р. та І. Гарві, та «Цирульникову грілку» (“The Barber’s Warming Pan”), який, можливо, був написаний 1598 р. [15, с. 15]. Обидва названі Дж. Сейнтсбері твори не були надруковані за життя автора, тому говорити про них як про літературні факти неправомірно.

Більше того, Дж. Б. Стін та Дж. Сейнтсбері одноголосно

стверджують, що Т. Неш написав кілька віршів для видання твору «Дідона, королева Карфагену» К. Марло, що вийшли друком у 1594 р. Дж. Стін запевняє, що прізвище Неша з'явилося на титульній сторінці цього видання, а також припускає, що Неш допомагав другові готувати текст до друку, або й написав їх на його смерть (у 1594 р.), а згодом вони були опубліковані в першому виданні останнього твору драматурга. А Дж. Сейнтсбері, навпаки, переконує, що Неш був співучасником створення «Дідони». Поза сумнівом сьогодні залишається той факт, що ці вірші, як і п'єса «Собачий острів», втрачені. Таким чином, у контексті даної дискусії за основу можна прийняти ті твори, які були зареєстровані в Гільдії, про які збереглися документальні докази і тексти яких поміщені укладачами в різні збірки.

Для з'ясування типових для цього письменника поетичних, жанрових, проблемно-тематичних особливостей доцільно диференціювати творчу спадщину за жанровими ознаками.

Подібне завдання є доволі складним за двох причин. Перша складність виникає через відсутність жанрової диференціації в англійській літературі пізнього Відродження, яка породила можливість інтерференції різножанрових первенів у межах одного текстового полотна. Другою ускладнювальною обставиною є ставлення самого письменника до ідентифікації своїх творів: у його текстах натрапляємо не на одну дефініцію (зокрема, у памфлеті «Нічні жахи» їх дві, а в романі «Нешасливий мандрівник» – три). Утім, ретельний аналіз творчого доробку Т. Неша та виокремлення пріоритетного жанрового начала в тому чи тому творі уможливають жанрову класифікацію.

Першою й найрепрезентативнішою слід назвати памфлетну групу, яку формують кілька різножанрових памфлетів митця: «Мигдаль для папуги», «Пірс Безгрошовий», «Плач Христа над Єрусалимом», «Нічні жахи» та два памфлети антигарвіївського спрямування – «Дивні новини та «Забирайтесь геть до Саффона Валдена». Другу групу складають літературно-критичні твори. Сюди належать «Анатомія абсурду» та «Передмова» до «Менафону» Р. Гріна», «Передмова» до «Астрофіла і Стелли» Ф. Сідні», а також текстовий фрагмент «Інвектива проти ворогів Поезії», який міститься у памфлеті «Пірс Безгрошовий». Решта творів Неша представлені в одному примірнику і є різними за жанром, – це роман «Нешасливий

мандрівник», поема «Вибір коханок», п'єса «Останнє бажання й заповіт Саммера» та бурлеск «Пісна їжа Неша».

Як бачимо, жанрова палітра творчості Т. Неша досить розмаїта. Про це говорив як сам письменник, так і дослідники його спадщини. У памфлеті «Дивні новини» літератор писав про те, що «спробував своє перо в усіх видах гумору», і був певен, що «жоден з молодих людей мого віку в Англії не може таким похвалитися» [13, с. 457]. Відомий англійський ренесансолог Е. Бейкер наголошував, що «Неш зарекомендував себе письменником, який намагався тренувати руку майже в усіх стилях письма, що диктувала тодішня літературна епоха – в анатомії образ, обвинуваченнях, бурлеску, оповідці, п'єсі, дискусійному трактаті, особистих пасквілях» [7, с. 154].

Оскільки літературна кар'єра Т. Неша тривала близько дванадцяти років і супроводжувалася зміною мистецьких пріоритетів, то правомірно запровадити й періодизацію творчості письменника. З певною долею умовності її можна поділити на три періоди: ранній – час написання літературно-критичних творів «Анатомії абсурду», «Передмови...», а також «Мигдалю для папуги», – який варто кваліфікувати як період літературного учнівства, протягом якого відбувається формування сатиричного кредо молодого письменника. Зрілий період, під час якого були написані найвизначніші сатиричні твори Т. Неша, – це передовсім памфлети «Пірс Безгрошовий», «Нічні жахи», «Плач Христа над Єрусалимом», а також роман «Нешасливий мандрівник» та п'єса «Останнє бажання й заповіт Саммера». У цих прозових зразках сягає вершин майстерність Неша у творенні сатирико-скептичної картини дійсності. Останній період творчості письменника – пізній, на який припадає створення одного антигарвіївського памфлету «Забирайтесь геть до Саффона Валдена», п'єси «Собачий острів» та бурлеску «Пісна їжа Неша». У цих творах Неш відшліфовує майстерність, набуту в попередні роки, а також, на відміну від згаданих вище творів, знаходиться в пошуку нових мовних механізмів вираження сатиричного начала, намагається продемонструвати результати своїх словотворчих експериментів.

Для характеристики універсальної художньої манери Т. Неша, якої він дотримується у творах різних жанрів упродовж усіх трьох періодів своєї творчості, найбільш прийнятним буде висновок про постійний взаємозв'язок та взаємовплив між, з одного боку, наявними

на той час літературними стандартами в царині поетики літературного утворення, а з іншого, – його власними нововведеннями в цій сфері. Така манера художнього мислення стимулює виникнення особливого стилю автора, що полягає, за висловом Е. Бейкера, у поєднанні «нового зі старим» [7, с. 157]. С. Менц пропонує назвати стиль Т. Неша «ренесансним скептицизмом» і пояснює, що цей термін означає «поєднання академічного скептицизму Еразма, неоскептицизму Рабле, Корнелія Агріппи, вчення Піррона, Монтеня та Сікста VI» [12, с. 341].

Власний стиль Т. Неша як елемент поетики неможливо вважати завершеним і сформованим саме через те, що письменник вибудовував його впродовж усіх творчих літ, тому весь його численний доробок являє собою приклад жвавого й натхненного мистецького пошуку. Стилїстика Т. Неша – не лише процес експериментаторства із усталеними поетологічними стандартами, а й постійне впровадження ретельно відібраних та «нових» об'єктів висміювання, прагнення до пошуку оптимальних форм і засобів вираження скептико-сатиричної візії соціальних реалій та моральних вад. Паростки означених художніх амбіцій були пущені ще в ранніх творах, а потім повторювалися і комбінувалися, удосконалювалися й відшліфовувалися в усіх творах митця.

Унікальною особливістю творчості Т. Неша є породжена глибокою особистою зацікавленістю автора послідовність у виборі тем, проблем, образів та ідей. Подекуди Неш виокремлює одну й ту ж тему у вигляді однакових підрозділів, але інтерпретує її по-різному, а інколи він демонструє інтерес до подібних тематичних аспектів у різних творах. Іноді твір повністю присвячується певній проблемі, а іноді ця проблема дублюється через виокремлення в підрозділ в іншому творі. Так, скажімо, літературно-критичний твір «Анатомія абсурду» повністю сконцентрований на тому, щоб оприлюднити авторські погляди на сутність, походження, роль і місце поета й Поезії у контексті пізньоренесансних дискусій, а в памфлеті «Пірс Безгрошовий» Неш виділяє в окремий підрозділ літературно-критичний фрагмент «Інвектива проти ворогів Поезії», у якому лаконічно дублює тези, що вже були задекларовані в «Анатомії...». У памфлетах «Анатомія абсурду» та «Пірс Безгрошовий» є підрозділи під майже ідентичною назвою. Так, у «Анатомії...» це підрозділ «Марнотратні сини», а в «Пірсі Безгрошовому» – «Марнотратний

молодий господар». В обох текстових фрагментах письменник подібними засобами піднімає на сміх новоспечених представників англійської нації – молодих буржуа.

Однією з домінант творчості Т. Неша є проблема пияцтва, у центрі якої опиняються ті, хто зловживає оковитою. У памфлеті «Пірс Безгрошовий» міститься підрозділ «Звинувачення в Пияцтві», в якому експліцитно звучить авторський критичний відгук на адресу пияків. У п'єсі «Останнє бажання й заповіт Саммера» в одній із сцен головним персонажем виступає давньогрецький бог вина Бахус, залучення якого дозволяє авторові так само відкрито висловити своє засуджувальне ставлення до означеної морально-етичної вади. У контексті своєрідних наскрізних тем неможливо не згадати і про тему необхідності здобуття освіти, проінтерпретовану Нешем на сторінках «Передмови...», «Анатомії абсурду», продовжену у «Пірсі Безгрошовому», в «Останньому бажанні й заповіті Саммера», виокремлену в підрозділ «Відморожений інтелект» з памфлету «Плач Христа над Єрусалимом», побіжно згадану в «Дивних новинах» та «Забирайтесь геть до Саффраона Валдена».

Неможливо не помітити, що деякі реальні особистості «подорожують» з одного твору Т. Неша до іншого. Наприклад, постать відомого у ті часи німецького чаклуна Корнелія Агріппи була вперше залучена до тексту «Пірса Безгрошового», у якому автор піддає критиці латиномовний трактат останнього «De vanitate scientiarum» («Нехтування навчанням») та свідомо декларує протилежні погляди, – закликає своїх сучасників здобувати освіту. У «Нічних жахах» Неш розповідає випадок із життя великого мага, який використовується в якості підсилювача сатиричного зображення в напрямку недосконалості окультизму та магії. У «...Бажанні» письменник використовує велику кількість цитат із названого трактату Агріппи, імплікуючи свою власну позицію противника ідеї про шкоду знань. У «...Мандрівникові» описує, як Агріппа допомагає Джеку Вілтону своїми чарами, цього разу відкрито демонструючи свою незгоду з діями великого чаклуна.

Наскрізною ідейно-концептуальною домінантою творчості Т. Неша є ідея відповідальності людини за свої прижиттєві вчинки в Судний день. Перший раз вона з'являється на сторінках памфлету «Мигдаль для папуги», а з повною силою реалізується в «Пірсі...» та

«Плачеві Христа...». У цих памфлетах Неш виступає з гнівною тирадою проти поширення та загострення вияву морально-етичних вад і соціальних виразок, а також доводить, що, занапастивши свою душу різними гріхами, людям доведеться відповідати в Судний день. Ця ідея звучить як ключовий лейтмотив і зі сторінок памфлету «Нічні жахи», у якому сатирик, викриваючи пагубне захоплення й віру англійців у потойбічне й магічне, попереджує, що ця віра заведе їх у пекло.

Як бачимо, провідна протестантська теза про відповідальність людей під час Апокаліпсису свідчить про стабільність та переконливість релігійних поглядів Неша, про його високу громадську місію, адже сатирик спонукає читачів до дотримання Божих законів, які здатні відвернути їх від грішних пекельних спокус. Протестантський догмат і його функціонування як основної ідеї творчості Т. Неша постає не лише навдивовижу продуктивним і обов'язковим технічним елементом більшості його творів, але й відіграє роль інтенсифікатора сатиричних імперативів. Об'єктами свого осміяння Неш зазвичай обирає ті морально-етичні вади, які водночас є і смертними гріхами, і за які людина має відповісти під час Апокаліпсису.

Своєрідною родзинкою творів Т. Неша є те, що кожен з них має «власний», відмінний від інших, поетичний елемент. Різні дослідники творчості елизаветинця відзначають різні елементи поетики, які в тому чи іншому творі є найпомітнішими та найвдалішими. Так, «Пірс Безгрошовий» традиційно вважається найвизначнішим сатиричним твором митця. Його роман «Нещасливий мандрівник» унікальний своєю жанровою структурою, а памфлет «Нічні жахи» відрізняється тим, що в його будові переплітаються декілька гіпотетично несумісних жанрових первенів. П'єса «Останнє бажання й заповіт Саммера» вирізняється з-поміж інших елизаветинських драматичних творів відсутністю актів та сцен, а бурлеск «Пісна їжа Неша» завжди привертає до себе увагу як такий, у якому автор вдався до грандіозних мовних трансформацій.

Ще однією особливістю, яка характеризує всі без винятку твори Т. Неша, є їхній патріотичний імператив. Він, можливо, є дзеркальним відображенням публіцистично-викривального ставлення автора до концептуального змісту своїх творів. Можливо, він був породжений авторською турботою про долю своєї країни, у якій розвиток

капіталістичних відносин наприкінці XVI ст. спричинив поширення та загострив прояв численних духовних вад. Коли у вірші з «Пірса Безгрошового» Неш називає Англію «жорстокою країною» [14, с. 22], то цей вердикт детермінований авторськими роздумами над тим, що саме заважає освіченому англійцеві реалізовувати свої інтелектуальні здібності на Батьківщині. Коли в памфлеті «Плач Христа над Єрусалимом» автор наводить статистику кількості повій на околицях Лондона, то її слід сприймати не лише як підсилювача критичного зауваження на адресу жінок легкої поведінки, а й біль за моральне здоров'я англійської нації, проституція в якій сягнула в ті часи до неймовірних розмірів. Залишаючись прибічником упровадження ідентичних змістовних фрагментів у різні текстові системи, Т. Неш написав «Молебінь за Лондон», що збагачує параметри памфлету «Плач Христа над Єрусалимом», вірш «Молебінь під час чуми», який міститься у п'єсі «Останнє бажання й заповіт Саммера», у яких патріотичні мотиви письменника звучать найпереконливіше.

Отже, у творчому доробку елизаветинського сатирика Т. Неша можна виокремити кілька жанрових груп та періодів професійної діяльності. Найчисленнішу групу становлять памфлети, а решта творів представлені одиничними зразками (роман, п'єса, поема і бурлеск). Творчий шлях митця передбачає ранній, зрілий та пізній періоди. Проблемно-тематичні домінанти, схожі образи та ідеї, якими просякнутий художній простір абсолютно всіх творів Т. Неша, дають підстави говорити про авторські вподобання, його власне бачення окремих морально-етичних і соціальних проблем. З іншого боку, універсальні типологічні спільності є конститuentами вельми самобутнього й неповторного авторського стилю письменника, який вирізняє його фігуру з-поміж інших представників тогочасного письменницького цеху.

Результати запропонованої розвідки можуть прислужитися тим майбутнім дослідникам-ренесансологам, які будуть зацікавлені у здійсненні всебічного й детального літературознавчого аналізу всіх різножанрових творів, що складають творчий спадок «молодшого сучасника Шекспіра» – самобутнього письменника Томаса Неша.

Література

1. Василина К. М. Соціокультурні передумови виникнення жанру памфлету в Англії XVI ст. / К. М. Василина // Ренесансні студії. – Вип. 3. – Запоріжжя, 1999. –

С. 4–16.

2. Лесевич В. «Неудачный путешественник» Т. Неша / В. Лесевич. – М. : Русская мысль, 1901. – Кн.4. – С. 1–23.

3. Лілова О. Є. Життєвий і творчий шлях письменника-єлизаветинця Дж. Гасконя (1593(?)-1577) / О. Є. Лілова // Наукові записки Харківського педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія : Літературознавство. – Вип. 1(25). – Харків, 2000. – С. 15–22.

4. Торкут Н. Н. Особенности поэтики романов Т. Лоджа : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. Н. Торкун. – М., 1991. – 19 с.

5. Урнов Д. М. Формирование английского романа эпохи Возрождения / Д. М. Урнов // Литература эпохи Возрождения и проблемы всемирной литературы : статьи. – М. : Наука, 1967. – С. 416–436.

6. Baker E. A. The History of the English Novel : in 10 vol / E. A. Baker. – London : Witherby, 1929. – V. 2 : The Elizabethan Age and After. – 1929. – 305 p.

7. Clark S. Elizabethan Pamphleteers / S. Clark. – L., 1983.

8. Hibbard G. Introduction / Ed. By G. Hibbard // Three Elizabethan Pamphlets. – N. Y., 1969.

9. Holden W. R. Anti-Puritan Satire, 1572–1642 / W. R. Holden. – L. : Archon Books, 1954. – 169 p.

10. McKerrow R. B. Introduction // The Works of Thomas Nashe : in 5 vol. / [ed. from the original Texts by R. B. McKerrow] – Oxford : Basil Blackwell, 1964. – Vol. IV. – P. 1–12.

11. Mentz S. R. The Heroine as Courtesan. Dishonesty, romance, and the sense of ending in “The Unfortunate Traveler” / S. R. Mentz // Studies in Philology. – 2001. – Iss. 3. – P. 339–359.

12. Nash Th. Strange News : [памфлет] / Th. Nash // Renaissance England. Poetry and Prose from the Reformation to the Restoration / [ed. Lamson R., Smith H.] – N. Y. : W. W. Norton @ Co, 1956. – P. 454–458.

13. Nash Th. Pierce Penniless, His Supplication to the Devil: [памфлет] / Th. Nash // The Works of Thomas Nashe : in 5 vol. / [ed. from the original texts by Ronald B. McKerrow] – Oxford : Basil Blackwell. – Vol. 1 – 1958. – 111 p.

14. Saintsbury G. Notes / G. Saintsbury // Shorter novels : Elizabethans. – L. : Everyman's Library, Dutton : N. Y., 1984. – P. V–XVI.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015 р.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ОСНОВНОМУ ЕТАПІ

Дирда І. А. Особливості методів навчання української мови як іноземної на основному етапі.

У статті проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно тлумачення поняття «метод» та його характеристики у контексті навчання української мови як іноземної. Виокремлено основні методи навчання української мови як іноземної на основному етапі та зазначено особливості таких методів.

Ключові слова: метод, українська мова як іноземна, основний етап навчання, методи навчання.

Дырда И. А. Особенности методов обучения украинского языка как иностранного на основном этапе.

В статье были рассмотрены взгляды отечественных и зарубежных ученых относительно понятия «метод» и его характеристики в контексте обучения украинского языка как иностранного. Были выделены основные методы обучения украинского как иностранного на основном этапе и рассмотрены их особенности.

Ключевые слова: метод, украинский язык как иностранный, основной этап обучения, методы обучения.

Dyrda I. A. The peculiarities of methods of studying Ukrainian as a foreign language in the main stage.

The method plays the decisive role in teaching foreign languages. The method of studying language is one of the key categories of the linguistic didactics; this is a way, technique, principles of researching language phenomenon. Ukrainian scientists considers the method of studying as a form of gaining knowledge, skills and abilities in a particular subject; exchange of direct and practical information between a teacher and a student. The methods of studying organize or direct pupils' cognitive activity and stimulate the development of cognitive needs and interests of pupils.

To single out the groups of methods of studying Ukrainian it's sufficient to take into consideration the criteria selecting methods of studying. They are the following: conscious usage of the language to make an accent on cognitive and intellectual skills of students and to make the analysis of induced and perceived statements; social and cultural context of the informative ability to use culturally marked speech units according to communication situation; dealing with specific national behavior models which is characterized to Ukrainian culture; possession of perceptive and reproductive kinds of activity.

In the main stage of studying Ukrainian as a foreign language the following methods can be singled out: direct method, reading method, conscious and comparative method, conscious and practical method, communicative method.

The direct method signifies association of lexical units of a foreign language with

their meaning not taking a native language into consideration in the educational process. To create the same conditions students have mastering the native language it's necessary to render appropriate language environment on the foreign language lesson. The method of reading is quite efficient because reading leads to increase of speech practice and compensates its lack in the process of studying of a foreign language. Reading a huge amount of texts causes emerging of the language feeling which helps students to overcome the influence of the native language.

Key words: method, Ukrainian as a foreign language, the main stage of studying Ukrainian as a foreign language, methods of studying.

Роль методу у викладанні іноземних мов завжди була вирішальною. Саме на це звертав увагу відомий психолог Б. Беляєв, який писав: «Оскільки під методом навчання необхідно розуміти сукупність основних методичних принципів, то відмова від певного методу навчання, означає відмову від певних принципів навчання. Хто заперечує необхідність основного методу навчання, той намагається перетворити методику в безпринципну теорію навчання, а відповідну практику цього навчання – у безпринципну діяльність» [3, с. 14].

Метод навчання мови – це один з ключових категорій лінгводидактики; це спосіб, прийом, методика дослідження мовних явищ (А. Алексюк, Г. Анісімов, Б. Беляєв, І. Бім, В. М. Вятютнев, В. Іваненко, В. Краєвський, М. Ляховицький, Ю. Пасов, Л. Рожило, О. Скорик та ін.)

У розумінні М. Ляховицького, «метод – узагальнена модель реалізації основних компонентів навчального процесу з іноземної мови, в основу якої покладено певну домінуючу ідею розв'язання головного методичного завдання... науково обґрунтована система принципів, що віддзеркалює визначену лінгвістичну й психологічну концепцію» [7, с. 71].

На думку українських науковців (А. Алексюк, В. Іваненко, І. Олійник, Л. Рожило, О. Скорик), метод навчання – це форма засвоєння знань, умінь і навичок із певного предмету; це обмін наочною та практичною інформацією між викладачем та студентами. Методи навчання упорядковують і скеровують пізнавальну діяльність учнів, стимулюють розвиток пізнавальних потреб та інтересів учнів.

У сучасній методиці навчання української мови як іноземної апелюють до системи методів в іншомовній аудиторії, де найпоширенішими є класифікації Е. Азімова, А. Арутюнова, І. Бім, А. Щукіна та ін. Зокрема, І. Бім запропонувала розрізняти методи, які

характеризують діяльність викладача, та ті, що розкривають діяльність студента. До першої групи науковець відносить показ, пояснення, організацію тренувань і застосування. Кожному з основних методів відповідають такі другорядні: контроль, корекція та оцінка. Другу складають методи: ознайомлення (чуттєве сприйняття, осмислення, приговорювання; розмірковування (усвідомлення чи пошук певних орієнтирів, розгорнуте міркування); тренування, що залучає практику в штучних умовах; застосування різних видів мовленнєвої діяльності, які співвідносяться з практикою в природних умовах як методом пізнання. Супровідними методами при цьому є самоконтроль, самокорекція та самооцінювання.

А. Алексюк здійснює бінарну класифікацію методів за двома істотними ознаками: «характер і рівень пізнавальної самостійності й активності учнів, а також ті джерела, з яких учні набувають знань» [1, с. 31].

Окрім класифікації методів за такими ознаками, спостерігаємо спроби створення багатовимірних моделей методів навчання. Так, В. Паламарчук конструє тривимірну систему методів навчання, в основу якої закладено ознаки: перцептивну, гностичну, логічну.

У зв'язку з різними способами взаємодії викладача і студентів О. Біляєв обґрунтував основні методи навчання української мови: усна розповідь або пояснення викладача, бесіда, спостереження студентів над мовою, робота з підручником, метод вправ.

С. Караман, розвиваючи лінгводидактичні ідеї О. Біляєва, звертає увагу на такі аспекти поняття методу навчання:

- ефективність засвоєння мови залежить від правильного розуміння викладачем методів навчання, їх особливостей і класифікаційних структур;

- наявність різних класифікацій у системі методів навчання мови свідчить про науковий пошук, нагромадження й теоретичне узагальнення педагогічного досвіду викладачів, дослідження методів на різних можливих системних рівнях;

- особливість кожного методу створюють в ньому основні прийоми;

- специфіка методів навчання мови зумовлюється закономірностями й принципами її вивчення, логічною структурою змісту предмета, характером тих знань і вмінь, яких набувають учні, а

також системою дидактичних і специфічних прийомів, характерних для вивчення мови;

- важливість поняття спеціального прийому як фактора спеціалізації методу в концепції методів навчання – специфіка вивчення предмета виражена передусім через властиві для нього прийоми, різне співвідношення цих прийомів у системі основних методів;

- при виборі методів навчання мови необхідно керуватися дидактичними і лінгводидактичними принципами, серед них – у першу чергу, дидактичним принципом дотримання єдності змістової і процесуальної сторін у навчанні та специфічним принципом становлення міжпредметних та внутрішньопредметних (внутрішньорівневих і міжрівневих) зв'язків у навчанні мови;

- до основних методів навчання української мови належать: усний виклад учителя, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, а також програмоване навчання, комп'ютеризоване навчання [5, с. 108–112].

У розумінні О. Хорошковської, система методів навчання української мови залучає пізнавальні методи (пояснювально-ілюстративний, частково-проблемний, проблемний або пошуковий); метод зіставлення (відкрите / приховане); тренувальні (імітаційний, репродуктивний, оперативний, продуктивно-творчий або комунікативний).

Т. Донченко систематизує методи навчання української мови за напрямками організації навчальної діяльності: 1) організація діяльності, спрямованої на сприймання та осмислення навчального матеріалу (студенти отримують готові узагальнення в процесі викладу навчального матеріалу); 2) організація частково-пошукової діяльності (евристична бесіда); 3) організація самостійного засвоєння знань шляхом вивчення параграфа (розділу) підручника; 4) організація самостійного осмислення учнями навчального матеріалу на основі цілеспрямованих спостережень учнів над мовою і мовленням; 5) організація відтворення учнями отриманих знань (відтворююча бесіда, зв'язне висловлювання студентів на лінгвістичну тему); 6) організація операційної діяльності учнів, спрямованої на застосування отриманих знань і формування навчально-мовних та правописних умінь і навичок; 7) організація процесів сприймання,

відтворення й продукування з боку студентів усного і писемного мовлення.

Задля виокремлення групи методів навчання української мови на основному етапі, доцільно враховувати критерії відбору методів навчання, які були запропоновані М. Вятютневим: 1) свідоме володіння мовою, що передбачає акцент на пізнавальних та інтелектуальних здібностях студентів й уможливорює аналіз породжуваних і сприйнятих висловлювань; 2) соціокультурну насиченість матеріалу (уміння застосовувати країнознавчо марковані одиниці мовлення відповідно до комунікативних ситуацій; ознайомлення з національно-специфічними моделями поведінки, характерними для української культури; знання історико-географічного і культурного фону України та вміння їх уживати задля розуміння представників україномовного суспільства); 3) одночасне володіння рецептивними та репродуктивними видами діяльності; 4) глобальне володіння мовою, що є можливим за умов оперування студентами такими одиницями, як висловлювання, діалог, текст [4].

У процесі навчання української мови на основному етапі можна викоремити такі методи: прямий, метод читання, усвідомлено-зіставний, усвідомлено-практичний, комунікативний метод.

Прихильники прямого методу (М. Берліц, Ф. Гуен, О. Єсперсен, Ш. Швейцер) намагалися асоціювати лексичні одиниці іноземної мови безпосередньо з їх значенням, оминаючи рідну мову, у навчальному процесі. Залучаючи рідну мову не можна сформулювати у студентів відчуття чужої мови. Для того, щоб створити умови, аналогічні тим, які існують при засвоєнні рідної, необхідно відтворити відповідне мовне середовище на заняттях з іноземної мови. Викладання здійснюється лише іноземною мовою, використання безперекладого розкриття значень лексичних одиниць та граматичних явищ з використанням різних засобів наочності.

На основному етапі навчання української мови словниковий запас іноземних студентів достатній для того, щоб опанувати нові лексичні одиниці за допомогою пояснення дефініцій нового слова, знаходження синонімів та антонімів.

На думку З. Бакум, необхідність залучення у процес навчання прямого методу є очевидною, тому що «більшість викладачів української мови як іноземної не володіють рідною мовою студентів

(або мовою-посередником) і, відповідно, не мають змоги використовувати переклад як прийом навчання» [2, с. 231].

У процесі опанування мови на основному етапі головною метою прямого методу, який не передбачає використання рідної мови в процесі вивчення іноземних мов, є оволодіння навичками іншомовного говоріння та застосування їх в реальному житті, зокрема в професійній сфері.

Метод читання досліджували такі науковці, як О. Бонд, Е. Едді, А. Колман, М. Уест, Р. Файфа, Л. Фоссет, І. Фремон. На думку М. Уеста, читання сприяє збільшенню мовленнєвої практики та значною мірою компенсує її недолік у процесі навчання іноземної мови. Після прочитання великої кількості текстів з'являється відчуття мови, що допомагає суб'єкту навчання подолати вплив рідної мови. Науковець наголошує, що норми усного мовлення змінюються швидше за письмові, тому студенту, який бажає навчитися говорити й писати іноземною мовою, необхідно знати, як говорять і пишуть сьогодні, уникаючи застарілої лексики [9].

Теорія усвідомлено-зіставного методу розроблена у працях В. Аракіна, Р. Барсука, І. Бермана, С. Бернштейна, Л. Виготського, П. Гальперіна, Н. Жинкіна, О. Запорожця, О. Леонт'єв, О. Леонт'єва, О. Миролюбова, С. Рубінштейна, І. Рахманова, З. Цветкової, Л. Щерби.

Основним підґрунтям цього методу навчання були чотири методичні засади: 1) необхідність усвідомленого засвоєння мовних явища та способів їхнього застосування в мовленні; 2) зіставне вивчення мовленнєвих явищ, що передбачало порівняння подібних і контрастних мовленнєвих фактів двох мов з метою подолання негативної інтерференції; 3) одночасний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності повинен проходити на основі писемного мовлення, тобто текст і письмові вправи розглядалися як основні джерела формування навичок і вмій; 4) розмежування активного і пасивного мовного матеріалу, тобто виокремлення навчального матеріалу, призначеного для рецептивного (читання, аудіювання) та репродуктивного (письмо, говоріння) засвоєння [8, с. 16–17].

Аудіолінгвальний метод передбачає автоматичне засвоєння матеріалу, тобто багаторазове прослуховування магнітофонних записів і промовляння мовних структур і мовленнєвих вірців

(Р. Ладо, Ч. Фріз).

Сутність такого методу можна звести до таких положень: досягнення суб'єктом навчання рівня носія у володінні мовою, що передбачає автоматизацію навичок до такої міри, щоб реакція на висловлювання була миттєвою; уведення лексики не ізольовано, а в контексті: значення лексичної одиниці пояснюється на основі ситуації, що говорить про акцентування на культурологічному аспекті навчання мови; практичне використання мовленнєвих зразків, тоді як надання правил здійснюється після заучування останніх; пріоритет слухання та говоріння над читанням і письмом; задіяння технічних засобів навчання; широке використання трансформаційних і підстановчих вправ, що виконують з опорою на модель чи таблицю [6].

В аудіолінгвальному методі використовуються такі основні методичні прийоми: практична спрямованість навчання, принцип усного випередження, принцип роботи за моделями, принцип врахування рідної мови, максимальне використання технічних засобів навчання.

Усвідомлено-практичний метод розробив відомий психолог Б. Беляєв. Концепцію цього методу вчений подав у вигляді психологічних принципів навчання: мова як засіб комунікації – це цілеспрямована взаємодія між тими, хто вивчає мову; комунікація – це творчий процес, а не оперування заздалегідь набутими вміннями та навичками; основна увага в роботі повинна бути спрямована на розвиток в учнів іншомовного мислення і відчуття мови, що вивчається; навчання чотирьох видів комунікативної діяльності (читання, письма, говоріння та аудіювання) повинне відбуватися одночасно; усвідомлене, творче використання мови в різних комунікативних ситуаціях забезпечить знання системи мови; зміст навчального матеріалу повинен мати вагоме значення для учнів; результативність володіння мовою залежить від наявності автоматизованих мовленнєвих навичок, які мають формуватися в потоці мовлення; навички стають міцнішими за умов усвідомлення суб'єктом навчання дій, що становлять їх підґрунтя; оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю має відбуватися через відпрацювання навичок, рівномірно розподіляючи вищенаведене відсоткове співвідношення.

В основі навчання української мови як іноземної за усвідомлено-

практичним методом покладено такі методичні принципи: комунікативна спрямованість навчання, або принцип активної комунікації; функціональний підхід до відбору і презентації мовного матеріалу; ситуативно-тематичний принцип організації мовного матеріалу; принцип концентричного розміщення мовного матеріалу.

Значний внесок у розроблення комунікативного методу зробив відомий російський методист Ю. Пасов. Суть цього методу полягає в тому, що навчання мови – це модель природного процесу спілкування цією мовою. У такому випадку комунікативність розглядається не як методичний принцип, а як принцип методологічний, який визначає, з одного боку, методичні принципи навчання, а з іншого, – вибір загальнонаукових методів пізнання, які використовуються для побудови процесу навчання. У рамках комунікативного методу навчання комунікативність стає пояснювальним принципом побудови процесу навчання. Комунікативний метод ґрунтується на таких базових загальнодидактичних і методичних принципах: принцип мовленнєво-мисленнєвої активності; принцип індивідуалізації; принцип функціональності; принцип ситуативності; принцип новизни.

Література

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання у школі / А. М. Алексюк. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Рад. школа, 1981. – 206 с.
2. Бакум З. П. Українська мова як іноземна: Лінгводидактичні проблеми / З. П. Бакум // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – Вип. 5 / [заг. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. – С. 226–232.
3. Біляев О. М. Лінгводидактика рідної мови / О. М. Біляев. – К. : Генеза, 2005. – 320 с.
4. Вятютнев М. Н. Теория учебника русского языка как иностранного : (методические основы) / М. Н. Вятютнев. – М. : Рус. язык, 1984. – 144 с.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : [навчальний посібник] / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
6. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике. – 1989. – №25. – С. 34 – 35.
7. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков : [учебное пособие] / М. В. Ляховицкий. – М. : Высшая школа, 1981. – 159 с.
8. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе / Л. В. Щерба. – М. : Просвещение, 2002. – 210 с.
9. West M. Book Title : New Method Readers. Supplementary reader, Standard / M. West. – Edition 3. – New York, London, Longmans, Green and Company, 1957. – P. 3–4.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2015 р.

COGNITIVE STRATEGIES TO ENHANCE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN UKRAINE

Цегельська М. В. Когнітивні стратегії як засіб підвищення якості викладання англійської мови в Україні.

Використання англійської мови стає більш динамічним, зважаючи на створення і розширення нових міжнародних мереж зв'язку та розвиток технологій як в англійськомовних країнах, так і за їх межами. Сучасне суспільство знаходиться в постійному пошуку вдосконалення форм освіти, «підтягування» її відповідно до вимог сьогодення. Українська освіта, що знаходиться на порозі нового масштабного реформування, не є винятком. Серед величезного спектру напрямів, які потребують перегляду і вдосконалення, навчання іноземної мови залишається незмінним. Саме навчання іноземної мови може стати потужним засобом формування свідомості, що відбувається шляхом розкриття способів мислення.

У статті висвітлено недоліки традиційного комунікативного підходу, що застосовується у викладанні іноземних мов в Україні, та наголошується на необхідності запровадження нових технологій, які можуть підвищити ефективність навчання англійської мови як засобу міжнародного спілкування, зокрема в опануванні словникового запасу. Ці технології знаходяться у площині когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову як когнітивну дію та ґрунтується на положеннях про те, що мова не є автономним когнітивним об'єктом, граматику є концептуалізацією, знання мови є результатом її використання.

Організація матеріалу в когнітивні категорії відбувається через п'ять видів фреймів, що складають фреймову мережу, а саме: предметний фрейм, таксономічний фрейм, посесивний фрейм, акціональний фрейм, компаративний фрейм. Робота з концептуальними картами є складовою начального процесу, який будується пофазово – через імпресинг, меморайзинг, авторизацію та ініціацію.

Ключові слова: комунікативний підхід, когнітивна лінгвістика, академічний словник, фази навчання.

Цегельская М. В. Когнитивные стратегии как средство повышения качества преподавания английского языка в Украине.

Использование английского языка стало более динамичным в связи с созданием и расширением новых международных сетей и стремительным развитием технологий как в англоязычном мире, так и за его пределами. В данной работе оспаривается роль традиционного коммуникативного подхода. Вместо него предлагается подход, основанный на когнитивных механизмах, в котором особое внимание уделяется использованию новых технологий, развитию академического языка и глобальной роли английского.

Ключевые слова: коммуникативный подход, когнитивная лингвистика, академический словарь, фазы обучения.

Tsehelska M. V. Cognitive strategies to enhance English language teaching in Ukraine.

The use of English has become increasingly dynamic with the creation and expansion of new international networks of communication and the ubiquity of new technologies in and beyond the English-speaking world. This paper highlights the deficiencies of traditional Communicative Approach to foreign language teaching in Ukraine, and emphasizes the necessity to employ new educational technologies which are more efficient for teaching English as an international language, particularly in the academic sphere.

Key words: communicative approach, cognitive linguistics, academic vocabulary, phases of leaning.

Introduction. With the growth of English as global *lingua franca*, and exposure to stiff labour markets, many Ukrainian students have revisited their views on education in general and foreign (English) language in particular. Though many of them have been studying English for at least ten years at school and university, they still admit little progress in it. It may be explained by the fact that many courses have been created without taking into consideration how the brain works, how thinking occurs and how it can be used to learn the language. It also explains the interest to cognitive linguistics and cognitive pedagogy that has greatly risen in the recent years. The outcomes of cognitive research may enhance both traditional and modern approaches to teaching English with students' vocabulary enlargement and development of thinking skills. In this article we'll overview the traditional and new methods of teaching English in Ukraine and suggest the ways for their enhancement.

Contemporary globalization processes have made English a *lingua franca* for today's world. Application of English in new and varied contexts throughout the world causes its rapid development which calls for new approaches to its theoretical studies and its teaching. Though Ukraine tries to implement communicative methods of teaching English as a Foreign Language (EFL) it is still hard to keep pace with the development of global English and new educational technologies applicable in its teaching and learning. Meanwhile, Ukrainian English language learners (ELLs) are challenged with the competitiveness of today's global work-market, which requires a good command of English, and thus necessitates changes in the language classroom.

Drift from communicative to other competences. In the second half of the 20th century, teaching English as a foreign language changed its paradigm, and educators throughout the world focused on developing their students' communicative competence (the term was coined by Dell Hymes

in 1966). Communicative competence in EFL means that a student is able to produce well-formed utterances to achieve his or her communicative intention in various speech acts – assertive, directive, expressive, etc. On the one hand, communicative competence is grounded on linguistic competence, or one’s knowledge of the vocabulary and grammar. On the other hand, communicative competence implies one’s acquaintance with the appropriate use of language in variable social contexts.

The Communicative Approach to teaching English (which was a methodological derivative of the theory of linguistic competence) was introduced into the language classroom through simulating students’ communication with imaginary native speakers (NS) of English, which takes place in imaginary contexts and for imaginary purposes. Language learning tasks included building vocabulary for greetings, asking directions, using transportation, ordering food in restaurants, etc. Those students who required more detailed language training were supposed to follow an English for Specific Purposes (ESP) sequence, which provides students with linguistic skills necessary for particular professional fields. Introduction of the Communicative Approach triggered development of training materials which focus on typical communicative topics, such as greetings and farewells, weather and seasons, shopping, travelling, professions and hobbies among others. While discussing such topics, students practiced the language via role plays, thus attempting to attain NS-like fluency and raising their ability levels. The examples of respective curricula and textbooks are “Headway” series and “Total English”, both popular in EFL contexts and still in use today.

During the previous 20th century, when people became more mobile internationally, the use of English grew exponentially, and it acquired the status of the major international language, or *lingua franca*, used for communication by speakers who did not share their first language. The response to it in Europe was creation of Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR or CEF) – a guideline representing the achievements of learners of foreign languages across Europe and, increasingly, in other countries [2]. The European standard suggests six reference levels for grading foreign language proficiency of an individual, and these levels are considered by the authors of language courses and textbooks. While defining the levels of language proficiency, CEFR relies on a range of competencies (with

“competence” having acquired the role of a metacategory in language teaching). CEFR distinguishes general competences (descriptive knowledge), and skills, as well as existential competences, including particular communicative competences – such as linguistic competence, sociolinguistic competence, and pragmatic competence. This range of competences partly overlaps with the earlier linguistic competences that served as foundation for a Communicative Approach to teaching English.

Present-day challenges. For Ukraine, English is a necessary prerequisite for a successful integration into global economy, no matter how remote this perspective is. In Ukraine, English is an indispensable part of a secondary school curriculum. However, what matters and what does influence its acquisition is motivation for learning English, and the learners’ awareness of the beneficial role of English for both themselves and their country.

At present, English retains its dominant position in industries of business and technology, and its status as a major *lingua franca* will hardly change in the nearest future. Moreover, it is expected to be further raised with the world market being open for new generations of technical innovations – handheld computers and tablets, Massive Open Online Courses (MOOCs), such as Coursera, Massively Multiplayer Online Role-Playing Games (MMORPGs), etc. Under the circumstances, English becomes a necessary medium for obtaining information and data, and to access the recent achievements in different scholarly fields. Globalization of communication in personal, academic, scholarly, economic and other areas, which will further evolve in the 21st century, as well as emergence of new contexts and places of international cooperation, make teachers of English feel the necessity for updating their educational tools, so as the latter should be compatible with the new challenges of today’s life.

Of late, EFL students have been increasingly enrolling in higher education in English speaking countries. In 2014, approximately 733,000 international students enrolled in institutions of higher education in the United States [6], which is a 6% increase as compared with the previous year. Yet, many students are not properly prepared to meet the strong demand for sufficient competence in academic English. For example, students, like those in Ukraine, where EFL is taught via application of the Communicative Approach, are faced with a mismatch between their communicative competence and the type of language required in academic

and scholarly fields. This mismatch exposes inadequacy of simulated interactions with imaginary native speakers in imaginary settings, which may have only a distant resemblance to real on-line interaction of native and nonnative speakers of English. Another problem is attaining appropriate instruction in academic and professional English sufficient for passing an exam like GRE (Graduate Record Exam), obtaining a university degree and getting employed after graduation.

Present-day facilities for ELLs. Teaching English to contemporary students should be grounded on the contemporary needs. The entrenched Communicative Approach with its traditional methods should not be discarded, but it should be integrated into a broader spectrum of newly developed teaching techniques. The latter should be aimed at developing students' skills sufficient for both oral and written communication with real native and non-native speakers of English. Nowadays, such skills can be developed to some extent outside the language classroom. Students use English to have an access to online games and social networks (FaceBook, Instagram, as an instance), they use search engines for information, conduct research, watch videos (on YouTube), listen to audio samples, and read and write blogs. They use abbreviated English in text and chat messages (LOL, NVMD, JK, NP). They also de-code semiotic systems in gaming and advertising, thus exposing that, which in 1996 was dubbed "multiliteracies" by the New London Group. Such literacies include decoding semiotic systems, as players do rapidly in MMORPGs. In online gaming, players are more likely to read the meaning behind symbols (e.g., treasure chests, pictures, maps, avatars) than behind words.

The 21st century EFL students are less likely to use static, printed textbooks than ever before. In Ukraine, many of such textbooks are outdated (published before 1991), but their replacement is expensive and therefore unaffordable. Access to multimedia technologies enables students to obtain up-to-date information without being heavily dependent on the printed sources.

At the end of the last century, when the Communicative Approach was gaining momentum, ELLs started to formulate questions as to the goals of English in Ukraine, the purposes of its learning, and the needs which it has to satisfy. At present, the answers to many of these questions seem to be obvious: first and foremost, English has to satisfy students' academic needs. Therefore, one of the contemporary demands is English for

advanced academic purposes. However, Ukraine has no tradition in teaching it. Today, English language instruction should include courses of Academic English, which will make Ukrainian students capable to successfully cope with the international English language proficiency tests, such as GRE (Graduate Record Exam), TOEFL (Test of English as a Foreign Language) or IELTS (International English Language Testing System). These tests are indiscriminate to the learner: EFL students are expected to have the proficiency level similar to that of native speakers. Such tests is a part of the new reality.

Absence of solid courses in Academic English taught at Ukrainian high schools and universities is partially compensated by students' access to open online courses (MOOCs), which, on the one hand, help many young Ukrainians to enter the best world universities, and on the other hand, demonstrate what kind of English has to be taught in Ukraine. One of the top Ukrainian technical universities, "NTU Kyiv Polytechnical Institute" on its website encourages students to take 25 on-line courses in English, among them Computer Science, Software Engineering, Human-Computer Interfaces, and Machine Learning. Comments posted by students who had taken these courses expose the problems which they encounter: incomprehensibility of some lecturers' English, specific vocabulary, interruption of the lecture with tests for its understanding, etc. These comments pinpoint the issues to be included into the course of Academic English, which should focus not only on the vocabulary and grammar typical of different academic genres, but also on the composition of academic texts and a variable manner of oral academic presentations.

Enhancing English language teaching in Ukraine. To test knowledge of school-leavers, Ukrainian system of secondary education employs the External Independent Testing (EIT), similar to GSCE in the UK and ACT or SAT in the US. Independent testing in English, as a part of EIT, was developed on the grounds of International English Language tests, particularly the FCE – the First Certificate in English Cambridge test (level B2 in the Common European Framework). However, due to technical difficulties, Ukrainian EIT has retained only the reading, writing and English use sections, and has omitted the listening and speaking sections. The first test, held in 2009, showed great discrepancy between English learned at school and English required by the EIT. The major concern was the low level of performance, which is partly explained by outdated

textbooks written by proponents of the Communicative Approach and focused on the initial acquisition of English through reading texts which provide the vocabulary and grammar.

Vocabulary that remains most difficult for acquisition may be greatly enhanced by the outcomes of cognitive linguistics that suggest grouping vocabulary in concept maps instead of two modern approaches to text book writing – one is a lexical syllabus that is based on the words that appear with a high degree of frequency in spoken and written English. The other is based on the importance of lexical chunks in the acquisition of language and achieving fluency.

Cognitive linguistics views the language as a kind of cognitive action and is based on three major hypotheses:

- language is not an autonomous cognitive faculty;
- grammar is conceptualization;
- knowledge of language emerges from language use [5, p. 12].

The process of speaking and understanding a language involves memory, attention and judgment. Memory helps to organize linguistic knowledge into categories, attention activates conceptual structures and judgment or comparison is a part of categorization process.

As a result of comparison or categorization our brain produces cognitive categories, which “involves comparison of the prior experience, judging it to belong to the class of prior experiences to which the linguistic expression has been applied” [5, p. 54]. Concepts do not exist separately in our mind but are brought together into conceptual systems by experience and contain non-linguistic information [5, p. 12].

While learning a foreign language a child builds constructions in their head, these constructions are based on the most schematic categories of thought arranged into frames in accordance with the ways we perceive things of the experienced world [1, p. 13].

Analysis of multiple lexical, derivational, and syntactic data makes it possible to presume that the basic frames are five in number, and they include propositional schemas whose types are defined by the frames they belong to. Being schemas – quantitative, qualitative, locative, temporal, and mode of being – belong to the Thing Frame. Action schemas – state / process, contact, and causation – belong to the Action Frame. Possession schemas – part-whole, container-content, and ownership – belong to the Possession Frame. Identification schemas – personification, classification,

and particularization – belong to the Identification Frame. Comparison schemas – identity, similarity, and likeness – belong to the Comparison Frame. [1, p. 18]. The schemas, limited in number, serve as a conceptual foundation of derivational and syntactic meanings, and they are applicable for construing unlimited configurations of conceptual networks, which structure meanings of individual linguistic units and semantic spaces of the groups of such units. Such frames help the teachers of language structure the information and develop a number of useful techniques for teaching language.

After the concept map is built, it becomes a part of general language learning, that is most effectively built on the cognitive model on the phases of the knowledge processing was developed by M. Karpenko, who defined the interdependence between the neurophysiological mechanisms and the principles of building the curriculum, which should be built on four phases – impressing, memorizing, authorization and initiation [3, p. 43].

The first phase called “impressing” allows building the schematic neuronet in the brain and forms the motivation to learning. At this stage we can only give the scheme of the topic we are going to teach. At the second stage a new neuronet is being formed with the help of various exercises, listening and watching films, working with computer programs, etc. The third stage – authorization will edit the neuronet in the brain and at this stage we can start asking students to display the knowledge they got by making presentations, giving talks, reports or participating in the seminars. At the fourth stage the official representation of knowledge is relevant – it is the time for tests and grades [3, c. 167].

In the real classroom we often omit the second and third stages thus making the knowledge unauthorized by the brain. The whole conception brings us to the following questions: how to build the constructions (mind-maps or any other kinds of schemes) so that the revision and recycling of knowledge were meaningful. It can be done if we consider the already mentioned theory of the basic frames by S. Zhabotynska [1], which states that the foundations of our information system are structured by the most schematic categories of thought arranged into frames in accordance with the ways we perceive things of the experienced world. They form a network structured by a limited set of iterative propositions (propositional schemas) that belong to the five basic frames – the Thing, Action, Possession, Identification, and Comparison frames. Such networks create

ontologies, which can be later referred to as a basis for revision and formation of critical thinking skills in learners.

In general any English language curriculum can be built according to the following principles:

- All vocabulary is compiled into conceptual models, defined as concept maps or ontologies, that are actually multidimensional “networks-in-the-networks” structures;
- On the basis of these models thinking-oriented tasks are developed;
- Curriculum development takes into consideration the four phases of learning – impressing, memorizing, authorization and initiation.

Introduction of these principles into English language learning will allow out students to develop higher order thinking skills and use the language more effectively.

Conclusion. New spaces for English language use using new mediums for communication insist that teachers must be prepared to introduce, use, critically analyze, and teach these spaces to EFL students. Vocabulary teaching and learning is a cycle of semantization and internatiolization, which is closely linked to how the word is presented. The introduction of the cognitive science outcomes such as concept mapping and stages of learning will attend to the specialized and academic language that students need, and uses 21st century literacies and technologies. Usage of cognitive strategies in teaching a foreign language will contribute directly to not only language acquisition, but also to the student’s development.

Literature

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Сер. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12 – 25.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Карпенко М. П. Телеобучение / М. П. Карпенко. – М. : Современная гуманитарная академия (СГА), 2008. – 800 с.
4. Оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови за результатами тестування ЗНО. Accessed May 4, 2013 from <http://loippo-monitoring.edukit.lg.ua/zno/>
5. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, A. D. Cruse. – New York : Cambridge University Press, 2004. – 374 p.
6. McMurtrie B. International enrollments at U. S. colleges grow but still rely on China / B. McMurtrie // Chronicle of Higher Education. – Nov. 14. – Accessed April 8, – 2013. – From : <http://chronicle.com/article/International-Enrollments/129747/>

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Амеліна Світлана Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

Арещенко Олександра Юріївна – асистент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Березовська-Савчук Наталя Анатоліївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Беркешук Інна Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Білоконенко Інна Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри російської філології та зарубіжної літератури Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Білоконенко Людмила Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Вавринюк Тетяна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Городецька Вероніка Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Демиденко Ганна Глебівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Дирда Ірина Анатоліївна – здобувач кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Зоренко Ірина Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний

університет».

Єловська Юлія Володимирівна – аспірант кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Ігнатєва Світлана Євгенівна – кандидат філологічних наук, професор Інституту гуманітарних проблем Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ).

Іншаков Артур Євгенович – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Іншакова Інна Євгенівна – асистент кафедри дошкільної освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Іншакова Ірина Опанасівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Карпюк Валентина Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Качайло Ксенія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Клименко Ірина Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Колоїз Жанна Василівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Конюхова Любов Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мови засобів масової інформації Львівського національного університету імені Івана Франка.

Литовченко Ірина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук ПВНЗ «Інститут ділового адміністрування».

Літвінова Наталія Вікторівна – викладач кафедри німецької

мови і літератури з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Луценко Людмила Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Малюга Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Мелкумова Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедра інженерної педагогіки та мовної підготовки ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Мельник Наталія Георгіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Медведєва Наталія Олександрівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької мови та літератури з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Мишеніна Тетяна Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Мусійчук Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

Пилипенко Олена Петрівна – старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

Романова Наталія Василівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Херсонського державного університету.

Свірська Жанна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Семененко Любов Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького

педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Сидорук Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

Титаренко Анастасія Андріївна – викладач кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Федоряка Людмила Діамарівна – старший викладач кафедри англійської філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Цегельська Марина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Рукописи не повертаються.

Редакційна рада залишає за собою право

редагувати і скорочувати текст.

Електронний варіант статті повинен задовольняти такі вимоги:

Формат А4, поля – 2,5 см з усіх боків.

Текст: шрифт Times New Roman, кегль – 14, інтервал 1,5, абзац – 1,25 см.

УДК

Анотації українською (8-10 рядків, 700 знаків), російською (8-10 рядків, 700 знаків), англійською (28-30 рядків, 2000 знаків) мовами передбачають прізвище, ініціали, назву статті, текст, ключові слова (до 10 слів).

Подавати 12 кеглем перед текстом статті.

Ілюстративний матеріал виділяти курсивом з покликанням на джерело (1, с. 24)

Для покликань на джерело цитування використовувати квадратні дужки [2, с. 5].

Список літератури в алфавітному порядку оформлювати згідно з державним стандартом.

Обов'язково диференціювати тире (–) і дефіс (-), уніфікувати лапки («») та апостроф (').

Матеріали, підписані авторами, не завжди відповідають поглядам редакційної колегії. За достовірність надрукованих матеріалів відповідальність несуть автори.

До друку обов'язково додаються відомості про автора (прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи, домашня адреса і контактний телефон).

Адреса для спілкування

**пр. Гагаріна, 54
м. Кривий Ріг
50086**

+38(0564)71-42-47

Ф 54 Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 14 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. – 330 с.
ISSN 2305–3852

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних та літературознавчих явищ. Представлено важливі аспекти викладання мов у школі та вищому навчальному закладі.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Наукове видання

**Філологічні студії
Науковий вісник
Криворізького національного університету**

Збірник наукових праць

Випуск 14

Відповідальний редактор – **Ж. В. Колоїз**
Відповідальний секретар – **Н. М. Малуґа**
Коректор – **В. М. Борита**

Макет і верстка – **Ж. В. Колоїз**

Підписано до друку 15.01.2016.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 16,7. Обл.-вид. арк. 19,4.
Тираж – 100 пр.

ФОП Маринченко С. В.
вул. Димитрова, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпропетровська обл., 50086

Свідоцтво про державну реєстрацію №030567 від 19.01.2007 р.
Тел. (067) 539-66-81